

ศึกษาการปฏิบัติเพื่อบรรลุนิพพานในกุตตันตสูตร
A STUDY OF ENLIGHTENMENT OF KŪṬADANTASUTTA

แม่ชีเปรมฤดี บุญมีพิพิธ

สารนิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาวิปัสสนาภาวนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๑

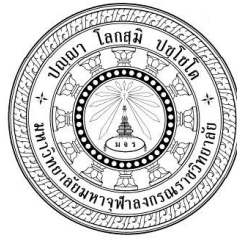
ศึกษาการปฏิบัติเพื่อบรรลุนิพพานในกฎทนต์สูตร

แม่ชีเปรมฤดี บุญมีพิพิธ

สารนิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาวิปัสสนาภาวนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๑

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

A Study of Enlightenment of Kūṭadantasutta

Maechee Pramrudee Boonmipipit

A Research Paper Submitted in Partial Fullfilment of
the Requirements for The Degree of
(Vipassana Meditation)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
C.E. 2018

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับสารนิพนธ์
เรื่อง “ศึกษาการปฏิบัติเพื่อบรรลุนิพพานในกฎแห่งไตรปิฎก” เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวิปัสสนากรรมฐาน

(พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบสารนิพนธ์

ประธานกรรมการ

(พระราชรัตนมณี, ผศ.ดร.)

กรรมการ

(พระมหาบุญศรี ถาวรวงษ์, ผศ.ดร.)

กรรมการ

(รศ.ดร.เวทย์ บรรณกรกุล)

อาจารย์ที่ปรึกษาสารนิพนธ์

รศ.ดร.เวทย์ บรรณกรกุล

ชื่อผู้วิจัย

(แม่ชีเปรมฤดี บุญมีพิพิธ)

ชื่อสารนิพนธ์ : ศึกษาการปฏิบัติเพื่อบรรลุนิพพานในกฎทนต์สูตร
ผู้วิจัย : แม่ชีเปรมฤดี บุญมีพิพิธ
ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (วิปัสสนาภาวนา)
อาจารย์ที่ปรึกษาสารนิพนธ์ : รศ. ดร.เวทย์ บรรณกรกุล, ป.ธ. ๙, พธ.บ. (ปรัชญา),
ศษ.ม. (ประชากรศึกษา), พธ.ด. (บาลีพุทธศาสตร์)
วันเสร็จสมบูรณ์ : ๒๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒

บทคัดย่อ

สารนิพนธ์เรื่องนี้มีวัตถุประสงค์ ๒ ประการ คือ ๑) เพื่อศึกษาเนื้อหาและการหลักธรรมในกฎทนต์สูตร และ ๒) เพื่อศึกษาการปฏิบัติเพื่อบรรลุนิพพานในกฎทนต์สูตร เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร โดยการศึกษาข้อมูลจากคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท คือ พระไตรปิฎก อรรถกถา และคัมภีร์อื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น คัมภีร์วิสุทธิมรรค เป็นต้น ตรวจสอบโดยอาจารย์ที่ปรึกษา ปรับปรุงแก้ไข เรียบเรียงบรรยายเชิงพรรณนา จากการศึกษาพบว่า

กฎทนต์สูตร เป็นพระสูตรที่ว่าด้วยการสนทนาถามตอบเกี่ยวกับหลักธรรมระหว่างกฎทนต์พราหมณ์กับพระพุทธเจ้า พระสังคีติกาจารย์จัดไว้ในพระสูตรต้นตปิฎก ที่ขนิณาย สิลขันธวรรค มีเนื้อหาที่แสดงหลักธรรมสำคัญ คือ ยัญ อนุปปฟีกา และอริยสัจ ๔ ซึ่งหลักธรรมเหล่านี้เป็นเหตุให้ธรรมทั้งหลายมีความบริบูรณ์ หมดความสิ้นสงสัยในพระรัตนตรัย เข้าถึงความพ้นทุกข์ อันเป็นเป้าหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา

จากการศึกษาการปฏิบัติเพื่อบรรลุนิพพานในกฎทนต์สูตร พบว่า มีหลักธรรมที่สำคัญ ๓ ส่วน โดยเริ่มจากการบูชาด้วยยัญ ๓ มีอาการ ๑๖ เป็นการปฏิบัติให้มีความเข้าใจในการให้ทาน ส่วนที่สอง คือ ยัญที่สืบทอดมา ได้แก่ นิยทาน เป็นการแสดงลำดับของยัญที่มีการเตรียมน้อยแต่มียานิสงส์มาก ส่วนที่สาม คือ หลักในการปฏิบัติเพื่อบรรลุนิพพาน การบรรลุนิพพานของกฎทนต์พราหมณ์ในพระสูตรนี้ คือพระพุทธเจ้าทรงแสดงยัญของบุคคลผู้นับถือพระรัตนตรัยเป็นสรณะ ยัญของผู้สมทานสิกขาบท ยัญของผู้ปฏิบัติสมถภาวนาและวิปัสสนาภาวนา เมื่อพราหมณ์มีจิตเลื่อมใสพระสัทธรรมแล้ว จึงทรงแสดงอนุปปฟีกาและประกาศ สามก่งสิกเทศนาหรืออริยสัจ ๔ ซึ่งเป็นกระบวนการพัฒนาจิตโดยการพิจารณาด้วยหลักเหตุผลอย่างแยบคาย ในพระสูตรแสดงลำดับของยัญเรียงตามหลักบุญกิริยาวัตถุ ๓ คือ ทาน ศีล ภาวนา ซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งคุณความดีเพื่อนำไปสู่การปฏิบัติเข้าถึงความพ้นทุกข์ได้ในที่สุด จัดเป็นพระสูตรที่บรรลุนิพพานโดยการฟังพระสัทธรรม มีพระอริยบุคคลที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ได้แก่ พระราหุล พระนางยโสธรา ยสะกุลบุตร เป็นต้น

Research Paper Title : A Study of Enlightenment of Kūṭadantasutta
Researcher : Maechee Pramrudee Boonmipipit
Degree : Master of Arts (Vipassana Meditation)
Research Paper Supervisor
 : Assoc. Prof. Dr.Wate Bunnakornkul, Pali IX,
 B.A. (Philosophy), M.Ed. (Population Education),
 Ph.D. (Pali Buddhist Studies)
Date of Completion : February 25, 2019

Abstract

This research paper had 2 objectives;1) to study the content and dhamma principle in Kūṭadantasutta, 2) to study the Vipassanā practice in Kūṭadantasutta. This was a documentary research by studying and collecting data from primary sources which were Theravada Tipiṭaka, commentaries, and other related texts such as Visuddhimagga text, etc. The research has been validated by the supervisor, then corrected, edited, and composed in descriptive style. From the study, it was found that:

Kūṭadantasutta deals with dialogue between the Buddha and Kuṭadanta brahman concerning sacrifice, gradual discourse and Four Noble Truth, these virtues cause other virtues to be fulfilled, canceling all doubts on Triple Gems, leading to liberation which is the aim of Buddhism.

From the study of practices to achieve enlightenment in Kūṭadantasutta, it found that there are 3 important principles, starting from 3 sacrifice with 16 manners to correct the viewpoint of giving, secondly family sacrifice or Nitayadāna which has little preparing but great benefits, thirdly the practice for enlightenment. The enlightenment of Kuṭadanta brahman was seen that the Buddha presented the sacrifice of those who take Triple Gems as refuges, those who received the disciplinary rules, those who follow tranquil and insight meditation. When Kuṭadanta became clear comprehensive on Dhamma, the Buddha continued teaching on Gradual Discourse and declared Sāmukaṅsikadesanā or Four Noble Truth which is a process of mental development by insight with deep reason. The discourse also presented the gradual sacrifice in the range of 3 merit objects, i.e. giving, morality and development which is the root of all wholesomeness which lead to the end of suffering. This sutta showed the man who gains enlightenment through Dhamma listening being Noble One in Buddhist scripture such as Ven. Rāhula, Ven. Yasodharā (Bhikkhuni) and Ven. Yasa etc.

กิตติกรรมประกาศ

เกล้า ฯ ขอประทานโอกาสกราบขอบพระคุณ พระเดชพระคุณท่านเจ้าประคุณสมเด็จพระพุทธชินวงศ์ (สมศักดิ์ อุปมาหาเถร ศาสตราจารย์พิเศษ, ป.ธ. ๙, M.A., Ph.D.) รองอธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยเขตบาลีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม เจ้าคณะใหญ่หนกลาง กรรมการมหาเถรสมาคม และเจ้าอาวาสวัดพิชยญาติการาม เป็นอย่างสูงยิ่ง ที่พระเดชพระคุณ ฯ ได้เปิดหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิปัสสนาภาวนานี้ขึ้น เพื่อให้โอกาสในการศึกษาและปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา อันส่งผลให้เกล้า ฯ ได้เข้ามาศึกษาและปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาเป็นระยะเวลา ๗ เดือน ส่งผลให้เกิดการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาแพร่หลายไปทั่วประเทศ ดังเป็นที่ประจักษ์ชัดในปัจจุบัน

สารนิพนธ์ฉบับนี้ สำเร็จรูปเล่มลงได้เพราะได้รับคำแนะนำทางวิชาการตลอดจนถึงวิธีการเขียนสารนิพนธ์จากผู้มีพระคุณตลอดทั้งเจ้าหน้าที่ทุกหน่วยงาน กราบขอบพระคุณพระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิโก, ดร. คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย ขอกราบขอบพระคุณพระเทพสุวรรณเมธี, ดร. ผู้ช่วยรองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ, รักษาการผู้อำนวยการหลักสูตรบัณฑิตศึกษา, พระมหาโกมล กมโล, ผศ. ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์, พระมหาณรงค์ฤทธิ์ ธมมโสภโณ ผู้อำนวยการวิทยาเขต ที่ได้เมตตาอนุเคราะห์ในการทำสารนิพนธ์ฉบับนี้ และที่สำคัญได้รับความเมตตาจาก รศ. ดร.เวทย์ บรรณกรกุล อาจารย์ที่ปรึกษาสารนิพนธ์ ผู้มีความกรุณาให้คำปรึกษาและแนะนำอันเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้สารนิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จด้วยดี ขอกราบขอบพระคุณพระประทีป ขนติโก ผู้ตรวจรูปแบบสารนิพนธ์ ขอกราบขอบพระคุณพระสุคนธ์ ปญญาโร ผู้ตรวจสอบเนื้อหาอักษรวิสุทธิ์ ขอขอบคุณ ดร.ชัยชาญ ศรีหานู ที่ช่วยตรวจทาน บทคัดย่อภาษาอังกฤษให้ พร้อมทั้งคณาจารย์และเจ้าหน้าที่ประจำวิทยาลัยเขตบาลีศึกษาพุทธโฆสนครปฐม ที่ช่วยให้คำแนะนำและให้ข้อมูลอันประโยชน์ของการทำวิจัยทุก ๆ ท่าน

ขอกราบขอบพระคุณพระอธิการธรรต นาถธมโม (เจ้าอาวาสวัดป่าโนนถาชี) ผู้ให้การสนับสนุนส่งเสริม และอุปถัมภ์ทางด้านทุนการศึกษา กราบขอบพระคุณพระมหาชาติชาย ขนติธมโม ที่คอยแนะนำข้อมูลต่าง ๆ ขอขอบคุณและอนุโมทนาบุญ นายสุวิทย์ ศรีสีลาทอง ผู้ให้ความช่วยเหลือค้นคว้าเรียบเรียงข้อมูล, พร้อมทั้งเพื่อนนิสิตร่วมชั้นเรียนรุ่น ๑๒ ทุกท่าน ที่ให้กำลังใจการสนับสนุนช่วยเหลือเกื้อกูลทุกสิ่งทุกอย่างจนสำเร็จได้ในครั้งนี้

กุศลเจตนาอันใดเกิดขึ้นแล้วแห่งการเข้าปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา และการจัดทำสารนิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัย ขอน้อมน้อมเป็นเครื่องสักการบูชาแด่พระรัตนตรัย บุพการี ครูอุปัชฌาย์ อาจารย์ และผู้มีอุปการะคุณทุก ๆ ท่าน ขอให้ท่านเหล่านั้นจงประสบความสำเร็จ เป็นนิสสัยตามส่งให้บรรลुซึ่งมรรคผล นิพพานในชาติปัจจุบันและอนาคตอันใกล้ด้วยเทอญ

แม่ชีเปรมฤดี บุญมีพิพิธ

...../...../.....

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ข
กิตติกรรมประกาศ	ค
สารบัญ	ง
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ช
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ คำถามวิจัย	๓
๑.๓ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๓
๑.๔ ขอบเขตการวิจัย	๓
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๔
๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๕
๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย	๙
๑.๘ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย	๙
บทที่ ๒ เนื้อหาและหลักธรรมในกฎทนต์สูตร	๑๐
๒.๑ โครงสร้างเนื้อหาของกฎทนต์สูตร	๑๐
๒.๑.๑ โครงสร้างของกฎทนต์สูตร	๑๐
๒.๑.๒ รูปแบบของพระสูตร	๑๑
๒.๑.๓ เนื้อหากฎทนต์สูตร	๑๑
๒.๒ ใจความสำคัญของกฎทนต์สูตร	๑๓
๒.๓ หลักธรรมสำคัญในกฎทนต์สูตร	๑๖
๒.๓.๑ ยัญ	๑๖
๒.๓.๒ อนุปปฟีกถา	๓๒
๒.๓.๓ อริยสัจ ๔	๔๑
๒.๔ สรุปท้ายบท	๔๓
บทที่ ๓ แนวทางการปฏิบัติเพื่อบรรลุนิพพานในกฎทนต์สูตร	๔๕
๓.๑ นิยามความหมายการบรรลุนิพพาน	๔๕

๓.๒	หลักธรรมเพื่อการบรรลุธรรม	๔๘
๓.๒.๑	เหตุแห่งการหลุดพ้น	๔๘
๓.๒.๒	อริยมรรค	๖๗
๓.๓	แนวทางการปฏิบัติเพื่อบรรลุธรรมในกฎทนต์สูตร	๖๙
๓.๓.๑	แนวทางปฏิบัติเพื่อบรรลุธรรม	๖๙
๓.๓.๒	แนวทางบรรลุธรรมของกฎทนต์พราหมณ์	๗๐
๓.๓.๓	การเจริญสติปัฏฐาน ๔	๗๓
๓.๔	ผลที่เกิดจากการบรรลุธรรม	๘๒
๓.๔.๑	พระโสดาบัน	๘๒
๓.๔.๒	พระสกทาคามี	๘๗
๓.๔.๓	พระอนาคามี	๘๘
๓.๔.๔	พระอรหันต์	๘๙
๓.๕	สรุปท้ายบท	๙๓
บทที่ ๔	สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ	๙๕
๔.๑	สรุปผลการวิจัย	๙๕
๔.๑.๑	เนื้อหาและหลักธรรมในกฎทนต์สูตร	๙๕
๔.๑.๒	การปฏิบัติเพื่อบรรลุธรรมในกฎทนต์สูตร	๙๖
๔.๒	ข้อเสนอแนะ	๙๘
๔.๒.๑	ข้อเสนอแนะในเชิงนโยบาย	๙๘
๔.๒.๒	ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป	๙๘
บรรณานุกรม		๙๙
ภาคผนวก		๑๐๒
ภาคผนวก ก	กฎทนต์สูตร ภาษาบาลี	๑๐๓
ภาคผนวก ข	กฎทนต์สูตร ภาษาไทย	๑๒๙
ภาคผนวก ค	กฎทนต์สูตร อรรถกถาภาษาไทย	๑๕๖
ประวัติผู้วิจัย		๑๗๕

สารบัญตาราง

ตารางที่

หน้า

ตารางที่ ๑ แสดงการบรรลุธรรมทั้ง ๕ ประการ

๖๖

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

อักษรย่อสารนิพนธ์ฉบับนี้ ใช้ข้อมูลอ้างอิงจากพระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๐๐ และพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๙ เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ฯ อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๕๙ คัมภีร์ฎีกาภาษาบาลี ใช้ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และใช้ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นฉบับที่สมบูรณ์

การอ้างอิงพระไตรปิฎก จะระบุ เล่ม/ ข้อ/ หน้า หลังอักษรย่อชื่อคัมภีร์ เช่น ที.สี. (บาลี) ๙/ ๓๔๒/๑๓๕, ที.สี. (ไทย) ๙/๓๕๓/๑๔๘, อภิ.วิ.มูลฎีกา (บาลี) ๑๘๙/๕๘. หมายถึง ที่มณีกาย สิลกชนธรรค ภาษบาลี เล่ม ๙ ข้อ ๓๒ หน้า ๑๓๕ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๐๐, ที่มณีกาย สิลกชนธรรค ภาษาไทย เล่ม ๙ ข้อ ๓๕๓ หน้า ๑๔๘ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๙, พระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในการอ้างอิงระบุ ข้อ/หน้า อภิธรรมปิฎก วิภังคมูลฎีกา ภาษาบาลี ข้อ ๑๘๙ หน้า ๕๘ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ส่วนคัมภีร์อรรถกถา จะระบุชื่อคัมภีร์ ลำดับเล่ม (ถ้ามี)/หน้า เช่น ที.สี.อ. (ไทย) ๑/๓๔๙/ ๓๔๗. หมายถึง ที่มณีกาย สุมังคลวิลาส สิลกชนธรรคอรรถกถา อรรถกถาภาษาไทย ภาคที่ ๑ ข้อ ๓๔๙ หน้า ๓๔๗ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตามลำดับดังนี้

๑. คำอธิบายคำย่อในภาษาไทย

ก. คำย่อชื่อคัมภีร์พระไตรปิฎก

พระวินัยปิฎก

เล่ม	คำย่อ	ชื่อคัมภีร์	ภาษา
๔	วิ.ม. (ไทย)	วินัยปิฎก มหาวรรค	(ภาษาไทย)
๖-๗	วิ.จุ. (ไทย)	วินัยปิฎก จุฬวรรค	(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

เล่ม	คำย่อ	ชื่อคัมภีร์	ภาษา
๙	ที.สี. (บาลี)	สุตตันตปิฎก ที่มณีกาย สิลกชนธรรคปาลี	(ภาษาบาลี)
	ที.สี. (ไทย)	สุตตันตปิฎก ที่มณีกาย มหาวรรค	(ภาษาไทย)
๑๐	ที.ม. (บาลี)	สุตตันตปิฎก ที่มณีกาย มหาวรรคปาลี	(ภาษาบาลี)
	ที.ม. (ไทย)	สุตตันตปิฎก ที่มณีกาย มหาวรรค	(ภาษาไทย)
๑๑	ที.ปา. (ไทย)	สุตตันตปิฎก ที่มณีกาย ปาฎิกวรรค	(ภาษาไทย)
	ม.ม. (บาลี)	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสกปาลี	(ภาษาบาลี)
๑๒	ม.ม. (ไทย)	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก	(ภาษาไทย)
๑๓	ม.ม. (บาลี)	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปณณาสกปาลี	(ภาษาบาลี)
	ม.ม. (ไทย)	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปณณาสก	(ภาษาไทย)

๑๔ ม.อุ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	อุปริปัณณาสก	(ภาษาไทย)
๑๕ ส.ส. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สคาถวรรค	(ภาษาบาลี)
ส.ส. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สคาถวรรค	(ภาษาไทย)
๑๖ ส.นิ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	นิทานวรรค	(ภาษาไทย)
๑๘ ส.สพ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สหยตวรรค	(ภาษาไทย)
๑๙ ส.ม. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาบาลี)
ส.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
๒๐ อง.เอกก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	เอกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ทุก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ทุกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ติก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ติกนิบาต	(ภาษาไทย)
๒๑ อง.จตุกก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
๒๒ อง.ปญจก. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	องคุตตรนิกาย	ปญจกนิบาต	(ภาษาบาลี)
อง.ปญจก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	องคุตตรนิกาย	ปญจกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ฉก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ฉกนิบาต	(ภาษาไทย)
๒๓ อง.สตุกก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	สตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.อฏฐก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	อฏฐกนิบาต	(ภาษาไทย)
๒๔ อง.ทสก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ทสกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.เอกาทสก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	เอกาทสกนิบาต	(ภาษาไทย)
๒๕ ขุ.ธ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ธรรมบท	(ภาษาไทย)
ขุ.อิติ. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อิติวุตตกปาติ	(ภาษาบาลี)
ขุ.อิติ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อิติวุตตก	(ภาษาไทย)
ขุ.สุ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	สุตตนิบาต	(ภาษาไทย)
๒๖ ขุ.วิ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	วิมานวัตถุ	(ภาษาไทย)
ขุ.เถร. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	เถรคาถาปาติ	(ภาษาบาลี)
๒๖ ขุ.เถร. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	เถรคาถา	(ภาษาไทย)
๒๗ ขุ.ชา.เอกก. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	เอกกนิบาต ชาตกปาติ	(ภาษาบาลี)
ขุ.ชา.เอกก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	เอกกนิบาตชาตก	(ภาษาไทย)
๒๘ ขุ.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	มหานิทเทศ	(ภาษาไทย)
๓๐ ขุ.จู. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	จูฬนิเทศ	(ภาษาไทย)
๓๑ ขุ.ป. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ปฐกสัมภิตามรรค	(ภาษาไทย)

พระอภิธรรมปิฎก

เล่ม	คำย่อ	ชื่อคัมภีร์	ภาษา
๓๔	อภิ.สง. (ไทย)	อภิธรรมปิฎก ธรรมสังคณี	(ภาษาไทย)
๓๖	อภิ.ธ. (ไทย)	อภิธรรมปิฎก ธาตุกถา	(ภาษาไทย)

ข. คำย่อชื่อคัมภีร์ฎีกา

ฎีกาพระอภิธรรมปิฎก

คำย่อ	ชื่อคัมภีร์	ภาษา
อภิ.วิ.มูลฎีกา (บาลี)	อภิธรรมปิฎก วิจารณ์มูลฎีกา	(ภาษาบาลี)

ค. คำย่อชื่อคัมภีร์อรรถกถา

อรรถกถาพระสูตรตันตปิฎก

คำย่อ	ชื่อคัมภีร์	ภาษา
ที.สี.อ. (ไทย)	ทีฆนิกาย สุมังคลวิลาสินี สีลขันธวรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ที.ม.อ. (ไทย)	ทีฆนิกาย สุมังคลวิลาสินี มหาวรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ที.ปา.อ. (ไทย)	ทีฆนิกาย สุมังคลวิลาสินี ปาฏิกวรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ม.ม.อ. (ไทย)	มัชฌิมนิกาย ปปัญจสุทนี มุลปณณาสกอรรถกถา	(ภาษาไทย)
อง.เอกก.อ. (ไทย)	อังคุตตรนิกาย มโนรณปุรณี เอกกนิบาตอรรถกถา	(ภาษาไทย)
อง.ทุกก.อ. (ไทย)	อังคุตตรนิกาย มโนรณปุรณี ทุกกนิบาตอรรถกถา	(ภาษาไทย)
อง.จตุกก.อ. (ไทย)	อังคุตตรนิกาย มโนรณปุรณี จตุกกนิบาตอรรถกถา	(ภาษาไทย)
อง.ทสก.อ. (ไทย)	อังคุตตรนิกาย มโนรณปุรณี ทสกนิบาตอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.ข.อ. (ไทย)	ขุททกนิกาย ปรมัตถโชติกา ขุททกปาฐอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.สุ.อ. (ไทย)	ขุททกนิกาย ปรมัตถโชติกา สูตรตันตนิบาตอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.เถร.อ. (ไทย)	ขุททกนิกาย ปรมัตถโชติกา เถรคาถาอรรถกถา	(ภาษาไทย)

อรรถกถาพระอภิธรรมปิฎก

คำย่อ	ชื่อคัมภีร์	ภาษา
อภิ.วิ.อ. (ไทย)	อภิธรรมปิฎก วิกังค์ สัมโมหวิโนทนีอรรถกถา	(ภาษาไทย)
อภิ.ปณจ.อ. (ไทย)	อภิธรรมปิฎก ปัญจปรณอรรถกถา	(ภาษาไทย)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การแสวงหาความสุขสงบเพื่อให้ชีวิตของตนเกิดความปลอดภัยเป็นสิ่งที่ทุกคนปรารถนา และล้วนแล้วแต่มีวิธีการที่เข้าถึงจุดหมาย เพื่อให้สำเร็จตามความปรารถนานั้น ๆ ซึ่งแตกต่างกันไป อีกสาเหตุหนึ่ง คือ ความไม่รู้จริง หรือเพียงแค่ปฏิบัติสืบกันมาตามคติความเชื่อ สมดังที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเอาไว้ในอรรถกถาพุทธประวัติว่า “มนุษย์จำนวนมากเมื่อเกิดมีภัยคุกคาม ต่างถือภูเขา ป่าไม้ อาราม และรุกขเจดีย์เป็นสรณะ นั้นไม่ใช่สรณะอันเกษม นั้นไม่ใช่สรณะอันสูงสุด เพราะผู้อาศัยสรณะนั้น ย่อมไม่พ้นจากทุกข์ทั้งปวง”^๑ มนุษย์ในสังคมปัจจุบันมีความเห็นที่ไม่ตรงกับหลักคำสอนในพุทธศาสนา เช่น เห็นว่าบาปไม่มี บุญไม่มี ทำดีทำชั่วไม่มีผล เป็นต้น ความเห็นผิด คือ หาที่พึ่งนอกพุทธศาสนา เช่น หาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีอยู่ตามต้นไม้ป่าเขา มีการสะเดาะเคราะห์ ถูกลูกข่างยามาตี โชคราศี นับถือเจ้าพ่อ เจ้าแม่ เทพเจ้าต่าง ๆ มีอะไรอีกหลายอย่าง แทนที่จะเชื่อกรรม คือการกระทำของตัวเอง ใครทำกรรมอย่างไรก็ต้องได้รับผลของกรรมนั้นต่อไป เห็นผิดจากทำนองคลองธรรม หรือมีความเห็นผิดจากความเป็นจริง

ความเห็นที่เป็นมิจฉาทิฐิมียู่ทุกยุคทุกสมัย เมื่อใดมีพระพุทธเจ้าอุบัติขึ้นมาในโลกก็ได้มาแก้ไขให้เป็นสัมมาทิฐิ แต่ก็มีหลายคนที่มีนิสัยเบาบางพอจะเปลี่ยนแปลงจากมิจฉาทิฐิได้กลับตัวมาเป็นสัมมาทิฐิ คือความเห็นที่ถูกต้องได้ ดังเช่นในกฎทนต์สูตรนี้ ได้กล่าวถึงกฎทนต์พราหมณ์ผู้ปกครองบ้านขานุมัตต์ ที่มีความเห็นผิด เตรียมมหายัญ โคผู้ ๗๐๐ ลูกโคผู้ ๗๐๐ ลูกโคเมีย ๗๐๐ แพะ ๗๐๐ และแกะ ๗๐๐ ถู้นำเข้าไปผูกไว้ที่หลักเพื่อบูชาयัญ พระพุทธเจ้าตรัสสอนแก่กฎทนต์พราหมณ์เพื่อเปลี่ยนทิฐิให้มีความเห็นที่ถูกต้อง โดยทรงยกตัวอย่างการปกครองบ้านเมืองของพระเจ้ามหาวิชิตราชให้ฟัง ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญทำให้กฎทนต์พราหมณ์เกิดทิฐิที่สมบูรณ์ โดยการสนทนารวมกับพระพุทธเจ้าตามข้อสงสัยต่าง ๆ ที่ตนมี โดยพระองค์ตอบปัญหาเหล่านั้นได้อย่างลึกซึ้งเข้าใจได้ง่าย และไม่กระทบความเชื่อเดิมของพราหมณ์ด้วย จนกฎทนต์พราหมณ์ได้บรรลุธรรมเป็นโสดาบัน

จากการศึกษาได้พบว่า มีผู้นำเนื้อหาในพระสูตรนี้มาอธิบายไว้บ้างแล้ว แต่การอธิบายส่วนใหญ่จะเน้นไปในเชิงนโยบายหรือการเมืองการปกครอง แต่เนื้อหาที่จะอธิบายไปในแง่ของการบรรลุธรรมของพราหมณ์ผู้มีความเห็นผิดในเบื้องต้น แต่ภายหลังจากที่ได้ฟังธรรมแล้ว ยังจิตให้น้อมไปสู่ภาวะของความจริง หรือที่เรียกว่าสัจธรรมนั้น ยังไม่มีส่วนเนื้อหาที่อธิบายหรือนำเสนอในส่วนนั้น ซึ่ง

^๑ ตูรายละเอียดยใน พ.ธ. (ไทย) ๒๕/๙๒/๑๘๘-๑๙๒.

เนื้อหาในพระสูตรได้นำเสนอสอดแทรกหลักธรรมอันนำไปถึงการบรรลุธรรมได้ ได้แก่ ๑) ทาน ๒) การถือสัจจกมณ ๓) ศีล ๔) ภาวนา ๕) อนุพุททิกถา ๖) อริยสัจ ๔ จนทำให้พราหมณ์บรรลุเป็นพระอริยบุคคล เนื้อความในกฎทนต์สูตร ได้กล่าวลำดับของยัญที่มีการเตรียมน้อย แต่มีอานิสงส์มากไปตามลำดับ โดยแสดงให้เห็นว่ายัญที่มีอานิสงส์มากที่สุด คือ การปฏิบัติสมถภาวนาและวิปัสสนาภาวนา ดังมีพุทธพจน์แสดงไว้ว่า

ภิกษุชื่อว่าสมบุรณ์ด้วยศีลเป็นอย่างนี้แล ฯลฯ บรรลุปฐมฌาน ฯลฯ บรรลุทุติยฌานอยู่ บรรลุตติยฌานอยู่ บรรลุจตุตถฌานอยู่ ฯลฯ และธรรมในการเจริญวิปัสสนาญาณิกเพื่อบรรลุธรรม “น้อมจิตไปเพื่อญาณทัสนะ ฯลฯ นี่เป็นยัญซึ่งใช้ทุนทรัพย์และการเตรียมน้อยกว่า แต่มีอานิสงส์มากกว่า ยัญที่กล่าวมาแล้วก่อน ๆ ฯลฯ รู้ชัดว่า “ชาติสิ้นแล้ว อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป”^๒

จุดมุ่งหมายอันสูงสุดในพระพุทธศาสนา คือ การเข้าถึงนิพพาน ความหลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวง เพราะเมื่อไม่มีความเกิด ชาติ, ชรา, มรณะ, โสกะ, ปริเทวะ, ทุกะ, โทมนัส, อุปายาส... ย่อมเกิดขึ้นไม่ได้ ความเกิดขึ้นเป็นเหตุ ความเกิดขึ้นเป็นปัจจัยแห่งความเกิดขึ้นของกิเลส”^๓ ดังนั้นพระพุทธองค์ได้แสดงหลักการปฏิบัติเพื่อความพ้นทุกข์โดยสิ้นเชิง คือ วิปัสสนาภาวนาหรือสติปัฏฐาน ๔ ได้แก่ การพิจารณากาย เวทนา จิต และธรรม ในพระสูตรนี้ได้ปฏิบัติตามหลักสติปัฏฐาน ๔ จึงมีบุคคลบรรลุธรรมเกิดขึ้น

การปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนามีอยู่ ๒ อย่าง คือ สมถภาวนาและวิปัสสนาภาวนา มีพุทธพจน์ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ธรรมสองอย่างเหล่านี้เป็นเหตุเกิดปัญญา ธรรมทั้ง ๒ อย่างนี้ ควรเจริญให้มาก”^๔ โดยที่สมถภาวนาใช้เป็นฐานของการเจริญวิปัสสนาภาวนา คือ สมถภาวนาเป็นการอบรมจิตเพื่อให้เกิดความสงบหรือทำจิตให้เป็นสมาธิมั่นคง ส่วนวิปัสสนาภาวนาหรือการอบรมปัญญาเพื่อให้เกิดความรู้แจ้งตามความเป็นจริง ได้แก่ การปฏิบัติเพื่อให้เกิดปัญญาเห็นแจ้งตามความเป็นจริงในชั้น ๕ ว่าเป็นสภาวะไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ทนได้ยาก ไม่ใช่บุคคลตัวตน บังคับบัญชาไม่ได้ การเจริญภาวนาจึงเป็นการฝึกอบรมทางด้านจิตใจ เป็นการบริหารและพัฒนาจิต หรือที่เรียกว่า จิตตภาวนา^๕ ซึ่งหมายถึงการคุ้มครองรักษาจิตด้วยการฝึกอบรมอยู่เนื่อง ๆ เพื่อลดความกระวนกระวาย และเพื่อให้จิตมีความเข้มแข็งก่อให้เกิดสุภาพจิตที่ดี การเจริญภาวนาจึงมีอยู่ในทุกศาสนา แต่การเจริญภาวนาที่เป็นไปเพื่อให้เกิดปัญญาพ้นจากความทุกข์ทั้งปวงมีอยู่ในพระพุทธศาสนา เพื่อเข้าไปเห็นความจริงในอริยสัจ ๔ เหล่านี้ ที่จัดเป็นกระบวนการของวิปัสสนาภาวนา ซึ่งเป็นไปเพื่อความหลุดพ้น เพื่อบรรลุเป็นอริยบุคคล

หลักการบรรลุธรรมเพื่อความเป็นพระอริยบุคคลนั้น ในพระพุทธศาสนาบุคคลสามารถบรรลุธรรมได้ ๕ อย่าง ได้แก่ การแสดงธรรม การฟังธรรม การสาธยายธรรม การพิจารณาธรรม และ

^๒ ที.สี. (ไทย) ๙/๓๕๓/๑๔๘.

^๓ ขุ.ป. (ไทย) ๓๑/๓๑/๕๗๗.

^๔ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๗๙/๓๖๙.

^๕ ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๖๙/๔๐๔.

การปฏิบัติธรรม ซึ่งในพระสูตรนี้ ภูทนต์พราหมณ์เป็นผู้ที่บรรลุธรรมด้วยการฟังธรรม เมื่อพระองค์จะแสดงธรรมแก่บุคคลใดก็ตาม พระองค์ทรงแสดงธรรมตามอัธยาศัยของผู้ฟังบ้าง ทรงแผ่พระญาณเล็งเห็นบุคคลที่สามารถบรรลุธรรมได้บ้าง มีเหตุให้ต้องแสดงบ้าง หรือมีบุคคลตั้งคำถามขึ้นบ้าง ขึ้นอยู่กับโอกาสนั้น ๆ ภูทนต์สูตรเป็นการสนทนาถามตอบกับพระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์ทรงแสดงธรรมเป็นที่น่าอัศจรรย์ มีหลักอธิบายอย่างเป็นขั้นตอนตั้งแต่ต้นจนจบ เป็นคำสอนที่แสดงความจริงให้ผู้ฟังรู้และเข้าใจ คิดพิจารณาองเห็นความจริง แล้วก็สามารถนำประพฤติปฏิบัติตามได้ผลจริงเป็นอัศจรรย์ เมื่อภูทนต์พราหมณ์ได้ฟังพระธรรมเทศนาแล้ว เกิดความเลื่อมใสในพระธรรมเทศนา มีจิตสงบ ปราศจากนิวรณ์ เป็นผู้ละมิจฉาทิฐิ^๖ จนสามารถบรรลุธรรมได้ในที่สุด

ดังนั้นผู้วิจัยประสงค์จะศึกษาเรื่องการบรรลุธรรมของภูทนต์พราหมณ์ ซึ่งมีมิจฉาทิฐิเกี่ยวกับความเชื่อผิด ๆ ในการดำเนินชีวิตและเป็นผู้ที่ฆ่าสัตว์ตลอดชีวิต แต่ทำไมท่านสามารถบรรลุธรรมได้ในที่สุด หันมานับถือ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นที่พึ่งที่ระลึก เปลี่ยนการดำเนินชีวิตใหม่ และสนใจศึกษาว่าทำไม คนในสมัยพุทธกาลส่วนใหญ่บรรลุธรรมจากการฟังมากกว่าการปฏิบัติธรรม โดยที่การวิจัยนี้จะชี้ให้เห็นชัดถึงกระบวนการบรรลุธรรมต่าง ๆ รวมถึงเหตุปัจจัยที่ทำให้บุคคลบรรลุธรรมจากการฟัง เพื่อให้พุทธศาสนิกชนเข้าใจถึงหลักการบรรลุธรรมในพระพุทธศาสนาอย่างเข้าใจ และธำรงซึ่งศาสนาไว้ตลอดไป

๑.๒ คำถามวิจัย

- ๑.๒.๑ เนื้อหาและหลักธรรมที่ปรากฏในภูทนต์สูตรเป็นอย่างไร
- ๑.๒.๒ การปฏิบัติเพื่อบรรลุธรรมในภูทนต์สูตรเป็นอย่างไร

๑.๓ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๓.๑ เพื่อศึกษาเนื้อหาและหลักธรรมในภูทนต์สูตร
- ๑.๓.๒ เพื่อศึกษาแนวทางการปฏิบัติเพื่อบรรลุธรรมในภูทนต์สูตร

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) และเชิงพรรณนา (Descriptive Research) โดยผู้วิจัยมุ่งเน้นศึกษาถึงเนื้อหาและหลักธรรมที่สำคัญที่เกี่ยวข้องกับการบรรลุธรรมในภูทนต์สูตร ตามหลักคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท ได้แก่ พระไตรปิฎก อรรถกถา ปกรณวิเสส หนังสือ เอกสารตำรา ผลงานทางวิชาการ และรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเอกสาร

ผู้วิจัยใช้เอกสารข้อมูลชั้นปฐมภูมิ (Primary Sources) จากคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเถรวาท ทั้งภาษาบาลี และภาษาไทย ได้แก่ พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

^๖ ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๑๖๕/๑๙๙.

๒๕๐๐ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พ.ศ.๒๕๓๙ อรรถกถาภาษาบาลี อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปกรณ์วิเสส วิสุมิธรรมคณาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยหลักสูตรเปรียญธรรม วิสุมิธรรมคณาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ภาควิชาวิสุมิธรรม ใช้ประมวลมัญชุสาฉบับแปลโดย สิริ เพ็ชรไชย และเอกสารข้อมูลชั้นทุติยภูมิ (Secondary Sources) ใช้หนังสือแปล และหนังสือที่แต่งโดยพระเถระ นักวิชาการ นักปราชญ์ เอกสารประกอบการเรียนหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวิปัสสนาภาวนา บทความในวารสารทางวิชาการ สื่ออิเล็กทรอนิกส์และรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านเนื้อหา

ผู้วิจัยกำหนดขอบเขตเนื้อหาที่จะศึกษาออกเป็น ๒ ส่วน คือ ๑) ศึกษาเนื้อหาและหลักธรรมในกฎทันตสูตร ในประเด็น ความเป็นมา ความหมาย ความสำคัญ หลักธรรมที่ปรากฏ ประโยชน์ที่ได้จากการศึกษา และปฏิบัติตามหลักธรรมในพระสูตร เป็นต้น ๒) ศึกษาการบรรลุมรรคผลในกฎทันตสูตร ในประเด็น ความหมายของวิปัสสนา หลักธรรมที่เกื้อกูลต่อการบรรลุมรรคผล หลักการและวิธีการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา หลักธรรมในกฎทันตสูตรที่เกื้อกูลสนับสนุนส่งเสริมการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา เป็นต้น

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มีคำศัพท์เฉพาะที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาวิจัยและเพื่อประโยชน์ต่อการศึกษาวิจัย ผู้วิจัยได้ให้คำจำกัดความไว้ดังนี้

๑.๕.๑ กฎทันตสูตร หมายถึง พระสูตรว่าด้วยเรื่อง พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่กฎทันตพราหมณ์ผู้กำลังเตรียมพิธีบูชา ว่าด้วยพิธีบูชาตามความหมายในแบบของพระพุทธศาสนา ซึ่งไม่ต้องฆ่าฟันเบียดเบียนสัตว์ มีแต่การเสียสละ ทำทาน และการทำความดีอื่น ๆ

๑.๕.๒ บรรลุมรรคผล หมายถึง หมายถึง การบรรลุมรรคผล ตั้งแต่พระโสดาบันจนถึงพระอรหันต์ ตามหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๕.๓ ยัญ หมายถึง การเซ่น, การบูชา, การเซ่นสรวงโดยมีการฆ่าสัตว์หรือคนเป็นเครื่องบูชาเรียกว่า บูชายัญ

๑.๕.๔ สัมมาทิฐิ หมายถึง ความเห็นชอบ ได้แก่ ความรู้หรือยัสัจ ๔ หรือ เห็นไตรลักษณ์ หรือรู้อกุศลและอกุศลมูลกับกุศลและกุศลมูล

๑.๕.๕ ไตรสรณะ หมายถึง พระรัตนตรัย ที่พึ่งที่ระลึก คือ พระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ ยึดถือเป็นหลักแห่งความประพฤติปฏิบัติหรือเป็นเครื่องนำทางในการดำเนินชีวิต โดยยังใจจากอกุศลและนำจิตเข้าสู่กุศล

๑.๕.๖ วิชา ๘ หมายถึง ความรู้แจ้ง, ความรู้วิเศษ คือ ๑) วิปัสสนาญาณ ๒) มโนมยทธิญาณ ๓) อิทธิวิธีญาณ ๔) ทิพพโสดญาณ ๕) เจโตปริยญาณ ๖) ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ ๗) ทิพพจักขุญาณ ๘) อาสวักขยญาณ

๑.๕.๗ อนุப்புพิภกา หมายถึง ธรรมเทศนาเพื่อขัดเกลาอัธยาศัยของผู้ฟังให้ประณีตขึ้นเป็นขั้น ๆ แสดงไปตามจริตอุปนิสัยของสัตว์โลก

๑.๕.๘ สามุกังสิกเทศนา หมายถึง พระธรรมเทศนาที่พระพุทธเจ้าทรงยกขึ้นแสดงเอง คือ ไม่ต้องปรารภคำถามเป็นต้น ได้แก่เทศนาเรื่องอริยสัจ

๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการทำวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยจะดำเนินการวิจัยโดยศึกษาข้อมูลที่เป็นหลักฐานจาก พระไตรปิฎก อรรถกถา ปกรณวิเสสเป็นลำดับ และจากเอกสารที่ผู้ทรงคุณวุฒิได้ศึกษาค้นคว้าแล้ว เผยแพร่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน ในเบื้องต้นผู้วิจัยได้สำรวจเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้องดังต่อไปนี้

๑.๖.๑ คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเถรวาท

๑) พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เนื่องในมหามงคลสมัยฉลองราชสมบัติ ๕๐ ปี ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และเนื่องในมหามงคลสมัยเฉลิมพระชนมายุ ๕ รอบของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พุทธศักราช ๒๕๓๙

๒) พระไตรปิฎกอรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๕๙

๑.๖.๒ ตำราวิชาการพุทธศาสนาเถรวาท

๑) พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ) แสดงข้อความอธิบายในหนังสือ “ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร” ว่า การเจริญวิปัสสนาธรรม คือ การกำหนดรู้ทุกขสัจ ซึ่งได้แก่อุปทานขันธ ประกอบด้วยการกำหนดรู้อารมณ์ที่ปรากฏทางทวาร ๖ ซึ่งจะทำให้เกิดญาณทัสนะ ที่รู้เห็นสภาวะของรูปนามนั้น ๆ ต่อมาจะรู้เห็นว่ารูปกับนามเป็นเหตุเป็นผลของกันและกัน ผู้ปฏิบัติก็จะรู้เห็นความเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไปของรูปนาม ทำให้อนุমানรู้ว่ารูปนามไม่เที่ยง หลังจากนั้นก็จะเห็นความเกิดดับอย่างรวดเร็วของรูปนาม ส่งผลให้เห็นประจักษ์ว่ารูปนามนี้ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่ใช่ตัวตน การรู้เห็นสภาวะตามที่เป็นจริงเช่นนี้ เรียกว่า สัมมาทิฐิ ในขณะที่เดียวกัน สัมมาสังกัปปะและองค์มรรคอื่น ๆ ก็ได้รับการพัฒนาให้เจริญขึ้นด้วย^๗

๒) พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิริ) แสดงข้อความอธิบายในหนังสือ วิปัสสนากรรมฐาน ว่า ผู้ที่จะถึงนิโรธได้จะต้องเจริญวิปัสสนาภาวนา เท่านั้น ถ้าเพียงแค่รักษาศีลอย่างใดอย่างหนึ่งจนกระทั่งจนตาย แต่ไม่มีโอกาสเจริญวิปัสสนา ก็ไม่สามารถถึงนิโรธได้เพราะศีลไม่

^๗ พระโสภณมหาเถระ, ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร, แปลและเรียบเรียง พระคันธसारิกวีวงศ์, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์, ๒๕๕๕), หน้า ๓๑๐.

สามารถพบานกิเลสอย่างกลาง และอย่างละเอียดได้ เมื่อยังมีกิเลสอยู่ก็ถึงนิพพานหรือ^๘ นิโรธไม่ได้เด็ดขาด

๓) พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต) ได้อธิบายไว้ในหนังสือ “พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย” ได้ให้ความหมายว่า การเป็นอยู่โดยมีปัญญามองดูรู้เท่าทันอยู่เสมอ ถึงความเกิดขึ้นและความเสื่อมสิ้นไปในอุปทานขั้นทั้ง ๕ ว่า รูป เป็นต้นนี้ ความเกิดขึ้นของรูป เป็นต้นนี้ ความดับไปของรูป เป็นต้นนี้ เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เป็นต้นนี้ เกิดขึ้นดังนี้ ดับไปดังนี้ มองอย่างกว้าง ๆ ก็คือ การใช้สมาธิเพื่อประโยชน์ทางปัญญา เป็นอุปกรณ์ในการเจริญวิปัสสนา อย่างที่เรียกว่า เป็นบาทฐานของวิปัสสนา เพื่อบรรลุจุดสูงสุด คือ อาสวักขยญาณ หรือวิชชาวิมุตติ^๙

๔) พระสัทธัมมโชติกะ อัมมาจริยะ แสดงข้อความอธิบายในหนังสือปรมัตถโชติกะปริเฉทที่ ๙ ว่า ลักษณะ หมายความว่า เป็นเครื่องหมายของสังขารธรรม ดังนั้น สิ่งทั้งหลาย ที่ปรากฏในโลกไม่ว่าจะเป็นรูปหรือนาม สิ่งมีชีวิตหรือไม่มีชีวิตทั้งภายในภายนอกนั้น ถ้าได้พิจารณาเห็นสิ่งเหล่านี้ ก็จะทราบเครื่องหมายทั้ง ๓ อย่าง คือ อนิจจตา ทุกขตา และอนัตตา ครบถ้วนบริบูรณ์ แล้วจะตัดสินใจได้ว่า สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นสังขารธรรมทั้งสิ้น^{๑๐}

๕) พระเมธีรตนดิลก ได้กล่าวไว้ใน “เก็บเพชรจากคัมภีร์พระไตรปิฎก” แก่นธรรมจากทีฆนิกาย ว่า การบูชาญญ ยัญนั้นคือ การทำพิธีกรรมตามวิธีการของศาสนาพราหมณ์ เขานิยมทำกันด้วยการฆ่าสัตว์ต่าง ๆ บูชาเทพเจ้า ในกฎทนต์สูตร เล่าถึงกฎทนต์พราหมณ์กำลังเตรียมพิธีการบูชาญญโดยเอาโคตัวผู้ ๗๐๐ ตัว ลูกโคตัวผู้ ๗๐๐ ตัว ลูกโคตัวเมีย ๗๐๐ ตัว แพะ ๗๐๐ ตัว แกะ ๗๐๐ ตัว ผูกมัดไว้กับเสาเพื่อบูชาญญ เมื่อพิจารณาเนื้อความของพระสูตรนี้ จะพบว่าญญสัมปทา คือ การทำบุญที่สมบูรณ์แบบในพระพุทธศาสนานั้น มิใช่เรื่องต้องใช้ทุนทรัพย์มากมายเสมอไป ถ้าขาดแคลนเงินทองก็อาจทำบุญได้ ด้วยการสมทานรักษาศีล เจริญภาวนา ซึ่งไม่มีการสิ้นเปลืองเงินทองแต่อย่างใด ก็ได้บุญที่สมบูรณ์ได้^{๑๑}

๖) สุชีพ ปุญญาณภาพ ให้ความเห็นในหนังสือลักษณะพิเศษแห่งพระพุทธศาสนาว่า พระพุทธเจ้าทรงแนะนำกฎทนต์พราหมณ์ ผู้ไปทูลถามปัญหาเรื่องการบูชาญญ พระองค์กลับเตือนพราหมณ์ผู้นั้น ซึ่งเป็นผู้ปกครองหมู่บ้านพราหมณ์อันใหญ่เท่ากับเมือง ๆ หนึ่ง ให้จัดการปัญหาเศรษฐกิจของบ้านเมืองให้ดีกว่า โดยวิธีปราบโจรผู้ร้าย ไม่ใช่ปราบด้วยการฆ่า เพราะจะมีตัวตายตัวแทนอยู่เสมอ แต่ถ้าจัดการเศรษฐกิจให้ดี ให้ทุกคนมีงานทำตามความรู้ความสามารถของตน มีการ

^๘ พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทธิ ป.ธ.๙), วิปัสสนากรรมฐาน, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทประยูรวงศ์พรินต์ติ้ง จำกัด, ๒๕๕๔), หน้า ๒๐๐-๒๐๑.

^๙ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย, พิมพ์ครั้งที่ ๔๕, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท สำนักพิมพ์เพ็ทแอนด์โฮม จำกัด, ๒๕๕๔), หน้า ๗๙๐.

^{๑๐} พระสัทธัมมโชติกะ อัมมาจริยะ, ปรมัตถโชติกะ ปริเฉทที่ ๙ เล่ม ๒ วิปัสสนากรรมฐาน, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร: หจก.ทิพย์วิสุทธิ, ๒๕๕๔), หน้า ๒๔.

^{๑๑} พระเมธีรตนดิลก, เก็บเพชรจากคัมภีร์พระไตรปิฎก, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๑๐๑-๑๓๒.

ช่วยเหลือชาวนาพ้อค้า และข้าราชการให้เจริญในหน้าที่ และอาชีพของตน บ้านเมืองก็จะอยู่เย็นเป็นสุข^{๑๒}

๓) **ปรีชา ช่างขวัญยืน** ได้กล่าวไว้ว่า กฎทันทสุตร เป็นอีกพระสูตรหนึ่งที่พระพุทธองค์ทรงแสดงให้เห็นว่า เศรษฐกิจเป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้รัฐมั่นคง พระสูตรนี้กล่าวถึงสาเหตุของอาชญากรรม และได้ทรงชี้ว่า การที่จะให้อาชญากรรมหมดไปนั้นต้องทำให้เศรษฐกิจของประชาชนดี ชาวนาจะต้องได้สิ่งที่จำเป็นแก่การทำนา พ้อค้าจะต้องมีทุน ลูกจ้างต้องได้เงินมากพอเลี้ยงชีพ คนเดือนร้อนจะต้องได้รับการยกเว้นภาษี หากทำให้ประชาชนมีโอกาสที่จะมีรายได้เพียงพอแล้วรัฐก็จะสงบสุข การจะปราบปรามอาชญากรรมโดยใช้วิธีการช่วยเหลือทางเศรษฐกิจ ที่ปรากฏในพระสูตรจะเห็นได้จากพรหมณ์บุโรหิตแนะนำให้ปราบโจรผู้ร้ายก่อน แต่ไม่ใช่ด้วยวิธีฆ่าหรือจองจำ เพราะพวกที่เลือกจากถูกฆ่าก็จะเบียดเบียนชนบทในภายหลัง โดยที่แพศยารอนรากโดยผู้ร้าย คือ แจกพืชแก่สิกรในชนบทที่อุตสาหกรรมประกอบอาชีพ ให้ทุนแก่พ้อค้าที่อุตสาหกรรมในการค้า ให้อาหารและค่าจ้างแก่ข้าราชการ พระราชทรัพย์ก็เพิ่มพูน ชนบทก็จะมีเสี้ยนหนาม มนุษย์ทั้งหลายก็จะรื่นเริง^{๑๓}

๑.๖.๓ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑) **พระสมุห์สันติ เขมจาโร** (แสงประสิทธิ์) ศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาหลักธรรมและการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาในมหาทุกขขันธสูตร” พบว่า การเจริญวิปัสสนาภาวนา เป็นการฝึกอบรมจิตให้เกิดปัญญาให้รู้แจ้งสภาวะธรรมตามความเป็นจริง พระพุทธองค์ทรงแสดงวิธีปฏิบัติไว้ในสติปัฏฐานสูตร ทรงอธิบายไว้ว่า ให้ผู้ปฏิบัติมีความเพียร มีสติปัญญาพิจารณาในฐานทั้ง ๔ คือ กาย เวทนา จิต และธรรม เพื่อความบริสุทธิ์ของเหล่าสัตว์ เพื่อล่วงโสกะและปริเทวะ เพื่อดับทุกข์ และโทมนัส เพื่อบรรลุนิพพาน คือ อริยมรรค เพื่อทำให้แจ้งนิพพาน^{๑๔}

๒) **พระเฉลิมพล ฉันทชาโต** (รอดรัตน์) ศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาหลักธรรมและการเจริญวิปัสสนาภาวนาในสัลเลขสูตร” พบว่า การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา คือ การปฏิบัติเพื่อให้เกิดปัญญารู้แจ้งในอริยสัจ ๔ เป็นการปฏิบัติตามหลักสติปัฏฐาน ๔ เป็นหลักปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้นทุกข์ มีปรากฏในพระสูตรตันตปิฎก ที่ฉนิกายมหารวรรคว่า ภิกษุทั้งหลายทางนี้เป็นทางเดียว เพื่อความบริสุทธิ์ของเหล่าสัตว์ เพื่อล่วงโสกะ และปริเทวะ เพื่อดับทุกข์ และโทมนัส เพื่อบรรลุนิพพาน เพื่อทำให้แจ้งนิพพานทางนี้ คือ สติปัฏฐาน ๔ ประการ^{๑๕}

^{๑๒} สุชีพ ปุณฺณานุภาพ, **คุณลักษณะพิเศษแห่งพระพุทธศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาธาตุ, ๒๕๑๒), หน้า ๒๘-๒๙.

^{๑๓} ปรีชา ช่างขวัญยืน, **ทรงสนะทางการเมืองของพระพุทธศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร: โครงการตำราคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๘๑.

^{๑๔} พระสมุห์สันติ เขมจาโร (แสงประสิทธิ์), “ศึกษาหลักธรรมและการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาในมหาทุกขขันธสูตร”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), บทคัดย่อ.

^{๑๕} พระเฉลิมพล ฉันทชาโต (รอดรัตน์), “ศึกษาหลักธรรมและการเจริญวิปัสสนาภาวนาในสัลเลขสูตร”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), บทคัดย่อ.

๓) พระทองประเสริฐ สีลสวโร (มาทัน) ศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาหลักธรรมและการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาในอนัตตลักขณสูตร” พบว่า การเจริญวิปัสสนาภาวนาจะต้องพยายามขับไล่กิเลสที่สำคัญ คือ ตัณหาและทิฏฐิ ความเห็นผิดเหล่านี้ให้ห่างไกลออกไปก่อน จึงจะได้มองเห็นความจริงของสิ่งเหล่านั้น การเจริญวิปัสสนาก็เช่นเดียวกัน ในระหว่างที่กำหนดหรือพิจารณาอยู่นั้น ถ้าหากว่ากิเลส คือ ตัณหาและทิฏฐิเข้าอาศัยอยู่ กิเลสเหล่านั้นจะปิดบังความจริงทันที กิเลสเป็นตัวปิดบังปัญญาให้มีมม่น ไม่ให้เข้าถึงความจริงในที่นั้นได้ เพราะความต้องการในอารมณ์นั้น ๆ ยังมีอยู่ เปรียบเหมือนกับหลอดไฟฟ้าที่มีฝุ่นหรือเขม่าเกาะจับอยู่ ไม่สามารถจะส่องสว่างได้ แต่ถ้าชำระล้างฝุ่นหรือเขม่าที่เกาะจับที่หลอดไฟนั้นออกเสีย หลอดไฟนั้นก็ส่องสว่างได้เต็มที่^{๑๖}

๔) พระมหานิรัญ ชิตมาโร (บ่าเรอสงค์) ศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาพุทธวิธีการสอนวิปัสสนาภาวนาที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท” พบว่า หลักวิปัสสนาภาวนาที่ตรัสไว้ในรูปของสติปัฏฐาน เป็นคำสอนที่ครอบคลุมหลักธรรมอื่น ๆ ที่เกี่ยวกับวิปัสสนาทั้งหมด เพราะสติปัฏฐานเป็นหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าตรัสยืนยันไว้ว่า เป็นทางสายเดียว ที่เป็นไปเพื่อความบริสุทธิ์ของสัตว์ทั้งหลาย เป็นไปเพื่อก้าวพ้นเขตแดนแห่งความเศร้าโศกคร่ำครวญรำพัน เพื่อความตั้งอยู่ไม่ได้แห่งความทุกข์โทมนัส เป็นไปเพื่อการบรรลุธรรมเพื่อความรู้อย่าง และเป็นไปเพื่อบริพพาน^{๑๗}

๕) พระเอกคุณ ธมมวิจิโย (อศฺวประสิทธิกุล) ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาแนวทางการปฏิบัติเพื่อนำไปสู่โสดาปัตติมรรค” พบว่า แนวทางการปฏิบัติเพื่อบรรลุโสดาปัตติมรรค คือ การปฏิบัติสมถยานิกหรือวิปัสสนายานิกด้วยวิธีใดวิธีหนึ่ง โดยการเจริญสมถหรือวิปัสสนาก่อน แล้วจึงใช้วิปัสสนาญาณจนเกิดปัญญาเห็นแจ้งในธรรมชาติที่แท้จริงของรูปและนามซึ่งมีลักษณะเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และไม่อยู่ในอำนาจของใคร ผู้ที่ปฏิบัติเห็นการเปลี่ยนแปลงของอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา จึงเป็นแนวทางการปฏิบัติเพื่อบรรลุพระโสดาบัน^{๑๘}

จากการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังกล่าว ทำให้ทราบว่า ยังไม่มีเอกสารและงานวิจัยที่สอดคล้องกับเรื่องกฎทันตสูตร และการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาอยู่ในระดับหนึ่ง แต่ยังไม่มียานวิจัยเรื่องศึกษาการบรรลุธรรมในกฎทันตสูตร ผู้วิจัยจึงสนใจจะทำวิจัยพระสูตรนี้ ซึ่งเกี่ยวข้องกับการปฏิบัติเพื่อความสิ้นไปแห่งอาสวะโดยตรง

^{๑๖} พระทองประเสริฐ สีลสวโร (มาทัน), “ศึกษาหลักธรรมและการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาในอนัตตลักขณสูตร”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), บทคัดย่อ.

^{๑๗} พระมหานิรัญ ชิตมาโร (บ่าเรอสงค์), “ศึกษาพุทธวิธีการสอนวิปัสสนาภาวนาที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), บทคัดย่อ.

^{๑๘} พระเอกคุณ ธมมวิจิโย (อศฺวประสิทธิกุล), “การศึกษาแนวทางการปฏิบัติเพื่อนำไปสู่โสดาปัตติมรรค”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), บทคัดย่อ.

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาเนื้อหาและหลักธรรมในกฎทนต์สูตรที่เกี่ยวกับการเจริญวิปัสสนาภาวนา ใน คัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท ในงานวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) โดยมุ่งศึกษาข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาและหลักธรรมที่ปรากฏในพระสูตร คือ ๑) การปกครองบ้านเมือง ๒) การบริจาทาน ๓) การรักษาศีล ๔) การภาวนา ๕) การบรรลุลัทธิ ว่ามีความเกี่ยวข้องกันอย่างไร ผู้วิจัยได้กำหนดวิธีดำเนินการวิจัยดังต่อไปนี้

- ๑.๗.๑ ศึกษาค้นคว้ารวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องจากเอกสารชั้นปฐมภูมิและทุติยภูมิ
- ๑.๗.๒ เรียบเรียงข้อมูลจัดลำดับเนื้อหาแล้วตรวจสอบความสอดคล้องกับคัมภีร์พระไตรปิฎก
- ๑.๗.๓ สรุปเนื้อหาข้อมูลโดยการบรรยายเชิงพรรณนา
- ๑.๗.๔ เสนออาจารย์ที่ปรึกษาและผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบความถูกต้องสมบูรณ์
- ๑.๗.๕ แก้ไขปรับปรุงและนำเสนอผลงานเป็นสารนิพนธ์

๑.๘ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

- ๑.๘.๑ ทำให้ทราบเนื้อหาและหลักธรรมในกฎทนต์สูตร
- ๑.๘.๒ ทำให้ทราบหลักวิธีการปฏิบัติเพื่อบรรลุลัทธิในกฎทนต์สูตร

บทที่ ๒

เนื้อหาและหลักธรรมในกฎทนต์สูตร

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่มุ่งเน้นสู่ความหลุดพ้น โดยการเรียนรู้แจ้งในชีวิตร คือ อริยสัจ ๔ ได้แก่ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค เมื่อบุคคลเห็นแจ้งในสัจจะเหล่านี้ ย่อมเชื่อว่าเป็นบุคคลผู้ประเสริฐที่มีพระนิพพานเป็นที่ไป ซึ่งเป็นจุดหมายอันสูงสุดในพระพุทธศาสนา การปฏิบัติเพื่อเข้าถึงธรรมอันสูงสุดเหล่านี้ต้องเกิดจากหลักปฏิบัติที่พระพุทธองค์ทรงวางไว้ตามลำดับ ได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา วิธีการดังกล่าวนี้ มีปรากฏมากมายในหลายพระสูตร การศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยกำหนดศึกษากฎทนต์สูตร โดยกำหนดประเด็นศึกษา ดังนี้

- ๒.๑ โครงสร้างเนื้อหาของกฎทนต์สูตร
- ๒.๒ ใจความสำคัญของกฎทนต์สูตร
- ๒.๓ หลักธรรมสำคัญในกฎทนต์สูตร
- ๒.๔ สรุปท้ายบท

๒.๑ โครงสร้างเนื้อหาของกฎทนต์สูตร

คำว่า “พระสูตร” หรือที่เรียกว่า พระสูตรตันตปิฎก เป็นการประมวลพุทธพจน์หมวดพระสูตร คือ คำเทศนาของพระผู้มีพระภาคเจ้า ที่ทรงแสดงแก่ บุคคล วรรณะ ที่แตกต่างกัน ตามโอกาสที่แตกต่างกันไป ในแต่ละพระสูตร มีบทนำมีเนื้อหาสาระของพระธรรมเทศนา และบทสรุปผู้ฟังเมื่อได้ฟังพระธรรมเทศนาแล้ว ผู้ฟังได้รับผลอย่างไรบ้าง แบ่งออกเป็น ๕ นิกาย (เรียกว่า ที. ม.สัง.อัง.ขุ.) คือ (๑) ทีฆนิกาย (รวมพระสูตรยาว ๆ) (๒) มัชฌิมนิกาย (รวมพระสูตรขนาดกลาง) (๓) สังยุตตนิกาย (รวมพระสูตรที่มีเนื้อหาเดียวกันเข้าด้วยกัน) (๔) อังคุตตรนิกาย (รวมพระสูตรที่มีข้อธรรมจากน้อยไปหามาก) (๕) ขุททกนิกาย (รวมพระสูตรเบ็ดเตล็ดที่ตกหล่นจากการรวบรวมเป็น ๔ นิกายข้างต้น)

๒.๑.๑ โครงสร้างของกฎทนต์สูตร มีองค์ประกอบ ๓ ส่วน คือ

๑. ข้อความเบื้องต้น หรือคำขึ้นต้น (นิทานวนะ) คือ ข้อความที่ท่านพระอานนท์ ได้กล่าวว่า “เอวมเม สุต” เป็นต้นไปจนจบข้อความที่บอกถึงความเป็นมา ของพระสูตรนั้น ๆ
๒. เนื้อหาของพระสูตร หรือสาวกภาษิต หรือข้อความที่เป็นพระพุทธภาษิต เป็นต้น คือ ข้อความที่ต่อจากนิทานวนะ เป็นต้นไป
๓. ข้อสรุป หรือคำลงท้าย (นิคมวนะ) คือ ข้อความที่ต่อจากเนื้อหาของพระสูตร เช่น ข้อความที่ขึ้นต้นว่า “อิทมโวจ ภควา”

กฎทนต์สูตร เป็นพระสูตรในพระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค ขุททกนิกาย อยู่ในหัวข้อชาตกะ สีลขันธวรรค แปลว่า ตอนที่ว่าด้วยกองศีล มีพระสูตรรวม ๑๓ สูตร

(๑) พรหมชาลสูตร	(๒) สามัญญผลสูตร
(๓) อัมพัญญสูตร	(๔) โสณทัณฑสูตร
(๕) กฎทนต์สูตร	(๖) มหาสิทธสูตร
(๗) ชาลยสูตร	(๘) มหาสีหนาทสูตร
(๙) โปฏฐปาทสูตร	(๑๐) สุกสูตร
(๑๑) เกวัญญสูตร	(๑๒) โลหิจจสูตร
(๑๓) เติวิชชสูตร	

๒.๑.๒ รูปแบบของพระสูตร

กฎทนต์สูตร หมายถึง พระสูตรที่ว่าด้วยกฎทนต์พราหมณ์ (กฎทนต์ะ แปลว่า ฟันเขยิบ) ที่ตั้งชื่อนี้ เพราะเนื้อหาสำคัญของพระสูตรนี้ เป็นการสนทนาถาม-ตอบ บทสนทนาระหว่างพระพุทธเจ้ากับกฎทนต์พราหมณ์ว่าด้วยวิธีการบูชาที่ถูกต้อง ผู้ถามคือกฎทนต์พราหมณ์ ผู้ตรัสตอบคือพระผู้มีพระภาคเจ้า

๒.๑.๓ เนื้อหากฎทนต์สูตร

ในพระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค ขุททกนิกาย มีเนื้อหาสรุปเกี่ยวกับกฎทนต์สูตรดังนี้

พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงแสดงธรรมแก่กฎทนต์พราหมณ์เข้าไปเฝ้าเพื่อทูลขอคำอธิบายในการบูชาয় พระผู้มีพระภาคตรัสแก่กฎทนต์พราหมณ์ขณะประทับอยู่ในสวนอัมพลัญญิกา ใกล้หมู่บ้านพราหมณ์ชื่อขานุมัต แคว้นมคธ ซึ่งพระเจ้าพิมพิสารพระราชทานหมู่บ้านนี้เป็นพรหมไทยให้กฎทนต์พราหมณ์ปกครอง กฎทนต์พราหมณ์มีความประสงค์จะบูชาয় ซึ่งจะต้องฆ่าสัตว์อย่างมาก เมื่อทราบว่าพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จมาประทับอยู่ใกล้ ๆ จึงเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า และทูลถามเรื่องการบูชาয় พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงได้แสดงถึงการบูชาয় โดยยกตัวอย่างบุคคลในอดีต คือ พระเจ้ามหาวชิตราช ที่จะทำการบูชาয়เพื่อความสุขของพระองค์และบ้านเมือง ซึ่งได้รับการแนะนำจากพราหมณ์ปุโรหิต (คือ พระโพธิสัตว์)

จากเนื้อความในพระสูตรวิเคราะห์ได้ว่า เพื่อแสดงให้เห็นถึงการบูชาয়ในพระพุทธศาสนาไม่เหมือนกับการบูชาয়ของพราหมณ์ ถือได้ว่าเป็นการปฏิวัติคำสอนแบบพลิกฝ่ามือ เพราะคำว่า “ยัย” ในที่นี้ พระพุทธองค์ทรงเปลี่ยนเป็นรูปแบบการบูชา ที่ไม่เบียดเบียน ไม่ทำลาย โดยเริ่มจากการให้ทาน รักษาศีล และการเจริญภาวนา โดยมีอานิสงส์มากขึ้นไปเรื่อย ๆ ตามลำดับ ดังนี้

๑. นิตยทาน คือ การให้ทานที่ถวายเจาะจงแก่ผู้มีศีล เป็นประจำ มีอานิสงส์น้อยกว่า
๒. การสร้างวิหาร ที่อยู่อาศัย อุทิศแด่พระสงฆ์ที่มาจากทิศทั้ง ๔ มีอานิสงส์น้อยกว่า
๓. บุคคลผู้มีจิตเลื่อมใสในพระรัตนตรัยเป็นสรณะ มีอานิสงส์น้อยกว่า
๔. การสมาทานรักษาศีล ๕ คือ เว้นการฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม พุดโกหก และดื่มน้ำเมา มีอานิสงส์น้อยกว่า

กล่าวมาแล้วก่อน ๆ ฯลฯ บรรลุทุติยฌานอยู่ บรรลุทุติยฌานอยู่ บรรลุจตุตถฌานอยู่ นี่เป็นยัญซึ่งใช้
 ทุนทรัพย์และมีการเตรียมน้อยกว่า แต่มีอานิสงส์มากกว่ายัญที่กล่าวมาแล้วก่อน ๆ ฯลฯ น้อมจิต
 ไปเพื่อญาณทัสสนะ ฯลฯ นี่เป็นยัญซึ่งใช้ทุนทรัพย์และมีการเตรียมน้อยกว่า แต่มีอานิสงส์
 มากกว่ายัญที่กล่าวมาแล้วก่อน ๆ ฯลฯ รู้ชัดว่า “ชาติสิ้นแล้ว อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำ
 เสร็จแล้วไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอยู่อย่างนี้อีกต่อไป” นี่แลเป็นยัญซึ่งใช้ทุนทรัพย์และมีการเตรียม
 น้อยกว่า แต่มีอานิสงส์มากกว่ายัญที่กล่าวมาแล้วก่อน ๆ พราหมณ์ไม่มียัญสมบัติอื่น ๆ ที่จะดียิ่งกว่า
 หรือประณีตกว่ายัญสมบัตินี้อีกแล้ว”^๔

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคตรัสอนุพุทฺธิกา คือ ทรงประกาศเรื่องทาน เรื่องศีล เรื่อง
 สวรรค์ เรื่องโทษ ความต่ำทราม ความเศร้าหมองแห่งกาม และอานิสงส์ในการออกบวชแก่ภิกษุทั้งหลาย
 พราหมณ์ เมื่อทรงทราบวาทะกถาอันมีจิตควรบรรลุธรรม สงบ อ่อน ปราศ จากนิวรณ์ เบิก
 บานแผ่ใส จึงทรงประกาศสามกถาสิกเทศนา คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค ธรรมจักขุอันไร้ธุลี คือ
 กิเลสปราศจากมลทิน เกิดขึ้นแก่ภิกษุทั้งหลายที่ตนนั้นเองว่า “สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็น
 ธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมดล้วนดับไปเป็นธรรมดา” เปรียบเหมือนผ้าขาวสะอาดปราศจากมลทินควรรับ
 น้ำย้อมได้เป็นอย่างดี^๕

จากเนื้อหาที่แสดงไว้ใน ฎฐทนต์สูตรจึงมีเนื้อหาที่เกี่ยวกับการบูชาของผู้มีมิจฉาทิฎฐิ ซึ่ง
 ทำการเบียดเบียนชีวิตสัตว์ และทำลายล้างทรัพย์ากรอย่างเปล่าประโยชน์ พระพุทธองค์แสดงเรื่อง
 การบูชาที่เปลี่ยนวิธีคิดของคนสมัยนั้นให้เอื้อประโยชน์ต่อชีวิตและธรรมชาติ โดยแสดงธรรมที่เกี่ยวกับ
 หลักปฏิบัติโดยเริ่มทาน ศีล ภาวนา อนุพุทฺธิกา และอริยสัจ ๔ จนทำให้พราหมณ์ สามารถบรรลุเป็น
 พระอริยบุคคล มีสัมมาทิฎฐิที่สมบูรณ์ เนื้อหาในพระสูตรยังสามารถสังเคราะห์ธรรมอันเป็นเครื่อง
 ปฏิบัติของบรรพชิต คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ได้อีกด้วย

๒.๒ ใจความสำคัญของฎฐทนต์สูตร

ฎฐทนต์สูตร ได้กล่าวถึง ฎฐทนต์พราหมณ์มีความปรารถนาจะบูชามหาญาณ จึงไปพูลถาม
 พิธีบูชามหาญาณกับพระพุทธเจ้า พระองค์ได้ทรงอธิบายพิธีบูชามหาญาณ ๓ ประการ อันมีองค์ประกอบ
 ๑๖ ประการ โดยยกตัวอย่างการบูชามหาญาณของพระเจ้ามหาวชิตราช โดยมีเนื้อความว่า

พระเจ้ามหาวชิตราชทรงมีพระราชทรัพย์สมบัติมากมายมหาศาลเป็นผู้มั่งคั่ง^๖ พระองค์มี
 ความประสงค์ต้องการบูชามหาญาณเพื่อประโยชน์ และความสุขแก่พระองค์ รวมพระราชทรัพย์ โดย
 พราหมณ์ปุโรหิตได้แนะนำพระเจ้ามหาวชิตราชอย่างเป็นขั้นตอน ดังต่อไปนี้

ขั้นที่ ๑ เพื่อให้พระราชทรัพย์อยู่กันอย่างมีความสุข ทรงให้ปราบใจผู้ร้ายแบบถอนราก
 ถอนโคน ไม่ให้เบียดเบียนทำร้ายซึ่งกันและกัน โดยจัดการทางเศรษฐกิจให้ดี มีวิธีการ ๓ อย่าง คือ

^๔ ที.สี. (ไทย) ๙/๓๕๓/๑๔๘.

^๕ ที.สี. (ไทย) ๙/๓๕๕/๑๔๙.

^๖ ดูรายละเอียดใน ที.สี.อ. (ไทย) ๑/๓๓๖/๓๓๗-๓๓๘.

๑) ให้ทรงพระราชทานอาหารและพันธุ์พืชแก่เกษตรกรผู้ขยันทำการเกษตรและเลี้ยงปศุสัตว์

๒) ราษฎรที่ขยันในการทำมาหากิน ให้พระราชทานต้นทุนในการค้าขาย

๓) ข้าราชการผู้ขยันขันแข็งในการทำงาน ให้พระราชทานเงินเดือนและอาหารเมื่อพระองค์ได้ปราบโจรผู้ร้ายด้วยวิธีดังกล่าว พลเมืองเหล่านั้นพากันอยู่อย่างมีความสุข ไม่พากันเบียดเบียนบ้านเมืองของพระองค์ ทุกครอบครัวต่างมีความสุข

ขั้นที่ ๒ ขอให้พระองค์มีรับสั่งให้เชิญบุคคลในพระราชอาณาเขต ๔ พวก คือ

๑) พวกเจ้าผู้ครองเมืองที่อยู่ในนิคมและทั่วอาณาจักรของพระองค์

๒) พวกอำมาตย์ราชบริพารที่อยู่ในนิคมและทั่วอาณาจักรของพระองค์

๓) พวกพราหมณ์มหาศาลที่อยู่ในนิคมและทั่วอาณาจักรของพระองค์

๔) พวกคหบดีมหาศาลที่อยู่ในนิคมและทั่วอาณาจักรของพระองค์

เพื่อขอให้บุคคลทั้ง ๔ พวกนี้ ให้ความร่วมมือ ขอความเห็นชอบด้วย

ขั้นที่ ๓ ผู้เป็นเจ้าของพิธีบูชามหาโยน คือ พระเจ้ามหาวิชิตราช ซึ่งจะต้องตรวจหาคุณสมบัติที่เหมาะสม ๘ ประการ ได้แก่ ๑) ทรงมีชาติกำเนิดที่ดี ๒) ทรงมีรูปโฉมงดงามดูน่าเลื่อมใส ๓) ทรงเป็นผู้มีค้ำ มีทรัพย์มาก ๔) ทรงมีกองทหารที่เข้มแข็ง ๕) เหล่า^๗ ๕) ทรงมีพระราชศรัทธา ทรงเป็นทนาย และเป็นผู้บริจาค ๖) ทรงจำเรื่องราวต่าง ๆ ได้ดี ๗) เป็นผู้แตกฉานในภษิตที่ได้ทรงศึกษา มา ๘) ทรงเป็นผู้มีปัญญา

และคุณสมบัติ ๔ ประการ ของผู้ทำพิธี หมายถึง พราหมณ์ปุโรหิต คือ ๑) ผู้มีชาติกำเนิดดี ๒) ทรงจำมนต์ได้ ๓) เป็นผู้มีความเฉลียวฉลาด ๔) เป็นบัณฑิตมีปัญญารู้ในการทำพิธี

คุณสมบัติของยัญที่เป็นเครื่องประกอบในการทำพิธีรวมเป็น ๑๖ ได้แก่ ฝ่ายอนุมติ ๔ คุณสมบัติของพระราช ๘ และคุณสมบัติ ๔ พราหมณ์ปุโรหิต

ขั้นที่ ๔ พราหมณ์ปุโรหิตทรงแสดงถึงยัญ ๓ ประการ^๘ คือ จะต้องไม่มีความเดือดร้อนใจว่า (๑) ทรัพย์สมบัติจักสิ้นเปลือง (๒) ทรัพย์สมบัติกำลังสิ้นเปลือง (๓) ทรัพย์สมบัติเราได้สิ้นเปลืองไปแล้ว

ขั้นที่ ๕ จากนั้นนั้นพราหมณ์ปุโรหิต ได้แสดงความบรรเทาความเดือดร้อนใจของผู้บูชายัญ ที่จะพึงมีในฝ่ายผู้รับทาน ๑๐ ประการ คือ ผู้ฆ่าสัตว์ ผู้ลักทรัพย์ ผู้ประพฤติดินในกาม ผู้พูดปด ผู้พูดส่อเสียด ผู้พูดคำหยาบ ผู้พูดเพ้อเจ้อ ผู้อยากได้ของคนอื่น ผู้พยายามบ่อนทำลายผู้อื่น ผู้เห็นผิดทำนองคลองธรรม

เมื่อมีเครื่องประกอบยัญ ๑๖ ประการดังนี้ ก็จะไม่มีความวิตกกังวลได้โดยธรรม แล้วได้แสดงพิธีบูชายัญต่อไป

^๗ พลช้าง พลม้า พลรถ และพลเดินเท้า

^๘ ดูรายละเอียดใน ที.สี.อ. (ไทย) ๑/๓๔๒/๓๙๔.

ขั้นที่ ๗ จะต้องไม่มีการฆ่าสัตว์ต่าง ๆ นานาชนิด เช่น แพะ แกะ ไก่ สุกร ในการทำพิธีบูชาหายัญ ไม่ต้องตัดไม้ทำลายป่ามาทำหลักบูชาหายัญ ไม่ต้องเกี่ยวหญ้าคาเพื่อมาประดับพิธี แม้พวกทาส คนรับใช้ กรรมกรของพระเจ้ามหาวชิตราก็ไม่ต้องถูกลงโทษอาชญา ไม่ถูกบังคับในสิ่งที่ตนไม่ต้องการ มีหนานองด้วยน้ำตาทำการงาน ยัญพิธีนี้จะสำเร็จโดยใช้เพียงเนยใส เนยข้น นมเปรี้ยว น้ำมัน น้ำผึ้ง และน้ำอ้อยเท่านั้น

เมื่อพระเจ้ามหาวชิตราชได้ฟังลำดับพิธีการบูชาหายัญ ทรงเตรียมการตามขั้นตอนบุคคลในพระราชอาณาเขต ๔ พวก คือ บรรดาเจ้าผู้ครองประเทศราช พวกอำมาตย์ พวกพราหมณ์ และพวกคหบดี พวกก็นำทรัพย์จำนวนมากมาเข้าเฝ้าพระเจ้ามหาวชิตราช แต่พระองค์ไม่ทรงรับคนเหล่านั้น เมื่อถูกปฏิเสธจึงปรึกษากัน จึงนำทรัพย์สมบัติเหล่านั้นมาร่วมแจกทานในพิธีบูชาหายัญทำการแจกทานร่วมกับพระเจ้ามหาวชิตราช การแจกทานของบุคคลทั้ง ๔ นี้ ไม่มีการเบียดเบียนสัตว์ ไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ตัดต้นไม้ ไม่เกี่ยวหญ้า ไม่บังคับขู่เข็ญทาส กรรมกร ยัญพิธีนี้มีเพียงเนยใส เนยข้น นมเปรี้ยว น้ำมัน น้ำผึ้ง และน้ำอ้อยเท่านั้น

ต่อจากนั้นกฎทนต์พราหมณ์ทูลถามต่อว่า ยังมียัญอย่างอื่นอีกหรือไม่ ที่เตรียมการน้อยกว่า แต่มีานิสงส์มากกว่ายัญ ๓ มิ่งค์ประกอบ ๑๖ ที่กล่าวแล้วหรือไม่ พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่ามีดังนี้

นิตยทาน การให้ทานเป็นนิจ (ให้ทานเป็นประจำแก่ผู้มีศีล) มีานิสงส์น้อยกว่า

๑) การสร้างวิหารอุทิศแก่พระสงฆ์ผู้มาจากทิศทั้ง ๔ มีานิสงส์น้อยกว่า

๒) การมีจิตเลื่อมใสในพระรัตนตรัย เป็นที่พึ่ง เป็นสรณะ มีานิสงส์น้อยกว่า

๓) การที่บุคคลสมาทานรักษาศีล ๕ มีานิสงส์น้อยกว่า

๔) บุคคลผู้ออกบวชประพฤติพรหมจรรย์ตั้งอยู่ในศีล บำเพ็ญสมาธิจนได้ฌาน ๔ การเจริญปัญญาจนได้วิชชา ๘ ตัดละกิเลสเข้าถึงพระนิพพาน^๙ (ดังกล่าวไว้แล้วในสามัญญผลสูตร)

เมื่อกฎทนต์พราหมณ์ได้ฟังเทศนาจบลง เกิดมีความเลื่อมใส ประกาศตนเป็นอุบาสกขอถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะตลอดชีวิต และได้ปล่อยชีวิตสัตว์เหล่านั้นที่เตรียมบูชาหายัญให้เป็นอิสระต่อจากนั้นกฎทนต์พราหมณ์ได้ฟังอนุပ္พุททิศา มีจิตสงบ อ่อน ปราศจากนิวรณ์ด้วยอริยสัจ ๔ และได้บรรลุเป็นพระโสดาบัน^{๑๐}

จากเนื้อหาในกฎทนต์สูตรนี้ได้แสดงหลักการที่สำคัญอยู่ ๖ ประการ ซึ่งแตกต่างจากพระสูตรอื่น ๆ คือ

๑. เป็นพระสูตรที่มีแนวคิดในการพัฒนาคนและพัฒนากันเมืองให้มีความเจริญก้าวหน้าควบคู่กัน ด้านการพัฒนาคน คือ พัฒนาให้มีศีล มีจิตสำนึกที่ดี มีคุณธรรมและรักครอบครัว ด้านการพัฒนากันเมือง คือ การพัฒนาเศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง ได้แก่หลักการปราบโจรผู้ร้าย ๓ ประการ

^๙ ดูรายละเอียดใน ที.สี.อ. (ไทย) ๑/๓๕๓/๔๐๒-๔๐๓.

^{๑๐} ดูรายละเอียดใน ที.สี. (ไทย) ๙/๓๒๓-๓๕๘/๑๒๕-๑๕๐.

๒. เป็นพระสูตรที่เปลี่ยนแนวความคิดที่เป็นมิจฉาทิฐิเรื่องการบูชา ยัญ ให้เปลี่ยนเป็น สัมมาทิฐิ จากการบูชา ยัญ ด้วยการฆ่าสัตว์ ตัดไม้ทำลายป่า เบียดเบียนสัตว์ พวกราช คนรับใช้ กรรมกร ก็ไม่ต้องถูกบังคับทำในสิ่งที่ไม่ชอบใจ และเปลี่ยนการบูชา ยัญ ให้สำเร็จได้ด้วยเนยข้น นมเปรี้ยว น้ำมัน น้ำผึ้ง และน้ำอ้อยเท่านั้น

๓. พระสูตรนี้เป็นตัวอย่างที่ดี ที่ผู้ปกครองบ้านเมือง ผู้นำประเทศ หรือหัวหน้า ควร มีคุณสมบัติของผู้ใหญ่ คือ ความเป็นผู้นำที่น่าเคารพ น่าศรัทธา มีคุณลักษณะที่ดีเป็นที่ยกย่องยอมรับ ของผู้น้อย

๔. ที่ปรึกษาใกล้ชิดของผู้ปกครองบ้านเมือง ที่ปรึกษาของผู้นำประเทศ ควรเป็น คนมี ศีล ธรรม คุณธรรม และมีปัญญา ให้การชี้แนะแนวทาง ช่วยแก้ไข ปัญหาต่าง ๆ ได้ดี มีบุคลิก ลักษณะที่น่านิยมนับถือ

๕. แสดงให้เห็นเป็นแบบอย่างผู้ปกครองบ้านเมือง ผู้นำประเทศ หรือหัวหน้า คิดจะทำ กิจกรรมใด ๆ ควรปรึกษาหารือขอความยินยอมจากผู้น้อยด้วย เพื่อจะได้รับการยอมรับและได้ ความร่วมมือด้วยความเต็มใจ

๖. เนื้อหาในพระสูตรทรงแสดงให้เห็นว่า ยัญที่ไม่ต้องใช้ทรัพย์เลย แต่มีอานิสงส์มาก ที่สุด คือ การบรรลุวิชา ๘ การสิ้นอาสวะเข้าสู่พระนิพพาน ไม่จำเป็นต้องใช้ทรัพย์ก็สามารถบำเพ็ญ คุณงามความดีที่สูงที่สุดได้

๒.๓ หลักธรรมสำคัญในกฎทนต์สูตร

จากการศึกษาเนื้อหาหลักธรรมในกฎทนต์สูตรพบว่า เป็นพระสูตรที่แสดงหลักธรรม สำคัญ คือ ยัญ อนุพุทฺธิกา และอริยสัจ ๔ ซึ่งผู้วิจัยจะนำเสนอตามลำดับ ดังนี้

๒.๓.๑ ยัญ

คำว่า ยัญ มาจากศัพท์บาลีว่า ยณฺณ แปลว่า การบูชา เครื่องบูชา^{๑๑} หรือ ยัญ หมายถึง การบูชา มาจาก ๓ ศัพท์ คือ ยาค (ยช เทวบูชาสงคหกรณทานธมฺเมสุ+ณ) ยัญ หมายถึง การบูชา ยชนฺ ยาค การบูชา ชื่อว่า ยาคะ (ลภ ณฺ วฺ ทริธฺ เป็น อา, อาเทศ ช เป็น ค) ภิกษุทั้งหลายการบูชา มี ๒ อย่าง คือ การบูชาด้วยสิ่งของ และการบูชาด้วยธรรม ศัพท์ กตุ (กร กรณ+ตุ) ยัญ หมายถึง การบูชา การบูชาที่ผู้ปรารถนาสวรรค์พากันทำชื่อว่า กตุ (ลภ ร ที่สุดธาตุ) ยณฺณ (ยช เทวบูชาสงคหกรณ ทานธมฺเมสุ+ณ) ยัญ หมายถึง การบูชา ยชนฺ ยณฺโณ การบูชา ชื่อว่า ยัญญะ (อาเทศ ช เป็น ณฺณ) มหาบพิตรการบูชาเช่นนี้ไม่มีผลมาก^{๑๒}

^{๑๑} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙, ราชบัณฑิต) รวบรวม-แปล, ศัพท์วิเคราะห์, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: เลียงเชียง, ๒๕๕๐), หน้า ๕๔๑.

^{๑๒} พระมหาสมปอง มุทิโต แปล และเรียบเรียง, คัมภีร์อิถานวรรณนา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: ประยูรวงศ์พรินต์ติ้ง, ๒๕๔๗), หน้า ๔๙๑.

จากข้อความที่ยกมา “ยัญ” มีความหมายอยู่ ๓ นัย คือ อามิสบูชา โดยแยกออกมาเป็น ๒ อย่าง^{๑๓} คือ ๑. การบูชาด้วยสิ่งของ เช่น เครื่องหอม อาหาร เป็นต้น และการปฏิบัติบูชา คือ การเจริญวิปัสสนาเพื่อหวังมรรคผลนิพพาน ซึ่งพระพุทธองค์ทรงสรรเสริญการปฏิบัติบูชาว่าเป็นยอดเยี่ยมแห่งการบูชา การบูชาประเภทนี้มีอยู่เฉพาะในพระพุทธศาสนาเท่านั้น ๒. การบูชาเพื่อไปเกิดในสวรรค์ คือ การให้ทานรักษาศีลโดยทั่วไป มีอยู่ทั้งในพระพุทธศาสนาและนอกรศาสนา ๓. การบูชาที่ไม่มีผล คือ การบูชาที่ประกอบด้วยมิจฉาทิฎฐิ เช่น การทำตนให้ลำบาก หรือการฆ่าชีวิตเพื่อบูชา อีกนัยหนึ่งการบูชา คือ การเช่น การบูชา การบวงสรวงชนิดหนึ่งของพราหมณ์ เช่น การฆ่าบูชาเทพเจ้าเพื่อให้ตนพ้นเคราะห์ร้าย เป็นต้น^{๑๔} ซึ่งในกฎทนต์สูตร ท่านกล่าวถึงการบูชาโดยให้ทานอยู่ ๒ นัย ดังนี้

๒.๓.๑.๑ การบูชาด้วยยัญ ๓ มีอาการ ๑๖

ในกฎทนต์สูตรพระพุทธองค์ให้ความหมายของการบูชายัญ คือ การให้ทาน โดยพระองค์ทรงยกเอาเรื่องของพระเจ้ามหาวิจิตรราชที่ปรารถนาจะทรงบูชามหายัญ เพื่อเอื้ออำนวยประโยชน์สุขแก่พระองค์ตลอดกาลนาน พระองค์จึงทรงขอคำแนะนำจากปุโรหิตในการทำพิธีบูชายัญ ซึ่งปุโรหิตจึงทรงแนะนำวิธีการบูชามหายัญที่ถูกต้อง คือ ยัญพิธี ๓ อาการ ๑๖ ซึ่งพราหมณ์ปุโรหิตแสดงยัญพิธี ๓ ประการ ดังมีข้อความบาลีปรากฏในพระสูตรไว้ว่า

สียา โข ปน โภโต รณฺโณ มหายนฺณํ ยชมานสฺส โกจิเทว วิปฺปฏิสํโร มหา วต เม โภคฺกฺชนโร
วิจฺจิสฺสตีติ โส โภตา รณฺณํ วิปฺปฏิสํโร น กรณฺนีโย ฯ ... โภคฺกฺชนโร วิจฺจิสฺสตีติ โส โภตา รณฺณํ
วิปฺปฏิสํโร น กรณฺนีโย ฯ ... โภคฺกฺชนโร วิคฺคตีติ โส โภตา รณฺณํ วิปฺปฏิสํโร น กรณฺนีโย^{๑๕}

คือ การให้ทานที่ต้องประกอบด้วยเจตนา ๓ ซึ่งเป็นจิตตสมบัติของผู้ให้ทาน คือ เจตนาถึงพร้อมด้วยความตั้งใจ คิดจะให้เป็นประโยชน์แก่ผู้รับแท้จริง มีเจตนาบริสุทธิ์ทั้ง ๓ กาล ได้แก่ ก่อนให้เจยินดี ขณะให้จิตผ่องใส ให้แล้วเบิกบานใจ ดังนี้

๑. เจตนา ก่อนให้ทาน คือ ทำจิตไม่ให้เศร้าหมองในทานของตนว่าจะสูญเปล่าหรือไม่ได้อันสงสีก่อนที่จะให้ทาน โดยพราหมณ์ปุโรหิตทรงทูลว่า “เมื่อพระองค์ปรารถนาจะทรงบูชามหายัญก็ไม่ควรทำความเดือดร้อนพระทัยว่า กองโภคสมบัติอันยิ่งใหญ่ของเรากำลังจะสั่นเปลี่ยนไป”

๒. เจตนา ขณะให้ทาน คือ ทำจิตไม่ให้เศร้าหมองในทานของตนว่าจะสูญเปล่า หรือไม่ได้อันสงสีก่อนที่จะให้ทาน โดยพราหมณ์ปุโรหิตทรงทูลว่า “เมื่อพระองค์กำลังทรงบูชามหายัญอยู่ก็ไม่ควรทำความเดือดร้อนพระทัยว่า กองโภคสมบัติอันยิ่งใหญ่ของเรากำลังจะสั่นเปลี่ยนไป”

๓. เจตนา หลังให้ทาน คือ ทำจิตไม่ให้เศร้าหมองในทานของตนว่าจะสูญเปล่าหรือไม่ได้อันสงสีก่อนที่จะให้ทาน โดยพราหมณ์ปุโรหิตทรงทูลว่า “เมื่อพระองค์ทรงบูชามหายัญแล้วก็ไม่ควรทำความเดือดร้อนพระทัยว่า กองโภคสมบัติอันยิ่งใหญ่ของเรากำลังจะสั่นเปลี่ยนไปแล้ว”^{๑๖}

^{๑๓} อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๑๕๗/๑๒๔.

^{๑๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๓๐, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วิไลวรรณ ในเครือ บริษัท สำนักพิมพ์เพ็ทแอนด์โฮม จำกัด, ๒๕๕๙), หน้า ๓๓๒.

^{๑๕} ที.สี. (บาลี) ๙/๓๔๒/๑๓๕.

^{๑๖} ที.สี. (ไทย) ๙/๓๔๒/๑๓๕.

จากเนื้อหาที่ยกมา พระพุทธองค์ทรงแสดงพิธีการบูชาญญ ๓ คือ การมีเจตนาให้การให้ทานใน ๓ เวลา คือ ก่อนให้ ขณะให้ และหลังให้ทาน เพื่อให้มีความยินดีในการให้ทานนั้น ไม่ไปยึดติดในสิ่งที่ตนทำ และเพื่อกำลังใจในการทำความดีต่อ พราหมณ์ปุโรหิตจึงแนะนำการทำทานแก่บุคคลที่ควรรับทานในการบูชาญญ เรียกว่า เขตสมบัติ คือ บุญเขตถึงพร้อม คือ ปฏิภาห^{๑๗} หรือผู้รับทานเป็นผู้ประพฤดีดี ปฏิบัติชอบ ประกอบด้วยคุณธรรม บุคคลที่สมควรทำทานด้วยเป็นผู้ที่เว้นจากการประกอบอกุศลกรรม ๑๐ อย่าง ดังนี้

๑. ปาณาติปาตา เวรมณี คือ ผู้กระทำที่ว่างจากการคิดเบียดเบียน หรือ การทำที่ตรงข้ามกับการเบียดเบียนชีวิต โดยพราหมณ์ปุโรหิตกราบทูลว่า “ทั้งพวกที่ฆ่าสัตว์ ทั้งพวกที่เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ จักพากันมาสู่พิธีบูชาญญของพระองค์ บรรดาชน ๒ พวกนั้น พวกที่ฆ่าสัตว์จักได้รับผลกรรมของเขาเอง ขอพระองค์ทรงเจাজงเฉพาะพวกที่เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์เท่านั้นแล้วทรงบูชา ทรงบริจาด ทรงอนุโมทนา และทรงทำพระทัยให้เลื่อมใสในภายในเกิด”

๒. อทินนาทานา เวรมณี คือ ผู้เว้นจากถือเอาของที่เขาไม่ได้ให้โดยอาการขโมย โดยปุโรหิตกราบทูลว่า “ทั้งพวกที่ถือเอาสิ่งของที่เขาไม่ได้ให้ ทั้งพวกที่เว้นขาดจากการถือเอาสิ่งของที่เขาไม่ได้ให้จักพากันมาสู่พิธีบูชาญญของพระองค์ บรรดาชน ๒ พวกนั้น พวกที่ถือเอาสิ่งของที่เขาไม่ได้ให้จักได้รับผลกรรมของเขาเอง ขอพระองค์ทรงเจাজงเฉพาะพวกที่เว้นขาดจากการถือเอาสิ่งของที่เขาไม่ได้ให้เท่านั้นแล้วทรงบูชา ทรงบริจาด ทรงอนุโมทนา และทรงทำพระทัยให้เลื่อมใสในภายในเกิด”

๓. กาเมสุ มิจฉาจารา เวรมณี คือ ผู้ที่เว้นจากประพฤติดินกาม โดยพราหมณ์ปุโรหิตกราบทูลว่า “ทั้งพวกที่ประพฤติดินกาม ทั้งพวกที่เว้นขาดจากการประพฤติดินกาม จักพากันมาสู่พิธีบูชาญญของพระองค์บรรดาชน ๒ พวกนั้น พวกที่ประพฤติดินกามจักได้รับผลกรรมของเขาเอง ขอพระองค์ทรงเจাজงเฉพาะพวกที่เว้นขาดจากการประพฤติดินกามเท่านั้นแล้วทรงบูชา ทรงบริจาดทรงอนุโมทนา และทรงทำพระทัยให้เลื่อมใสในภายในเกิด”

๔. มุสาวทา เวรมณี คือ ผู้ที่เว้นจากพูดเท็จ โดยพราหมณ์ปุโรหิตกราบทูลว่า “ทั้งพวกที่กล่าวคำเท็จ ทั้งพวกที่เว้นขาดจากการกล่าวคำเท็จจักพากันมาสู่พิธีบูชาญญของพระองค์ บรรดาชน ๒ พวกนั้น พวกที่กล่าวคำเท็จจักได้รับผลกรรมของเขาเอง ขอพระองค์ทรงเจাজงเฉพาะพวกที่เว้นขาดจากการกล่าวคำเท็จเท่านั้นแล้วทรงบูชา ทรงบริจาด ทรงอนุโมทนา และทรงทำพระทัยให้เลื่อมใสในภายในเกิด”

๕. ปิสุณาย วาจา เวรมณี คือ ผู้ที่เว้นจากพูดส่อเสียด โดยพราหมณ์ปุโรหิตกราบทูลว่า “ทั้งพวกที่กล่าวคำส่อเสียด ทั้งพวกที่เว้นขาดจากการกล่าวคำส่อเสียด จักพากันมาสู่พิธีบูชาญญของพระองค์ บรรดาชน ๒ พวกนั้น พวกที่กล่าวคำส่อเสียดจักได้รับผลกรรมของเขาเอง ขอพระองค์ทรงเจাজงเฉพาะพวกที่เว้นขาดจากการกล่าวคำส่อเสียดเท่านั้นแล้วทรงบูชา ทรงบริจาด ทรงอนุโมทนา และทรงทำพระทัยให้เลื่อมใสในภายในเกิด”

^{๑๗} ดูรายละเอียดใน อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๓๗/๔๘๖-๔๘๘.

๖. ผรุสย วาจา ย เวรมณี คือ ผู้เว้นจากพูดคำหยาบ โดยพราหมณ์บุโรหิตกราบทูลว่า “ทั้งพวกที่กล่าวคำหยาบ ทั้งพวกที่เว้นขาดจากการกล่าวคำหยาบจักพากันมาสู่พิริยชัยของพระองค์ บรรดาชน ๒ พวกนั้น พวกที่กล่าวคำหยาบจักได้รับผลกรรมของเขเอง ขอพระองค์ทรงเจาะจงเฉพาะพวกที่เว้นขาดจากการกล่าวคำหยาบเท่านั้นแล้วทรงบูชา ทรงบริจาต ทรงอนุโมทนา และทรงทำพระทัย ให้เลื่อมใสในภายในเถิด”

๗. สัมผัสปลาปา เวรมณี คือ ผู้เว้นจากพูดคำเพ้อเจ้อ โดยพราหมณ์กราบทูลว่า “ทั้งพวกที่กล่าวคำเพ้อเจ้อ ทั้งพวกที่เว้นขาดจากการกล่าวคำเพ้อเจ้อจักพากันมาสู่พิริยชัยของพระองค์ บรรดาชน ๒ พวกนั้น พวกที่กล่าวคำเพ้อเจ้อจักได้รับผลกรรมของเขเอง ขอพระองค์ทรงเจาะจงเฉพาะพวกที่เว้นขาดจากการกล่าวคำเพ้อเจ้อเท่านั้นแล้วทรงบูชา ทรงบริจาต ทรงอนุโมทนา และทรงทำพระทัย ให้เลื่อมใสในภายในเถิด”

๘. อนภิขมา คือ ผู้ไม่มีความคิดเพ่งเล็งอยากได้ของเขา โดยพราหมณ์บุโรหิตกราบทูลว่า “ทั้งพวกที่เพ่งเล็งอยากได้ของเขา ทั้งพวกที่ไม่เพ่งเล็งอยากได้ของเขาจักพากันมาสู่พิริยชัยของพระองค์ บรรดาชน ๒ พวกนั้น พวกที่เพ่งเล็งอยากได้ของเขาจักได้รับผลกรรมของเขเอง ขอพระองค์ทรงเจาะจงเฉพาะพวกที่ไม่เพ่งเล็งอยากได้ของเขาเท่านั้นแล้วทรงบูชา ทรงบริจาต ทรงอนุโมทนา และทรงทำพระทัย ให้เลื่อมใสในภายในเถิด”

๙. อพยาบาท คือ ผู้ไม่มีความคิดร้ายผู้อื่น โดยบุโรหิตกราบทูลว่า “ทั้งพวกที่มีจิตพยาบาท ทั้งพวกที่ไม่มีจิตพยาบาท จักพากันมาสู่พิริยชัยของพระองค์ บรรดาชน ๒ พวกนั้น พวกที่มีจิตพยาบาทจักได้รับผลกรรมของเขเอง ขอพระองค์ทรงเจาะจงเฉพาะพวกที่ไม่มีจิตพยาบาทเท่านั้นแล้วทรงบูชา ทรงบริจาต ทรงอนุโมทนา และทรงทำพระทัย ให้เลื่อมใสในภายในเถิด”

๑๐. สัมมาทิฐิ คือ ผู้มีความเห็นชอบ ถูกต้องตามคลองธรรม โดยบุโรหิตกราบทูลว่า “ทั้งพวกที่เป็นมิฉนาทิฐิ ทั้งพวกที่เป็นสัมมาทิฐิ จักพากันมาสู่พิริยชัยของพระองค์ บรรดาชน ๒ พวกนั้น พวกที่เป็นมิฉนาทิฐิจักได้รับผลกรรมของเขเอง ขอพระองค์ทรงเจาะจงเฉพาะพวกที่เป็นสัมมาทิฐิเท่านั้นแล้วทรงบูชา ทรงบริจาต ทรงอนุโมทนา และทรงทำพระทัย ให้เลื่อมใสในภายในเถิด”^{๑๘}

กุศลกรรมบถ ๑๐ เป็นทางของผู้ทำกุศลกรรม เป็นกรรมดีที่นำไปสู่ความสุขความเจริญ หรือสุคติ พราหมณ์บุโรหิตกราบทูลให้ทรงบูชาบุญโดยการทำการงานแก่บุคคลกลุ่มนี้ เพราะจะได้ อานิสงส์มากกว่าการให้ทานแก่บุคคลทั่วไปที่ทำผิดศีล และเพื่อจะไม่ให้ทรงเสียพระทัยในทานที่ทรงให้ ต่อจากนั้นพราหมณ์บุโรหิตแนะนำพระเจ้ามหาวิชิตราช ให้อาจหาญแก่งกล้า ปลอดภัยไม่พ่ายแพ้ ให้สดชื่นร่าเริงในการบูชาบุญด้วยอาการ ๑๖ อย่าง คือ

เมื่อพระองค์กำลังทรงบูชามหาบุญ ใคร ๆ จะกล่าวว่า (๑) พระเจ้ามหาวิชิตราชทรงบูชามหาบุญ โดยไม่รับสั่งให้เชิญเจ้าผู้ครองเมือง ... (๒) อำมาตย์ราชบริพาร ... (๓) พราหมณ์มหาศาล ... (๔) คหบดีผู้มั่งคั่ง ... (๕) พระองค์ไม่ทรงเป็นกษัตริย์ ผู้มีพระชาติกำเนิดดีทั้งฝ่ายพระชนกและ

^{๑๘} ที.สี. (ไทย) ๙/๓๔๓/๑๓๕.

ฝ่ายพระชนนี ... (๖) พระองค์มีพระรูปไม่งดงาม ... (๗) พระองค์ไม่ทรงเป็นกษัตริย์ผู้มั่งคั่ง ... (๘) พระองค์ไม่ทรงมีกองทหารที่เข้มแข็ง ... (๙) พระองค์ไม่ทรงมีพระราชศรัทธา ... (๑๐) พระองค์ไม่ทรงรู้ ... (๑๑) พระองค์ไม่ทรงทราบความหมายแห่งภาษิตที่ ... (๑๒) พระองค์ไม่ทรงเป็นบัณฑิต ... (๑๓) พระองค์ไม่ใช่เป็นผู้มีชาติกำเนิดดีทั้งฝ่ายบิดาและฝ่ายมารดา ... (๑๔) พระองค์ไม่ใช่ผู้คงแก่เรียน ... (๑๕) พระองค์ไม่ใช่ผู้มีศีล ... (๑๖) พราหมณ์ปุโรหิตของพระองค์ ไม่ใช่บัณฑิตผู้เฉลียวฉลาดมีปัญญาลำดับที่ ๑ หรือที่ ๒ ในบรรดาพราหมณ์ผู้รับการบูชา ถึงกระนั้น พระองค์ก็ยังทรงบูชามหาโยธินพานนั้นอยู่ แม้เพราะเหตุนี้ ก็ไม่มีใครตำหนิพระองค์ ได้โดยธรรม เพราะพราหมณ์ปุโรหิตของพระองค์เป็นผู้เฉลียวฉลาด มีปัญญาลำดับที่ ๑ หรือที่ ๒ ในบรรดาพราหมณ์ผู้รับการบูชา โปรดทรงทราบตามนี้เถิด ขอพระองค์ได้ทรงบูชาทรงบริจจาค ทรงอนุโมทนา และทรงทำพระทัยให้เลื่อมใสในภายในเถิด^{๑๙}

จากเนื้อหาที่ยกมา แสดงถึงพราหมณ์ปุโรหิตได้กราบทูลชี้แจงให้พระทัยของพระเจ้ามหาวิชิตราช ผู้จะทรงบูชามหาโยธินให้อาจอหายแกล้วกล้าในทานที่ทรงกระทำ และปลดอบขโมพระทัยให้สดชื่นร่าเริงด้วยอาการ ๑๖ ที่อาจเกิดขึ้นหลังที่พระองค์ได้บูชามหาโยธิน

ดังนั้น การบูชาโยธิน ๓ อาการ ๑๖ กล่าวถึงการให้ทานด้วยโภคทรัพย์ เป็นต้น ที่เปลี่ยนความเชื่อของพราหมณ์ในการบูชาโยธิน จากการฆ่าชีวิตสู่การให้ชีวิต ซึ่งการบูชาโยธิน ๓ นั้น คือ เจตนาในการทำความดีทั้ง ๓ เวลา คือ ก่อนทำ ขณะทำและหลังทำ เพื่อให้บุคคลนั้นมีความชื่นใจในบุญของตัวเอง และการทำทานนั้นก็ต้องทำกับผู้มีศีล คือ เว้นจากการทำอกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการส่วนหลังจากให้ทานแล้วก็ต้องมีจิตมั่นคงในความดีที่ตนทำ ไม่หวั่นไหวกับคำนิทา คำดูถูกที่จะตามมา ซึ่งบ่งบอกถึงความไม่หวั่นไหวในความดีของตน ส่วนที่กล่าวว่า การบูชา ๓ มืองค์ ๑๖ นั้น มาจาก “บุคคล ๔ พวกเห็นชอบตามพระราชดำริพระเจ้ามหาวิชิตราชทรงประกอบด้วยคุณลักษณะ ๘ อย่าง พราหมณ์ปุโรหิตประกอบด้วยคุณสมบัติ ๔ อย่าง และโยธินอีก ๓ ประการ จึงรวมเรียกว่า โยธินสมบัติ ๓ ประการ มืองค์ประกอบ ๑๖”^{๒๐}

๒.๓.๑.๒ โยธินที่สืบตระกูลกันมา

ก. อนุกุลโยธิน

หลังจากที่พระพุทธองค์ทรงแสดงเรื่องโยธิน ๓ มีอาการ ๑๖ ก็ทำให้พราหมณ์ทั้งหลายที่มาฟังกันต่างยินดีในภาษิตของพระพุทธองค์ แต่ส่วนพราหมณ์กฏทันตะนั่งนิ่งเพราะท่านมีความปรารถนาที่จะได้ความรู้เรื่องของการบูชาจึงทูลถามว่า “ท่านพระโคตม มีโยธินอย่างอื่นอีกหรือไม่ที่ใช้ทุนทรัพย์และมีการเตรียมน้อยกว่า แต่มีอานิสงส์มากกว่าโยธินสมบัติ ๓ ประการ มืองค์ประกอบ ๑๖ นี้” พระพุทธองค์ทรงแสดงพุทธดำริถึงทานที่มีอานิสงส์มากกว่าว่า

^{๑๙} ดูรายละเอียดใน ที.สี. (ไทย) ๙/๓๔๔/๑๓๗-๑๔๓.

^{๒๐} ที.สี. (ไทย) ๙/๓๔๖/๑๔๕.

“ยานิ โข ตานิ พราหมณ นิจจทานานิ อนุกุลยณฺณานิ สีลวนเต ปพฺพชิตะ อุทฺทิสฺส ทิยนฺติ อโย โข ปน พราหมณ ยณฺโณ อิมาย ทิวิธาย ยณฺณสมปทาย โสฬสปริกขาราย อปฺปตถโร จ อปฺปสมารมถโร จ มหปฺพลโร จ มหานิสฺสโร จา”ติ^{๒๑}

“พราหมณ์ นิตยทานที่ทำสืบกันมาถวายเจาะจงบรรพชิตผู้มีศีล นี่เป็นยัญซึ่งใช้ทุนทรัพย์ และมีการเตรียมน้อยกว่า แต่มีอานิสงส์มากกว่ายัญสมบัติ ๓ ประการ มิ่งมงคลประกอบ ๑๖ นี้”^{๒๒}

คำว่า นิตยทาน แปลว่า การให้ทานเป็นประจำทุกวันในที่นี้ คือ การเจาะจงให้แก่บุคคลผู้มีศีล ในอรรถกถากล่าวว่า นิจจทาน คือ ทานประจำ ได้แก่ นิตยภัตร อนุกุลยณฺณ คือ ทานอย่างใดอย่างหนึ่งที่เขากระทำด้วยคิดว่า บรรพบุรุษของพวกเราเคยทำมาแล้วดังนี้ แม้เขาจะเป็นคนเขี้ยวใจในภายหลังก็ควรทำต่อไป ตามที่สืบต่อกันมาของตระกูลนั้น ได้ยินว่า แม้พวกเขาจนในตระกูลไม่ตัดทานที่เขาถวายเจาะจงแก่ท่านผู้มีศีลอยู่เป็นประจำ^{๒๓}

นิตยทาน คือ บุญที่ทำประจำ เป็นการทำบุญที่ไม่ต้องใช้ทรัพย์มาก ไม่ต้องเตรียมการมาก เหมือนยัญสมบัติ ที่เป็นการฆ่าสัตว์บูชา เรียกว่า อนุกุลยณฺณ ดังพระพุทธดำรัสในพระสูตรว่า

พราหมณ์ พระอรหันต์หรือท่านที่บรรลอรหัตตมรรคยอมไม่เข้าไปสู่ยัญเช่นนั้น เพราะในยัญนั้นยังปรากฏว่ามีการประหารด้วยท่อนไม้บ้าง จับคอลากไปบ้าง ฉะนั้นพระอรหันต์หรือท่านที่บรรลอรหัตตมรรคจึงไม่เข้าไปสู่ยัญเช่นนั้น ส่วนนิตยทานที่ทำสืบกันมาถวายเจาะจงบรรพชิตผู้มีศีลนั้น พระอรหันต์หรือท่านที่บรรลอรหัตตมรรคจึงเข้าไปสู่ยัญเช่นนี้ได้ เพราะในยัญนั้นไม่ปรากฏว่ามีการประหารด้วยท่อนไม้บ้าง จับคอลากไปบ้าง ฉะนั้นพระอรหันต์หรือท่านที่บรรลอรหัตตมรรคจึงเข้าไปสู่ยัญเช่นนี้ นี่เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้นิตยทานที่ทำสืบกันมานั้น ใช้ทุนทรัพย์และการเตรียมน้อยกว่า แต่มีอานิสงส์มากกว่ายัญสมบัติ ๓ ประการ มิ่งมงคลประกอบ ๑๖ นี้^{๒๔}

ในอุททายสูตร^{๒๕} ได้ปรากฏเนื้อหา ได้แสดงพระพุทธดำรัสที่พระองค์ทรงสนทนากับอุททายพราหมณ์ ทรงแสดงยัญที่พระองค์ทรงสรรเสริญ คือ อนุกุลยณฺณ มีใจความว่า “พราหมณ์ เราไม่ได้สรรเสริญยัญไปเสียทุกอย่าง และเราก็ไม่ได้ติเตียนยัญไปเสียทุกอย่าง เราไม่สรรเสริญยัญที่มีกิริยา คือ ยัญที่มีการฆ่าโค... ยัญที่ทำให้สัตว์ต่าง ๆ ได้รับความเดือดร้อน พระอรหันต์หรือท่านผู้บรรลอรหัตตมรรคยอมไม่เกี่ยวข้องกับยัญที่มีกิริยาอย่างนั้น แต่เราสรรเสริญยัญที่ไม่มีกิริยา คือ นิจจทาน และอนุกุลยณฺณ คือ ยัญที่ไม่มีการฆ่าสัตว์... ยัญที่ไม่ทำให้สัตว์ต่าง ๆ ได้รับความเดือดร้อน พระอรหันต์ยอมเกี่ยวข้องกับยัญที่ไม่มีกิริยาอย่างนี้”

จากเนื้อหาที่ยกมาแสดงข้างต้น นิตยทานจึงเป็นการให้ทานที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงสรรเสริญและมีอานิสงส์มากกว่ายัญ ๓ มิ่งมงคลประกอบ ๑๖ เพราะเป็นทางที่บริสุทธิ์ที่ต้องทำเป็นประจำ พระอรรถกถาจารย์อธิบายว่า นิจจทาน คือ ทานประจำ ได้แก่ นิตยภัตร หรือเรียกว่า

^{๒๑} ที.สี. (บาลี) ๙/๓๔๙/๑๔๕.

^{๒๒} ที.สี. (ไทย) ๙/๓๔๙/๑๔๖.

^{๒๓} ที.สี.อ. (ไทย) ๑/๓๔๙/๓๔๗.

^{๒๔} ที.สี. (ไทย) ๙/๓๕๐/๑๔๖-๑๔๗.

^{๒๕} ดูรายละเอียดใน อง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๔๐/๖๖.

อนุกุลยัญ ทานอย่างใดอย่างหนึ่งที่เขากระทำด้วยคิดว่าพ่อและปู่ เป็นต้น ของพวกเราเคยทำมาแล้ว ดังนี้ แม้เขาจะเป็นคนเชื่องในภายหลังก็ควรให้ทำต่อไป ตามที่สืบทอดกันมาของตระกูล^{๒๖} และนิตยทานเป็นการถวายเจาจงท่านผู้มีศีลเป็นประจำ แม้บุคคลนั้นจะเป็นผู้ยากจนในตระกูล ย่อมได้ผลมาก ในข้อนี้เป็นเครื่องสาธก ได้ยินว่า ในเรือนของอนาถปิณฑิกะ “ชนทั้งหลายถวาย นิตยภัตร ๕๐๐ สำหรับ ที่ได้มีสลากทำด้วยงา ๕๐๐ อัน ต่อมา ตระกูลนั้นถูกความยากจน ครอบงำโดยลำดับ เด็กหญิงคนหนึ่ง ในตระกูลนั้นไม่สามารถถวายยิ่งไปกว่าสลากอันหนึ่งได้ แม้ เด็กหญิงนั้นภายหลังถึงรัชสมัยของพระเจ้าเสตวาหนะก็ได้ถวายสลากนั้นด้วยข้าวเปลือกที่ล้าง ลานได้มา พระเถระรูปหนึ่งได้ถวายพระพรแด่พระราชา พระราชาทรงพานางมาแล้วตั้งไว้ใน ตำแหน่งอัครมเหสี จำเดิมแต่กาลนั้น นางก็ได้ถวายสลากภัตรจำนวน ๕๐๐ สำหรับ เหมือนเดิม”^{๒๗}

ข. ยัญของบุคคลผู้สร้างวิหาร

พราหมณ์กุกุฑทันตะเพื่อจะสอบถามพระพุทธองค์ในเรื่องของการบูชาที่ยิ่งขึ้นไป กว่าถวายนิตยทาน ท่านจึงทูลถามว่า “ท่านพระโคตม มียัญอย่างอื่นอีกหรือไม่ ที่ใช้ทุนทรัพย์และ มีการเตรียมน้อยกว่า แต่มีอานิสงส์มากกว่ายัญสมบัติ ๓ ประการ มืองค์ประกอบ ๑๖ และกว่า นิตยทานที่ทำสืบกันมานี้” เพราะเหตุว่าการที่ถวายนิตยภัตรนั้นทุกวัน ๆ การงานของบางคนก็จะ เสีย จะต้องปลุกฝังความอดสาหะใหม่ ๆ ขึ้นเรื่อย ยัญอย่างอื่นแม้จากนี้ ที่มีการใช้ทรัพย์สินน้อยกว่า และมีการเตรียมน้อยกว่า มีอยู่หรือไม่หนอ เพราะฉะนั้น เขาจึงกราบทูลคำนี้ว่า ข้าแต่พระโคตม ผู้เจริญ ก็ ... มีอยู่หรือไม่หนอ ดังมีเนื้อหาบาลีปรากฏในพระสูตรไว้ว่า

โย โข พราหมณ จาตุทิส สข อุทิสส วิหาร กรโติ อยญจ โข พราหมณ ยญโย อิมาย จ ตวิธาย ยญสมปทาย โสฬสปริขาราย อิมินา จ นิจจทาเนน อนุกุลยญเณน อปฺปตถโร จ อปฺปสมารมภตโร จ มหปผลตโร จ มหานิสสตรโร จา ติ.^{๒๘}

“ยัญของบุคคลผู้สร้างวิหารอุทิศพระสงฆ์ผู้มาจากทิศทั้ง ๔ นี่เป็นยัญซึ่งใช้ทุนทรัพย์และมีการเตรียมน้อยกว่า แต่มีอานิสงส์มากกว่ายัญสมบัติ ๓ ประการ มืองค์ประกอบ ๑๖ และกว่า นิตยทานที่ทำสืบกันมานี้”^{๒๙}

การสร้างถาวรวัตถุมีอานิสงส์มากกว่าการให้ทานที่เป็นอาหาร เพราะในสลากภัตรไม่มีที่ สิ้นสุดแห่งกิจที่จะพึงทำ บางคนจะต้องลุกขึ้นแล้วลุกขึ้นเล่าไม่ต้องทำงานอย่างอื่น จัดแจงแต่สลาก ภัตรเท่านั้น ส่วนในวิหารทาน มีที่สิ้นสุดแห่งกิจที่จะพึงทำ จริ่งอยู่ การสร้างบรรณศาลาหรือการสละ ทรัพย์สักโกฏิหนึ่งสร้างมหาวิหาร เขาทำการบริจาคทรัพย์ครั้งเดียวสร้างขึ้นไว้ ก็จะคงยืนไปได้ ๗-๘ ปี บ้าง ๑๐๐ ปี บ้าง ๑,๐๐๐ ปี บ้างทีเดียว จะต้องกระทำบ้างก็เพียงปฏิสังขรณ์ในที่ที่ทรุดโทรม และชำรุด

^{๒๖} ที.สี.อ. (ไทย) ๑/๓๔๙/๓๔๗.

^{๒๗} ที.สี.อ. (ไทย) ๑/๓๔๙/๓๔๘.

^{๒๘} ที.สี. (บาลี) ๙/๓๕๐/๑๔๖-๑๔๗.

^{๒๙} ที.สี. (ไทย) ๙/๓๕๐/๑๔๖-๑๔๗.

อย่างเดียวกันนั้น เพราะฉะนั้น วิหารทานนี้จึงใช้ทรัพย์สินน้อยกว่า มีการเตรียมน้อยกว่าสลาภภัตรทาน^{๓๐} พระอรรถกถาจารย์กล่าวว่าวิหารทานนี้ ท่านกล่าวอานิสงส์ไว้ ๑๗ ประการ ว่า

วิหารนี้ย่อมป้องกันความหนาวร้อนและสัตว์ร้าย นอกจากนั้นยังป้องกันงู ยุงและฝนในคราวหนาวเย็น นอกจากนั้น ยังป้องกันลมและแดดอันร้อนจัดที่เกิดขึ้น ทั้งเป็นไปเพื่อเป็นที่ลี้ภัยเพื่อความ สุข เพื่อบำเพ็ญทานและเพื่อเจริญวิปัสสนา พระพุทธเจ้าทั้งหลายทรงสรรเสริญว่าเป็นยอดทาน เพราะเหตุนี้ ผู้ฉลาดเมื่อเห็นประโยชน์ของตน พึงให้สร้างวิหารอันน่ารื่นรมย์ ถวายให้ภิกษุพหูสูตอาศัยอยู่ในที่นี้เกิด และพึงถวายข้าว น้ำ ผ้า และเสนาสนะแก่ภิกษุเหล่านั้น ซึ่งเป็นผู้ตรงด้วยน้ำใจที่เลื่อมใส ท่านเหล่านั้นย่อมแสดงธรรมเป็นเครื่องบรรเทาสรรพทุกข์ทั้งปวงแก่เขา ซึ่งเมื่อเขารู้แจ้งแล้วจะเป็นผู้ไม่มีอาสวะปรินิพพาน ดังนี้^{๓๑}

จากเนื้อหาที่ยกมา จะเห็นว่าการสร้างถาวรวัตถุ เช่น วิหาร เป็นต้น แก่พระภิกษุสงฆ์ผู้มาจากทิศทั้ง ๔ นั้น ย่อมได้อานิสงส์มากกว่าการให้ทานที่เป็นอาหาร เพราะการสร้างวิหารเป็นการถวายครั้งเดียว ไม่ต้องเสียเวลาบ่อยครั้ง และยังสามารถใช้งานได้นาน รวมถึงการใช้ประโยชน์ได้หลายท่านอีกด้วย เพราะฉะนั้น “วิหารทานนี้ พึงทราบว่ามีผลมากกว่า และมีอานิสงส์มากกว่าสลาภภัตรทาน แต่ท่านเรียกว่า ยัญ เพราะเป็นทานที่เขาบริจาคแก่สงฆ์”^{๓๒}

ค. ยัญของบุคคลผู้มีจิตเลื่อมใสในพระรัตนตรัย

ภูมิตนตพราหมณ์เป็นผู้มีปัญหา เพราะเป็นผู้สอส่วนความรู้ให้ถึงที่สุด เขาจึงถาม พระพุทธองค์ถึงการบูชาญัตถ์ที่มีการเตรียมตัวน้อย แต่ได้ผลมากกว่ายัญสมบัติ ๓ ประการ มีองค์ประกอบ ๑๖ และให้ผลมากกว่านิตยทานที่ทำสืบกันมาและกว่าวิหารทานนี้ โดยมีเนื้อหาบาลีแสดงไว้ว่า

โย โข พราหมณ ปสนนจิตโต พุทธ สรณ คจฺจนติ ธมฺม สรณ คจฺจนติ สข สรณ คจฺจนติ อโย โข พราหมณ ยญฺญโย อิมาย จ ติวริยาย ยญฺญสมปทาย โสฬสปริกขาราย อิมินา จ นิจฺจทาเนน อนุกุลยญฺเณน อิมินา จ วิหารทาเนน อปฺปตถตโร จ อปฺปสมารมถโร จ มหปฺพลตโร จ มหานิสสตรโร จา ตี.^{๓๓}

“ยัญของบุคคลผู้มีจิตเลื่อมใสถึงพระพุทธเจ้าพร้อมทั้งพระธรรมและพระสงฆ์เป็นสรณะนี้เป็นยัญซึ่งใช้ทุนทรัพย์และมีการเตรียมน้อยกว่า แต่มีอานิสงส์มากกว่ายัญสมบัติ ๓ ประการ มีองค์ประกอบ ๑๖ กว่านิตยทานที่ทำสืบกันมา และกว่าวิหารทานนี้”^{๓๔}

ซึ่งการที่พระพุทธองค์ตรัสว่า การเข้าถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะย่อมมีอานิสงส์มากกว่าการสร้างวิหาร ในข้อนี้พระอรรถกถาจารย์อธิบายว่า “อนึ่ง ชื่อว่า การถึงสรณะเป็นบุญกรรมที่สำเร็จ

^{๓๐} ที.สี.อ. (ไทย) ๑/๓๕๐/๓๙๘-๓๙๙.

^{๓๑} คุรายละเอียดใน วิ.จู. (ไทย) ๗/๒๙๕/๙๑-๙๒.

^{๓๒} ที.สี.อ. (ไทย) ๑/๓๙๘/๓๙๘.

^{๓๓} ที.สี. (บาลี) ๙/๓๕๑/๑๔๗.

^{๓๔} ที.สี. (ไทย) ๙/๓๕๑/๑๔๗.

ด้วยการสละชีวิตเพื่อพระรัตนตรัย ย่อมให้สมบัติทุกประการ เพราะฉะนั้น พึงทราบว่ามีผลมากกว่าและมีอานิสงส์มากกว่า ก็การถึงสรณะนี้ ท่านเรียกว่ายัญ เพราะเกี่ยวกับการสละชีวิตแก่พระรัตนตรัย”^{๓๕}

ในพระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ธรรมบท มีเนื้อหาปรากฏแสดงถึงธรรมที่พึงที่ยึดเหนี่ยวที่ผิด ๆ โดยพระคณานันท์พระพุทธรองค์ได้แสดงแก่อัคริทัตตะและบริวารผู้ออกบวช มีเนื้อหาดังนี้

มนุษย์ทั้งหลายเป็นอันมาก ถูกความกลัวคุกคามเอาแล้ว ย่อมยึดถือเอาภูเขาบ้าง ป่าไม้ ศักดิ์สิทธิ์บ้าง รุกขเจดีย์บ้าง ว่าเป็นที่พึ่งของตน ๆ นั้นไม่ใช่ที่พึ่งอันทำความเกษมเลย, นั้นไม่ใช่ที่พึ่งอันสูงสุด ผู้ใดถือเอาสิ่งนั้น ๆ เป็นที่พึ่งแล้ว ย่อมไม่หลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้

ส่วนผู้ใดนับถือพระพุทธร พระธรรม พระสงฆ์ เป็นที่พึ่งแล้ว เห็นอริยสัจทั้งสี่ ด้วยปัญญา อันถูกต้อง คือ เห็นทุกข์, เห็นเหตุเป็นเครื่องให้เกิดทุกข์, เห็นความก้าวล่วงเสียได้ซึ่งทุกข์, และเห็นมรรคประกอบด้วยองค์แปดอันประเสริฐ ซึ่งเป็นเครื่องให้ถึงความเข้าไปสงบระงับแห่งทุกข์ นั้นแหละ คือ ที่พึ่งอันเกษม นั้นที่พึ่งอันสูงสุด ผู้ใดถือเอาที่พึ่งเหล่านั้นแล้ว ย่อมหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้^{๓๖}

ในพระสูตรตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต ได้ปรากฏเนื้อหาในอัคริปปสาทสูตร^{๓๗} ที่แสดงถึงความเลื่อมใสในพระรัตนตรัยว่า เป็นสิ่งที่เลิศ ๔ ประการ ดังนี้

๑) สัตว์ทั้งหลายที่ไม่มีเท้า... หรือมีเท้ามากก็ตาม มีรูปหรือไม่มีรูปก็ตาม... มีประมาณเท่าใด ตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าเรากล่าวว่าเลิศกว่าสัตว์มีประมาณเท่านั้น บุคคลผู้เลื่อมใสในพระพุทธรเจ้าชื่อว่าเลื่อมใสในสิ่งที่เลิศ และวิบากที่เลิศย่อมมีแก่บุคคลผู้เลื่อมใสในสิ่งที่เลิศ

๒) ธรรมที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งมีประมาณเท่าใด อริยมรรคมองค์ ๘ เรากล่าวว่าเลิศกว่าธรรมเหล่านั้น บุคคลผู้เลื่อมใสในอริยมรรคมองค์ ๘ ชื่อว่าเลื่อมใสในสิ่งที่เลิศ และวิบากที่เลิศย่อมมีแก่บุคคลผู้เลื่อมใสในสิ่งที่เลิศ

๓) ธรรมที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งหรือธรรมที่ไม่ถูกปัจจัยปรุงแต่งมีประมาณเท่าใดคัลยาณกำหนด ความดับทุกข์ นิพพาน เรากล่าวว่าเลิศกว่าธรรมเหล่านั้น บุคคลผู้เลื่อมใสในวิราจธรรม ชื่อว่าเลื่อมใสในสิ่งที่เลิศ และวิบากที่เลิศย่อมมีแก่บุคคลผู้เลื่อมใสในสิ่งที่เลิศ

๔) หมู่ก็ดี คณะก็ดี มีประมาณเท่าใด พระสงฆ์สาวกของตถาคตได้แก่ พระอริยบุคคล ๔ คู่ คือ ๘ บุคคล พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคนี้เป็นผู้ควรแก่ของที่เขานำมาถวาย ควรแก่ของต้อนรับ ควรแก่ทักษิณา ควรแก่การทำอัญชลี เป็นนาบุญอันยอดเยี่ยมของโลก เรากล่าวว่าเลิศกว่าหมู่หรือคณะเหล่านั้น บุคคลผู้เลื่อมใสในสงฆ์ ชื่อว่าเลื่อมใสในสิ่งที่เลิศ และวิบากที่เลิศย่อมมีแก่บุคคลผู้เลื่อมใสในสิ่งที่เลิศ

จากเนื้อหาที่แสดงข้างต้น กล่าวคือ การเข้าถึงพระรัตนตรัย ได้แก่ พระพุทธร พระธรรม พระสงฆ์ เป็นที่พึ่ง ที่ระลึกนั้น เป็นพื้นฐานเบื้องต้นของการเป็นชาวพุทธศาสนิกชน เพราะแกว้ทั้ง ๓

^{๓๕} ที.สี.อ. (ไทย) ๑/๓๕๑/๔๐๐.

^{๓๖} ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๘๘-๑๙๒/๙๒.

^{๓๗} อง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๓๔/๕๓-๕๔.

นี้เป็นเครื่องนำทางชีวิตไปสู่ความสุขอันสูงสุด ถ้าบุคคลไม่มีพระรัตนตรัยเป็นพื้นฐานของจิตแล้ว ย่อมไม่อาจมีความเพียรในการบำเพ็ญทางจิตเพื่อความหลุดพ้นจากกิเลสได้

๒.๓.๒.๔ ยัญของบุคคลผู้สมาทานสิกขาบท

กฎทนต์พราหมณ์จึงได้ทูลพระพุทธองค์ถึงการบูชาที่มีผลมากกว่าการเข้าถึงพระรัตนตรัยว่า “ท่านพระโคตม มียัญอย่างอื่นอีกหรือไม่ ที่ใช้ทุนทรัพย์และมีการเตรียมตัวน้อยกว่า แต่มีอานิสงส์มากกว่ายัญสมบัติ ๓ ประการ มีองค์ประกอบ ๑๖ มีอานิสงส์มากกว่านิตยทานที่ทำสืบกันมา มากกว่าวิหารทาน และมากกว่าสรณคมน์นี้”^{๓๘} เพราะกฎทนต์พราหมณ์เป็นผู้ฉลาดจึงมีความสงสัยการบูชายัญในพระพุทธศาสนา ซึ่งพระพุทธองค์ก็ทรงตรัสถึงศีลที่มีการเตรียมตัวน้อย แต่ให้ผลมากกว่าการเข้าถึงพระรัตนตรัย ทรงตรัสว่า

โย โข พราหมณ ปสนนจิตโต สิกขาปทานิ สมาทียติ ปาณาติปาตา เวรมณี อทินนาทานา เวรมณี กาเมสุ มิจฉาจารา เวรมณี มุสาวาทา เวรมณี สุราเมรยมชชปมาทฏฐานา เวรมณี อโย โข พราหมณ ยถา อิมาย จ ติวริยาย ยถาสมปทาย โสฬสปริกขาราย อิมินา จ นิจุจาทเนน อนุกุลยถาเลน ฯเปฯ อปฺปตฺตโร จ อปฺปสมารมฺภโร จ มหปฺพลโร จ มหานิสฺสโร จา ตี^{๓๙}

ในกฎทนต์สูตร พระพุทธเจ้าทรงแสดงคำว่า ศีล โดยทรงเรียกว่า “สิกขาบท” โดยให้เป็นข้อประพฤติปฏิบัติ สำหรับควบคุมกาย วาจา ว่าการที่บุคคลผู้มีจิตเลื่อมใสสมาทานสิกขาบททั้งหลาย คือ เจตนาเป็นเหตุเว้นจากการฆ่าสัตว์ เจตนาเป็นเหตุเว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้ เจตนาเป็นเหตุเว้นจากการประพฤติดีกในกาม เจตนาเป็นเหตุเว้นจากการพูดเท็จ เจตนาเป็นเหตุเว้นจากการเสพของมีนเมา คือ สุราและเมรัย อันเป็นเหตุแห่งความประมาท นี่เป็นยัญซึ่งใช้ทุนทรัพย์และมีการเตรียมตัวน้อยกว่า แต่มีผลานิสงส์มากกว่ายัญสมบัติ ๓ ประการ มีองค์ประกอบ ๑๖ กว่า นิตยทานที่ทำสืบกันมากกว่า วิหารทาน และกว่าสรณคมน์นี้^{๔๐}

จากเนื้อหาที่ยกมา เจตนาที่งดเว้นจากการทำผิดทางกาย วาจา เป็นการบูชายัญที่มีการเตรียมตัวน้อย เพราะเป็นพฤติกรรมทางจิตที่ทรงไว้อยู่ตลอดเวลา คือ ต้องคอยระวังไม่ให้เกิดการกระทำผิดทางกาย วาจา ตลอดเวลา ต่างจากการเข้าถึงพระรัตนตรัยที่ต้องเกิดจากการน้อมเข้ามาสู่จิต ซึ่งไม่ต้องเฝ้าระวังตลอดเวลา

ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค พระพุทธโฆสจารย์^{๔๑} ได้อธิบายความหมายของศีล ไว้ว่า คำว่า “ศีล” นี้ แปลว่า ปกติ คือ ทำกายและวาจาให้เป็นปกติให้เรียบร้อย ไม่ทำความเดือดร้อนให้แก่ผู้ใด, แปลว่า เย็น คือ ทำให้เป็นคนเยือกเย็น ทำให้เย็นกาย เย็นใจ ไม่ต้องเดือดร้อนเพราะขาดศีล, แปลว่า เกษม คือ ปลอดภัย ทำให้เบากายเบาใจ อีกอย่างหนึ่ง คำว่า ศีล นี้ มีความหมายเป็น สีสณะ กล่าวคือ

^{๓๘} ที.สี. (ไทย) ๙/๓๕๒/๑๔๗.

^{๓๙} ที.สี. (บาลี) ๙/๓๕๒/๑๔๗.

^{๔๐} ที.สี. (ไทย) ๙/๓๕๒/๑๔๗.

^{๔๑} พระพุทธโฆสเถระ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, แปลโดย สมเด็จพระพุทธปาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทประยูรวงศ์พิมพ์ จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๑๐-๑๑.

เป็นมูลราก ส่วนคำว่า “สื่อนะ” นี้ ก็คือกิริยาที่รวมเอาไว้อย่างดี หมายถึง ความที่กรรมในทวารมี ภายนอกเป็นต้น

อานิสงส์ของศีล ดังมีพระพุทธดำรัสปรากฏใน สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย แสดงอานิสงส์ของ ศีลว่า คหบดีทั้งหลาย ศีลสมบัติของบุคคลผู้มีศีล มีอานิสงส์ ๕ ประการนี้ อานิสงส์ ๕ ประการ อะไร บ้าง คือ

๑. บุคคลผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยศีลในโลกนี้ ย่อมมีโภคทรัพย์เป็นอันมากซึ่งมีความไม่ ประมาทเป็นเหตุ นี่เป็นอานิสงส์ประการที่ ๑ แห่งศีลสมบัติของบุคคลผู้มีศีล

๒. กิตติศัพท์อันงามของบุคคลผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยศีล ย่อมขจรไปนี้ เป็นอานิสงส์ ประการที่ ๒ แห่งศีลสมบัติของบุคคลผู้มีศีล

๓. บุคคลผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยศีล จะเข้าไปยังบริษัทใด ๆ จะเป็นชาติตยบริษัทก็ตาม พราหมณ์บริษัทก็ตาม คหบดีบริษัทก็ตาม สมณบริษัทก็ตาม ย่อมแก่กล้า ไม่เก้อเขินเข้าไป นี่เป็น อานิสงส์ประการที่ ๓ แห่งศีลสมบัติของบุคคลผู้มีศีล

๔. บุคคลผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยศีล ย่อมไม่หลงลืมสติตาย นี่เป็นอานิสงส์ประการที่ ๔ แห่งศีลสมบัติของบุคคลผู้มีศีล

๕. บุคคลผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยศีล หลังจากตายแล้ว ย่อมไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ นี่เป็นอานิสงส์ประการที่ ๕ แห่งศีลสมบัติของบุคคลผู้มีศีลคหบดีทั้งหลาย ศีลสมบัติของบุคคลผู้มีศีล มีอานิสงส์ ๕ ประการนี้แล^{๔๒}

ส่วนอานิสงส์ที่ได้มีมากกว่าการเข้าถึงพระรัตนตรัยนั้น เพราะว่าการน้อมถึงพระรัตนตรัย เป็นศรัทธาเบื้องต้นของผู้บำเพ็ญทางจิตเพื่อความหลุดพ้น ส่วนเจตนางดเว้นจากการกระทำผิดทาง ภาย วาจา เป็นผลที่เกิดจากมีศรัทธาในพระรัตนตรัย แล้วรักษาศีลเพื่อระงับกิเลสอย่างหยาบที่ทำให้ เกิดการกระทำผิด เพื่อเป็นฐานของสมาธิจิต พระอรรถกถาจารย์ได้อธิบายไว้ว่า

ก็ในสรณคมน์ ชื่อว่าการกระทำความเห็นให้ตรง เป็นของหนัก แต่ในการสมาทานสิกขาบท เป็นเพียงการงดเว้นเท่านั้น เพราะฉะนั้น การสมาทานสิกขาบทนั้น จึงใช้ทรัพย์สินน้อยกว่า และมีการตระเตรียมน้อยกว่า สำหรับผู้ที่รับพอประมาณบ้าง ผู้ที่รับอย่างดีบ้าง ก็ในการ สมาทานสิกขาบทนี้ พึงทราบว่ามีผลมากและมีอานิสงส์มาก เพราะขึ้นชื่อว่า ทาน เช่นกับศีล ๕ ไม่มี สมจริงตามที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า ภิกษุทั้งหลาย ทาน ๕ อย่างเหล่านี้ จัดเป็น มหาทานที่รู้กันมาว่าเลิศ รู้จักมานาน รู้กันมาตามวงศ์ตระกูล เป็นของเก่าแก่ ไม่มีใครรังเกียจ แล้ว ไม่เคยมีใครรังเกียจ อันใครไม่รังเกียจอยู่ จักไม่รังเกียจ อันสมณะก็ดี พราหมณ์ก็ดี ผู้ที่รู้ดี ไม่ดูแคลน^{๔๓}

^{๔๒} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๕๐/๙๔-๙๕.

^{๔๓} ตูรายละเอียดยใน ที.ส.อ. (ไทย) ๑/๓๕๒/๔๐๑-๔๐๒.

จากเนื้อหาที่ยกมาข้างต้น การเว้นจากการประพาศิวิตทั้ง ๕ เป็นการบูชาญัตติที่มีผลมาก มีอานิสงส์มากกว่าการบูชาญัตติที่ผ่าน ๆ มา เพราะเป็นการเว้นจากการเบียดเบียนชีวิต และเป็นฐานของการบำเพ็ญทางจิตเพื่อความหลุดพ้นจากกิเลสอีกด้วย

๒.๓.๒.๕ ยัญของบุคคลผู้บรรลุนิพพานและญาณ

เมื่อภูทนต์พรหมณ์ตั้งคำถามกับพระพุทธร่องค์ถึงการบูชาที่มีการเตรียมตัวน้อย แต่ให้ผลมากตามลำดับ จนถึงคำถามสุดท้ายที่ถามว่า “ท่านพระโคตม มีญัตติอย่างอื่นอีกหรือไม่ ที่ใช้ทุนทรัพย์และการเตรียมตัวน้อยกว่า แต่มีอานิสงส์มากกว่าญัตติ ๓ ประการ มีองค์ประกอบ ๑๖ มากกว่านิยทานที่ทำสืบกันมา มากกว่าวิหารทาน มากกว่าสรวงคณน์ และมากกว่าสิกขาบทเหล่านี้”^{๔๔} จากนั้นพระพุทธร่องค์ตรัสถึงการบำเพ็ญทางจิตที่เตรียมตัวน้อย และให้ผลมากกว่า โดยมีเนื้อหาบาลีแสดงไว้ว่า

เอว โข พุราหมณ ภิกขุ สีสสมปนโน โหติ ฯ ปรม ฌาน อุปสมปชช วิหริติ อโย โข พุราหมณ ยถา ปุริเมหิ ยถาเยหิ อุปตถโร จ อุปสมมมถโร จ มหปผลโร จ มหานิสสโร จ ฯ เป ฯ หุตติ ฌาน ฯ ตติย ฌาน ฯ จตุตถ ฌาน อุปสมปชช วิหริติ ฯ อโยปิ โข พุราหมณ ยถา ปุริเมหิ ยถาเยหิ อุปตถโร จ อุปสมมมถโร จ มหปผลโร จ มหานิสสโร จา” ตาเป ฯ ฌานทสสนาย จิตต อภินิหริติ อภินินาเมติ ฯ เป ฯ อโย โข พุราหมณ ยถา ปุริเมหิ ยถาเยหิ อุปตถโร จ อุปสมมมถโร จ มหปผลโร จ มหานิสสโร จ อิมาย จ พุราหมณ ยถาเยหิ ยถาเยหิ อุปตถโร จ อุปสมมมถโร จ มหปผลโร จ มหานิสสโร จ นตถิติ.^{๔๕}

ภิกษุชื่อว่าสมบุรณ์ด้วยศีลเป็นอย่างนี้แล ฯลฯ บรรลุธรรมอยู่เป็นญัตติซึ่งใช้ทุนทรัพย์ และการเตรียมตัวน้อยกว่า แต่มีอานิสงส์มากกว่าญัตติที่กล่าวมาแล้วก่อน ๆ ฯลฯ บรรลุทุติยฌานอยู่ บรรลุตติยฌานอยู่ บรรลุจตุตถฌานอยู่ นี่เป็นญัตติซึ่งใช้ทุนทรัพย์และการเตรียมตัวน้อยกว่า แต่มีอานิสงส์มากกว่าญัตติที่กล่าวมาแล้วก่อน ๆ ฯลฯ น้อมจิตไปเพื่อยุณทสสนะ ฯลฯ นี่เป็นญัตติซึ่งใช้ทุนทรัพย์และการเตรียมตัวน้อยกว่า แต่มีอานิสงส์มากกว่าญัตติที่กล่าวมาแล้วก่อน ๆ ฯลฯ รู้ชัดว่าชาติสิ้นแล้ว อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้วไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป^{๔๖}

จากเนื้อหาที่ยกมาข้างต้น พระพุทธร่องค์ตรัสถึงวิธีการบูชาญัตติสูงสุดในพระพุทธศาสนา คือ การบำเพ็ญทางจิต ได้แก่ สมถภาวนาและวิปัสสนาภาวนา ซึ่งพระอรรถกถาจารย์ อธิบายกรรมฐานทั้งสองที่พระพุทธร่องค์แสดงแก่ภูทนต์พรหมณ์ ๒ อย่าง มีรายละเอียด ดังนี้

ก. การบูชาญัตติด้วยสมถภาวนา พระพุทธร่องค์ตรัสถึงผู้มีศีลอันสมบูรณ์ แล้วเจริญสมถกรรมฐานจนสามารถบรรลุถึงอัปปนาสมาธิตามลำดับ ได้แก่ ปฐมฌาน ทุติยฌาน ตติยฌาน และจตุตถฌาน เหล่านี้เป็นสมาธิในขั้นรูปาวจรฌาน

^{๔๔} ที.ส. (ไทย) ๙/๓๕๓/๑๔๘.

^{๔๕} ที.ส. (บาลี) ๙/๓๕๓/๑๔๘.

^{๔๖} ที.ส. (ไทย) ๙/๓๕๓/๑๔๘.

พระพุทธองค์ทรงแสดงลักษณะเปรียบปฐมฌาน ไว้ว่า

ปฐมฌาน “เปรียบเหมือนพนักงาน หรือลูกมือผู้ชำนาญ เทพงูตัวลงในภาชนะ สัมฤทธิ์แล้วเอาน้ำประพรมให้ติดเป็นก้อน พอตกเย็นก้อนงูตัวที่ยางซึมไปจับ ก็ติดกันหมด ไม่กระจาย ออกฉั่นใด ภิภุทำกายนี้ให้ชุ่มชื้นเอบอ้อมด้วยปิตติและสุขอันเกิดจากวิเวก รู้สึกราบชานอยู่ ไม่มีส่วนไหนของร่างกายที่ปิตติและสุขอันเกิดจากวิเวกจะไม่เกิดขึ้น ฉะนั้น ข้อนี้จัดเป็นผลแห่งความเป็นสมณะ ที่เห็นประจักษ์ ซึ่งดีกว่าและประณีตกว่าผลแห่งความเป็นสมณะที่เห็นประจักษ์ชื่อก่อน ๆ”^{๔๗}

ทุติยฌาน “เปรียบเหมือนห้วงน้ำลึกเป็นวังวน ไม่มีทางที่กระแสน้ำจะไหลเข้าได้ ใน ทิศทั้ง ๔ ฝนก็ไม่ตกตามฤดูกาล แต่กระแสน้ำเย็นพุขึ้นจากห้วงน้ำนั้นแล้วทำห้วงน้ำนั้นให้ชุ่มชื้นเอบ อาบเนื่องนองไปด้วยน้ำเย็น ไม่มีส่วนไหนของห้วงน้ำนั้นที่น้ำเย็นจะไม่ถูกต้อง ฉั่นใด ภิภุทำกายนี้ให้ ชุ่มชื้นเอบอ้อมด้วยปิตติและสุขอันเกิดจากสมาธิ รู้สึกราบชานอยู่ ไม่มีส่วนไหนของร่างกายที่ปิตติและสุ ขจะไม่เกิดขึ้น ฉะนั้น ข้อนี้จัดเป็นผลแห่งความเป็นสมณะที่เห็นประจักษ์ ซึ่งดีกว่าและประณีตกว่าผล แห่งความเป็นสมณะที่เห็นประจักษ์ชื่อก่อน ๆ”^{๔๘}

ตติยฌาน “เปรียบเหมือนในกอบัวเขียว (อุบล) กอบัวหลวง (ปทุม) หรือกอบัวขาว (บุณฑริก) ดอกบัวเขียว ดอกบัวหลวง หรือดอกบัวขาวบางเหล่าที่เกิดเจริญเติบโตในน้ำ ยังไม่พ้นน้ำ จมอยู่ใต้น้ำ มีน้ำหล่อเลี้ยงไว้ ดอกบัวเหล่านั้นชุ่มชื้นเอบอ้อมด้วยน้ำเย็นตั้งแต่ยอดถึงเหง้า ไม่มี ส่วนไหนที่น้ำเย็นจะไม่ถูกต้องฉั่นใด ภิภุทำกายนี้ให้ชุ่มชื้นเอบอ้อมด้วยสุขอันไม่มีปิตติ รู้สึกราบชานอยู่ ไม่มีส่วนไหนของร่างกายที่สุขอันไม่มีปิตติจะไม่ถูกต้อง ฉั่นนั้น ข้อนี้จัดเป็นผลแห่งความเป็นสมณะที่ เห็นประจักษ์ ซึ่งดีกว่าและประณีตกว่าผลแห่งความเป็นสมณะที่เห็นประจักษ์ชื่อก่อน ๆ”^{๔๙}

จตุตถฌาน “เปรียบเหมือนคนนั่งใช้ผ้าขาวคลุมตัวตลอดศีรษะ ไม่มีส่วนไหนของ ร่างกายที่ผ้าขาวจะไม่ปกคลุม ฉั่นใด ภิภุผู้มีใจอันบริสุทธิ์ผุดผ่องนั่งแผ่ไปทั่วกายนี้ ไม่มีส่วนไหนของ ร่างกายที่ใจอันบริสุทธิ์ผุดผ่องจะไม่ถูกต้อง ฉั่นนั้น ข้อนี้จัดเป็นผลแห่งความเป็นสมณะที่เห็นประจักษ์ ซึ่งดีกว่าและประณีตกว่าผลแห่งความเป็นสมณะที่เห็นประจักษ์ชื่อก่อน ๆ”^{๕๐}

พระอรรถกถาจารย์กล่าวถึงการเตรียมที่น้อยกว่ายัญก่อน ๆ แต่มีอันสงฆ์มากกว่าว่า

บุคคลผู้ประกอบด้วยคุณตามที่กล่าวมาแล้วในตอนต้น เมื่อดำรงอยู่ในปฐมฌานเป็นต้น แล้ว ทำทุติยฌานเป็นต้นให้เกิดขึ้นได้ไม่ลำบาก เพราะฉะนั้น ฌานเหล่านั้นจึงมีการใช้ทรัพย์สินน้อย มี การเตรียมน้อย ก็เพราะในฌานเหล่านี้ ปฐมฌานยอมให้อายุในพรหมโลก ๑ กับ ทุติยฌาน ๘ กับ ตติยฌาน ๖๔ กับ จตุตถฌาน ๕๐๐ กับ จตุตถฌานนั้นแหละอันบุคคลเจริญแล้วด้วยอำนาจ สมาบัติมีอากาศาณูญายตนะเป็นต้น ย่อมให้อายุตลอด ๒๐,๐๐๐ กับ ๔๐,๐๐๐ กับ ๖๐,๐๐๐

^{๔๗} ที.สี. (ไทย) ๙/๒๒๗/๗๖.

^{๔๘} ที.สี. (ไทย) ๙/๒๒๘/๗๖.

^{๔๙} ที.สี. (ไทย) ๙/๒๓๑/๗๗.

^{๕๐} ที.สี. (ไทย) ๙/๒๓๓/๗๗.

กัป และ ๘๔,๐๐๐ กัป ฉะนั้น ฌานจึงมีผลมากกว่าและมีอานิสงส์มากกว่า ก็ฌานนั้นพึงทราบว่าเป็นยัญ เพราะละปฏิบัติภพธรรมมีนิรวณเป็นต้นได้^{๕๑}

จากเนื้อหาที่ยกมาข้างต้น ท่านกล่าวถึงอานิสงส์ของการทำสมาธิ ซึ่งทำให้ผู้นั้นสามารถมีสุขในปัจจุบัน และหลังจากตายไปแล้วก็ไปสู่พรหมโลกตามกำลังสมาธิที่แตกต่างกัน และสมาธินั้นก็จะ เป็นอารมณ์ในการเจริญวิปัสสนาภาวนาต่อไป โดยหลังจากได้สมาธิฌานแล้ว ก็น้อมจิตไปในญาณทัสสนะ

ข. การบูชาด้วยวิปัสสนาภาวนา คือ หลังจากที่ได้สมาธิฌานแล้ว บุคคลย่อม พิจารณา องค์ฌานปราศจากความเศร้าหมอง มีความตั้งมั่น ไม่หวั่นไหว น้อมจิตไปในญาณทัสสนะ รู้ ชัดอย่างนี้ว่า “กายของเรานี้คุ้มกันเป็นรูปร่าง ประกอบขึ้นจากมหาภูตรูป ๔ เกิดจากปิตา มารดา เจริญวัยเพราะข้าวสุกและขนมสด เป็นสิ่งไม่เที่ยงแท้ ต้องอบ ต้องนวด เพ็น มีอันแตกกระจัดกระจาย ไปเป็นธรรมดา วิญญาณของเราอาศัยและเนื่องอยู่ในกายนี้” ฉะนั้น ข้อนี้จัดเป็นผลแห่งความเป็นสมณะ ที่เห็นประจักษ์ ซึ่งดีกว่าและประณีตกว่าผลแห่งความเป็นสมณะที่เห็นประจักษ์ช้อก่อน ๆ^{๕๒}

การบูชาด้วยวิปัสสนามีการเตรียมน้อย แต่ให้ผลมากกว่าการบูชาด้วยสมถ กรรมฐาน พระอรรถกถาจารย์แสดงไว้ว่า

เพราะบุคคลตั้งอยู่แล้วในคุณทั้งหลาย มีจิตตฌานเป็นที่สุดแล้วให้วิปัสสนาเกิดขึ้นได้ไม่ ลำบาก ฉะนั้น จึงมีการใช้ทรัพย์สินน้อย มีการเตรียมน้อย ก็วิปัสสนาญาณนี้มีผลมาก เพราะไม่มีสุขใดที่เสมอเหมือนสุขอันเกิดจากวิปัสสนา ท่านเรียกว่า “ยัญ” เพราะละเสียได้ซึ่ง กิเลสอันเป็นข้าศึก ชื่อว่า “ยัญ” เพราะละกิเลสอันเป็นข้าศึกของตน ๆ ได้^{๕๓}

จากเนื้อหาที่ยกมาข้างต้น เป็นการแสดงอานิสงส์ของเจริญวิปัสสนาภาวนาโดยมีสมณะนำ หน้า คือ การทำฌานให้เกิดขึ้นตามลำดับแล้วพิจารณาองค์ฌานเป็นวิปัสสนาภาวนา โดยเห็นความไม่ เที่ยง ความเป็นทุกข์ ความไม่มีตัวตนขององค์ฌานเหล่านั้น จนสามารถบรรลุถึงความเป็น พระอริยบุคคลตามลำดับแห่งกิเลสที่ละได้ ซึ่งพระอริยบุคคลประเภทนี้ย่อมมีฤทธิ์ พระอรรถกถาจารย์ จึงกล่าวถึงยัญของพระอริยบุคคลที่บรรลุธรรมพร้อมกับฤทธิ์ ที่มีการเตรียมตัวน้อยและให้ผลมากตาม ลำดับ ดังนี้

๑) มโนยธิญาณ

มโนยธิญาณ คือ บุคคลที่บูชาด้วยโดยเจริญสมถกรรมฐานจนได้ฌานสมาธิ คือ รูป ฌาน ๔ อรูปฌาน ๔ แล้วพิจารณาองค์ฌานเป็นวิปัสสนาภาวนาเห็นความเกิดดับของอารมณ์นั้น ย่อม ได้มโนยธิญาณ ในพระสูตรตปิฎก ที่มุนิกาย ได้แสดงความหมายมโนยธิญาณ ไว้ว่า

เมื่อจิตเป็นสมาธิบริสุทธิ์ผุดผ่อง ไม่มีกิเลสเพียงดั่งเนิน ปราศจากความเศร้าหมอง อ่อน เหมาะแก่การใช้งาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวอย่างนี้ ภิกษุผู้นั้นน้อมจิตไปเพื่อเนรมิตกายที่เกิดแต่ใจ คือ

^{๕๑} ที.สี.อ. (ไทย) ๑/๓๕๓/๔๐๒-๔๐๓.

^{๕๒} ที.สี. (ไทย) ๙/๒๓๕/๗๘.

^{๕๓} ที.สี.อ. (ไทย) ๑/๓๕๓/๔๐๓.

เนรมิตกายอื่นจากกายนี้ มีรูปที่เกิดแต่ใจมีอวัยวะครบถ้วน มีอินทรีย์ไม่บกพร่อง เปรียบเหมือนคนชักไถออกจากหญ้าปล้อง เขาเห็นว่า “นี่คือหญ้าปล้อง นี่คือไถ หญ้าปล้องเป็นอย่างหนึ่ง ไถก็เป็นอีกอย่างหนึ่ง แต่ไถถูกชักออกมาจากหญ้าปล้องนั่นเอง” เปรียบเหมือนคนชักดาบออกจากฝัก เขาเห็นว่า “นี่คือดาบ นี่คือฝัก ดาบเป็นอย่างหนึ่ง ฝักก็เป็นอีกอย่างหนึ่ง แต่ดาบถูกชักออกมาจากฝักนั่นเอง”^{๕๔}

หรือเรียกว่า ฤทธิ์ทางใจ พระอรรถกถาจารย์จึงกล่าวถึงการบูชาัยุขนี้ว่า “บุคคลตั้งอยู่แล้วในวิปัสสนาญาณให้เกิดขึ้นอยู่ ก็ไม่ลำบาก เพราะฉะนั้น มโนมยิทธิจึงมีการใช้ทรัพย์สินน้อย มีการตระเตรียมน้อย ชื่อว่ามีผลมาก เพราะสามารถเนรมิตรูป เช่น รูปของตนได้ ชื่อว่าัยุข เพราะละเอียดได้ซึ่งกิเลสอันเป็นข้าศึกของตน”^{๕๕} นั้นหมายความว่าบุคคลผู้เป็นพระอริยบุคคลพร้อมกับได้มโนมยิทธิย่อมมีการตระเตรียมน้อย และได้อันสงส์มากกว่าพระอริยบุคคลที่ไม่มีฤทธิ์ และัยุขในความหมายนี้คือ การที่บุคคลสามารถละกิเลสพร้อมได้มโนมยิทธิ

๒) อิทธิวิธญาณ

บุคคลที่บูชาัยุขโดยเจริญสมถกรรมฐานจนได้ฌานสมาธิ คือ รูปฌาน ๔ อรูปฌาน ๔ แล้วพิจารณาองค์ฌานเป็นวิปัสสนาภาวนาเห็นความเกิดดับของอารมณ์นั้น ย่อมได้อิทธิวิธญาณ ในสามัญญผลสูตรได้แสดงความหมายของอิทธิวิธญาณ ไว้ว่า

เมื่อจิตเป็นสมาธิบริสุทธิ์ผุดผ่อง ไม่มีกิเลสเพียงดั่งเนิน ปราศจากความเศร้าหมอง อ่อนเหมาะแก่การใช้งาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวอย่างนี้ ภิกษุนั้น น้อมจิตไปเพื่ออิทธิวิธญาณ แสดงฤทธิ์ได้หลายอย่าง คือ คนเดียวแสดงเป็นหลายคนก็ได้ หลายคนแสดงเป็นคนเดียวก็ได้ แสดงให้ปรากฏหรือให้หายไปได้ ทะลุฝา กำแพง (และ) ภูเขาไปได้ไม่ติดขัด เหมือนไปในที่ว่างก็ได้ ผุดขึ้นหรือต่ำลงในแผ่นดิน เหมือนไปในน้ำก็ได้ เดินบนน้ำโดยที่น้ำไม่แยกเหมือนเดินบนแผ่นดินก็ได้ นั่งขัดสมาธิเหาะไปในอากาศเหมือนนกบินไปได้ ใช้ฝ่ามือลูบคลำดวงจันทร์ดวงอาทิตย์อันมีฤทธิ์มากมีอานุภาพมากก็ได้ใช้อำนาจทางกายไปจนถึงพรหมโลกก็ได้^{๕๖}

เป็นการแสดงฤทธิ์ได้ เช่น ล่องหนได้ เหาะได้ ดำดินได้ พระอรรถกถาจารย์จึงกล่าวถึงการบูชาัยุขนี้ว่า “บุคคลตั้งอยู่แล้วในวิปัสสนาญาณให้เกิดขึ้นอยู่ ก็ไม่ลำบาก เพราะฉะนั้น มโนมยิทธิจึงมีการใช้ทรัพย์สินน้อย มีการตระเตรียมน้อย ชื่อว่ามีผลมาก เพราะสามารถเนรมิตรูป เช่น รูปของตนได้ ชื่อว่าัยุข เพราะละเอียดได้ซึ่งกิเลสอันเป็นข้าศึกของตน ก็ในญาณเหล่านี้ อิทธิวิธญาณ พึงทราบว่า มีผลมาก เพราะสามารถแสดงการกระทำแปลก ๆ มีอย่างต่าง ๆ”^{๕๗} นั้นหมายความว่าบุคคลผู้เป็นพระอริยบุคคลพร้อมกับได้อิทธิวิธญาณ ย่อมมีการตระเตรียมน้อย และได้อันสงส์มากกว่าพระอริยบุคคลผู้ได้มโนมยิทธิ และัยุขในที่นี้ คือ การละกิเลสของพระอริยบุคคลพร้อมได้อิทธิวิธญาณ

^{๕๔} ที.สี. (ไทย) ๙/๒๓๖-๒๓๗/๗๘-๗๙.

^{๕๕} ที.สี.อ. (ไทย) ๑/๓๕๓/๔๐๓.

^{๕๖} ที.สี. (ไทย) ๙/๒๓๘/๗๙.

^{๕๗} ที.สี.อ. (ไทย) ๑/๓๕๓/๔๐๓.

จากนั้นท่านจึงแสดงฤทธิ์เหลือของพระอริยบุคคล ๖ อย่าง ที่มีการเตรียมน้อย แต่มีอานิสงส์มาก ตามลำดับ ดังนี้

- ๑) ทิพยโสดธาตุนาณ^{๕๘} มีผลมาก เพราะสามารถฟังเสียงของเทวดาและมนุษย์ได้
- ๒) เจโตปริยนาณ^{๕๙} ฟังทราบว่ามีผลมาก เพราะสามารถรู้จิต ๑๖ อย่างของผู้อื่นได้
- ๓) ปุพเพนิวาสานุสสตินาณ^{๖๐} ฟังทราบว่ามีผลมาก เพราะสามารถตามระลึกถึงสถานที่ที่ตนปรารถนาและปรารถนาได้
- ๔) ทิพพจักขุนาณ^{๖๑} ฟังทราบว่ามีผลมาก เพราะสามารถมองเห็นรูปที่ตนต้องการและต้องการได้
- ๕) อาสวักขยนาณ^{๖๒} มีผลมาก เพราะสามารถยังสุขอันเกิดจากโลกุตรรมรรคอันประณีตยิ่งให้สำเร็จได้^{๖๓}

จากข้อความที่ยกมาข้างต้น เป็นการแสดงถึงการบูชาญาณของพระอริยบุคคลที่ละกิเลสได้พร้อมแสดงฤทธิ์ที่มีอานิสงส์มากกว่าพระอริยบุคคลที่ไม่มีฤทธิ์ จนกระทั่งบรรลุเป็นพระอริยบุคคล พระอรรถกถาจารย์กล่าวว่า “ก็ขึ้นชื่อว่าญาณอย่างอื่นที่ประเสริฐกว่าพระอรหันต์ ไม่มี เพราะฉะนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อจะทรงแสดงพระธรรมเทศนาโดยสุดยอด คือพระอรหันต์ จึงตรัสว่า พราหมณ์นี้แล ดังนี้ เป็นต้น”

การปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้นจากความทุกข์ เป็นการเจริญปัญญา หรือการปฏิบัติวิปัสสนาเป็นปัญญารู้ในความจริง หยั่งลึกถึงความเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เป็นปัญญารู้ในการนำสัตว์ทั้งหลายให้ออกจากทุกข์อย่างแท้จริง ในพระไตรปิฎกมีพุทธพจน์ปรากฏว่า “ภิกษุทั้งหลาย เมื่อใดภิกษุอบรมจิตดีด้วยปัญญา เมื่อนั้น ภิกษุนั้นควรกล่าวดังนี้ว่า เรารู้ชัดว่าชาติสิ้นแล้ว อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้วไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป”^{๖๔}

คำว่า ปัญญา มีศัพท์วิเคราะห์ดังนี้ ปญฺญาเยเต เอเตยาติ ปญฺญา แปลว่า ธรรมชาติเป็นเครื่องรู้ (ป บพหน้า ภา ธาตุในความหมายว่า รู้ กวิ ปัจจย ช้อน ณ) หรือมีวิเคราะห์อีกอย่างหนึ่งว่า ปการโต ชานนา ปญฺญา แปลว่า การรู้โดยทั่วถึง (ป+ภา ช้อน ณ)^{๖๕}

ดังนั้น การบูชาญาณในพระพุทธศาสนาที่เป็นไปเพื่อความหลุดพ้น หรือญาณที่สืบตระกูลเป็นการบูชาญาณของพุทธบริษัทที่สืบต่อ ๆ กันมาประกอบด้วย ๑) อนุภูลัญญ คือ การให้ทานเป็นนิจ ๒) ยัญของบุคคลผู้สร้างวิหาร คือ การถวายวิหารแก่ภิกษุผู้มาจาก ๔ ทิศ ๓) ยัญของบุคคลผู้มีจิต

^{๕๘} ดุราละเอียดใน ที.สี. (ไทย) ๙/๒๔๐-๒๔๑/๘๐.

^{๕๙} ดุราละเอียดใน ที.สี. (ไทย) ๙/๒๔๒-๒๔๓/๘๐-๘๑.

^{๖๐} ดุราละเอียดใน ที.สี. (ไทย) ๙/๒๔๔-๒๔๕/๘๑-๘๒.

^{๖๑} ดุราละเอียดใน ที.สี. (ไทย) ๙/๒๔๖-๒๔๗/๘๒-๘๓.

^{๖๒} ดุราละเอียดใน ที.สี. (ไทย) ๙/๒๔๘-๒๔๙/๘๔.

^{๖๓} ที.สี.อ. (ไทย) ๑/๓๕๓/๔๐๓.

^{๖๔} อัง.สตตก. (ไทย) ๒๓/๔๘๓/๕๖๔.

^{๖๕} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙, ราชบัณฑิต), พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุดศัพท์วิเคราะห์, (กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ที่ โรงพิมพ์เลี้ยงเซียง, ๒๕๕๐), หน้า ๓๘๒.

เลื่อมใสในพระรัตนตรัย คือ การมีศรัทธาในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ๔) ยัญของบุคคลผู้สมาทานสิกขาบท คือ การรักษาศีลห้า ๕) ยัญของบุคคลผู้บรรลุนิพพานและญาณ คือ การเจริญสมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน เหล่านี้เป็นวิธีการบูชายัญพระพุทธศาสนาที่มีการเตรียมตัวน้อย แต่ให้ผลมากตามลำดับแห่งยัญจนเกิดมรรค ประหารกิเลสระดับอนุสัย บรรลุเป็นพระอริยบุคคลตามลำดับจนเป็นพระอรหันต์ ซึ่งการบูชายัญที่สืบตระกูลนี้ เป็นเป็นไปตามลำดับที่เกื้อกูลซึ่งกันและกัน

๒.๓.๒ อนุพุทธานุภาพ

พระพุทธองค์ทรงแสดงการบูชายัญพระพุทธศาสนาตามลำดับ จากนั้นภูทนต์พราหมณ์ก็เกิดจิตเลื่อมใสในพระธรรมเทศนา มีความประสงค์จะถึงสรณะ จึงประกาศตัวเป็นอุบาสกผู้เข้าถึงพระรัตนตรัย “ข้าแต่ท่านพระโคตม ภาสิตของท่านพระโคตมชัดเจนไพเราะยิ่งนัก”^{๖๖} เมื่อภูทนต์พราหมณ์ มีจิตที่น้อมในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์แล้ว พระพุทธองค์จึงแสดงอนุพุทธานุภาพ คือ “เรื่องที่กล่าวถึงตามลำดับ ธรรมเทศนาที่แสดงเนื้อความลุ่มลึกลงไปโดยลำดับ เพื่อขัดเกลาอัธยาศัยของผู้ฟังให้ประณีตขึ้นไปเป็นขั้น ๆ จนพร้อมที่จะทำความเข้าใจในธรรมส่วนปรมัตถ์”^{๖๗}

ในภูทนต์สูตรท่านกล่าว ว่า “ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคตรัสอนุพุทธานุภาพ คือ ทรงประกาศเรื่องทาน เรื่องศีล เรื่องสวรรค์ เรื่องโทษ ความต่ำทราม ความเศร้าหมองแห่งกาม และอานิสสในการออกบวช”^{๖๘} แก่ภูทนต์พราหมณ์เมื่อทรงทราบว่ายัญภูทนต์พราหมณ์มีจิตควรบรรลุนิพพาน สงบ อ่อนปราศจากนิวรณ์ เบิกบานผ่องใส”^{๖๙} ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงรู้ด้วยญาณวิเศษ หยั่งรู้จิตเบื้องลึกของผู้ฟังว่ามีความพร้อมที่จะรับธรรมะขั้นสูงต่อไป

อนุพุทธานุภาพ เป็นกถาที่พระพุทธองค์ทรงแสดงลำดับเป็นขั้นตอน โดยมีลำดับดังต่อไปนี้

๑. ทานกถา (เรื่องทาน)
๒. ศีลกถา (เรื่องศีล)
๓. สวรรค์กถา (เรื่องสวรรค์)
๔. กามาทีนวกถา (เรื่องโทษ ความต่ำทราม ความเศร้าหมองแห่งกาม)
๕. เนกขัมมานิสสีกถา (เรื่องอานิสสแห่งการออกจากกาม)^{๗๐}

๒.๓.๓.๑ ทานกถา (เรื่องทาน)

ทานกถา “หมายถึง การกล่าวถึงเรื่องทาน, พุทธทาน คือ การให้ว่าคืออะไร มีคุณอย่างไร เป็นต้น”^{๗๑} การให้ “หรือหมายถึง การให้, สิ่งที่ให้ ให้ของที่ควรให้แก่คนที่ให้เพื่อประโยชน์แก่เขา, สละให้ปันสิ่งของของคนเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น”

^{๖๖} ที.สี.อ. (ไทย) ๑/๓๕๔-๓๕๘/๔๐๔.

^{๖๗} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๙, (นนทบุรี: บริษัท เอส อาร์ พรินติ้ง แมส โปรดักส์, ๒๕๕๓), หน้า ๑๗๙.

^{๖๘} ดูรายละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๔/๒๖/๓๒.

^{๖๙} ที.สี.อ. (ไทย) ๑/๓๕๔-๓๕๘/๔๐๔.

^{๗๐} ดูรายละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๔/๒๖/๓๒.

^{๗๑} พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๙๔.

คำว่า ทาน เป็นชื่อของความสุขทั้งหลาย เป็นความสุขกาย ที่เกิดขึ้นด้วยกามคุณ ๕ คือ รูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส และเป็นความสุขทางใจ คือ ความสบายใจ เย็นใจ ปราศจากโลภะ ละความตระหนี่ถี่เหนียว เป็นมูลเหตุแห่งสมบัติทั้งหลาย ได้แก่ มนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ นิพพานสมบัติ เป็นสมบัติ ๓ ประการ ที่มีในพระพุทธศาสนา และเป็นสมบัติที่ใช้เพื่ออำนวยความสะดวกสบาย มีไว้ใช้สอย ทั้งเรื่องอุปโภค บริโภคต่าง ๆ

ทานนี้เป็นเบื้องต้นของการทำคุณงามความดี เป็นหลักธรรมเพื่อชำระจิตใจให้สะอาด ปราศจากความตระหนี่ นำไปสู่หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ทานนี้เป็นมรรคาที่พระตถาคตได้ดำเนินมาแล้ว เป็นเชื้อวงศ์ของพระตถาคตโดยแท้ เมื่อพระตถาคตเป็นพระโพธิสัตว์ สร้างบารมีอยู่บำเพ็ญมหายัญเป็นอันมาก การให้ทานนี้ย่อมสร้างทางสู่สวรรค์สมบัติจนถึงพระนิพพาน เมื่อบุคคลได้ทำการให้ทาน ขึ้นต่อไปคือการรักษาศีล การให้ทานมีอานิสงส์ดังที่แสดงไว้ในทานานิสงส์สูตร ว่า

๑. ผู้ให้ทาน ย่อมเป็นที่รักที่ชอบใจของชนหมู่มาก
๒. สัตบุรุษ ผู้สงบ ย่อมคบหาผู้ให้ทาน
๓. เกียรติคุณของผู้ให้ทาน ย่อมขจรไป
๔. ผู้ให้ทานย่อมไม่เหินห่างจากธรรมของคฤหัสถ์
๕. ผู้ให้ทานเมื่อล่วงลับไป ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์^{๗๒}

พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงแสดงธรรมเทศนาแก่ภิกษุทั้งหลาย ว่าด้วยการให้ทานอย่าง สัตบุรุษที่แสดงถึงการให้ทาน และผลที่ได้รับจากการให้ทานนั้น มีปรากฏไว้ใน สัปบุริสทานสูตร^{๗๓} มี ๕ อย่าง คืออะไรบ้าง ๑. ให้ทานด้วยศรัทธา ๒. ให้ทานโดยเคารพ ๓. ให้ทานตามกาลอันควร ๔. เป็นผู้มจิตอนุเคราะห์ให้ทาน ๕. ให้ทานไม่กระทบตนและผู้อื่น

“ภิกษุทั้งหลาย สัตบุรุษครั้งให้ทานด้วยศรัทธาแล้ว ย่อมเป็นผู้มั่งคั่ง มีทรัพย์มาก มีโภคะมาก และเป็นผู้มีรูปงาม นาดู น่าเลื่อมใส มีฉวีวรรณผุดผ่องยิ่งนักในที่ที่ทานนั้นแผ่ตีผล

ครั้งให้ทานโดยเคารพแล้ว ย่อมเป็นผู้มั่งคั่ง มีทรัพย์มาก มีโภคะมาก และเป็นผู้ที่บุตร ภรรยา ทาส คนใช้ และกรรมกรตั้งใจฟังด้วยดี เจริญสวัสดี ตั้งใจใฝ่รู้

ครั้งให้ทานตามกาลอันควรแล้ว ย่อมเป็นผู้มั่งคั่ง มีทรัพย์มาก มีโภคะมาก และเป็นผู้มีความปรารถนาที่เกิดขึ้นตามกาลบริบูรณ์ในที่ที่ทานนั้นแผ่ตีผล

ครั้งเป็นผู้มจิตอนุเคราะห์ให้ทานแล้ว ย่อมเป็นผู้มั่งคั่ง มีทรัพย์มาก มีโภคะมาก และเป็นผู้มีจิตน้อมไปเพื่อบริโศกคามคุณ ๕ สูงยิ่งขึ้นในที่ที่ทานนั้นแผ่ตีผล

ครั้งให้ทานไม่กระทบตนและผู้อื่นแล้ว ย่อมเป็นผู้มั่งคั่ง มีทรัพย์มาก มีโภคะมาก และเป็นผู้มีโภครัพย์ ไม่มีภยันตรายมาแต่ที่ไหน ๆ คือ จากไฟ จากน้ำ จากพระราชา จากโจร จากคนไม่เป็นที่รัก หรือจากทายาทในที่ที่ทานนั้นแผ่ตีผล”

^{๗๒} อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๓๕/๕๖.

^{๗๓} อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๔๘/๒๔๔-๒๔๕.

อานิสงส์ของการให้ทานส่งผล ๓ กาล คือ ๑) อานิสงส์ในภพนี้ ดังที่แสดงมาแล้วข้างต้น ในทานานิสงสูตร ๒) อานิสงส์ในภพหน้า เมื่อตายไปแล้วสู่สุคติโลกสวรรค์ ผู้ให้ทานผู้มีจิตแช่มชื่น เบิกบาน ผ่องใส มีกำลังดี และผู้รับเป็นผู้ปราศจากราคะ โทสะ โมหะ หรือเรียกว่า ทักขิณานันประกอบ ด้วยองค์ ๖ ในทานสูตร ได้ปรากฏเนื้อหาผลของทานไว้ว่า “ห้วงบุญ ห้วงกุศลมีประมาณเท่านี้ นำความ สุขมาให้ มีอารมณ์ดีเลิศ มีวิบากเป็นสุข เป็นไปเพื่อสวรรค์ เป็นไปเพื่อเกื้อกูล เพื่อสุขที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ มีใช้ทำได้ง่าย แท้จริง ห้วงบุญ ห้วงกุศลของทักขิณานั้น ถึงการนับว่า เป็นกองบุญ ใหญ่ที่นับไม่ได้ ประมาณไม่ได้”^{๗๔} เมื่อจิตไม่เศร้าหมอง สุกตึกเป็นอันหวังได้^{๗๕} ๓) การให้ทาน หากแม้ บุคคลนั้นยังไม่สามารถก้าวข้ามพ้นจากทุกข์ได้ แต่ทานเป็นเหตุเกื้อกูลให้บรรลุนิพพานในขั้นสูง คือ พระนิพพานได้ โดยมีพุทธภาษิตว่า “บัณฑิตทั้งหลายย่อมไม่ให้ทาน เพราะเหตุแห่งสุขอันก่ออุปธิเพื่อ ภพใหม่ แต่บัณฑิตเหล่านั้นย่อมให้ทานเพื่อความหมดสิ้นอุปธิเพื่อนิพพานอันไม่มีภพใหม่ บัณฑิต เหล่านั้น มีใจมุ่งนิพพาน มีจิตโน้มไปในนิพพานนั้น มีจิตโน้มไปในนิพพานนั้นให้ทาน”^{๗๖}

เมื่อทรงแสดงทานไปตามสมควรแล้ว อธิบายของบุคคลพร้อมที่จะปฏิบัติธรรมเบื้องสูง ขึ้นไปก็จะแสดงในเรื่องของศีล

๒.๓.๓.๒ สीलกา (เรื่องศีล)

ศีลกา คือ กथाที่ว่าด้วยคุณของศีล การรักษากาย วาจา ให้เรียบร้อย ไม่มีโทษ เช่น ทรงแสดงว่า ชื่อว่าศีลนี้เป็นที่พำนัก เป็นที่อาศัยที่ต้านภัย เป็นที่ยึดเหนี่ยว ศีลเป็นเชือกของเรว ตถาคต ได้บำเพ็ญศีลบาร์มีในภพนั้น ๆ เป็นอนเนกอนันต์ ศีลเป็นที่ยึดเหนี่ยว เป็นที่ตั้งแห่งสมบัติทั้งหลาย ทั้ง ในโลกนี้และโลกอื่น ไม่มีที่พำนักอาศัยอื่นเสมอเหมือน เครื่องอลังการก็ดี ดอกไม้ก็ดี เครื่องประทีปผิวกี่ดี ที่เสมอเหมือนเครื่องอลังการ คือ ศีล ดอกไม้คือ ศีล เครื่องประทีปคือ ศีล หามีไม่ แท้จริง ชาวเทวโลก ย่อมนิยมบูชาท่านผู้ประกอบด้วยศีลอลังการ ทัดดอกศีลโกสมลูบไล้ประทีปคือศีลเสมอไม่รู้เบื่อ และ อย่างที่ทรงแสดงว่า ศีล เป็นอารมณ์อย่างประเสริฐ ศีล เป็นอาวุธอย่างยอดเยี่ยม ศีล เป็นเกราะอย่าง มหัตศรรย ศีลอันเป็นกำลังหาที่เปรียบมิได้ เป็นต้น เมื่อบุคคลอาศัยศีลนี้แล้วก็จะได้สวรรค์^{๗๗} อย่างที่ได้ มีปรากฏอานิสงส์ของศีลไว้ในมหาปริณิพพานสูตร^{๗๘}

๑. ผู้มีศีลย่อมได้โภคสมบัติ
๒. เกียรติคุณอันงามของผู้มีศีล ย่อมขจรไป
๓. ผู้มีศีลเมื่อเข้าไปในสมาคมใด ย่อมมองอาจ กล่าวหาญ ไม่ครั่นคร้านขาม เกรง ไม่เก้อเขินในสมาคมนั้น
๔. ผู้มีศีล เมื่อจะตาย ก็ไม่หลงตาย คือ มีสติตาย หรือตายอย่างมีสติ
๕. ผู้มีศีล เมื่อตายไปแล้ว ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์

^{๗๔} อ.จ.ก.ก. (ไทย) ๒๒/๓๗/๔๘๗.

^{๗๕} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๗๐/๖๓.

^{๗๖} ข.ม. (ไทย) ๒๙/๑๗๗/๕๐๖.

^{๗๗} คุรายละเอียดยใน ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๕๐/๙๔.

^{๗๘} คุรายละเอียดยใน ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๕๐/๙๔.

ศีล มีความหมายว่า ปกติ คือ “ภาวะที่เข้าไปทรงไว้ซึ่งความเป็นปกติ ด้วยการดำรงไว้ซึ่งกุศลธรรม คือ สติ สมาธิ ปัญญา” กฎทันทพรหมณ์ได้มีจิตน้อมไปในการบูชาญัตตามที่ตนได้เข้าถึงพระรัตนตรัย ขณะได้ฟังการแสดงบูชาญัตจากพระผู้มีพระภาคที่ได้ตรัสตอบว่า

การที่บุคคลผู้มีจิตเลื่อมใสสมทานสิกขาบททั้งหลาย คือ เจตนาเป็นเหตุเว้นจากการฆ่าสัตว์ เจตนาเป็นเหตุเว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้ เจตนาเป็นเหตุเว้นจากการประพฤติดีกในกาม เจตนาเป็นเหตุเว้นจากการพูดเท็จ เจตนาเป็นเหตุเว้นจากการเสพของมีนเมา คือ สุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาท นี่เป็นญัตซึ่งใช้ทุนทรัพย์และมีการเตรียมน้อยกว่า แต่มีอันสูงส่งมากกว่าญัตสมบัติ ๓ ประการมี องค์ประกอบ ๑๖^{๗๙}

บุญญกิริยาวัตถุสูตร ได้แสดงเนื้อหาอันสงัดจากการบริจาทาน รักษาศีลไว้ว่า “บุคคลบางคนในโลกนี้ทำบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยทานมีประมาณยิ่ง ทำบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยศีลมีประมาณยิ่ง ย่อมไปเกิดในสวรรค์ชั้นต่าง ๆ โดยมีฐานะ ๑๐ ประการ คือ อายุที่เป็นทิพย์ วรรณะที่เป็นทิพย์ สุขที่เป็นทิพย์ ยศที่เป็นทิพย์ อภิไธยที่เป็นทิพย์ รูปที่เป็นทิพย์ เสียงที่เป็นทิพย์ กลิ่นที่เป็นทิพย์ รสที่เป็นทิพย์ โผฏฐัพพะที่เป็นทิพย์”^{๘๐}

พระสีลเถระทรงแสดงธรรมเรื่องอันสงัดของศีล ไว้ในสัลลเถรคาถาว่า “สีล พล อปปฏิม สีล อาวุธมุตตม สีล อาภรณ์ เสฏฐิ สีล กวจมพุท. ศีลเป็นกำลังหาสิ่งเปรียบปานมิได้ เป็นอาวุธชั้นเยี่ยม เป็นอาภรณ์อันประเสริฐ เป็นเกราะบังอย่างน่าอัศจรรย์”^{๘๑}

“สีล เสดมฺมเสกฺโข สีล คนฺโธ อนุตฺตโร สีล วิเลปน เสฏฺฐิ เยน วาติ ทิโส ทิส. ศีลเป็นสะพานอันมีพลังมาก มีกลิ่นหอมอย่างยิ่ง เป็นเครื่องอุปโลภอย่างประเสริฐ ซึ่งเป็นเหตุให้ผู้มีศีล มีชื่อเสียงระบือไปทั่วทุกทิศ”^{๘๒}

“สีล สมพลเมวคฺค สีล ปาณยุมุตตม สีล เสฏฺโธ อติวาโห เยน วาติ ทิโส ทิส. ศีลเป็นกำลังที่ดีเลิศ เป็นเสบียงเดินทางชั้นเยี่ยม เป็นยานพาหนะชั้นประเสริฐ ซึ่งเป็นเหตุให้ผู้มีศีลไปได้ทั่วทุกทิศ”^{๘๓}

“อิเธว กิตฺติ ลภติ เปจฺจ สคฺเค จ สุมฺโน สพฺพตฺถ สุมฺโน ธีโร สีเลสุ สุตฺมาหิโต. ธีรชนตั้งมั่นดีในศีล ย่อมได้รับชื่อเสียงในโลกนี้ และตายไปแล้ว ย่อมได้รับสุขโสมนัสในสวรรค์ ย่อมได้รับสุขโสมนัสในที่ทั่วไป”^{๘๔}

“สีลเมว อธิ อคฺค ปญฺญวา ปน อุตฺตโม มนุสฺเสสุ จ เทเวสุ สีลปญฺญาณโต ชยฺชนติ. ศีลเท่านั้นเป็นเลิศในโลกนี้ ส่วนผู้มีปัญญาเป็นผู้สูงสุดทั้งในหมู่มนุษย์และหมู่เทวดา ชัยชนะก็เพราะศีลและปัญญา”^{๘๕}

^{๗๙} ที.สี. (ไทย) ๙/๓๕๑/๑๔๗.

^{๘๐} ดุรายละเอียดยใน อง.อฏฺฐก. (ไทย) ๒๓/๓๖/๒๙๕.

^{๘๑} พุ.เถร. (บาลี) ๒๖/๖๑๔/๓๕๘., พุ.เถร. (ไทย) ๒๖/๖๑๔/๔๔๖.

^{๘๒} พุ.เถร. (บาลี) ๒๖/๖๑๕/๓๕๘., พุ.เถร. (ไทย) ๒๖/๖๑๕/๔๔๖.

^{๘๓} พุ.เถร. (บาลี) ๒๖/๖๑๖/๓๕๘., พุ.เถร. (ไทย) ๒๖/๖๑๖/๔๔๖.

^{๘๔} พุ.เถร. (บาลี) ๒๖/๖๑๗/๓๕๘., พุ.เถร. (ไทย) ๒๖/๖๑๗/๔๔๖.

^{๘๕} พุ.เถร. (บาลี) ๒๖/๖๑๘/๓๕๘., พุ.เถร. (ไทย) ๒๖/๖๑๘/๔๔๖.

พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงแสดงธรรมเทศนาตรัสกับพระอานนท์ ว่าด้วยอานิสงส์ของศีลที่เป็นกุศล ๑๐ มีเนื้อหาปรากฏใน กัมมัตถยสูตร^{๘๖} ดังนี้

ศีลที่เป็นกุศลมีอวิปปฏิสารเป็นผล ...เป็นอานิสงส์ อวิปปฏิสารมีปราโมทย์เป็นผล ...เป็นอานิสงส์ ปราโมทย์มีปิติเป็นผล ...เป็นอานิสงส์ ปิติมิปัสสัทธิเป็นผล ...เป็นอานิสงส์ ปัสสัทธิมีสุขเป็นผล ...เป็นอานิสงส์ สุขมีสมาธิเป็นผล ...เป็นอานิสงส์ สมาธิมียถาภูตญาณทัสสนะเป็นผล ...เป็นอานิสงส์ ยถาภูตญาณทัสสนะมีนิพพิทาเป็นผล ...เป็นอานิสงส์ นิพพิทามีวิราคะเป็นผล ...เป็นอานิสงส์ วิราคะมีวิมุตติญาณทัสสนะเป็นผล ...เป็นอานิสงส์ ศีลที่เป็นกุศล ย่อมทำอรหัตตผลให้บริบูรณ์โดยลำดับ

อานิสงส์ของศีลนำไปสู่ขั้นสูงสุด คือ พระนิพพาน โดยมีเนื้อหาปรากฏไว้ใน อากังขยสูตร^{๘๗} มีใจความว่า

ภิกษุหนึ่งพึงทำศีลให้บริบูรณ์ หมั่นประกอบธรรมเครื่องสงบใจภายในตน ไม่เห็นห่างจากฉันทประกอบด้วยวิปัสสนา เพิ่มพูนเรื่อนว่าง หากภิกษุพึงหวังว่า เราพึงทำให้แจ้งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันไม่มีอาสวะ เพราะอาสวะสิ้นไปด้วยปัญญาอันยิ่งเอง เข้าถึงอยู่ในปัจจุบัน

เมื่อภูทันทพรหมณ์ได้ฟังพระผู้มีพระภาคเจ้าได้แสดงธรรมเทศนาเรื่องศีลกล้าแล้ว ภูทันทพรหมณ์ จิตมีใจยินดี แ่มชื่น ผ่องใส ลำดับต่อไป พระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมที่เกี่ยวกับสุขและโทษบนสวรรค์

๒.๓.๓.๓ สักคกกา (เรื่องสวรรค์)

สักคกกา คือ การพรรณนาสวรรค์ที่บุคคลจะพึงได้ในกาลภายหน้าด้วยอำนาจของทานและศีล ย่อมไปเกิดในสวรรค์ สวรรค์เป็นธรรมที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ หาได้ยากในโลก^{๘๘}

สวรรค์ แปลว่า อารมณ์เลิศ ซึ่งอาจหมายถึงสภาพชีวิตของบุคคลที่มีความสุขกายสบายใจ ไม่เดือดร้อนในการเป็นอยู่ หมายถึง การมีคุณธรรมภายในใจของบุคคลผู้นั้น เช่น มีhiri มีโอตตัมปะ อยู่ภายในใจ ซื่อว่าเป็นเทวดา บางทีก็หมายถึงสภาพจิตที่มีความพลัดพลิน สนุกสนานอยู่ในอารมณ์ต่าง ๆ ที่มุ่งหมายจริง ๆ นั้น หมายถึง ปรโลก คือ โลกที่บุคคลจะไปอุบัติบังเกิดด้วยผลแห่งกุศลกรรมที่เขาได้กระทำเอาไว้

ความสุขในสวรรค์ที่เป็นทิพย์ ๑๐ ประการ คือ อายุที่เป็นทิพย์ วรรณะที่เป็นทิพย์ สุขที่เป็นทิพย์ ยศที่เป็นทิพย์ อธิปไตยที่เป็นทิพย์ รูปที่เป็นทิพย์ เสียงที่เป็นทิพย์ กลิ่นที่เป็นทิพย์ รสที่เป็นทิพย์ โผฏฐัพพะที่เป็นทิพย์^{๘๙}

^{๘๖} อก.เอกาทสก. (ไทย) ๒๔/๑/๓๙๐.

^{๘๗} ดุราลละเอียตใน ม.ม. (ไทย) ๑๒/๖๔-๖๕/๕๖-๖๒.

^{๘๘} ดุราลละเอียตใน อก.ทสก. (ไทย) ๒๔/๗๓/๑๖๐.

^{๘๙} ดุราลละเอียตใน อก.อฏฐก. (ไทย) ๒๓/๓๖/๒๙๕.

พระสุตตันตปิฎก อุปริปัณณาสก์ ได้แสดงเนื้อหาความสมบูรณ์ของพระเจ้าจักรพรรดิที่เทียบไม่ได้กับสุขบนสวรรค์ โดยมีเนื้อหาปรากฏในพาลปันทิตสูตร มีใจความว่า “สุขโสมนัสที่พระเจ้าจักรพรรดิทรงเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยแก้ว ๗ ประการ และฤทธิ์ ๔ ประการ เปรียบเทียบกับสุขที่เป็นทิพย์แล้ว ไม่ถึงการนับ ไม่ถึงแม้ส่วนแห่งเสี้ยว ไม่ถึงแม้การเทียบกันได้เลย”^{๙๐} พระเจ้าจักรพรรดิ ถือว่าเป็นผู้ยิ่งใหญ่ มีความอุดมสมบูรณ์ มีความสุขสูงที่สุดในโลกมนุษย์แล้ว แต่เมื่อเทียบกับสุขอันเป็นทิพย์ในสวรรค์แล้ว ความสุขในโลกมนุษย์ของพระเจ้าจักรพรรดิมีค่าน้อยมาก

พระสุตตันตปิฎก อังคุตรนิกาย จตุกกนิบาต ได้ปรากฏเนื้อหาใน ทุติยปุณณาสกัสนสูตร^{๙๑} ที่ว่าด้วยห้วงแห่งบุญกุศล ๔ อย่าง ให้เกิดในสวรรค์ เป็นไปเพื่อเกื้อกูล เพื่อสุขที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ โดยมีใจความว่า

๑. อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ประกอบด้วยความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหว ในพระพุทธรเจ้าว่า “แม้เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นเป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบ เพียบพร้อมด้วยวิชาและจรณะ เสด็จไปดี รู้แจ้งโลก เป็นสารถีฝึกผู้ที่ควรฝึกได้อย่างยอดเยี่ยม เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นพระพุทธรเจ้า เป็นพระผู้มีพระภาค”^{๙๒}

๒. อริยสาวกประกอบด้วยความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระธรรมว่า “พระธรรมเป็นธรรมที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ดีแล้ว ผู้ปฏิบัติจะพึงเห็นชัดด้วยตนเอง ไม่ประกอบด้วยกาล”^{๙๓} ควรเรียกให้มาดู ควรน้อมเข้ามาในตน อันวิญญูชนพึงรู้เฉพาะตน”...

๓. อริยสาวกประกอบด้วยความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระสงฆ์ว่า “พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเป็นผู้ปฏิบัติดี ปฏิบัติตรง ปฏิบัติถูกทาง ปฏิบัติสมควร ได้แก่ อริยบุคคล ๔ คู่ คือ ๘ บุคคล พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคนี้เป็นผู้ควรแก่ของที่เขานำมาถวาย ควรแก่ของต้อนรับ ควรแก่ทักษิณา ควรแก่การทำอัญชลี เป็นนาบุญอันยอดเยี่ยมของโลก”...

๔. อริยสาวกประกอบด้วยศีลที่พระอริยชอบใจ^{๙๔} ที่ไม่ขาด ไม่ทะลุ ไม่ต่าง ไม่พร้อย เป็นไท ท่านผู้รู้สรรเสริญ ไม่ถูกค้นหาและทักท้วงครอบงำ เป็นไปเพื่อสมาธิ

อนุพพุตพิภพได้กล่าวโทษของสวรรค์ โดยยกเนื้อหาที่ปรากฏใน อุโปสถวิมาน^{๙๕} ได้กล่าวถึงโทษของการเกิดในสวรรค์ที่มีระยะเวลายาวนาน โดยพระมหาโมคคัลลานเถระถามถึงบุพกรรมของนางอุโปสถอุบาสิกา โดยมีใจความว่า

พระมหาโมคคัลลานเถระถาม “เทพธิดา เธอมีผิวพรรณงามยิ่งนัก เปล่งรัศมีสว่างไสวดุจดาวประกายพรึก ไปทั่วทุกทิศอยู่

^{๙๐} ดูรายละเอียดใน ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๖๐/๓๐๘.

^{๙๑} อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๕๒/๘๖-๘๗.

^{๙๒} ขุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๓๗๓/๖๓๐.

^{๙๓} ไม่ประกอบด้วยกาล หมายถึงให้ผลไม่จำกัดกาล คือ ไม่ขึ้นกับกาลเวลา ให้ผลแก่ผู้ปฏิบัติทุกเวลา ทุกโอกาส บรรลุเมื่อใดก็ได้รับผลเมื่อนั้น, อัง.ทุก.อ. (ไทย) ๒/๕๔/๑๕๘.

^{๙๔} ศีลที่พระอริยชอบใจ หมายถึงศีลที่ประกอบด้วยมรรคและผล, อัง.จตุกก.อ. (ไทย) ๒/๕๒/๓๔๙.

^{๙๕} ขุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๒๒๙-๒๔๕/๓๙-๔๑.

อุโปสธาเทพธิดาตอบ “ดิฉันเป็นอุบาสิกา อยู่ในเมืองสาเกตเป็นผู้มีศรัทธา สมบูรณ์ด้วยศีล และยินดีแจกจ่ายทานทุกเมื่อ ดิฉันมีใจเลื่อมใสในพระอริยเจ้า จึงได้ถวายเครื่องนุ่งห่ม อาหาร เสนาสนะและเครื่องตามประทีป ดิฉันเข้าจำอุโบสถศีล ดิฉันสำรวมระวังในศีลตลอดเวลา และแจกจ่ายทานด้วยความเคารพ จึงได้ครอบครองวิมานนี้ ดิฉันยินดีในศีล ๕ ฉลาดในอริยสัจ เป็นอุบาสิกาของพระผู้มีพระภาคทรงพระนามว่า โคดม เพราะบุญนั้นผิพรรณดิฉันจึงงามเช่นนั้น เทพธิดา ได้กล่าวแสดงโทษของตน ๒ อย่าง คือ

๑. เพราะดิฉันได้ฟังเรื่องทิพยสมบัติในสวนนันทวันเนื่อง ๆ จึงเกิดความพอใจขึ้น ดิฉันจึงตั้งจิตปรารถนาในภพดาวดึงส์นั้น จึงได้เกิดในสวนนันทวัน

๒. ดิฉันไม่ได้ปฏิบัติตามพระดำรัสของพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นเผ่าพันธุ์พระอาทิตย์ (แต่) ตั้งจิตไว้ในภพที่เลว ภายหลังจึงเดือดร้อน”

พระมหาโมคคัลลานเถระถาม “อุโปสธาเทพธิดา เธอจะอยู่ในวิมานนี้นานเท่าไร”

อุโปสธาเทพธิดาตอบ “ข้าแต่ท่านจอมปราษฎ์ ดิฉันจักดำรงอยู่ในวิมานนี้นาน ประมาณหกหมื่นปีทิพย์ จุตจากเทวโลกนี้แล้ว จักไปเกิดร่วมกับมวลมนุษย”

พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อทรงกล่าวสัจจกถาอย่างนี้แล้ว เหมือนประดุจทรงประดับช้างแล้ว ตัดวงของช้างนั้นเสียอีก ทรงแสดงว่าสวรรค์แม้ไม่เที่ยง ไม่ยั่งยืน ไม่ควรทำความยินดี ความพอใจในสวรรค์นั้น พระพุทธองค์จึงทรงแสดงธรรมเทศนา กามาทินวกถา ในลำดับต่อไป

๒.๓.๓.๔ กามาทินวกถา (เรื่องโทษ ความต่ำทราม ความเศร้าหมองแห่งกาม)

กามาทินวกถา พรรณนาโทษแห่งกาม และเรื่องกามเป็นของต่ำทราม เศร้าหมอง มีสุขน้อย มีทุกข์มาก มีความคับแค้นมาก

ในพระสูตรต้นตปิฎก ขุททกนิกาย ได้ปรากฏเนื้อหาในพระสูตร “ผู้เสพกามไม่สามารถล่วงพ้นสังสารทุกข์ได้” มีใจความว่า

สัตว์ผู้มีความใคร่ปรากฏอยู่เป็นนิตย์ เทวดาผู้ยินดีในกามสมบัติที่ตนเนรมิต เทวดาผู้ยินดีในกามสมบัติที่เทวดาอื่นเนรมิตให้ และสัตว์เหล่าอื่นที่เสพกามอยู่เป็นนิตย์ ย่อมไม่ล่วงพ้นสังสารวัฏที่มีสภาวะอย่างนี้และสภาวะอย่างอื่น บัณฑิตรู้โทษในการเสพกามทั้งหลายนี้แล้ว ควรละเว้นกามทั้งที่เป็นของทิพย์และของมนุษย์ทั้งหมด บัณฑิตทั้งหลาย ตัดกระแสน้ำที่กำหนดยินดี ในปิยรูปสาตรูปที่คนทั่วไปล่วงพ้นได้ยากขาดสิ้นแล้ว ชื่อว่าดับกิเลสได้สิ้นเชิง ล่วงพ้นทุกข์ได้ทั้งสิ้น บัณฑิตทั้งหลายผู้เห็นแจ้งอริยสัจจบเวท รู้สิ่งทั้งปวงโดยชอบ ย่อมไม่กลับมาเวียนว่ายตายเกิดอีก เพราะรู้ถึงภาวะสิ้นสุดการเกิด^{๙๖}

พระพุทธองค์ทรงแสดงพุทธดำรัสถึง “ภัย” เป็นชื่อของกาม มีปรากฏในภยสูตร^{๙๗} โดยมีเนื้อหาดังนี้ “ภิกษุทั้งหลาย คำว่า “ภัย” นี้เป็นชื่อของกาม คำว่า “ทุกข์”, คำว่า “โรค”, คำว่า “ผี”, คำ

^{๙๖} ขุ.อิติ. (ไทย) ๒๕/๙๕/๔๖๙-๕๗๐.

^{๙๗} ดูรายละเอียดใน อง.อญจก. (ไทย) ๒๓/๕๖/๓๔๙-๓๕๐.

ว่า “ลูกศร”, คำว่า “เครื่องขัดข้อง”, คำว่า “เปือกตม”, คำว่า “การนอนอยู่ในครรภ์” ทั้งหมดนี้ เป็นชื่อของกาม”

ในปานิยชาดก^{๙๘} ได้แสดงเนื้อหาติเตียนกาม ไว้ว่า

“อุปปัสสาทา ทุกฺขา กามา นตฺถิ กามา ปร ทุกฺข เย กามะ ปฏิสฺสวณฺติ นิรยฺนเต อุปฺปชฺชเร. กามํทํหฺลายนํยินฺตํนํยํ มีทุกฺขํมากํ ทุกฺขํทํยํกฺวํกามาไมมี คนผู้ช้องเสพกามย่อมตณฺรก^{๙๙}

“อสิ ยถา สุนิสฺสิตํ เนตฺติสฺสวํ สุปายิโก สตฺติวํ อรฺสํ ชิตฺตา กามา ทุกฺขตฺรา ตโต. กามํทํหฺลายนํมีทุกฺขํมากกฺวํการใช้ดาบที่ลับดีแล้วฟัน ใช้กริชที่ชุ่มด้วยน้ำมันแทงและใช้หอกพุ่งปักที่อก”^{๑๐๐}

“องคารานว ชลิต กาสฺ สุสาธิกโปรส ฆาลว ทิวสนตฺต กามา ทุกฺขตฺรา ตโต. กามํทํหฺลายนํมีทุกฺขํมากกฺวํการถูกฝังในหลุมถ่านเพลิง ที่ลูกไฟลงลึกเกินชั่วคนแล้วใช้ผาลที่เผาร้อนไถไปทั้งวัน”^{๑๐๑}

“วิส ยถา หฺลาลฺล เตล ปกฺกฏฺจิตฺตํ ยถา ตมฺพโลหํ วิสํนว กามา ทุกฺขตฺรา ตโต. กามํทํหฺลายนํมีทุกฺขํมากกฺวํการดื่มยาพิษที่ร้ายแรง กว่าการใช้น้ำมันที่เดือดพล่านรด กว่าการตกระตะทองแดงที่กำลังละลายคว้าง”^{๑๐๒}

พระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมที่เป็นอันตรายแก่อริภูมิภิกษุ พระพุทธองค์ทรงอุปมาเปรียบโทษของกาม ดังมีปรากฏเนื้อหาไว้ใน อลคัฑทุปมสูตร^{๑๐๓} โดยมีใจความว่า

กามํทํหฺลายนํมีความยินดีน้อย มีทุกฺขํมาก มีความคับแค้นมาก มีโทษยิ่งใหญ...เปรียบเหมือนร่างโคจรกระดูก...เปรียบเหมือนขึ้นเนื้อ...เปรียบเหมือนคบเพลิงหญ้า...เปรียบเหมือนหลุมถ่านเพลิง...เปรียบเหมือนความฝัน...เปรียบเหมือนของที่ขอยืมมา...เปรียบเหมือนผลไม้คั่ว...เปรียบเหมือนเสียงพ่นเนื้อ...เปรียบเหมือนหอกหลาว...เปรียบเหมือนหัวงู มีทุกฺขํมาก มีความคับแค้นมาก มีโทษยิ่งใหญ่

พระวินยปิฎก มหาวรรค ได้แสดงเนื้อหาโทษของกาม โดยมีเนื้อหาถึงความรุ่มร้อนของจิตใจ ด้วยอำนาจของกิเลสกาม มีเนื้อหาปรากฏใน “อาทิตยปริยายสูตร”^{๑๐๔} พระพุทธเจ้าทรงเปรียบเทียบสิ่งของทั้งปวงเป็นของร้อนดุจเดียวกับไฟ เพื่อให้เหมาะสมกับอภัยาศัยของพวกเธอที่เคยบูชาไฟมาก่อน ทรงแสดงถึงภายใน คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจเป็นของร้อน ภายนอก คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธรรมารมณ์เป็นของร้อน และความรู้สึกว่าเป็นสุข เป็นทุกข์ ไม่สุข ไม่ทุกข์ เนื่องจากตาเห็นรูป หรือหูได้ยินเสียงเป็นต้น กลายเป็นของร้อน ร้อนเพราะระคาย โทสะและโมหะ ผู้ที่พิจารณาเห็นอยู่อย่างนี้เนื่อง ๆ ย่อมเบื่อหน่ายในสิ่งทั้งปวง ย่อมคลายกำหนด จิตไม่ยึด

^{๙๘} พุ.ชา.เอกาทสก. (ไทย) ๒๗/๕๙-๗๒/๓๖๔-๓๖๖.

^{๙๙} พุ.ชา.เอกาทสก. (บาลี) ๒๗/๖๙/๒๔๗., พุ.ชา.เอกาทสก. (ไทย) ๒๗/๖๙/๓๖๕.

^{๑๐๐} พุ.ชา.เอกาทสก. (บาลี) ๒๗/๖๙/๒๔๗., พุ.ชา.เอกาทสก. (ไทย) ๒๗/๗๐/๓๖๕.

^{๑๐๑} พุ.ชา.เอกาทสก. (บาลี) ๒๗/๗๑/๒๔๗., พุ.ชา.เอกาทสก. (ไทย) ๒๗/๗๑/๓๖๖.

^{๑๐๒} พุ.ชา.เอกาทสก. (บาลี) ๒๗/๗๒/๒๔๗., พุ.ชา.เอกาทสก. (ไทย) ๒๗/๗๒/๓๖๖.

^{๑๐๓} ม.มู. (ไทย) ๑๒/๒๓๔/๒๔๕-๒๔๗.

^{๑๐๔} ดุราลละเอียตใน วิ.ม. (ไทย) ๔/๕๔/๖๓.

มันถือมัน จิตยอมหลุดพ้น ย่อมรู้ชัดว่าชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์ได้อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำได้ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้มิได้มี”

สุภาสิตที่ชี้โทษของกาม มีเนื้อหาปรากฏไว้ใน อิติทินนเถรคาถา^{๑๐๕} ได้ชี้โทษของกามไว้ดังนี้ “อุบาสกทั้งหลาย กามทั้งหลายไม่เที่ยง อุบาสกเหล่านั้นเป็นผู้กำหนดอย่างแรงกล้า รักใคร่ห่วงใยในแค้นภัย บุตรธิดาและภรรยา เพราะอุบาสกเหล่านั้น ไม่รู้ธรรมในพระพุทธศาสนานี้แน่แท้ แม้ถึงอย่างนั้นกล่าวว่า กามทั้งหลายไม่เที่ยง แต่พวกเขาไม่มีกำลังจะตัดราคะได้ ฉะนั้น พวกเขาจึงติดอยู่ในบุตรธิดาภรรยาและทรัพย์ เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าได้แสดงธรรมเทศนาชี้โทษของกามให้ภิกษุทั้งหลาย พราหมณ์ฟังแล้วลำดับต่อไป จึงได้แสดงธรรมเนกขัมมานิสังสกถา เพื่อให้เห็นประโยชน์ที่ได้จากการออกบวช และประโยชน์อันสูงสุด คือ พระนิพพาน

๒.๓.๓.๕ เนกขัมมานิสังสกถา (เรื่องอานิสงส์แห่งการออกจากกาม)

เนกขัมมานิสังสกถา เป็นการพรรณนาเรื่องอานิสงส์ในการออกจากกาม^{๑๐๖} คือการออกบวชเพื่อปฏิบัติให้ถึงธรรมอันเป็นที่สิ้นทุกข์ ซึ่งจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งในโลกนี้และโลกหน้า

ในวินยปิฎก มหาวรรค ได้ให้ความหมายของเนกขัมมานิสังสกถา คือ การพรรณนาคุณความดีของการออกบวช ไม่ติดอยู่ในกาม ไม่หลงเพลิน ต่อสิ่งเร้าเฝ้าเยวน มีฉันทะในการปฏิบัติแสวงหาคุณงามความดี ต้องการความสุขที่สงบละเอียดประณีตยิ่งขึ้นไปกว่านั้น^{๑๐๗}

เถรคาถา ทุกนิบาตร มิคสิเรเถรคาถา^{๑๐๘} กล่าวถึงสุภาสิตแสดงผลการบวช โดยมีเนื้อหาว่า

เราได้บวชในพระศาสนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อหลุดพ้นจากธรรมอันเป็นฝักฝ่ายสังกิลเลศ ด้วยสมณะและวิปัสสนา เป็นปฐม เชื่อว่า ตั้งตนได้ด้วยสามารถแห่งธรรมอันผ่องแผ้วเมื่อตั้งตนได้อย่างนั้นแล้ว เชื่อว่า ล่วงเสียซึ่งกามธาตุ^{๑๐๙} กล่าวคือ (อนาคามีมรรค) เมื่อเราเพ่งธรรมของพระพุทธเจ้าผู้เป็นดังพรหม จิตจึงหลุดพ้นและมารู้ชัดว่า ความหลุดพ้นของเราไม่กำเริบ เพราะความสิ้นไปแห่งสังโยชน์ทั้งปวง

ภาสิตของพระนิสสเถระ ได้แสดงกล่าวสอนภิกษุทั้งหลายว่า วิญญูชนละเบญจกามคุณ ซึ่งน่ารักน่ารื่นรมย์ใจ ออกบวชด้วยศรัทธา พึงทำที่สุดแห่งทุกข์ได้^{๑๑๐}

พระพุทธองค์ได้แสดงอานิสงส์ของการบวช มีเนื้อหาปรากฏไว้ใน สามัญญผลสูตร^{๑๑๑} โดยมีเนื้อหาดังนี้

๑. แม้จะเป็นทาส กรรมกร ช่างนา เมื่อบวชแล้วย่อมได้รับการกราบไหว้ คຸ້ມครอง ถวายปัจจัย ๔

^{๑๐๕} พุ.เถร. (ไทย) ๒๖/๑๘๗-๑๘๘/๓๖๔.

^{๑๐๖} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๔๒/๔.

^{๑๐๗} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๖๙/๖๕.

^{๑๐๘} พุ.เถร. (ไทย) ๒๖/๑๘๑-๑๘๒/๓๖๒.

^{๑๐๙} พุ.เถร.อ. (ไทย) ๑/๑๘๒/๕๙๙.

^{๑๑๐} พุ.เถร. (ไทย) ๒๖/๑๙๕/๓๖๖.

^{๑๑๑} ดุราลละเอียตโน ทิ.สี. (ไทย) ๙/๑๘๒-๒๕๓/๖๐-๘๖.

๒. คนที่บวชรักษาศีล ประพฤติพรหมจรรย์ มีการสำรวมระวังอินทรีย์ มีสติ ละนิวรณ์ได้ เจริญสมาธิบรรลุมานที่ ๑-๔

๓. ปฏิบัติวิปัสสนาจนเกิดญาณ วิชา ๘

๔. มีฤทธิ์ต่าง ๆ มโนมยิทธิญาณ, อิทธิวิธญาณ, ทิพย์โสตญาณ ฯลฯ

๕. อาสวักขยญาณ คือ การหลุดพ้นทางกิเลสทั้งปวง

พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงธรรมเทศนาตรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย ได้ออกบวช ออกจากเรือนเพื่อ ปฏิบัติให้เห็นความจริงอันประเสริฐ ทำให้แจ้งที่สุดแห่งทุกข์ ได้มีเนื้อหาปรากฏใน ปฐมกถุคตสูตร^{๑๑๒} มีใจความว่า

“ภิกษุ ท.! กุลบุตรทั้งหลาย กุลบุตรเหล่าใดในอดีต...ในกาลอนาคต...ในกาลปัจจุบัน ได้ออกจากเรือน บวชอยู่ โดยชอบ เป็นผู้ไม่เกี่ยวข้องด้วยเรือน ออกบวชเพื่อรู้แจ้งในอริยสัจ ๔ ประการ อริยสัจ ๔ ประการ เป็นอย่างไร อริยสัจ ๔ ประการ คือ ความจริงอันประเสริฐ ๑. ทุกขอริยสัจ ๒. ทุกขสมุทัย อริยสัจ ๓. ทุกขนิโรธอริยสัจ ๔. ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ

ภิกษุ ท.! เพราะฉะนั้น พวกเธอพึง ทำความเพียร เพื่อให้รู้เห็นตามความเป็นจริงว่า “นี่เป็น ทุกข์, นี่เป็นเหตุให้เกิดทุกข์, นี่เป็นความดับไม่เหลือของทุกข์, และนี่เป็นทางดำเนินให้ถึงความดับไม่ เหลือของทุกข์” ดังนี้

การแสดงอนุปพุททิภาจึงเป็นส่วนเบื้องกลางหลังจากที่บุคคลนั้นน้อมจิตเชื่อในพระพุทธ เจ้าแล้ว พระองค์ก็จะแสดง ทานกถา สีลกถา สักคกถา กามาทินวกถา เนกขัมมานิสังสกถา ตามลำดับ จนจิตของบุคคลนั้นผ่องใสปราศจากนิวรณ์แล้ว พระองค์ก็จะประกาศสามุกังสีกเทศนา คือ อริยสัจ ๔ จนบุคคลนั้นบรรลุเป็นพระอริยบุคคล เหล่านี้เป็นหลักการแสดงธรรมตามลำดับซึ่งพระพุทธองค์ที่ ปรากฏในหลาย ๆ พระสูตร ตัวอย่างเช่น เรื่องของพระยสกุลบุตรที่มีความรู้สึกเบื่อหน่ายในชีวิต จึง เดินออกจากบ้านเพื่อแสวงหาความสงบพร้อมกับเปล่งอุทานว่า “ท่านผู้เจริญ ที่นี้วุ่นวายหนอ ท่านผู้ เจริญ ที่นี้ขัดข้องหนอ” แล้วพบกับพระพุทธเจ้าที่กำลังเดินจงกรม ลำดับนั้นพระพุทธองค์ตรัสว่า “ยสะ ที่นี้วุ่นวาย ที่นี้ไม่ขัดข้อง มาเถิด ยสะ จงนั่งลง เราจักแสดงธรรมแก่เธอ” แล้วยสกุลบุตรจึง ถอดรองเท้าถวายอภิวาท จากนั้นพระพุทธองค์จึงแสดงอนุปพุททิภา แล้วประกาศสามุกังสีกเทศนา ตามลำดับจนท่านบรรลุเป็นพระโสดาบัน^{๑๑๓}

๒.๓.๓ อริยสัจ ๔

อริยสัจ ๔ เป็นสามุกังสีกธรรม คือ ธรรมที่พระพุทธเจ้าทุก ๆ พระองค์ทรงแสดงธรรม เทศนาโดยยกถือขึ้นแสดงด้วยพระองค์เอง คือ ทรงเห็นด้วยพระสยัมภูญาณ (ตรัสรู้เอง) ไม่ต้องปรารภ คำถามของผู้ฟัง^{๑๑๔}

^{๑๑๒} ดูรายละเอียดใน ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๐๗๓/๕๘๔.

^{๑๑๓} ดูรายละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๔/๒๖/๓๑-๓๓.

^{๑๑๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๓๐, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท สำนักพิมพ์แพทิแอนด์โฮม จำกัด, ๒๕๕๙), หน้า ๔๔๖.

ความหมายของอริยสัจ ๔ อริยสัจ หมายถึง ความจริงของพระอริย สัจจะที่พระอริยพึงรู้ หรือความจริงที่ทำให้ผู้เข้าถึงกลายเป็นพระอริย^{๑๑๕} แปลความหมายว่า ความจริงอันประเสริฐ^{๑๑๖} หรือสภาวะธรรมที่เป็นจริง มี ๔ ประการ^{๑๑๗} ได้แก่ ๑) ทุกขอริยสัจ อริยสัจหรือสภาวะที่มีอยู่จริงกล่าว คือ ทุกข์ ที่พระอริยเจ้าทั้งหลายได้รู้แจ้งมาแล้ว ๒) ทุกขสมุทยอริยสัจ อริยสัจหรือสภาวะที่มีอยู่จริงซึ่งเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ ที่พระอริยเจ้าทั้งหลายได้รู้แจ้งแล้ว ๓) ทุกขนิโรธอริยสัจ อริยสัจหรือสภาวะที่มีอยู่จริงซึ่งเป็นความสุขอย่างแท้จริง กล่าวคือ สภาวะความดับกิเลสและขั้นทั้งปวงอันพระอริยทั้งหลายรู้แจ้งแล้ว ๔) ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ อริยสัจหรือสภาวะที่มีอยู่จริงซึ่งเป็นหนทางที่ถูกต้องอันพระอริยได้รู้แจ้งแล้ว อันเป็นเหตุให้ถึงซึ่งความสงบแห่งทุกข์

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงพุทธพจน์ โดยให้ความหมายคำว่า “เอกังสิกะ” หรืออริยสัจ ๔ มีใจความว่า “ปฏฐุปาทะ เราแสดงและบัญญัติธรรมเหล่านี้ว่าเป็น “เอกังสิกะ” ได้แก่ “นี้ เป็นทุกข์” “นี้ เป็นเหตุให้เกิดทุกข์” “นี้ เป็นความดับไม่เหลือแห่ง ทุกข์” “นี้ เป็นข้อปฏิบัติให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งทุกข์” เอกังสิกธรรมเหล่านี้มีประโยชน์ มีสาระ เป็นจุดเริ่มต้นแห่งพรหมจรรย์ เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อคลายกำหนัดยินดี เพื่อดับ เพื่อสงบระงับ เพื่อรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้ และเพื่อนิพพาน”^{๑๑๘}

ความหมายของอริยสัจ ๔ ที่มีเนื้อหาปรากฏไว้ในอรรถกถาอรรถกถาอรรถกถาอรรถกถา^{๑๑๙} คือ สูตรที่ว่า ด้วยอายตนะภายใน ได้แสดงความหมายของอริยสัจ ๔ ไว้ดังนี้

“ภิกษุทั้งหลาย อริยสัจ ๔ ประการ มีอะไรบ้าง คือ ๑. ทุกขอริยสัจ ๒. ทุกขสมุทยอริยสัจ ๓. ทุกขนิโรธอริยสัจ ๔. ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ

ทุกขอริยสัจ ได้แก่ อายตนะภายใน ๖ ประการ มีอะไรบ้าง อายตนะ ๖ ประการ คือ ๑. จักขวยตนะ โสตะอายตนะ ชานะอายตนะ ชิวหาอายตนะ กายะอายตนะ มนะอายตนะ นี้ เรียกว่า ทุกขอริยสัจ

ทุกขสมุทยอริยสัจ คือ ตัณหาอันทำให้เกิดอีก ประกอบด้วยความความเพติดเพลินและความกำหนด มีปกติให้เพติดเพลินอยู่ในอารมณ์นั้น ๆ คือ กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา นี้เรียกว่า ทุกขสมุทยอริยสัจ

ทุกขนิโรธอริยสัจ คือ ความดับตัณหาไม่เหลือด้วยวิราคะ ความสละ ความสละคืน ความพ้น ความไม่อาลัยในตัณหา นี้เรียกว่า ทุกขนิโรธอริยสัจ

^{๑๑๕} ดูรายละเอียดใน อภิ.วิ.มูลฎีกา (บาลี) ๑๘๘/๕๘.

^{๑๑๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๕๑๘.

^{๑๑๗} ดูรายละเอียดใน ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๘๖/๓๒๔., ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๕๔/๓๗๘., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๑๙/๑๑๘., อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๒๑๕/๑๘๒.

^{๑๑๘} ที.ส. (ไทย) ๙/๔๒๔/๑๘๖.

^{๑๑๙} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๐๘๔/๕๗๗-๖๐๐.

ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ คือ อริยมรรคประกอบด้วยองค์ ๘ ได้แก่ สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ นี้ เรียกว่า ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ

อริยสัจ ๔ ประการนี้ ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนี้ เธอทั้งหลายพึงทำความเพียรเพื่อรู้ชัดตามความเป็นจริงว่า “นี้ทุกข์ ทุกขสมุทัย ทุกขนิโรธ ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา เป็นอย่างนี้” ดังนี้

อานิสงส์ของอริยสัจ ๔ ถือว่าเป็นหัวใจของคำสอนในพระพุทธศาสนาที่ทำให้ผู้ที่รู้แจ้งบรรลुเป็นพระอริยบุคคล ซึ่งพระพุทธองค์แสดงธรรมบทนี้เป็นครั้งแรกแก่ภิกษุปัญจวัคคีย์ หลังจากที่พระองค์ได้ตรัสรู้แล้ว และพระองค์ทรงแสดงเทศนาถึงอานิสงส์ของอริยสัจ ๔ ไว้ว่า

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อใด ความรู้เห็นตามเป็นจริงของเราในอริยสัจ ๔ เหล่านี้ ๓ รอบ ๑๒ อากาโรอย่างนี้ หมดยกดีแล้ว เมื่อนั้น เราจึงยืนยันได้ว่า เป็นผู้ตรัสรู้สัมมาสัมโพธิญาณอันยอดเยี่ยมในโลก กับทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ในหมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์ ญาณทัสสนะเกิดขึ้นแก่เราว่า “ความหลุดพ้นของเราไม่กำเริบ ชาตินี้เป็นชาติสุดท้าย บัดนี้ ภพใหม่ไม่มีอีก”^{๑๒๐}

ส่วนอานิสงส์ของผู้ฟังธรรมบทนี้ท่านกล่าวว่า “ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงเปล่งพระอุทานนี้ว่า ผู้เจริญทั้งหลาย โภณทัญญะได้รู้แล้วหนอ ผู้เจริญทั้งหลาย โภณทัญญะได้รู้แล้วหนอ ดังนั้น คำว่า อัญญาโภณทัญญะนี้ จึงได้เป็นชื่อของท่านพระโภณทัญญะนั้นแล”^{๑๒๑} พระอัญญาโภณทัญญะได้บรรลุเป็นพระอริยสาวกูปแรกได้

ในกฏทนต์สูตร หลังจากที่ถูกทนต์พราหมณ์ ได้ฟังอนุพุทฺธิกามีจิตควรบรรลุธรรม สงบอ่อน ปราศจากนิรวณ เบิกบานผ่องใส พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงสามกัมมังสีขาเทศนา แก่กฏทนต์พราหมณ์ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค ธรรมจักขุอันไร้ธุลีคือกิเลส ปราศจากมลทิน เกิดขึ้นแก่กฏทนต์พราหมณ์บนที่นั่นนั้นว่า “สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมดล้วนดับไปเป็นธรรมดา” เปรียบเหมือนผ้าขาวสะอาดปราศจากมลทินควรรับน้ำย้อมได้เป็นอย่างดี กฏทนต์พราหมณ์ได้บรรลุธรรม เห็นธรรม รู้ธรรม หมดความสงสัย ไม่มีคำถามใด ๆ มีความแจ่มกระจ่าง ไม่ต้องเชื่อใครอีก ไม่หลงมกมาย เชื่อในหลักคำสอนของพระศาสดา เปลี่ยนเป็นผู้มีทิฐิที่ถูกต้อง^{๑๒๒}

๒.๔ สรุปท้ายบท

จากการศึกษากฏทนต์สูตร พบว่า กฏทนต์สูตร เป็นเรื่องราวของกฏทนต์พราหมณ์ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าเรื่องการบูชาัยญ โดยยกตัวอย่างบุคคลในอดีต คือ พระเจ้ามหาวิจิตรราช ที่ทำการบูชาัยญเพื่อความสุขของพระองค์ ซึ่งได้รับการแนะนำปรึกษาจากพราหมณ์บุโรหิต (คือพระโพธิสัตว์) แล้วทรงแสดงการบูชาัยญในหลักทางพระพุทธศาสนา คือ ๑. การให้ทานเป็นนิตย์ ๒. การสร้างวิหาร

^{๑๒๐} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๖/๒๔.

^{๑๒๑} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๗/๒๕.

^{๑๒๒} ที.สี. (ไทย) ๙/๓๓๕-๓๓๖/๑๔๙.

๓. การนับถือพระรัตนตรัยที่พึงอันประเสริฐ ๔. การสมาทานรักษาศีล ๕. การออกบวชประพฤติพรหมจรรย์ ตั้งอยู่ในศีล ๓ ประเภท บำเพ็ญสมาธิจนได้ฌาน ๖. บำเพ็ญปัญญาจนได้วิชา ๘ จนกฎทนต์พราหมณ์มีจิตเลื่อมใสในพระธรรมเทศนา พระพุทธร่องค์จึงแสดงอนุปพุททิกถา และอริยสัจ ๔ ตามลำดับจนพราหมณ์ บรรลุเป็นพระโสดาบันในที่สุด ซึ่งพระสูตรนี้เป็นเรื่องราวของบุคคลที่มีมิจฉาทิฐิในการประพฤตินั้นเพื่อให้เกิดความสุขด้วยการเบียดเบียนชีวิต พระพุทธร่องค์ทรงเปลี่ยนวิธีการประพฤตินั้นของบุคคลเหล่านั้นให้เป็นผู้มีทิวฏฐิที่ถูกต้อง จนนำพากันไปสู่ทางที่ดีด้วยการให้ทาน และพระสูตรนี้ยังแสดงให้เห็นถึงการบูชาอัญญาของชาวพุทธที่เริ่มจากทาน ศีล ภาวนา ได้ถูกอธิบายในรูปแบบของการบูชาอัญญอีกด้วย

ในส่วนของหลักธรรมสำคัญในพระสูตร แบ่งออกเป็น ๓ หลักใหญ่ ๆ คือ เรื่อง (๑) ยัญญ ได้แก่ การบูชาด้วยยัญญ ๓ มีอาการ ๑๖ คือ เจตนาก่อนให้ทาน เจตนาขณะให้ทาน เจตนาหลังให้ทาน แก่ผู้ที่มีกุศลกรรมบถ ๑๐ เมื่อพระพุทธร่องค์ทรงประทับสนะคติการให้ทานแล้ว ได้แสดงยัญญที่สัปประกุกกันมา ๕ อย่าง ได้แก่ ๑. นิตยทาน คือ บุญที่ทำประจำ ไม่ต้องใช้ทรัพย์มาก ไม่ต้องเตรียมการมาก เหมือนยัญญสมบัติที่เป็นการฆ่าสัตว์บูชา เรียกว่า อนุกุลยัญญ ๒. ยัญญของบุคคลผู้สร้างวิหาร การสร้างถาวรวัตถุ เช่น วิหารแก่พระภิกษุสงฆ์ผู้มาจากทิศทั้ง ๔ นั้น ย่อมได้อานิสงส์มากกว่าการให้ทานที่เป็นอาหาร เพราะเป็นการถวายครั้งเดียว ไม่ต้องเสียเวลาบ่อยครั้ง

ในส่วนหลักธรรม เพื่อการปฏิบัติบรรลุมรรค ผล นิพพานนั้น ในกฎทนต์สูตรมีเนื้อหาที่แสดงตั้งแต่หลักธรรมข้อที่ ๓. คือ ยัญญของบุคคลผู้ที่มีจิตเลื่อมใสในพระรัตนตรัย การเข้าถึงพระรัตนตรัย ได้แก่ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นที่พึ่งที่ระลึกนั้น คือ เบื้องต้นของการเป็นชาวพุทธศาสนิกชน เพราะแกว่ทั้ง ๓ นี้เป็นเครื่องนำทางชีวิตไปสู่ความสุขอันสูงสุด ๔. ยัญญของบุคคลผู้สมาทานสิกขาบท เจตนาที่งดเว้นจากการทำผิดทางกาย วาจา เป็นการบูชาอัญญที่มีการเตรียมตัวน้อย เพราะเป็นพฤติกรรมทางจิตที่ทรงไว้อยู่ตลอดเวลา ๕. ยัญญของบุคคลผู้บรรลุมรรคและญาณ การบำเพ็ญทางจิต ได้แก่ สมถ ภาวนาและวิปัสสนาภาวนา เป็นการบูชาอันสูงสุดในพระพุทธศาสนา เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงยัญญตามลำดับแล้วพระพุทธร่องค์ทรงแสดงหลักธรรมข้อที่ (๒) คือ อนุปพุททิกถา เป็นการแสดงอนุปพุททิกถาหลังจากที่บุคคลนั้นน้อมจิตเชื่อในพระพุทธเจ้าแล้ว พระองค์ก็แสดงทานกถา สีกถา สักคกถา กามาทีนวกถา เนกขัมมานิสังสกถา ตามลำดับจนจิตของบุคคลนั้นผ่องใสปราศจากนิวรณ์แล้ว หลักธรรมสำคัญข้อสุดท้าย พระองค์ก็ทรงประกาศสามกัถาสิกเทศนา หรือที่เรียกว่า อริยสัจ ๔ ได้แก่ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค

บทที่ ๓

แนวทางการปฏิบัติเพื่อบรรลุลหิตในกฎพันตสูตร

บรรดาธรรมทั้งมวลขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า รวมลงในอริยสัจ ๔ ประการ บางแห่งพระธรรมสังคหอาจารย์ เรียกว่า สามกัถลิกเทศนา หลักอริยสัจดังกล่าวนี้ ผู้ที่ได้นามว่า พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระอริยบุคคลทั้งหมด บรรลุได้ด้วยการเจริญวิปัสสนาภาวนา หลักการปฏิบัติดังกล่าวนี้ มีปรากฏทั้งโดยตรงและโดยอ้อมในพระสูตรต่าง ๆ ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้นำกฎพันตสูตรมาศึกษาวิเคราะห์ พบว่า มีเนื้อหาที่แสดงหลักการปฏิบัติเพื่อบรรลุลหิต ๔ ซึ่งผู้วิจัยนำเสนอหัวข้อต่าง ๆ ดังนี้

๓.๑ นิยามความหมายการบรรลุลหิต

๓.๒ หลักธรรมเพื่อการบรรลุลหิต

๓.๓ แนวทางการปฏิบัติเพื่อบรรลุลหิตในกฎพันตสูตร

๓.๔ ผลที่เกิดจากการบรรลุลหิต

๓.๕ สรุปท้ายบท

๓.๑ นิยามความหมายการบรรลุลหิต

การบรรลุลหิต หมายถึง การสำเร็จมรรค ผล นิพพาน หรือ “โลกุตตรธรรม ๔”^๑ เป็นสภาวะของการข้ามโคตรความเป็นปุถุชน เข้าสู่ความเป็น “อริยบุคคล” ผู้ละกิเลสได้ตามกำลังของมรรคนั้น ๆ การเป็นพระอริยบุคคลทำให้เป็นผู้ปิดประตูอบาย ไม่ต้องเวียนตายเวียนเกิดอีกต่อไป ผู้วิจัยจะได้นำความหมายของการบรรลุลหิตมาอธิบายดังต่อไปนี้

บรรลุลหิต หมายถึง “ถึง, สำเร็จ เช่น บรรลุมรรคผล”^๒ บาลีจะตรงกับคำว่า ปตต แปลว่า บรรลุลหิต เป็นศัพท์ที่ใช้กับผู้ที่ได้ดวงตาเห็นธรรมหรือบรรลุลหิต ในพระวินัยปิฎก มหาวรรคได้แสดงคำว่าบรรลุลหิตไว้ดังนี้ “อโห อายสฺมา อญฺญาโกณฺทญฺโห ทิฏฺฐธมฺโม ปตตธมฺโม”^๓ “ครั้งนั้น ท่านพระอญฺญาโกณฺทญฺโห ได้เห็นธรรมแล้ว บรรลุลหิตแล้ว”^๔ และคำว่า บรรลุลหิตตรงกับศัพท์บาลีอีกว่า อธิคม ใน

^๑ อภิ.สง. (ไทย) ๓๔/๑๔๑๙/๓๕๐.

^๒ ดูรายละเอียดใน ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทนานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๕๖), หน้า ๖๐๖.

^๓ วิ.ม. (บาลี) ๔/๑๘/๑๖.

^๔ วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๘/๒๕.

อรรถกถามีแสดงไว้ดังนี้ “ปจฺมสฺส ฌานสฺส อธิคฺมาย”^๕ มีความว่า “ความผาสุกย่อมมีเพื่อบรรลุปฐมฌาน”^๖

ส่วนพระพุทธเจ้าใช้คำว่า ตรัสรู้ หรือบาลีใช้คำว่า พุทฺโธ ในพระวินัยปิฎก มหาวรรคได้แสดงไว้ดังนี้ “เตน สมเยน พุทฺโธ ภควา อรุเวลาย วิหริติ นชฺชา เนรณฺชราย ตีเร โพธิรุกฺขมูลे ปจฺมาภิสฺมพุทฺโธ”^๗ “สมัยนั้น พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้า เมื่อแรกตรัสรู้ ประทับอยู่ ณ คุ้งต้นโพธิพฤกษ์ ใกล้ฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา เขตตำบลอูรุเวลา”^๘ จะเห็นได้ว่า คำว่า พุทฺโธ แปลว่า ตรัสรู้ และแปลได้อีกหลายความหมายเช่น ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน เป็นต้น

ธรรม หมายถึง “โลกุตตรธรรม ๙”^๙ คือ “ธรรมอันมิใช่วิสัยของโลก หรือสภาวะพ้นโลก”^{๑๐} มีผลคือการบรรลุดรรม ที่ประกอบไปด้วย มรรค ๔ ผล ๔ และนิพพาน ๑ ผู้วิจัยได้นำมาแสดงไว้ดังนี้

มรรค ๔ คือ ทางเข้าถึงความเป็นพระอริยบุคคล ญาณที่ทำให้ละสังโยชน์ได้เด็ดขาด^{๑๑} คือ

โสดาปัตติมรรค คือ มรรคอันให้ถึงกระแสที่นำไปสู่พระนิพพานครั้งแรก, มรรคอันให้ถึงความ เป็นพระโสดาบัน เป็นเหตุละสังโยชน์ได้ ๓ ได้แก่ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา และสัสสัพพตปรามาส

สกทาคามีมรรค คือ มรรคอันให้ถึงความ เป็นพระสกทาคามี เป็นเหตุละสังโยชน์ได้ ๓ ได้แก่ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา และสัสสัพพตปรามาส และทำราคะ โทสะ โมหะให้เบาบางลง

อนาคามีมรรค คือ มรรคอันให้ถึงความ เป็นพระอนาคามี เป็นเหตุละสังโยชน์เบื้องต่ำได้ทั้ง ๕ ได้แก่ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สัสสัพพตปรามาส กามราคะ และภริษะ

อรหัตตมรรค คือ มรรคอันให้ถึงความ เป็นพระอรหันต์ เป็นเหตุละสังโยชน์ได้ทั้งหมด ได้แก่ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สัสสัพพตปรามาส กามราคะ ภริษะ รูปราคะ อรูปราคะ มานะ อุทธัจจะ และอวิชชา

ผล ๔ คือ ผลที่เกิดสืบเนื่องจากการละกิเลสได้ด้วยมรรค ธรรมารมณอันพระอริยพึงเสวย ที่เป็นผลเกิดเองในเมื่อกิเลสสิ้นไปด้วยอำนาจมรรคนั้น ๆ ได้แก่

โสดาปัตติผล คือ ผลแห่งการเข้าถึงกระแสที่นำไปสู่พระนิพพาน ผลอันพระโสดาบันพึงเสวย

สกทาคามีผล คือ ผลอันพระสกทาคามีพึงเสวย

^๕ วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๕๐/๒๐๗.

^๖ วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๓๕/๒๑๒.

^๗ วิ.ม. (บาลี) ๔/๑/๑.

^๘ วิ.ม. (ไทย) ๔/๑/๑.

^๙ อภิ.สง. (ไทย) ๓๔/๑๓๙๕/๓๔๕.

^{๑๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๗, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๒๒๖.

^{๑๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๒๘.

อนาคามีผล คือ ผลอันพระอนาคามีพึงเสวย
 อรหัตตผล คือ ผลอันพระอรหันต์พึงเสวย^{๑๒}

นิพพาน คือ สภาพที่ดับกิเลสและกองทุกข์แล้ว ภาวะที่เป็นสุขสูงสุด เพราะไร้กิเลสไร้ทุกข์ เป็นอิสรภาพสมบูรณ์ มี ๒ อย่าง คือ สอุปาทิเสสนิพพาน นิพพานมีอุปาทิเหลือ, อนุปาทิเสสนิพพาน นิพพานไม่มีอุปาทิเหลือ,^{๑๓} ในพระสูตรต้นตปิฎก ขุททกนิกาย อิติวุตตกะได้แสดงไว้ว่า

อิธ ภิกขเว ภิกขุ อรห โหติ ซีณาสโว วุสิตวา กตกรรมโย โอหิตภาโร อนุปตตสทตโถ ปริกขีณภวสโยชนโน สมมทณฺหา วิมุตโต ตสฺส ติฏฺฐนฺเตว ปณฺจินทริยานิ เยส อวิฆาตตฺตนา มนาปามนาป ปจฺจนฺโถติ ปฏิสเวทยติ ตสฺส โย รากฺขโย โทสภโย โมหภโย อโย วุจฺจติ ภิกขเว สอุปาทิเสสนา นิพฺพานธาคู^{๑๔}

ภิกษุในธรรมวินัยนี้เป็นพระอรหันตซีณาสพ อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ปลงภาระได้แล้ว บรรลุประโยชน์ตนโดยลำดับแล้ว สิ้นภวสังโยชน์แล้ว หลุดพ้นแล้วเพราะรู้ชอบ เพราะอินทรีย์ ๕ ที่ยังคงอยู่ไม่ดับไป ภิกษุนั้นจึงประสบอิฏฐารมณ์และอนิฏฐารมณ์ เสวยสุขและทุกข์อยู่ ภิกษุทั้งหลายความสิ้นราคะ ความสิ้นโทสะ ความสิ้นโมหะของภิกษุนั้น เราเรียกว่า สอุปาทิเสสนิพพานธาคู^{๑๕}

กตมา จ ภิกขเว อนุปาทิเสสนา นิพฺพานธาคู อิธ ภิกขเว ภิกขุ อรห โหติ ซีณาสโว วุสิตวา กตกรรมโย โอหิตภาโร อนุปตตสทตโถ ปริกขีณภวสโยชนโน สมมทณฺหา วิมุตโต ตสฺส อิธว ภิกขเว สพฺพเวทยิตานิ อนภินนทิตานิ สตีภวิสสนติ อโย วุจฺจติ ภิกขเว อนุปาทิเสสนา นิพฺพานธาคู^{๑๖}

ภิกษุในธรรมวินัยนี้เป็นพระอรหันตซีณาสพ อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ปลงภาระได้แล้ว บรรลุประโยชน์ตนโดยลำดับแล้ว สิ้นภวสังโยชน์แล้ว หลุดพ้นแล้วเพราะรู้ชอบ ภิกษุทั้งหลาย เวทนาทั้งปวงในอัตภาพนี้นั้นแลของภิกษุนั้น อันค้นหาเป็นต้น ให้เพลิดเพลिनไม่ได้ต่อไปแล้ว จักรงับดับสนิท ภิกษุทั้งหลาย สภาวะดังกล่าวนี้ เราเรียกว่า อนุปาทิเสสนิพพานธาคู^{๑๗}

การจะบรรลุธรรมถึงระดับโลกุตตระได้นั้นต้องอาศัยเหตุปัจจัยสำคัญอันเป็นกุศลธรรมทั้งปวง นั่นคือ “สัมมาทิฐิ”^{๑๘} การอาศัยสัมมาทิฐิเป็นเบื้องต้น เพื่อพัฒนาปัญญาในทางที่ถูกตรง จนเป็นปัญญารู้แจ้งเห็นจริงในระดับโลกุตตระ ที่สามารถทำให้ถึงความพ้นทุกข์ได้ เจริญสมถภาวนาและวิปัสสนาภาวนา ด้วยการปฏิบัติตามหลักสติปัฏฐาน ๔ ซึ่งเป็นการเจริญภาวนาให้เห็นไตรลักษณ์ตาม

^{๑๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๒๘.

^{๑๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๖.

^{๑๔} ชุ.อิติ. (บาลี) ๒๕/๔๔/๒๖๕-๒๖๖.

^{๑๕} ชุ.อิติ. (ไทย) ๒๕/๔๔/๓๔๓.

^{๑๖} ชุ.อิติ. (บาลี) ๒๕/๔๔/๒๖๖.

^{๑๗} ชุ.อิติ. (ไทย) ๒๕/๔๔/๓๔๓.

^{๑๘} อง.ทสก. (ไทย) ๒๔/๑๒๑/๒๕๔.

ความเป็นจริง เมื่อวิปัสสนาญาณแก่กล้าดำเนินตามหลักวิปัสสนา ผู้ปฏิบัติก็สามารถรู้แจ้งแทงตลอดในอริยสัจ ๔ ละสังโยชน์ และอนุสัยได้ตามกำลังของมรรคบรรลุมรรค ผล นิพพาน สำเร็จเป็นพระอริยบุคคลในพระพุทธศาสนา

๓.๒ หลักธรรมเพื่อการบรรลุธรรม

การบรรลุธรรมหรือการหลุดพ้นนั้น ต้องมีเหตุและปัจจัย ที่จะทำให้เข้าถึงมรรค, ผล, และนิพพานได้ คือ เป็นผู้รู้แจ้งอรรถ รู้แจ้งธรรม มีความอิมใจได้เกิดปราโมทย์ขึ้นแล้ว มีกายอันใจประกอบด้วยปีติ ย่อมสงบระงับ ย่อมเสวยความสุข จิตที่มีความสุข ย่อมตั้งมั่น หลักธรรมที่จะนำไปสู่กระแสแห่งนิพพานผู้วิจิตรได้นำมาแสดงไว้ดังนี้

๓.๒.๑ เหตุแห่งการบรรลุธรรม

ลักษณะของบุคคลผู้บรรลุธรรม ย่อมมีเหตุปัจจัยเป็นแนวทางแห่งการหลุดพ้น ดังมีปรากฏในพระสูตรตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค วิมุตตายนตสูตร^{๑๙} แบ่งออกได้ ๕ ขณะ คือ

- ๑) บรรลุในขณะฟังธรรม
- ๒) บรรลุในขณะที่แสดงธรรม
- ๓) บรรลุในขณะที่สาธยายธรรม
- ๔) บรรลุในขณะที่พิจารณาธรรม
- ๕) บรรลุด้วยอำนาจของสมาธิ

๓.๒.๑.๑ บรรลุในขณะฟังธรรม

การฟังธรรม หมายความว่า “การหาความรู้ความเข้าใจในหลักความจริง ความถูกต้องดีงาม ด้วยการเล่าเรียน อ่าน และสดับฟัง, การศึกษาหาความรู้ที่ปราศจากโทษ”^{๒๐} การฟังธรรมภาษาบาลีใช้คำว่า “ธมมสุสฺสน”^{๒๑} การฟังธรรม คือ การน้อมจิตไปตามกระแสธรรมที่ท่านแสดงในขณะที่ฟังอยู่นั้น เป็นการศึกษาเรียนรู้ ใคร่ครวญ ตรិตรอง พิจารณาเนื้อหาสาระ

ในพระไตรปิฎก อังคุตรนิกาย ทสกนิบาต พระพุทธเจ้าได้แสดงเรื่องของวิขา และวิมุตติไว้ว่า “แม้ศรัทธา เราก็ก้าวว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่ามีอาหาร อะไรเล่าเป็นอาหารของศรัทธา ควรตอบว่า การฟังสัทธรรม แม้การฟังสัทธรรม เราก็ก้าวว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่ามีอาหาร อะไรเล่าเป็นอาหารของการฟังสัทธรรม ควรตอบว่า การคบสัตบุรุษ”^{๒๒} การฟังสัทธรรมได้อย่างบริบูรณ์เกิดจากเหตุปัจจัยที่ส่งผลมาจากการคบสัตตบุรุษที่บริบูรณ์ การฟังสัทธรรมที่บริบูรณ์ ย่อมทำให้ศรัทธา

^{๑๙} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๒๒/๓๑๓.

^{๒๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๒๗, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิการศึกษาเพื่อสันติภาพ, ๒๕๕๙), หน้า ๑๔๙.

^{๒๑} บุญสืบ อินสาร ป.ธ.๙, พจนานุกรมบาลี - ไทย ธรรมบทภาค ๑ - ๔ ฉบับร่วมฉลองจุลศตวรรษที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๓๙๓.

^{๒๒} อ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๖๑/๑๓๖.

บริบูรณ์ ธรรมที่เราสดับด้วยดีแล้วย่อมทำให้เกิดปัญญา คือ สุตมยปัญญา ปัญญาเกิดจากการฟัง การศึกษา การเรียนรู้ในสิ่งอันประเสริฐ “เป็นธรรมที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ดีแล้ว ผู้ปฏิบัติจะพึงเห็นชัดด้วยตนเอง ไม่ประกอบด้วยกาล ควรเรียกให้มาดู ควรน้อมเข้ามาในตน อหิงสาอันยิ่งยวด”^{๒๓} ในพระสูตรตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฏิกวรรค วิมุตตยตนสูตร พระศาสดาได้แสดงการบรรลุธรรมในการฟังไว้ว่า

สตถา ฌมม เทเสติ อญฺญตโร วา ครุญฺจานิโย สพฺรหมจารี ยถา ยถา อาวุโส ภิกฺขุโน สตถา ฌมม เทเสติ อญฺญตโร วา ครุญฺจานิโย สพฺรหมจารี ตถา ตถา โส ตสฺมี ฌมเม อตฺถปฏิสเวทึ จ โหติ ฌมมปฏิสเวทึ จ ตสฺส อตฺถปฏิสเวทึโน ฌมมปฏิสเวทึโน ปาโมชฺช ชายติ ปมุทิตสฺส ปิตี ชายติ ปิติมนสฺส กาโย ปสฺสมภติ ปสฺสทุภกาโย สุข เวเทติ สุขิโน จิตฺต สมาธิยติ^{๒๔}

พระศาสดาหรือเพื่อนพรหมจารีบางรูปผู้ตั้งอยู่ในฐานะครูแสดงธรรม แก่ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ เธอรู้แจ้งอรรถ รู้แจ้งธรรม ในธรรมนั้น ตามที่พระศาสดาหรือเพื่อนพรหมจารีบางรูปผู้ตั้งอยู่ในฐานะครูแสดงแก่เธอ เมื่อเธอรู้แจ้งอรรถ รู้แจ้งธรรม ย่อมเกิดปราโมทย์ เมื่อมีปราโมทย์ ย่อมเกิดปิติ เมื่อใจมีปิติ กายย่อมสงบ เธอมีกายสงบ ย่อมได้รับสุข เมื่อมีสุข จิตย่อมตั้งมั่น^{๒๕}

การฟังธรรมจากพระศาสดาก็ดีจากเพื่อนพรหมจารีก็ดีผู้เป็นครูผู้สอน ได้แสดงธรรมแก่ภิกษุในศาสนานี้ แล้วท่านได้รู้แจ้งอรรถ รู้แจ้งธรรมตามที่ได้ฟัง ย่อมเกิดปราโมทย์ เกิดปิติ กายสงบ ย่อมเป็นผู้มีสุข จิตย่อมตั้งมั่นควรแก่การงาน คือ การยกจิตขึ้นสู่วิปัสสนา ด้วยความไม่เที่ยง เป็นต้น

“ผู้ใดฟังด้วยกิจ คือ สุตมยปัญญาในโลกนี้ หรือ ฟังด้วยกิจที่ควรทำ รู้ยังธรรมทั้งปวง อันเข้าถึงวิปัสสนาด้วยความไม่เที่ยง เป็นต้น ครอบงำธรรมอันมีโทษและไม่มีโทษอะไร ๆ คือ ครอบงำกิเลสและธรรมเป็นที่ตั้งแห่งกิเลสด้วยปฏิปทานั้นนับได้ว่า ผู้ครอบงำ อภิกุ ดังนั้นแล้ว รู้ยังธรรมทั้งปวง ครอบงำธรรมที่มีโทษและธรรมที่ไม่มีโทษอะไร ๆ ในโลก ท่านเรียกผู้นั้นว่าผู้สมบูรณ์ด้วยสุตะ เพราะเป็นผู้สดับแล้ว อนึ่ง เพราะผู้ใดไม่มีความสงสัย พ้นแล้วจากเครื่องผูกคือกิเลส และเป็นผู้ไม่มีทุกข์ด้วยทุกข์ทั้งหลาย มีราคะเป็นต้น ในที่ทั้งปวง คือ ในธรรมทั้งปวงมีขันธและอายตนะเป็นต้น เพราะฉะนั้น ท่านจึงกล่าวผู้นั้นผู้ไม่มีความสงสัย ผู้หลุดพ้นแล้ว ผู้ไม่มีทุกข์ในธรรมทั้งปวงว่าเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยสุตะ”^{๒๖}

ในการฟังธรรมไม่ว่าจะเป็นการรับฟังธรรมจากพระพุทธเจ้า หรือสาวกของพระองค์ แม้ในปัจจุบันถ้าได้ฟังธรรมจากกัลยาณมิตรที่ดี สิ่งที่จะบังเกิดกับผู้ฟังนั้น คือ ได้รับอานิสงส์ ในพระสูตรตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาต พระพุทธเจ้าได้ตรัสว่า “อานนท อินทรีย์ของผัคคุณภิกษุจักไม่ผ่องใสได้อย่างไร แรกทีเดียวจิตของผัคคุณภิกษุยังไม่หลุดพ้นจากโอรัมภาคิยสังโยชน (สังโยชนเบื้องต่ำ) ๕ ประการ แต่เพราะได้ฟังธรรมเทศนานั้น จิตของผัคคุณภิกษุจึงหลุดพ้นจากโอรัมภาคิยสังโยชน

^{๒๓} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๔๐/๒๒๕.

^{๒๔} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๓๒๒/๒๑๔.

^{๒๕} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๒๒/๓๑๓.

^{๒๖} ขุ.สุ.อ. (ไทย) ๒/๕๔๐/๒๔๘.

๕ ประการ”^{๒๗} พระองค์จึงได้แสดงอานิสงส์ให้พระอานนท์ฟัง การฟังธรรมตามกาล การพิจารณาเนื้อความตามกาลมีอานิสงส์ ๖ ประการ ที่มีมาในอังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาตดังนี้

๑. ภิกษุโน ปญจหิ โอรมภาคิเยหิ สยโฆชนเหติ จิตต อวิมุตต โหติ โส ตมहि สมเย มรณกาเล น เหวโข ลมติ ตถาคค ทสสนาย อปี จ โข ตถาคคสาวกํ ลมติ ทสสนาย ตสฺส ตถาคคสาวโก ฌมม เทเสติ อาทิกถยาณ มชฌเมกถยาณ ปรีโยสานกถยาณ สาตถ สพฺพญชน เกวลปรีปฺพณฺณ ปรีสุทฺธ พุรหมจฺริย ปกาเสติ ตสฺส ต ฌมมเทสน สุตฺวา ปญจหิ โอรมภาคิเยหิ สยโฆชนเหติ จิตต วิมุจฺจติ อย อานนฺท พุติโย อานิสฺโส กาเลน ฌมมสวเน^{๒๘}

๑. ภิกษุในธรรมวินัยนี้มีจิตยังไม่หลุดพ้นจากโอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕ ประการ ในเวลาใกล้ตาย ในเวลานั้น เธอได้เห็นตถาคต ตถาคตแสดงธรรมที่มีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลาง มีความงามในที่สุด ประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะ บริสุทธิ บริบูรณ์ครบถ้วนแก่เธอ เพราะได้ฟังธรรมเทศนานั้น จิตของเธอจึงหลุดพ้นจากโอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕ ประการ นี่เป็นอานิสงส์ประการที่ ๑ ในการฟังธรรมตามกาล^{๒๙}

ภิกษุผู้อยู่ในธรรมวินัยนี้ ที่ยังไม่ข้ามพ้นสังโยชน์เบื้องต่ำ ๕ อย่างนั้น เมื่อถึงคราวตาย ในเวลานั้น ได้เห็นพระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรม ที่มีความงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง และงามในที่สุด เป็นผู้มีพรหมจรรย์ บริสุทธิ บริบูรณ์ ถือเอาแล้วจากพระพุทธเจ้า ครั้นได้ฟังธรรมจิตของท่านจึงหลุดพ้นสังโยชน์เบื้องต่ำ ๕ อย่าง แล้วพระองค์ได้แสดงอานิสงส์ในข้อที่ ๒ มีเนื้อหาดังนี้

๒. ภิกษุโน ปญจหิ โอรมภาคิเยหิ สยโฆชนเหติ จิตต วิมุตต โหติ อนุตฺตเร จ โข อุปิสฺสงฺขเย จิตตํ อวิมุตตํ โหติ โส ตมहि สมเย มรณกาเล ลมติ ตถาคค ทสสนาย ตสฺส ตถาคโถ ฌมม เทเสติ อาทิกถยาณ มชฌเมกถยาณ ฯ เป ฯ พุรหมจฺริย ปกาเสติ ตสฺส ต ฌมมเทสน สุตฺวา อนุตฺตเร อุปิสฺสงฺขเย จิตต วิมุจฺจติ อย อานนฺท จตฺตโก อานิสฺโส กาเลน ฌมมสวเน^{๓๐}

๒. ภิกษุในธรรมวินัยนี้มีจิตยังไม่หลุดพ้นจากโอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕ ประการ ในเวลาใกล้ตาย ในเวลานั้น เธอไม่ได้เห็นตถาคตเลย แต่ได้เห็นสาวกของตถาคต สาวกของตถาคตแสดงธรรม ที่มีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลาง มีความงามในที่สุด ประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะ บริสุทธิ บริบูรณ์ ครบถ้วนแก่เธอ เพราะได้ฟังธรรมเทศนานั้น จิตของเธอจึงหลุดพ้นจากโอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕ ประการนี้ เป็นอานิสงส์ประการที่ ๒ ในการฟังธรรมตามกาล^{๓๑}

ภิกษุผู้อยู่ในธรรมวินัยนี้ ที่ยังไม่ข้ามพ้นสังโยชน์เบื้องต่ำ ๕ อย่างนั้น เมื่อถึงคราวตาย ในเวลานั้น ไม่ได้เห็นพระพุทธเจ้า แต่เห็นสาวกของพระองค์แสดงธรรมให้ฟัง ที่มีความงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง และงามในที่สุด เป็นผู้มีพรหมจรรย์บริสุทธิ บริบูรณ์ ถือเอาแล้วจากพระพุทธเจ้า

^{๒๗} อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๕๖/๕๔๑.

^{๒๘} อัง.ปญจก. (บาลี) ๒๒/๕๖/๓๖๖.

^{๒๙} อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๕๖/๕๔๑.

^{๓๐} อัง.ปญจก. (บาลี) ๒๒/๕๖/๓๖๖.

^{๓๑} อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๕๖/๕๔๑.

ครั้งนี้ได้ฟังธรรมจิตของท่านจึงหลุดพ้นสังโยชน์เบื้องต่ำ ๕ อย่าง แล้วพระองค์ได้แสดงอานิสงส์ในข้อที่ ๓ มีเนื้อหาดังนี้

๓. ภิกษุโน ปณฺจหิ โอรมภาคิเยหิ สยโณชนเหหิ จิตฺต อวิมุตฺต โหติ โส ตมฺหิ สมเย มรณกาลเณหฺว โข ลภติ ตถาคต ทสฺสนาย นปี ตถาคตสาวก ลภติ ทสฺสนาย อปี จ โข ยถาสฺส ยถาปริยตฺต ฌมฺม เจตสา อนุวิตกฺกเถติ อนุวิจาเรติ มนฺสาณูปกฺขติ ตสฺส ยถาสฺส ยถาปริยตฺต ฌมฺม เจตสา อนุวิตกฺกยโต อนุวิจารยโต มนฺสาณูปกฺขโต ปณฺจหิ โอรมภาคิเยหิ สยโณชนเหหิ จิตฺต วิมฺจุจติ อย อานนฺท ตติโย อานิสฺโส กาลเณ อตฺตูปปริกฺขาย^{๓๒}

๓. ภิกษุในธรรมวินัยนี้มีจิตยังไม่หลุดพ้นจากอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕ ประการ ในเวลาใกล้ตาย ในเวลานั้น เธอไม่ได้เห็นตถาคต ทั้งไม่ได้เห็นสาวกของตถาคต แต่ตรึกตาม ตรองตาม เพ่งตาม ด้วยใจ ซึ่งธรรม ตามที่ตนได้สดับมา ตามที่ตนได้เรียนมา เมื่อเธอตรึกตามตรองตามเพ่งตามด้วยใจซึ่งธรรมตามที่ได้สดับมา ตามที่ได้เรียนมา จิตของเธอจึงหลุดพ้นจากอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕ ประการนี้ เป็นอานิสงส์ประการที่ ๓ ในการฟังธรรมตามกาล^{๓๓}

ภิกษุผู้อยู่ในธรรมวินัยนี้ ที่ยังไม่ข้ามพ้นสังโยชน์เบื้องต่ำ ๕ อย่างนั้น เมื่อถึงคราวตาย ในเวลานั้น ไม่ได้เห็นพระพุทธรูป ไม่ได้เห็นสาวกของพระองค์แสดงธรรมให้ฟัง แต่ตรึกตรองตาม จดจ่อตามด้วยใจ ซึ่งธรรม แล้วพิจารณาโดยแยบคาย ตามที่ตนได้ฟังมา ได้เล่าเรียนมา จิตของท่านจึงหลุดพ้นสังโยชน์เบื้องต่ำ ๕ อย่าง แล้วพระองค์ได้แสดงอานิสงส์ในข้อที่ ๔ มีเนื้อหาดังนี้

๔. ภิกษุโน ปณฺจหิ โอรมภาคิเยหิ สยโณชนเหหิ จิตฺต วิมุตฺต โหติ อนุตฺตเร จ โข อุปิสงฺขเย จิตฺต อวิมุตฺต โหติ โส ตมฺหิ สมเย มรณกาลเณ ลภติ ตถาคตํ ทสฺสนาย ตสฺส ตถาคโต ฌมฺม เทเสติ อาทิกฺกฺยาณ มชฺฌมกฺกฺยาณ ๗ เป ๗ พุรฺหมจฺริย ปกาเสติ ตสฺส ต ฌมฺมเทสน สุตฺวา อนุตฺตเร อุปิสงฺขเย จิตฺต วิมฺจุจติ อย อานนฺท จตฺตโถ อานิสฺโส กาลเณ ฌมฺมสวเน^{๓๔}

๔. ภิกษุในธรรมวินัยนี้มีจิตหลุดพ้นแล้วจากอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕ ประการ แต่จิตของเธอยังไม่น้อมไปในธรรม เป็นที่สิ้นไปแห่งอุปธิกิเลสอันยอดเยี่ยม ในเวลาใกล้ตาย ในเวลานั้น เธอได้เห็นตถาคต ตถาคตย่อมแสดงธรรมที่มีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลาง ฯลฯ ประกาศพรหมจรรย์บริสุทธิ์ บริบูรณ์ ครบถ้วนแก่เธอ เพราะได้ฟังธรรมเทศนานั้น จิตของเธอจึงน้อมไปในธรรมเป็นที่สิ้นไปแห่งอุปธิกิเลสอันยอดเยี่ยมนี้เป็นอานิสงส์ประการที่ ๔ ในการฟังธรรมตามกาล^{๓๕}

ภิกษุผู้อยู่ในธรรมวินัยนี้ ข้ามพ้นสังโยชน์เบื้องต่ำ ๕ อย่างนั้น แต่จิตของท่านยังไม่แนบไปในธรรมเพื่อทำลายอุปธิกิเลส เมื่อถึงคราวตาย ในเวลานั้น ได้เห็นพระพุทธรูปทรงแสดงธรรม ที่มีความงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง และงามในที่สุด เป็นผู้มีพรหมจรรย์ บริสุทธิ์ บริบูรณ์ ถือเอาแล้วจาก

^{๓๒} อัง.ปณจก. (บาลี) ๒๒/๕๖/๓๖๖.

^{๓๓} อัง.ปณจก. (ไทย) ๒๒/๕๖/๕๔๒.

^{๓๔} อัง.ปณจก. (บาลี) ๒๒/๕๖/๓๖๖.

^{๓๕} อัง.ปณจก. (ไทย) ๒๒/๕๖/๕๔๒.

พระพุทธเจ้า ครั้นได้ฟังธรรมจิตของท่านจึงหลุดพ้นจากอุปกิเลสอันยิ่ง แล้วพระองค์ได้แสดงอานิสงส์ในข้อที่ ๕ มีเนื้อหาดังนี้

๕. ภิกขุโน ปญจหิ โอรมภาคิเยหิ สยโณชเนหิ จิตต วิมุตต โหติ อนุตตเร จ โข อุปิสงฺขเย จิตต อวิมุตต โหติ โส ตมฺหิ สมเย มรณกาลे น เหว โข ลภติ ตถาคต ทสฺสนาย อปี ตถาคตสาวก ลภติ ทสฺสนาย ตสฺส ตถาคตสาวโก ฌมฺม เทเสติ อาทิกฺลยาณ ๗เปฯ ปริสุทฺธ พุรหมจฺริย ปกาเสติ ตสฺส ต ฌมฺมเทสน สุตฺวา อนุตตเร อุปิสงฺขเย จิตต วิมฺจจติ อย อานนฺท ปญจโม อานิสโส กาลेณ ฌมฺมสวเน^{๓๖}

๕. ภิกษุในธรรมวินัยนี้มีจิตหลุดพ้นแล้วจากโอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕ ประการ แต่จิตของเธอไม่น้อมไปในธรรมเป็นที่สิ้นไปแห่งอุปกิเลสอันยอดเยี่ยม ในเวลาใกล้ตาย ในเวลานั้น เธอไม่ได้เห็นตถาคต แต่เธอได้เห็นสาวกของตถาคต สาวกของตถาคตแสดงธรรมที่มีความงามในเบื้องต้น ฯลฯ ประกาศพรหมจรรย์ บริสุทธฺี บริบูรณ์ ครบถ้วนแก่เธอ เพราะได้ฟังธรรมเทศนา นั้น จิตของเธอจึงน้อมไปในธรรมเป็นที่สิ้นไปแห่งอุปกิเลสอันยอดเยี่ยมนี้เป็นอานิสงส์ประการที่ ๕ ในการฟังธรรมตามกาล^{๓๗}

ภิกษุผู้อยู่ในธรรมวินัยนี้ ข้ามพ้นสังโยชน์เบื้องต้น ๕ อย่างนั้น แต่จิตของท่านไม่น้อมไปในธรรมเพื่อทำลายอุปกิเลส เมื่อถึงคราวตาย ในเวลานั้น ไม่ได้เห็นพระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรม แต่ได้เห็นสาวกของตถาคต สาวกของตถาคตได้แสดงธรรมให้ฟัง ที่มีความงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง และงามในที่สุด เป็นผู้มีพรหมจรรย์ บริสุทธฺี บริบูรณ์ ถือเอาแล้ว ครั้นได้ฟังธรรมจิตของท่านจึงหลุดพ้นจากอุปกิเลสอันยิ่ง ด้วยจิตที่น้อมไปในธรรม แล้วพระองค์ได้แสดงอานิสงส์ในข้อที่ ๖ มีเนื้อหาดังนี้

๖. ภิกขุโน ปญจหิ โอรมภาคิเยหิ สยโณชเนหิ จิตต วิมุตต โหติ อนุตตเร จ โข อุปิสงฺขเย จิตต อวิมุตต โหติ โส ตมฺหิ สมเย มรณกาลे น เหว โข ลภติ ตถาคต ทสฺสนาย นปี ตถาคตสาวก ลภติ ทสฺสนาย อปี จ โข ยถาสฺส ยถาปริยตฺต ฌมฺม เจตสา อนฺวิตฺกเกติ อนฺวิจาเรติ มนฺसानุเปกฺขติ ตสฺส ยถาสฺส ยถาปริยตฺต ฌมฺม เจตสา อนฺวิตฺกยโต อนฺวิจายโต มนฺसानุเปกฺขโต อนุตตเร อุปิสงฺขเย จิตต วิมฺจจติ อย อานนฺท ฌฺญโ อานิสโส กาลेณ อตฺถุปปริกฺขาย^{๓๘}

๖. ภิกษุในธรรมวินัยนี้มีจิตหลุดพ้นแล้วจากโอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕ ประการ แต่จิตของเธอไม่น้อมไปในธรรมเป็นที่สิ้นไปแห่งอุปกิเลสอันยอดเยี่ยม ในเวลาใกล้ตาย ในเวลานั้น เธอไม่ได้เห็นทั้งตถาคตทั้งไม่ได้เห็นสาวกของตถาคต แต่เธอตรึกตาม ตรองตาม ฟังตามด้วยใจซึ่งธรรมตามที่ตนได้สดับมา ตามที่ตนได้เรียนมา เมื่อเธอ ตรึกตาม ตรองตาม ฟังตามด้วยใจซึ่งธรรมตามที่ตนได้สดับมาตามที่ตนได้เรียนมา จิตของเธอจึงน้อมไปในธรรมเป็นที่สิ้นไปแห่งอุปกิเลสอันยอดเยี่ยมนี้เป็นอานิสงส์ประการที่ ๖ ในการฟังธรรมตามกาล^{๓๙}

^{๓๖} อัง.ปญจก. (บาลี) ๒๒/๕๖/๓๖๖-๓๖๗.

^{๓๗} อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๕๖/๕๔๒.

^{๓๘} อัง.ปญจก. (บาลี) ๒๒/๕๖/๓๖๗.

^{๓๙} อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๕๖/๕๔๓.

ภิกษุผู้อยู่ในธรรมวินัยนี้ ข้ามพ้นสังโยชน์เบื้องต้น ๕ อย่างนั้น แต่จิตของท่านยังไม่แนบไปในธรรมเพื่อทำลายอุปธิกิเลส เมื่อถึงคราวตาย ในเวลานั้น ไม่ได้เห็นพระพุทธรูป ไม่ได้เห็นสาวกของพระองค์แสดงธรรมให้ฟัง แต่ท่านตรึกตรองตาม จดจ่อตามด้วยใจ ซึ่งธรรม แล้วพิจารณาโดยแยกคายตามที่ตนได้ฟังมา ได้เล่าเรียนมา จิตของท่านจึงหลุดพ้นจากอุปธิกิเลสอันยิ่ง ด้วยจิตที่แนบไปในธรรม

อานิสงส์ ๖ ประการดังกล่าวได้แสดงให้เห็นว่า การฟังธรรม ศึกษาธรรม การพิจารณาด้วยตัวเองสามารถทำให้บรรลุธรรมได้ เพราะการบรรลุธรรมจะขาดไม่ได้เลยในการฟังธรรม ในการศึกษาธรรม ในการพิจารณาธรรมโดยแยกคาย เพราะว่าเป็นปัจจัยหลักและเป็นเหตุต้น ๆ แห่งการเกิดปัญญาขั้นแรก คือ สุตมยปัญญา “ฟังด้วยดี ย่อมได้ปัญญา”^{๔๐}

จากการศึกษาภิกษุผู้บรรลุธรรมด้วยการฟัง ที่พระพุทธรูปทรงแสดงเองบ้าง สาวกของพระองค์ได้แสดงเองบ้าง ได้มีภิกษุผู้บรรลุธรรมเป็นจำนวนมาก ผู้วิจยจะได้นำท่านผู้บรรลุธรรมด้วยการฟังมาแสดงไว้ดังนี้

พระราหุล ผู้ใคร่ในการศึกษา เป็นพระโอรสของเจ้าชายสิทธัตถะ กับพระนางยโสธรา (พิมพา) เป็นพระนัดดาของพระเจ้าสุทโธทนะ ผู้ครองนครกบิลพัสดุ์

“ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ในพระนครราชคฤห์ เสด็จจาริกไปสู่พระนครกบิลพัสดุ์ พระองค์ได้ประทับอยู่ ณ นิโครธาราม เขตพระนครกบิลพัสดุ์ สักกชนบทนั้น”^{๔๑} พออรุณรุ่ง พระองค์ทรงอันตรวาสกแล้ว ทรงถือบาตรจีวร เสด็จดำเนินไปสู่พระราชนิเวศน์ของพระเจ้าสุทโธทนะ ศากยะ ครั้นถึงแล้วได้ประทับนั่งเหนือพระพุทธรูปอาสน์ที่ประยูรญาติปูลาดถวาย ครั้งนั้นพระเทวีราหุลมารดาได้รับสั่งแก่ราหุลกุมารว่า ดูก่อนราหุล พระสมณชนนั้นเป็นบิดาของเจ้า เจ้าจงไปทูลขอทรัพย์มรดกต่อพระองค์ ราหุลกุมารจึงไปเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นเสด็จไปถึงแล้วได้ประทับ ยืนอยู่เบื้องพระพักตร์พระผู้มีพระภาคเจ้า ได้กราบทูล เกรงใจปราศรัยแสดงความรักต่อพระผู้มีพระภาคเจ้า ซึ่งเป็นพระราชบิดา พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จลุกจากพระพุทธรูปอาสน์ ราหุลกุมารได้ตามเสด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าไปเบื้องหลัง พร้อมกราบทูลขอว่า ข้าแต่พระสมณะ ขอได้โปรดประทานทรัพย์มรดกแก่หม่อมฉัน

ครั้นเห็นพระผู้มีพระภาคเจ้าได้เสด็จกลับ จึงร้องทูลขอราชสมบัติและตามเสด็จ พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์ได้ทรงดำริว่า ไม่มีทรัพย์สมบัติใด ที่จะมั่นคงถาวร และประเสริฐยิ่งกว่าอริยทรัพย์ เราควรจะให้อริยทรัพย์นั้นแก่ราหุล

เมื่อพระพุทธรูปทรงดำริอย่างนั้นแล้ว จึงตรัสสั่งให้พระสารีบุตรเป็นผู้บวชให้ราหุลกุมาร ขณะนั้นวัยของราหุลกุมารยังเยาว์อยู่มิอาจยังไม่พร้อมที่จะอุปสมบท ท่านพระสารีบุตรจึงทูลถามว่าจะโปรดให้ข้าพระพุทธเจ้าบวชราหุลกุมารได้ด้วยวิธีการใด พระพุทธเจ้าข้า

พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงปรารภเรื่องนี้เป็นเหตุ อนุญาตให้ภิกษুবวชุลบุตร ที่มีอายุยังไม่ครบที่จะอุปสมบทได้ให้เป็นสามเณร ด้วยการให้รับ “ไตรสรณคมน์” นับได้ว่าราหุลกุมารท่านเป็น

^{๔๐} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๔๖/๓๕๓.

^{๔๑} ตูรายละเอียดยใน วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๐๕/๑๖๔.

สามเณรรูปแรกในพระพุทธศาสนา เมื่อบวชเป็นสามเณรแล้ว ก็ได้ตามเสด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า และพระอุปัชฌาย์ของตนไป เมื่อมีอายุครบบริบูรณ์แล้วก็ได้อุปสมบทเป็นภิกษุ

ในกาลหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ วิหารเชตวันอารามของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี กรุงสาวัตถี ครั้งนั้น พระองค์ทรงหลีกเร้นอยู่ในที่สงัด ทรงดำริพระหฤทัยว่า ธรรมที่เป็นเครื่องบ่มวิมุตติของพระราหุลแก่กล้าแล้ว ถ้าอย่างไร เราควรแนะนำธรรมเป็นที่สิ้นอาสวะยิ่งขึ้นไปแก่ราหุลในรุ่งเช้า พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อเสร็จภักติกแล้ว ได้ตรัสเรียกท่านพระราหุลว่า เธอจงถือผ้าสีทนะไปสู่ป่าอันธวันด้วยกัน เพื่อพักในกลางวัน พระผู้มีพระภาคเจ้ากับพระราหุลก็ได้ดำเนินไปพร้อมมีเทวดาหลายพันติดตามไปด้วย

ครั้งนั้นเมื่อถึงป่าอันธวัน พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงแสดง “ราหุโลวาทสูตร”^{๔๒} ซึ่งว่าด้วยความไม่เที่ยง ความเป็นทุกข์ และความเป็นอนัตตา พระองค์ได้ยกอายตนะพร้อมทั้งขันธ ๕ ขึ้นมาแสดงให้แก่พระราหุลฟัง และตรัสสอนให้พระราหุลสำเหนียกตามเทศนานั้นแล้วใช้ปัญญาพิจารณาให้เห็นตามสภาพความเป็นจริงว่า “ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะพิจารณาเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา”^{๔๓} เมื่อพระราหุลได้สดับดังนั้น ปัญญาของท่านได้เกิดขึ้นหรือเรียกว่า ปัญญาเกิดจากการฟัง (สุตมยปัญญา) โดยเห็นว่า “เมื่อเบื่อหน่ายยอมคลายกำหนด เพราะคลายกำหนด จิตย่อมหลุดพ้น เมื่อจิตหลุดพ้นแล้ว ก็รู้ว่าหลุดพ้นแล้ว รู้ชัดว่าชาติสิ้นแล้ว อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป”^{๔๔} พระองค์แสดงเวทยากรณะภาชิตนี้อยู่ จิตของพระราหุลได้หลุดพ้นแล้วจากอาสวะเพราะไม่มีความยึดมั่นถือมั่นในขันธ ๕ พร้อมทั้งเทวดาที่ตามมาฟังธรรมด้วยก็ได้บรรลุธรรม เพราะการตรัสภาชิตของพระองค์ว่า “ย กิณจิ สมุทยธมม สพพนต นิโรธมมตติ”^{๔๕} “สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งปวงมีความดับไปเป็นธรรมดา”^{๔๖}

ในงานวิจัยนี้กฎทันตะพราหมณ์ก็ได้บรรลุธรรมด้วยการฟังเช่นกัน พระพุทธองค์ได้แสดงอนุปุปพิกถา คือ ทรงประกาศเรื่องทาน เรื่องศีล เรื่องสวรรค์ เรื่องโทษ ความต่ำทราม ความเศร้าหมองแห่งกาม และอาณิสสในการออกบวชแก่กฎทันตพราหมณ์ เมื่อทรงทราบว่าคุณทันตพราหมณ์เป็นผู้มีจิตควรบรรลุธรรมได้ สงบลงแล้ว อ่อนโยน ปราศจากนิวรณ์ เบิกบานผ่องใสแล้ว จึงทรงแสดงธรรมนั้นด้วยพระองค์เอง คือ อริยสัจ ๔ ธรรมจักขุได้บังเกิดขึ้นแก่กฎทันตพราหมณ์และเทวดาบนที่นั่งนั่นเองว่า สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมดล้วนดับไปเป็นธรรมดา พราหมณ์ได้เห็นธรรม บรรลุธรรม รู้ธรรม หยั่งลงสู่ธรรม สิ้นหมดจดความสงสัย ไม่มีคำถามใด ๆ จิตใจมีความแก่กล้า มั่นคงในหลักธรรมคำสอนที่พระองค์ได้แสดง พอรุ่งเช้าท่านก็ได้ถวายภัตตาหารแก่พระพุทธองค์และหมู่ภิกษุ

^{๔๒} ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๑๒๑/๑๔๔.

^{๔๓} ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๑๒๑/๑๔๗.

^{๔๔} ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๑๒๑/๑๔๗.

^{๔๕} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๒๐๖/๑๘๒-๑๘๓.

^{๔๖} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๐๖/๒๔๔.

สรุปผู้บรรลุด้วยการฟังธรรม ยังมีภิกษุในพระพุทธศาสนาอีกหลายรูป แต่ผู้วิจิตรได้ยกท่านพระราหุลมาเป็นตัวอย่างเปรียบเทียบกับภิกษุทันตพราหมณ์ ก็เพราะท่านเป็นผู้ถูกยกย่องจากพระพุทธองค์ว่า เป็นผู้ใคร่ในการศึกษาธรรมวินัย ส่วนท่านพราหมณ์ก็มีศรัทธาในพระพุทธองค์อยู่แล้ว ท่านพระราหุลตามประวัติกล่าวไว้ว่า ครั้นท่านลุกขึ้นแต่เช้าก็ไปกอบทรายให้เต็มฝ่าพระหัตถ์แล้ว ตั้งความปรารถนาว่า ในเวลานี้ข้าพเจ้าพึงได้รับซึ่งโอวาทคำสอนจากพระบรมศาสดา ให้ได้มากประมาณเท่าเม็ดทรายในกำมือ เพราะฉะนั้นการฟังธรรมก็ทำให้ผู้ฟังบรรลุธรรมได้ตามที่แสดงไว้แล้วในเบื้องต้น

๓.๒.๑.๒ บรรลุในขณะที่แสดงธรรม

การบรรลุด้วยการแสดงธรรมนั้น ในภาษาบาลีใช้ศัพท์ว่า “ธัมมเทศนา”^{๔๗} พระพรหมคุณาภรณ์ ได้ให้ความหมายของธรรมเทศนา คือ “การแสดงธรรม, การบรรยายธรรม”^{๔๘} การบรรลุในขณะที่แสดงธรรม ผู้แสดงธรรมสามารถบรรลุผลได้ ดังมีปรากฏในพระสูตรต้นตปิฎกที่มณิกาย ปาฏิภวรรคดังนี้

ปุณ จปร อาวุโส ภิกษุโน น เหว โข สตถา ธมม เทเสติ อญญตโร วา คุรุฐานิโย สพรหมจารี อปิ จ โข ยถาสุต ยถาปริยตต ธมม วิตถาเรน ปเรส เทเสติ ยถา ยถา อาวุโส ภิกษุ ยถาสุต ยถาปริยตต ธมม วิตถาเรน ปเรส เทเสติ ตถา ตถา โส ตสมี ธมเม อตถปฏิสเวที จ โหติ ธมมปฏิสเวที จ ตสส อตถปฏิสเวทีโน ธมมปฏิสเวทีโน ปาโมชช ขายติ ปมุทิตสส ปิติ ขายติ ปิติมนสส กาโย ปสสมภติ ปสสทกกาโย สุข เวเทติ สุขิโน จิตต สมายิตี^{๔๙}

พระศาสดาหรือเพื่อนพรหมจารีบางรูป ผู้ตั้งอยู่ในฐานะครูไม่ได้แสดงธรรมแก่ภิกษุ แต่ภิกษุแสดงธรรมตามที่ตนได้สดับมาตามที่ตนได้เรียนมาแก่ผู้อื่นโดยพิสดาร เธอรู้แจ้งอรรถรู้แจ้งธรรมในธรรมตามที่ตนได้สดับมาตามที่ตนได้เรียนมา ที่เธอแสดงแก่ผู้อื่นโดยพิสดาร เมื่อเธอรู้แจ้งอรรถรู้แจ้งธรรม ย่อมเกิดปราโมทย์ เมื่อมีปราโมทย์ ย่อมเกิดปิติ เมื่อใจมีปิติกายย่อมสงบ เธอมีกายสงบ ย่อมได้รับสุข เมื่อมีสุข จิตย่อมตั้งมั่น^{๕๐}

เนื้อความในพระสูตรดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า ภิกษุได้แสดงธรรมตามที่ตนศึกษามาเล่าเรียนมาให้แก่ผู้อื่นโดยพิสดาร เพราะท่านเป็นผู้รู้แจ้งสาระอันเป็นประโยชน์แก่ตนแก่ท่าน และธรรมอันเป็นเครื่องออกจากทุกข์ได้แล้ว เมื่อแสดงธรรมท่านมีความบันเทิงใจ มีความยินดี กายสงบ สุขย่อมบังเกิดขึ้น จิตย่อมตั้งมั่น เมื่อจิตตั้งมั่นแล้วปัญญาย่อมเห็นแจ้งในสัจธรรม

การแสดงธรรมเป็นสิ่งที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง ทำให้ “สัทธรรม”^{๕๑} ในพระพุทธศาสนา ดำรงอยู่ได้ในการต่อไป ยังประโยชน์ให้เกิดแก่ผู้แสดงและผู้ฟัง ประโยชน์ที่เกิดกับผู้แสดง คือ ได้ทบทวนความรู้ที่ตนได้ศึกษามา ได้เพิ่มพูนความรู้ที่ตนมีอยู่ให้เพิ่มมากขึ้นด้วยการนำมาแสดงต่อ ทำให้

^{๔๗} บุญสืบ อินสาร ป.ธ.๙., พจนานุกรมบาลี-ไทย ธรรมบทภาค ๑-๔ ฉบับร่วมฉลองจุลศรรมงคล, หน้า ๓๙๑., วิ.ม. (บาลี) ๔/๒๙/๓๕., วิ.ม. (ไทย) ๔/๒๙/๓๖.

^{๔๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๔๖.

^{๔๙} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๓๕๕/๒๕๐.

^{๕๐} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๕๕/๓๘๕.

^{๕๑} อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๕๖/๒๔๗.

เกิดความชำนาญในการแสดงธรรมอันเป็นหนทางแห่งปัญญาได้ส่องสว่างขึ้นทั้งผู้แสดงและผู้ฟัง ประโยชน์ที่เกิดขึ้นกับผู้ฟังในลักษณะที่เป็นอานิสงส์ คือ “๑. ได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง ๒. เข้าใจชัดสิ่งที่ได้ฟังแล้ว ๓. บรรเทาความสงสัยเสียได้ ๔. ทำความเห็นได้ตรง ๕. จิตของผู้ฟังธรรมย่อมเลื่อมใส”^{๕๒} ในครั้งหลังการตรัสรู้พระพุทธเจ้าพระองค์ได้แสดงธรรมให้แก่พราหมณ์โกณฑัญญะ จนท่านได้ดวงตาเห็นธรรม เป็นพระสงฆ์รูปแรก และสิ่งสำคัญ คือ พระรัตนตรัยได้เกิดขึ้นครบทั้ง ๓ ประการ ทำให้ศาสนาพุทธได้หมุนกงล้อแห่งธรรมจักรมีผู้เข้าถึงธรรมและ “วิวิธภูมิ”^{๕๓} มากมายจนมาถึงปัจจุบันนี้

ในครั้งพุทธกาลก็ได้มีภิกษุผู้บรรลุธรรม ด้วยการแสดงธรรม คือ พระโสณกุฎิกัณณะ ท่านบรรลุธรรมเพราะท่านได้แสดงธรรมให้พระผู้มีพระภาคเจ้าฟัง ดังมีปรากฏในพระวินัยปิฎก มหาวรรค^{๕๔}

สมัยนั้น มีอุบาสกชื่อโสณกุฎิกัณณะเป็นอุปัฏฐากของท่านพระมหากัจจายนะ ได้พักอยู่ที่ภูเขাপาตะ เมืองกุรุขระ ในแคว้นอวันตี อยู่มาวันหนึ่งท่านได้เข้าไปหาท่านพระมหากัจจายนะ เพื่อที่จะขอบวช ด้วยท่านอุบาสกได้มีความคิดว่า การเป็นผู้อยู่ครองเรือนจะประพฤติพรหมจรรย์ให้บริสุทธิ์บริบูรณ์คงจะเป็นไปได้อากอย่างยิ่ง จึงได้ไปขอบวชกับท่านพระมหากัจจายนะ ด้วยความปรารถนาจะปลงผม โกนหนวด นุ่งห่มผ้ากาสายะ ออกจากเรือนมาบวชเป็นบรรพชิต ขอท่านได้โปรดให้กระผมบวชด้วยเถิด

ท่านพระมหากัจจายนะได้กล่าวกับท่านอุบาสกโสณกุฎิกัณณะว่า การประพฤติพรหมจรรย์ซึ่งต้องนอนผู้เดียวโดยลำพัง บริโภคอาหารมือเดียวจนตลอดชีพเป็นสิ่งที่ทำได้ยาก แต่อย่างไรก็ตาม โสณะท่านเป็นคฤหัสถ์อยู่ครองเรือน ก็จงหมั่นประพฤติตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ตามเหตุตามปัจจัยอันสมควรนั้นเถิด ท่านอุบาสกโสณกุฎิกัณณะได้ขอบวชถึง ๓ ครั้ง ท่านพระมหากัจจายนะจึงให้อุบาสกโสณกุฎิกัณณะบวช แต่ท่านอุบาสกยังต้องพบกับอุปสรรคอีก ก็เพราะสมัยนั้น อวันตีทักขิณาบถ มีภิกษุน้อย ท่านพระมหากัจจายนะจัดหาภิกษุสงฆ์จากที่นั่น ๆ ให้ครบองค์ประชุม คือ ๑๐ รูปก็หาได้ยากลำบากมาก จนเวลาได้ล่วงเลยไปถึง ๓ ปี จึงให้ท่านอุบาสกโสณะอุปสมบทได้

สมัยนั้น ท่านพระโสณะออกพรรษาแล้ว ได้หลีกเร้นอยู่ในที่สงัด ได้เกิดความคิดขึ้นในใจว่า เราเพียงแต่ได้ยินชื่อเสียงของพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น แต่เราไม่เคยเข้าเฝ้าเฉพาะพระพักตร์เลย เราอยากจะไปเข้าเฝ้าพระองค์นั้น จากนั้นจึงได้ไปอนุญาตพระอุปัชฌาย์

ท่านพระมหากัจจายนะท่านก็ได้กล่าวว่า ดีละ ดีละ โสณะ เราเห็นดีด้วย ท่านจงไปเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้นเถิด พระองค์เป็นผู้ที่น่าเลื่อมใส ทรงเป็นที่ตั้งแห่งความเลื่อมใส มีพระอินทรีย์อันสงบ มีพระทัยสงบ ทรงบรรลุปัญญาวิมุตติและเจโตวิมุตติอันเป็นโลกุตตระ ทรงฝึกฝนตนได้ดีแล้ว คຸ້ມครองแล้ว ทรงสำรวมอินทรีย์ ทรงเป็นผู้ประเสริฐ ท่านโสณะ ท่านจงไปแล้วทำการถวายอภิวาท ด้วยเศียรเกล้าแทบพระบาท ของพระผู้มีพระภาคตามคำของเราเถิด วันต่อมาท่านก็ได้ออกเดินทางไปเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า

^{๕๒} อก.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๒๐๒/๓๔๔.

^{๕๓} ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๘๗/๕๕.

^{๕๔} ดูรายละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๕๗/๓๖.

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคได้รับสั่งให้ท่านพระอานนท์เตรียมเสนาสนะเอาไว้ต้อนรับภิกษุอาคันตุกะ ท่านพระอานนท์ ทราบถึงพระประสงค์ของพระผู้มีพระภาคที่จะทรงประทับอยู่ในวิหารหลังเดียวกับภิกษุรูปนั้น ท่านจึงได้จัดเสนาสนะเอาไว้ต้อนรับท่านพระโสณะ ในพระวิหารอันเป็นที่ประทับของพระผู้มีพระภาค

ในราตรีนั้น พระผู้มีพระภาคได้เสร็จกิจวัตรของพระองค์แล้วก็ได้เสด็จเข้าสู่วิหาร และท่านพระโสณะก็ได้เข้าสู่วิหารเช่นกัน พอถึงเวลาใกล้รุ่งพระผู้มีพระภาคทรงลุกขึ้นแล้ว พระองค์ได้ทรงเชื้อเชิญท่านพระโสณะให้แสดงธรรมตามความสามารถ ท่านพระโสณะทูลรับสนองตามพระดำรัสแล้ว ได้สวดพระสูตรทั้งหมด ในอัฐกวรรคโดยสวดเป็นทำนองสรภัญญะ “เมื่อท่านพระโสณะสวดทำนองสรภัญญะจบแล้ว พระผู้มีพระภาคทรงชื่นชม อย่างยิ่งจึงได้ประทานสาธุการว่า ดีละ ดีละ ภิกษุ เธอเล่าเรียนสูตรในอัฐกวรรคมาดีแล้ว จำได้แม่นยำดี เปล่งเสียงสวดได้ไพเราะเพราะพริ้ง ไม่มีที่น่าตำหนิบอกความหมายได้ชัดเจน ภิกษุ เธอมีพรชชาติเท่าไร”^{๕๕} พระผู้มีพระภาคได้ตรัสชมพระโสณะว่า เป็นผู้กล่าววาจาอันไพเราะ เป็นผู้มีลำดับแห่งถ้อยคำเพียบพร้อมด้วยความงาม จนพระองค์ได้ตรัสถึงพรชชาติของท่าน

ท่านโสณกุฎิกัณณะได้กล่าวพระสูตรในอัฐกวรรค ๑๖ สูตร เฉพาะพระพุทธานุญาตผู้ประเสริฐ เพราะเหตุที่พระเถระก็ได้กล่าวสอนตนเองเหมือนผู้อื่น ท่านได้กำหนดรู้อุปาทานชั้น ๕ ด้วยปริญาทั้ง ๓ แล้ว เมื่อกำหนดรู้อุปาทานชั้น ๕ นั้นแหละ ทำหนทาง คือ อริยมรรคมีองค์ ๘ ให้เกิดแล้ว ได้บรรลุความสงบอย่างยิ่ง คือ พระนิพพาน เป็นผู้ไม่มีอาสวะ ปรินิพพาน ณ บัดนี้ คือ ปรินิพพานด้วยอำนาจอุปาทิเสสนิพพานด้วยอาการอย่างนี้

ท่านโสณกุฎิกัณณะได้แสดงอัฐกวรรค ๑๖ สูตรด้วยทำนองสรภัญญะ ซึ่งท่านเตรียมเพื่อแสดงให้พระสัมมาสัมพุทธเจ้าฟัง เป็นสูตรที่ท่านได้ศึกษามาดีแล้ว ทำไว้ในใจดีแล้ว ทรงจำได้แม่นยำดี เป็นผู้ประกอบด้วยวาจาไพเราะเพราะพริ้ง ไม่มีโทษ ทำให้เข้าใจความได้แจ่มชัด ท่านได้ฝึกตนสอนตนเช่นไรท่านก็ได้นำมาสอนผู้อื่นอย่างนั้น

ขณะที่ท่านแสดงอัฐกวรรค ๑๖ สูตร ท่านได้ยกจิตขึ้นสู่วิปัสสนาด้วยการกำหนดรู้อุปาทานชั้น ๕ ในหมวดธัมมานุปัสสนา ด้วยปริญาทั้ง ๓ แล้วท่านก็ได้อาศัยการกำหนดรู้อุปาทานชั้น ๕ นั้นแหละ ดำเนินปฏิบัติหนทาง คือ อริยมรรคมีองค์ ๘ ให้เกิดแล้ว บรรลุความสงบอย่างยิ่ง คือ พระนิพพาน

หลักการกำหนด อุปาทานชั้น ๕ ด้วย “ปริญา ๓”^{๕๖} อันเป็นหนทางว่าด้วยอริยมรรคมีองค์ ๘ ชั้น ๕ ประกอบด้วย รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ

ปริญา ๓ ประการ คือ ญาติปริญา (การกำหนดขั้นรู้จัก) ๑ ตีรณปริญา (การกำหนดรู้ขั้นพิจารณา) ๑ ปหานปริญา (การกำหนดรู้ขั้นละ) ๑

^{๕๕} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๕๘/๓๖.

^{๕๖} ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๓/๖๓.

วิธีการกำหนดพิจารณา ท่านพระโสมกฏิกัณณะได้ศึกษาพระสูตรมาดีแล้ว ในขณะที่ท่านได้แสดงให้เห็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าฟัง จิตของท่านได้ยกอุปาทานชั้น ๕ ขึ้นซึ่งเป็นอารมณ์ของวิปัสสนา คือ เป็นการกำหนดรู้ด้วยปริยญา ๓ ว่า

ญาติปริยญา เป็นการกำหนดรูปรูป ๖ วิญญาณ ขั้นรู้จัก กำหนดรู้ตามสภาวะลักษณะ เช่น ทำความรู้จักกับรูปโดยเฉพาะ คือ รูป มีลักษณะเป็นธาตุทั้ง ๔ คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม เป็นต้น ญาติปริยญา การกำหนดขั้นรู้จัก ในพระสูตรต้นตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิกาย นันทมถาณวปัญหานิทเทศ ท่านได้แสดงไว้ว่า “นักปราชญ์กำหนดรู้ค้นหา คือ รู้ เห็นว่า นี้นิรูปค้นหา นี้นิสัทธาค้นหา นี้นันธธค้นหา นี้นิสัทธา ค้นหา นี้นิโณธัพพค้นหา นี้นิมมตค้นหา นี้นิโณธัพพค้นหา นี้นิโณธัพพค้นหา”^{๕๗}

ตรีนปริยญา เป็นการกำหนดรูปรูป ๖ วิญญาณ ขั้นพิจารณา คือ การกำหนดพิจารณาโดยความเป็นไตรลักษณ์ คือ การพิจารณาให้เห็นโดยความเป็นสิ่งไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา เช่น รูปไม่เที่ยง เป็นสิ่งที่ไม่สามารถทนอยู่ในสภาพเดิมได้ และไม่มีตัวตนที่ถาวร เป็นต้น ตรีนปริยญา เป็นการกำหนดรู้ขั้นพิจารณา ในพระสูตรต้นตปิฎก นันทมถาณวปัญหานิทเทศ ท่านได้แสดงไว้ว่า “นักปราชญ์ทำสิ่งที่รู้แล้วให้ปรากฏอย่างนี้แล้ว พิจารณาค้นหา คือ พิจารณาโดยความเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นโรค เป็นดุจหัวฝี เป็นของที่ต้องสลัดออกไป นี้นิโณธัพพค้นหา”^{๕๘}

ปหานปริยญา เป็นการกำหนดรูปรูป ๖ วิญญาณ ขั้นละได้ โดยการกำหนดในปหาน ปริยญานี้จะต้องอาศัยสติ สัมปชัญญะในหลักการธัมมานุปัสสนาพิจารณาไปพร้อมกันด้วย เพราะการปหานหรือการละ ในอำนาจความพอใจของราคะโมหะเกิดขึ้นนั้น จะต้องรู้ว่า รูป ๖ วิญญาณ เป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตาแล้ว ละจากสุกขสัญญา นิจจสัญญา สุขสัญญา อตตสัญญาเสีย ปหานปริยญา เป็นการกำหนดรู้ขั้นละ ในพระสูตรต้นตปิฎก นันทมถาณวปัญหานิทเทศ ท่านได้แสดงไว้ว่า

“นักปราชญ์ครั้นพิจารณาเห็นอย่างนี้แล้วย่อมละ บรรเทา ทำให้หมดสิ้นไปให้ถึงความไม่มีค้นหาอีก สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงละความกำหนัดด้วยอำนาจความพอใจในค้นหาเสีย ค้นหา นั้น เธอทั้งหลายจะได้เด็ดขาดแล้ว จักถูกตัดรากถอนโคนเหมือนต้นตาลที่ถูกตัดรากถอนโคนไปแล้ว เหลือแต่พื้นที่ ทำให้ไม่เกิดขึ้นต่อไปไม่ได้” นี้นิโณธัพพค้นหา”^{๕๙}

การกำหนดรู้ขั้นละดังกล่าว เป็นการละความกำหนัด โดยอำนาจความพอใจในค้นหาด้วย อริยมรรค จนจิตเห็นไตรลักษณ์ ตัดละจากสุกขสัญญา นิจจสัญญา สุขสัญญา อตตสัญญาเสียได้ ผู้ประกอบความเพียร เจริญวิปัสสนาธรรมที่เป็นไปในภูมิ ๓ โดยส่วนทั้งปวง คือ โดยจำแนกชั้นมีกุศลชั้นเป็นต้น และโดยจำแนกการบีบคั้นซึ่งมีทุกข์ เป็นต้น รู้โดยอาการทั้งปวง คือ โดยลักษณะมีหยาบและละเอียดเป็นต้น และโดยลักษณะมีความไม่เที่ยงเป็นต้นทั้งปวง หรือเพราะเหตุแห่งตลอดด้วยมรรคญาณ อันเป็นส่วนเบื้องต้นแห่งวิปัสสนาแล้ว รู้ด้วยวิปัสสนาญาณ

^{๕๗} พ.จ. (ไทย) ๓๐/๕๑/๒๑๐.

^{๕๘} พ.จ. (ไทย) ๓๐/๕๑/๒๑๐.

^{๕๙} พ.จ. (ไทย) ๓๐/๕๑/๒๑๐.

สรุปการบรรลุธรรมด้วยการแสดงธรรม ภิกษุได้แสดงธรรมตามที่ได้สดับมา ตามที่ได้เรียนมาแก่ผู้อื่นด้วยความพิสดาร เป็นรู้แจ้งอรรธรู้แจ้งธรรม ท่านย่อมเกิดมีความปราโมทย์ เมื่อมีความปราโมทย์ ย่อมเกิดปีติ เมื่อใจมีปีติกายย่อมสงบ เมื่อกายสงบ ย่อมได้รับสุข จิตก็ย่อมตั้งมั่น ด้วยการเจริญวิปัสสนาในขณะที่ท่านได้แสดงธรรมเป็นผู้กำหนดรู้ กำหนดในการพิจารณา และกำหนดละความกำหนัดด้วยอำนาจความพอใจในต้นหาเสียได้ ถูกตัดรากถอนโคนตั้งต้นตาลที่ถูกตัดรากถอนโคนไปแล้ว เหลือแต่พื้นดินไม่สามารถจะเกิดขึ้นมาอีกได้

๓.๒.๑.๓ บรรลุในขณะที่สาธยายธรรม

การสาธยาย หมายถึง การท่อง “การสวด”^{๖๐} “สาธยายธรรม”^{๖๑} คำว่า สาธยายนี้มีปรากฏในพระไตรปิฎกฉบับภาษาไทยอยู่หลายเล่ม และในภาษาบาลีก็ปรากฏอยู่ในพระสูตรเดียวกัน คือ พระสูตรต้นตปิฎก สังยุตตนิกาย สคาถวรรค สัชฌายสูตร ท่านใช้คำว่า “สัชฌาย”^{๖๒} เป็นสูตรที่ให้ความหมายว่า การท่อง การสาธยาย การท่อง การสวดมนต์ ได้มีความสำคัญต่อการยกจิตเข้าสู่หลักธรรมคำสอนทางศาสนา ไม่ว่าศาสนาใด ๆ ก็ต้องอาศัยการสาธยาย การท่อง การสวดมนต์ เพราะเป็นเหตุเป็นปัจจัยใช้ในการสร้างศาสนิกของตนเข้าร่วมกันให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในศาสนา เข้าใจในคำสอนของศาสนา และหลักธรรมที่มีปรากฏในบทสวดนั้น ๆ มีคุณประโยชน์มากมายดังจะได้มาแสดงไว้ดังนี้

๑. เชื่อว่าได้เข้าเฝ้าพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เพราะขณะสวดมนต์ อยู่那儿จิตรำลึกถึงคุณของพระพุทเจ้า พระธรรมคำสอน และคุณความดี ของพระสงฆ์สาวก

๒. ขณะที่สวดมนต์อยู่那儿 จิตใจจะสงบ ปราศจากความโลภ ความโกรธ ความหลง

๓. จิตเป็นสมาธิ เข้มแข็ง อดทน

๔. ได้ปัญญารู้แจ้งเห็นจริงถึงสัจธรรมในการดำเนินชีวิต

๕. เป็นการสั่งสมบุญบารมีจิตใจสงบ นอนหลับสบาย ไม่ฝันร้าย

๖. เป็นการบริหารร่างกายอย่างหนึ่ง เช่น การยกมือ การประนมมือ การก้มกราบ การเปล่ง ออกเสียงทำให้ปวดขยาย ระบบทางเดินหายใจ สร้างภูมิคุ้มกันภัยแก่ร่างกาย

๗. การสวดมนต์เป็นหมู่คณะ ต้องมีความพร้อมเพรียงกัน เริ่มพิธีพร้อมกัน กราบพร้อมกัน สวดมนต์พร้อมกัน เลิกพร้อมกัน เป็นการสร้างระเบียบ และความสามัคคีในหมู่คณะ^{๖๓}

การสาธยาย การท่อง การสวดมนต์ เป็นความเข้าใจร่วมกันว่า เมื่อเจริญแล้ว ถือว่าได้เข้าเฝ้าพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทำให้จิตใจจะสงบ ตั้งมั่นปราศจากกิเลส เป็นผู้ได้ปัญญา คือ สุตมยปัญญา

^{๖๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๔๔๒.

^{๖๑} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๓๐/๓๓๑.

^{๖๒} ส.ส. (บาลี) ๑๕/๒๓๐/๒๔๔.

^{๖๓} กรมศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, บทเจริญพระพุทธมนต์ สวดมนต์ข้ามปี ส่งท้ายปีเก่าวิถีไทย ต้อนรับปีใหม่วิถีพุทธ พุทธศักราช ๒๕๖๐, (กรุงเทพมหานคร: กรมศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, ๒๕๕๙), หน้า ๓.

และจันทมยปัญญา หมายความว่า ขณะสวตมณต์จิตจะทำการเรียนรู้ศึกษาในมนต์นั้น ๆ ทั้งเราเอง และผู้ที่สวดร่วมกันนี้เป็น สุตมยปัญญา และขณะสวตมณต์จิตจะพิจารณาธรรมในบทสวดนั้น ๆ ทำให้จิตของเราเข้าใจในหลักธรรมคล้อยตามธรรม จิตตั้งมั่นเป็นสมาธิ เรียกว่า จันทมยปัญญา

ในครั้งพุทธกาลก็ได้มีภิกษุผู้บรรลุธรรมด้วยการสาธยายธรรมเช่นกัน ดังมีปรากฏในคัมภีร์ พระสุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สคาถวรรค วิมุตตายนสูตร แสดงไว้ดังนี้

ปุณ จปร อาวุโส ภิกษุโน น เหว โข สตุถา ธมม เทเสติ อญญตโรวรา ครุญจानीโย สพรหมจารี นปิ ยถาสุต ยถาปริยตต ธมม วิตถาเรน ปเรส เทเสติ อปิ จ โข ยถาสุต ยถาปริยตต ธมม วิตถาเรน สุขณาย กโรติ ยถา ยถา ภิกขเว ภิกขุ ยถาสุต ยถาปริยตต ธมม วิตถาเรน สุขณาย กโรติ ตถา ตถา โส ตสมี ธมเม อตถปฏิสเวทิจ โหติ ธมมปฏิสเวทิจ จ ตสส อตถปฏิสเวทินอ ธมมปฏิสเวทินอ ปาโมชช ชายติ ปมุทิตสส ปิตี ชายติ ปิติมนสส กาโย ปสสมภติ ปสสททกาโย สุข เวเทติ สุขิโน จิตต สมายิตี.^{๖๔}

พระศาสดาหรือเพื่อนพรหมจารีบางรูปผู้ตั้งอยู่ในฐานะครูไม่ได้แสดงธรรมแก่ภิกษุ แม้ภิกษุก็ไม่ได้แสดงธรรมตามที่ตนได้สดับมาตามที่ตนได้เรียนมาแก่ผู้อื่นโดยพิสดาร แต่ภิกษุสาธยายธรรมตามที่ตนได้สดับมาตามที่ตนได้เรียนมาโดยพิสดาร เธอรู้แจ้งอรรถรู้แจ้งธรรมในธรรมตามที่ตนได้สดับมาตามที่ตนได้เรียนมา ที่เธอสาธยายโดยพิสดาร เมื่อเธอรู้แจ้งอรรถรู้แจ้งธรรม ย่อมเกิดปราโมทย์ เมื่อมีปราโมทย์ ย่อมเกิดปิติเมื่อใจมีปิติ กายย่อมสงบ เธอมีกายสงบ ย่อมได้รับสุข เมื่อมีสุข จิตย่อมตั้งมั่น^{๖๕}

เนื้อความในพระสูตรดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า พระศาสดาหรือเพื่อนพรหมจารีผู้เป็นอาจารย์ไม่ได้แสดงธรรมแก่ภิกษุ แม้ภิกษุก็ไม่ได้แสดงธรรมนั้นแก่ผู้อื่น ภิกษุได้สาธยายธรรมตามที่ตนศึกษามา เล่าเรียนมาสดับมาโดยพิสดาร เพราะท่านเป็นผู้รู้แจ้งสาระอันเป็นประโยชน์แก่ตนแก่ท่าน และธรรมอันเป็นเครื่องออกจากทุกข์ได้แล้ว เมื่อได้สาธยายธรรมท่านมีความบันเทิงใจ มีความยินดี มีกายอันสงบ สุขย่อมบังเกิดขึ้น จิตย่อมตั้งมั่น เมื่อจิตตั้งมั่นแล้วปัญญาย่อมเห็นแจ้งในสัจธรรม

ในครั้งพุทธกาล ก็ได้มีภิกษุผู้บรรลุธรรมด้วยการสาธยายธรรมเช่นกัน ดังผู้วิจยจะได้ยกมาเป็นตัวอย่างไว้ดังนี้

ในกาลหนึ่ง มีภิกษุรูปหนึ่งได้อาศัยปาเป็นที่พำนักในแคว้นโกศล ครั้งนั้น ภิกษุนั้นเมื่อก่อนเป็นผู้มักไปด้วยการสาธยายเกินเวลาอยู่ ในกาลต่อมา ท่านเป็นผู้ชวนชวนน้อยเป็นผู้หนึ่ง ปล่อยวันเวลาล่วงไป กาลนั้นได้มีเทวดาผู้สิงอยู่ในแนวป่านั้น ไม่ได้ฟังธรรมจากภิกษุนั้น จึงเข้าไปหาถึงที่อยู่ เทวดาได้ถามภิกษุด้วยคาถาว่า “ภิกษุ เพราะเหตุไร ท่านเมื่ออยู่ร่วมกับภิกษุทั้งหลาย จึงไม่สาธยายบทแห่งธรรมเพราะบุคคลฟังธรรมแล้ว ย่อมเลื่อมใส และสรรเสริญในปัจจุบัน”^{๖๖} ภิกษุได้กล่าวตอบไปว่า “ความพอใจในบทแห่งธรรมทั้งหลาย ได้มีแล้วในกาลก่อน จนถึงเวลาที่เรามาอยู่ร่วมกับบุคคลผู้

^{๖๔} อก.ปญจก. (บาลี) ๒๒/๒๖/๑๙.

^{๖๕} อก.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๒๖/๓๓-๓๔.

^{๖๖} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๓๐/๓๓๑.

ปราศจากราคะ และเพราะตั้งแต่เรามาอยู่ร่วมกับบุคคลผู้ปราศจากราคะสัตบุรุษทั้งหลายรู้ทั่วถึงรูป เสียง กลิ่น รส และโผฏฐัพพะ อย่างใดอย่างหนึ่งแล้ว จึงได้กล่าวถึงการปล่อยวางอารมณ์นั้น ๆ”^{๖๗}

ท่านทำการทอในปฐมยาม พักผ่อนร่างกายในมัชฌิมยาม ลุกขึ้นในปัจฉิมยาม เรียนอุเทศ ทำการทอจนรุ่งเช้าแล้ว จึงพิจารณาเสียงที่ดับไปแล้ว โดยความสิ้นไป แล้วเจริญวิปัสสนาในชั้น ๕ คือ อุปาทายรูปที่เหลือจากนั้น ภูตรูป นามรูป แล้วบรรลุพระอรหันต์

ภิกษุท่านนี้ เป็นผู้มีการทอตลอดเวลาด้วยอำนาจแห่งนิสสรณะ และปริยัติเป็นอันมาก แล้วท่านก็เป็นผู้ดูแลอาจารย์ของท่านเป็นอย่างดี เรียนอุเทศกับอาจารย์ แล้วท่านก็ทำการทอในปฐมยาม เข้าไปยังกุฏิพักผ่อนร่างกายในมัชฌิมยาม ลุกขึ้นในปัจฉิมยาม เพื่อเรียนอุเทศทำการทอจนถึงพระอาทิตย์ขึ้นแล้ว ท่านจึงได้พิจารณาเสียงที่ดับไปแล้วโดยความสิ้นไป หลังจากนั้นได้เจริญวิปัสสนาในชั้น ๕ คือ อุปาทายรูปที่เหลือ จากนั้น ภูตรูป และนามรูปแล้ว ท่านก็บรรลุเป็นพระอรหันต์ในขณะนั้น

สรุปการบรรลุธรรมในขณะที่ยศายธรรมเชื่อว่าการศายธรรม การทอ การสวดมนต์ ถือว่าได้เข้าเฝ้าพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ในขณะที่สวดมนต์อยู่นั้น จิตจะโน้มไปสู่คุณของพระพุทธรูป คุณพระธรรม และคุณพระสงฆ์สาวก ทำให้จิตใจจะสงบ ปราศจากความโลภ ความโกรธ ความหลง จิตเป็นสมาธิ เกิดปัญญารู้แจ้งเห็นจริงถึงสัจธรรมตามความเป็นจริง

๓.๒.๑.๔ บรรลุในขณะที่พิจารณาธรรม

การพิจารณาธรรม บาลีใช้คำว่า “มนสาอนุเพกขติ”^{๖๘} มีความหมายว่า “ตรึกตามตรองตามเพ่งตามด้วยใจซึ่งธรรม”^{๖๙} ย่อมตรึกตรองใคร่ครวญธรรม การพิจารณาธรรม คือ เป็นการตรึกตรองเพ่งตามใคร่ครวญธรรมด้วยใจ ซึ่งเป็นเหตุแห่งการบรรลุธรรมอีกลักษณะหนึ่ง ดังมีปรากฏในพระสูตรต้นตปิฎก สังยุตตนิกาย สคาถวรรค วิมุตตยตนสูตรแสดงไว้ดังนี้

ปุณ จปร ภิกขเว ภิกขุโน นเหว โข สตถา ธมม เทเสติ อณฺณตโร วา คุรุจฺจานิโย สพฺพหฺมจาริ
นปิ ยถาสุตฺต ยถาปริยตฺต ธมม วิตถาเรน ปเรส เทเสติ นปิ ยถาสุตฺต ยถาปริยตฺต ธมม วิตถาเรน
สขฺมา ย กโรติ อปิ จ โข ยถาสุตฺต ยถาปริยตฺต ธมม เจตสา อนฺนวิตฺกเกติ อนฺนวิจฺจาเรติ มนสาอนุเพกขติ
ยถา ยถา ภิกขเว ภิกขุ ยถาสุตฺต ยถาปริยตฺต ธมม เจตสา อนฺนวิตฺกเกติ อนฺนวิจฺจาเรติ มนสาอนุเพกขติ
ตถา ตถา โส ตสฺมี ธมฺเม อตฺถปฏฺฐิเสวที จ โหติ ธมฺมปฏฺฐิเสวที จ ตสฺส อตฺถปฏฺฐิเสวทีโน
ธมฺมปฏฺฐิเสวทีโน ปามุขฺช ชาติ ปมฺหิตสฺส ปิตี ชาติ ปิติมนสฺสกาโย ปสฺสมกฺกิตี ปสฺสทกฺกาโย สุข
เวเทติ สุขิโน จิตฺต สมายิตี^{๗๐}

ศาสดาหรือเพื่อนพรหมจารีผู้ตั้งอยู่ในฐานะครุบางรูปไม่ได้แสดงธรรมแก่ภิกษุ แม้ภิกษุก็ไม่ได้แสดงธรรมตามที่ตนได้สดับมาตามที่ตนได้เรียนมาแก่ผู้อื่นโดยพิสดาร ไม่ได้ศายธรรมตามที่ตนได้สดับมาตามที่ตนได้เรียนมาโดยพิสดาร แต่ภิกษุตรึกตามตรองตามเพ่ง ตามด้วยใจซึ่งธรรม

^{๖๗} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๓๐/๓๓๑.

^{๖๘} อัง.ปญจก. (บาลี) ๒๒/๒๖/๑๙.

^{๖๙} อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๒๖/๓๔.

^{๗๐} อัง.ปญจก. (บาลี) ๒๒/๒๖/๑๙.

ตามที่ตนได้สดับมา ตามที่ตนได้เรียนมา เธอรู้แจ้งอรรธรู้แจ้งธรรมในธรรมนั้น ตามที่ภิกษุตรีกตาม ตรองตาม พงตาม ด้วยใจซึ่งธรรม ตามที่ตนได้สดับมา ตามที่ตนได้เรียนมา เมื่อเธอรู้แจ้งอรรธรู้แจ้งธรรม ย่อมเกิดปราโมทย์ เมื่อมีปราโมทย์ ย่อมเกิดปีติ เมื่อใจมีปีติ กายย่อมสงบ เธอมีกายสงบ ย่อมได้รับสุข เมื่อมีสุข จิตย่อมตั้งมั่น^{๗๑}

เนื้อความในพระสูตรดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า พระศาสดาหรือเพื่อนพรหมจรรย์ผู้เป็นอาจารย์ไม่ได้แสดงธรรมแก่ภิกษุ แม้ภิกษุก็ไม่ได้แสดงธรรมนั้นแก่ผู้อื่น ภิกษุไม่ได้สาธยายธรรมตามที่ตนศึกษา มาเล่าเรียนมาสดับมาโดยพิสดาร แต่ท่านได้ตรีกตามตรองตามพ่งตามด้วยการพิจารณาซึ่งธรรม เพราะว่าท่านเป็นผู้รู้แจ้งสาระอันเป็นประโยชน์แก่ตนแก่ท่าน และธรรมอันเป็นเครื่องออกจากทุกข์ได้แล้ว เมื่อได้ตรีกตามตรองตามพ่งตามด้วยการพิจารณาซึ่งธรรม ท่านมีความบันเทิงใจ มีความยินดี มีกายอันสงบ สุขย่อมบังเกิดขึ้น จิตย่อมตั้งมั่น เมื่อจิตตั้งมั่นแล้วปัญญาย่อมเห็นแจ้งในสัจธรรม

ในการพิจารณาธรรม มีปรากฏเห็นอยู่และใช้เป็นประจักษ์ คือ คำว่า “โยนิโสมนสิการ”^{๗๒} ในอรรถกถาท่านได้ให้ความหมายว่า “โยนิโสมนสิการ คือ การกระทำไว้ในใจโดยอุบาย การกระทำไว้ในใจโดยครลอง หรือ การระลึก การผูก การรวบรวมพร้อมแห่งจิต การกระทำไว้ในใจ โดยอนุโลม สัจจะ ในความไม่เที่ยงว่า ไม่เที่ยงในความไม่สวยงามว่า ไม่สวยงาม ในทุกขว่า ทุกข ในความเป็นอนัตตา ว่าเป็นอนัตตา นี้เรียกว่า โยนิโสมนสิการ พระพุทธองค์ตรัสกับพระภิกษุทั้งหลายให้เห็นถึงความสำคัญของโยนิโสมนสิการ ในพระสูตรต้นตปิฎก อวิชาสูตร ว่า “แม้สติสัมปชัญญะ เราก็ก้าวว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่าไม่มีอาหาร อะไรเล่าเป็นอาหารของสติสัมปชัญญะ ควรตอบว่า การมนสิการโดยแยบคาย แม้การมนสิการโดยแยบคาย เราก็ก้าวว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่าไม่มีอาหารอะไรเล่าเป็นอาหารของการมนสิการโดยแยบคาย ควรตอบว่า ศรัทธา”^{๗๓} จะเห็นได้ว่าการตรีกตาม ตรองตาม พ่งตาม ด้วยการพิจารณาซึ่งธรรม ที่กระทำไว้ในใจโดยแยบคายเป็นอย่างไร เห็นตามความเป็นจริง และโยนิโสมนสิการยังมีความสำคัญต่อความเป็นผู้มีสติสัมปชัญญะ และศรัทธา เพราะว่าเมื่อบุคคลมีศรัทธาบริบูรณ์ ย่อมทำให้การมนสิการโดยแยบคายบริบูรณ์ เมื่อการมนสิการโดยแยบคายบริบูรณ์ ย่อมทำให้สติสัมปชัญญะบริบูรณ์จนถึงที่สุด คือ การทำให้วิชาและวิมุตติบริบูรณ์

การบรรลุธรรมด้วยการพิจารณาธรรม ในครั้งพุทธกาลก็ได้มีอุบาสิกาท่านหนึ่งชื่อว่า กิสาโคตรมี เดิมชื่อว่า กิสา กิสาโคตรมี เพราะนางมีธาตุแห่งความผอมผอมเล็กน้อย^{๗๔} ส่วนคำว่า โคตรมี เป็นชื่อโคตร นางเป็นธิดาของตระกูลหนึ่งในเมืองสาวัตถี และนางได้เป็นสะใภ้ของเศรษฐีเพราะจับก่อนถ่านแล้วกลายเป็นทองคำ เศรษฐีรู้ว่านางยังไม่มีสามี จึงไปสูxonางกับพ่อแม่เพื่อให้แต่งงานกับบุตรชายของตนแล้วรับนางมาอยู่กินที่ตระกูลของตน

อยู่มาไม่นาน นางก็ได้ให้กำเนิดลูกชายคนหนึ่งแก่ตระกูลของสามี ยิ่งความปลาบปล้มให้แก่สมาชิกในตระกูล แต่ความปลาบปล้มยืดยาวนั้นก็เกิดขึ้นอยู่ได้ไม่นาน ลูกน้อยของนางได้เสียชีวิต

^{๗๑} อก.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๒๖/๓๔.

^{๗๒} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๑/๒๘๖.

^{๗๓} อก.ทสก. (ไทย) ๒๔/๖๑/๑๓๖.

^{๗๔} อก.เอกก.อ. (ไทย) ๑/๒๔๖/๓๘๕.

ลง นางรำให้เสียใจตั้งว่าใจจะขาด จนสติของนางฟื้นเพื่อน คิดได้เพียงแต่ว่าลูกชายของตนยังไม่ตาย เพียงแค่สลบไปเท่านั้น ถึงแม้มีใครมาบอกว่าลูกของตนตายแล้วก็หาได้เชื่อไม่ นางก็ได้เที่ยวไปหาขอ ยาเพื่อจะนำมารักษาลูกของตน แต่ไม่มีใครสามารถให้ยาแก่นางได้ เพราะทุกคนบอกเป็นเสียง เดียวกันว่า ลูกเจ้าได้ตายไปแล้ว แต่นางก็ยังไม่สิ้นหวังมีชายผู้หนึ่งบอกนางว่า ให้ไปหาพระสัณมา สัมพุทธเจ้า ท่านอาจจะช่วยได้ นางก็ได้อุ้มลูกที่ไว้วิญญาณครองไปหาพระพุทธรองค์ เมื่อไปถึงนางก็ได้ กราบทูลว่า พระพุทธรองค์มีयरักษาลูกของหม่อมฉันบ้างหรือไม่ พระพุทธรองค์ได้ตรัสบอกนางว่า มา ที่นี้ก็ดีแล้ว เธอจงเที่ยวไปในนคร แล้วไปขอเมล็ดพันธุ์ผักกาดจากบ้านที่ไม่มีคนตายมาให้เรา เราจะทำ ยาให้ หลังจากนางได้ฟังคำตรัสของพระองค์แล้ว นางก็ได้อุ้มลูกน้อยเที่ยวไปขอเมล็ดพันธุ์ผักกาดจาก ชาวบ้านตามที่พระองค์รับสั่ง

นางได้เที่ยวขอทุกครัวเรือนไม่ได้แม้แต่เมล็ดเดียว ทั้งหมู่บ้านนี้ไม่มีครอบครัวไหน ที่ไม่มี เมล็ดพันธุ์ผักกาด แต่บ้านที่ไม่มีใครตายเลยนั้นไม่มี ล้วนแต่เคยมีคนตายมาแล้วทั้งนั้น นางเดินจนอ่อน ล้า ก็ยังไม่ได้เมล็ดพันธุ์ผักกาดสักเมล็ดเดียว

ทันใดนั้นนางจึงหยุดคิดขึ้นมาได้ว่า ทว่าวันนี้ก็จักมีทำนองนี้เหมือนกัน พระพุทธรเจ้าผู้ทรง อนุเคราะห์ด้วยประโยชน์เกื้อกูล เมื่อทรงเห็นเหตุนี้แล้วได้สังเวชใจ นางออกไปภายนอกนครนั้น ที่เดียว ไปยังป่าช้าฝัสดิบเอามือจับบุตรแล้วพูดว่า ลูกน้อย แม่คิดว่า ความตายนี้ได้เกิดขึ้นแก่เจ้าเท่านั้น แต่ว่าความตายนี้ ไม่มีแก่เจ้าคนเดียว เป็นเรื่องธรรมดาต้องมีแก่บุคคลทั่วไป นางจึงได้ทิ้งลูกไว้ในป่า พร้อมกล่าวขึ้นว่า ธรรมนี้แหละเป็นสิ่งไม่เที่ยง มิใช่ธรรมของชาวบ้าน มิใช่ธรรมของนิคม ทั้งมิใช่เป็น ธรรมกุลเดียวตาย แต่เป็นธรรมของโลกทั้งหมด พร้อมด้วยทั้งเทวโลก

หลังจากกล่าวคาถาแล้ว นางก็ได้ไปยังพระวิหารที่พระพุทธรองค์ประทับอยู่ พระองค์จึงได้ ตรัสคาถาว่า มฤตยูย่อมพาเอาผู้คน ที่มัวเมาในลูกและสัตว์เลี้ยง ผู้ที่มีใจข้องอยู่ในอารมณ์ทั้งหลาย ไป เหมือนห้วงน้ำใหญ่พัดพาเอาชาวบ้านที่หลับไหลอยู่ไปฉะนั้น ความตายย่อมพาราชีวิตของคนผู้ที่ยึด ติดมัวเมาในบุตรและในทรัพย์สินไป ดุจเดียวกับกระแสน้ำหลากได้พัดพาเอาชีวิตของประชาชนผู้นอน หลับไหลไป ฉะนั้นแล

ครั้งจบพระคาถานางก็ได้เข้าถึงโศดาปัตติผลและได้ทูลขอบรรพชา พระองค์จึงทรง อนุญาตให้บรรพชาและอุปสมบท หลังบวชไม่นาน นางได้โยนิโสมนสิการแล้วเจริญวิปัสสนา ลำดับนั้น พระองค์ได้ตรัสพระคาถาแล้วเปล่งรัศมีแก่นางว่า “ผู้เห็นทางอมตะ แม้มีชีวิตอยู่เพียงวันเดียว ประเสริฐกว่าผู้ไม่เห็นทางอมตะ ที่มีชีวิตอยู่ตั้ง ๑๐๐ ปี”^{๗๕} หลังจบพระคาถา นางก็ได้บรรลุเป็น พระอรหันต์ ผู้เคร่งครัดในการใช้บริหารพระพุทธรองค์จึงได้สถาปนาพระเถรีไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะว่า เป็นผู้ทรงจิรเวศร่าหมอง

ลักษณะการบรรลุธรรมด้วยการพิจารณาธรรมของพระเถรีกีสาคโคตรมี ครั้งที่นางได้อุ้ม ลูกหาเมล็ดพันธุ์ผักกาดจนสิ้นหวัง แต่ด้วยความพร้อมของผู้ที่จะบรรลุธรรม ทำให้นางได้มีจิตแนบแน่น ในความไม่เที่ยงด้วยการคิดว่าความตายนี้ ไม่ได้มีแก่เจ้าคนเดียว นี่เป็นธรรมดาที่มีแก่คนทั่วไป ใน

^{๗๕} อก.เอกก.อ. (ไทย) ๑/๒๔๖/๓๘๘.

อรรถกถาท่านได้ แสดงปัญหาการตรัสรู้ของพระโพธิสัตว์ด้วยการพิจารณาโดยแยกกายกระทำไว้ในใจ ซึ่งลักษณะมีความไม่เที่ยง ว่า

การพิจารณานี้ย่อมเป็นอย่างใดอย่างหนึ่ง ด้วยสามารถแห่งปริชาคานึงเห็นทั้งความเกิด ทั้งความดับว่า เมื่ออะไรหนอมืออยู่ ชาติเป็นต้นย่อมมีเมื่ออะไรไม่มีชาติ ย่อมไม่มีดังนี้ เพราะฉะนั้น การตรัสรู้ด้วยปัญญาได้มีแก่พระโพธิสัตว์นั้น เพราะกระทำไว้ในใจโดยแยกกายจากนี้ คือ ด้วยการกระทำไว้ในใจโดยอุบายนี้ เมื่อสิ่งใดมี ชรามรณะย่อมมี การรวมกันเข้ากับเหตุ คือ ขราและมรณะนั้น ได้มีด้วยพระปัญญาของพระโพธิสัตว์

เนื้อหาดังกล่าวได้แสดงให้เห็นว่า การพิจารณาโดยแยกกายตอนที่พระพุทธองค์ได้ตรัสรู้นั้นได้เป็นหลักธรรมที่มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งสำหรับสาวกในครั้งพุทธกาลและทำให้หลักธรรมนี้เป็นแก่นแท้ทางพระพุทธศาสนาได้เห็นการเกิดขึ้น การตั้งอยู่ แล้วเสื่อมสลายไป ที่มีเหตุมีปัจจัยอาศัยกันจึงได้มีขึ้น และเป็นหลักธรรมที่ทำให้ไม่ต้องตกไปสู่ภูมิที่ต่ำอีกจนถึงความสิ้นทุกข์เป็นอริยบุคคล

ด้วยการพิจารณาเช่นนี้จึงทำให้นางกิสาโคตรมีได้มีสติรู้เห็นตามความเป็นจริง นางกลับมาเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า พระองค์ก็ได้ตรัสศาถาให้นางฟังจนได้บรรลุธรรมด้วยเนื้อความว่า ความตายได้พรากชีวิตของคนผู้ที่ยึดติดมัวเมาในบุตรและในทรัพย์สินไป ดุจกระแสน้ำหลากได้พัดพาเอาชีวิตของหมู่ประชาชนนอนหลับไหลไปตามกระแสนั้น เมื่อนางได้ฟังธรรมอย่างนี้แล้ว จึงได้มีจิตน้อมเข้าไปสู่กระแสแห่งพระนิพพานเป็นอริยบุคคลขั้นต้น คือ พระโสดาบัน

สรุปการบรรลุธรรมด้วยการพิจารณา การตรีกตามตรองตามเพ่งตาม ด้วยการพิจารณาซึ่งธรรม เป็นผู้รู้แจ้งธรรมอันเป็นเครื่องออกจากทุกข์ได้แล้ว อันเป็นประโยชน์แก่ตนแก่ท่าน และเมื่อได้ตรีกตามตรองตามเพ่งตามด้วยการพิจารณาซึ่งธรรม ย่อมทำให้มีความบันเทิงใจ มีความยินดี มีกายอันสงบ สุขย่อมบังเกิดขึ้น จิตย่อมตั้งมั่น เมื่อจิตตั้งมั่นแล้วปัญญาย่อมเห็นแจ้งในอริยธรรม

๓.๒.๑.๕ บรรลุด้วยอำนาจของสมาธินิมิต

สมาธินิมิต คือ เอกัคคตาว่าเป็น สมาธินิมิต คือ “ความตั้งอยู่แห่งจิตความดำรงอยู่ ความตั้งมั่น ความไม่ซัดส่าย ความไม่ฟุ้งซ่าน ความที่จิตไม่ซัดส่าย สมณะ สมาธิทริย สมาธิพละ สัมมาสมาธิ ในสมัยนั้นนี้ชื่อว่า เอกัคคตาที่เกิดขึ้นในสมัยนั้น”^{๗๖} “อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ทำนิพพานให้เป็นอารมณ์ ได้สมาธิ ได้เอกัคคตาจิต เธอสงัดจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว”^{๗๗}

ในพระสูตรตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สคาถวรรค วิมุตตายนสูตร ท่านได้แสดงการบรรลุธรรมด้วยสมาธินิมิตไว้ดังนี้

ปุณ จปริ ภิกขเว ภิกขุโน นเหว โข สดถา ฌมมํ เทเสติ อณฺณุตโร วา ครุญฺจานิโย สพฺรหมจาริ
 นปี ยถาสุตํ ยถาปริยตตํ ฌมมํ วิตถาเรน ปเรสํ เทเสติ นปี ยถาสุตํ ยถาปริยตตํ ฌมมํ วิตถาเรน
 สุขมาโย กโรติ นปี ยถาสุตํ ยถาปริยตตํ ฌมมํ เจตสา อนฺนุวิตกเกติ อนฺนุวจาเรติ มนฺสาณูปะกฺขติ
 อปีจ ขวสฺส อณฺณตโร สมาธินิมิตตํ สุคฺคหิตํ โหติ สุมณฺสิกตํ สุปจาริตํ สุปปฏิวิทฺธํ ปญฺญาเย ยถา

^{๗๖} อภ.สง. (ไทย) ๓๔/๘๘/๔๓.

^{๗๗} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๔๘๐/๒๙๑.

ยถา ภิกขเว ภิกขุโน อญญตร สสมาธิमितตํ สุกคหิตํ โหติ สุมณสิกตํ สุปจาริตํ สุปปฏิวิทํ ปณณาย ตถา ตถา โส ตสมี ฌมเม อตถปภิสสเวทิจ โหติ ฌมมปภิสสเวทิจ ตสส อตถปภิสสเวทิจโน ฌมมปภิสสเวทิจโน ปามุชชํ ขายติ ปมุทิตสส ปิติ ขายติ ปิติมนสส กาโย ปสสมภติ ปสสททกาโย สุขํ เวเทติ สุขิโน จิตตํ สมารียติ ^{๗๘}

ศาสดาหรือเพื่อนพรหมจารีผู้ตั้งอยู่ในฐานะครุบางรูปไม่ได้แสดงธรรมแก่ภิกษุ แม้ภิกษุก็ไม่ได้แสดงธรรมตามที่ตนได้สดับมาตามที่ตนได้เรียนมาแก่ผู้อื่นโดยพิสดาร ไม่ได้สาธยายธรรมตามที่ตนได้สดับมาตามที่ตนได้เรียนมาโดยพิสดาร และไม่ได้ตรึกตามตรองตามเพ่งตามด้วยใจซึ่งธรรมตามที่ตนได้สดับมาตามที่ตนได้เรียนมา แต่เธอเรียนสมาธิमितอย่างใดอย่างหนึ่งมาดี มนสิการดี ทรงจำไว้ดีแห่งตลอดดีด้วยปัญญา เธอรู้แจ้งอรรถรู้แจ้งธรรมในธรรมนั้นตามที่ได้เรียนสมาธิ นิมิตอย่างใดอย่างหนึ่งมาดี มนสิการดี ทรงจำไว้ดีปราโมทย์ เมื่อมีปราโมทย์ ย่อมเกิดปิติ เมื่อใจเกิดปิติ กายย่อมสงบ เธอมีกายสงบ ย่อมได้รับสุข เมื่อมีสุขจิตย่อมตั้งมั่น ^{๗๙}

เนื้อหาดังกล่าวแสดงให้เห็นถึง การเรียนสมาธิमितอย่างใดอย่างหนึ่งมาดีแล้ว กระทำไว้ในใจด้วยดีแล้ว ทรงจำไว้ดีแล้ว แห่งตลอดดีด้วยปัญญา รู้แจ้งอรรถรู้แจ้งธรรมในธรรมนั้นตามที่ได้เรียนมา ทำให้เกิดปราโมทย์ เมื่อมีความปราโมทย์ ย่อมเกิดปิติ เมื่อใจเกิดปิติ กายย่อมสงบระงับ เมื่อกายสงบระงับแล้ว จิตย่อมเป็นสุข เมื่อมีสุข จิตย่อมตั้งมั่น ด้วยดีเพื่อความสิ้นอาสวะ แม้ศาสดาหรือเพื่อนพรหมจารีไม่ได้แสดงธรรมให้ฟัง ไม่ได้แสดงธรรมแก่ผู้อื่นโดยพิสดาร ไม่ได้สาธยายธรรมโดยพิสดาร และไม่ได้ตรึกตามตรองตามเพ่งตามด้วยใจ ซึ่งธรรมตามที่ตนได้สดับมาตามที่ตนได้เล่าเรียนมา

การตั้งจิตไว้ในภายในจนจิตสงบ แล้วทำจิตภายในนั้นเป็นเอกัคคตารมณ์ขึ้นดำรงไว้ให้มั่นในสมาธิमित ที่เป็นความว่างภายใน เมื่อใส่ใจความว่างภายในจิตก็ย่อมแล่นไป มีความเลื่อมใส ตั้งมั่น น้อมไปในความว่างภายในนั้น เมื่อจิตเป็นดังนั้นแล้วก็แสดงว่า เป็นผู้รู้ถึงความว่างภายในของตน และพระพุทธรองค์ยังได้แสดงปัญญอันเป็นผลที่เกิดขึ้นจากสมาธิให้ภิกษุฟังอีกว่า

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจะมีปัญญารักษาตน มีสติเจริญสมาธิหาประมาณมิได้เกิด เมื่อเธอมีปัญญารักษาตน มีสติ เจริญสมาธิหาประมาณมิได้อยู่ ญาณ ๕ อย่าง ย่อมเกิดขึ้นเฉพาะตน ญาณ ๕ อย่างเป็นไฉน คือ ญาณย่อมเกิดขึ้นเฉพาะตนว่า สมาธินี้มีสุขในปัจจุบัน และมีสุขเป็นวิบากต่อไป ๑ สมาธินี้เป็นอริย ปราศจากอาภิส ๑ สมาธินี้อันคนเลวเสพไม่ได้ ๑ สมาธินี้จะเอืดย ประณีต ได้ด้วยความสงบระงับ บรรลุได้ด้วยความเป็นธรรมเอกผุดขึ้น และมีขอบรรลุได้ด้วยการข่มธรรมที่เป็นข้าศึกห้ามกิเลสด้วยจิตอันเป็นสังขาร ๑ ก็เราย่อมมีสติเข้าสมาธินี้ได้ มีสติออกจากสมาธินี้ได้ ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจะมีปัญญารักษาตน มีสติเจริญสมาธิอันหาประมาณมิได้เกิด เมื่อเธอทั้งหลายมีปัญญารักษาตน มีสติเจริญสมาธิอันหาประมาณมิได้อยู่ ญาณ ๕ อย่างนี้แล ย่อมเกิดขึ้นเฉพาะตน”

ในเนื้อหาดังกล่าวจะวิเคราะห์ได้ว่า ผู้ที่มีสติเจริญสมาธิโดยลำดับซึ่งหาประมาณมิได้ ฟังเห็นผลได้ คือ ย่อมเป็นผู้มีปัญญาตามรักษาดำเนินอยู่ด้วยญาณ ๕ อย่าง คือ เป็นผู้มีความสุขในปัจจุบันและจะ

^{๗๘} อภ.ปญจก. (บาลี) ๒๒/๒๖/๒๐.

^{๗๙} อภ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๒๖/๓๔.

ได้รับผลของสุขนั้น, เป็นสิ่งอันประเสริฐไว้สิ่งที่องอาศัย, ไม่ใช่ธรรมของคนทั่วไป, เป็นธรรมละเอียด ประณีต ด้วยความเป็นผู้สงบระงับ บรรลุแล้วด้วยจิตอันตั้งมั่นแต่หาได้บรรลุด้วยการข่มไว้ไม่, เป็นผู้ที่สามารถเข้า สมาธิด้วยสติได้ และสามารถออกจากสมาธิด้วยสติได้, ญาณ ๕ ประการนี้ย่อมเกิดกับภิกษุทั้งหลายในครั้งพุทธกาล ผู้ที่เข้าถึงสมาธินี้มีตัณหาอันรู้ได้ด้วยเฉพาะตน

เพื่อให้เห็นโครงสร้างของการบรรลุธรรมด้วยเหตุทั้ง ๕ ประการ ผู้วิจัยได้นำเหตุปัจจัยที่เป็นแนวทางแห่งการหลุดพ้น ดังปรากฏในวิมุตตยตนสูตร จึงแสดงตารางประกอบไว้ ดังนี้

ตารางที่ ๑ แสดงการบรรลุธรรมทั้ง ๕ ประการ

เหตุแห่งการหลุดพ้น	บรรลุธรรมด้วยเหตุ	ขบวนการบรรลุ	ผลแห่งการบรรลุธรรม
๑.บรรลุในขณะที่ฟังธรรม	การฟังธรรมจากพระศาสดาก็คือ จากเพื่อนพรหมจรรย์ก็เป็นผู้เป็นครูผู้สอน	รู้แจ้งอรรถ รู้แจ้งธรรมตามที่ได้ฟัง	เกิดปราโมทย์ ปีติ กายสงบ เป็นผู้มีความสุข จิตตั้งมั่นควรแก่การงานคือ การยกจิตขึ้นสู่วิปัสสนา ด้วยความไม่เที่ยงเป็นต้น
๒.บรรลุในขณะที่แสดงธรรม	ภิกษุได้แสดงธรรมตามที่ตนศึกษามาเล่าเรียนมาให้แก่ผู้อื่นโดยพิสดาร	เป็นผู้รู้แจ้งสาระอันเป็นประโยชน์ แก่ตนแก่ท่าน และธรรมอันเป็นเครื่องออกจากทุกข์ได้	การแสดงธรรมย่อมมีความบันเทิงใจ มีความยินดี กายสงบ สุขย่อมบังเกิดขึ้น จิตย่อมตั้งมั่น เมื่อจิตตั้งมั่นแล้วปัญญาย่อมเห็นแจ้งในสัจธรรม
๓.ในขณะที่สาธยายธรรม	ภิกษุได้สาธยายธรรมตามที่ตนศึกษามา เล่าเรียน มาสดับมาโดยพิสดาร	เป็นผู้รู้แจ้งสาระอันเป็นประโยชน์ แก่ตนแก่ท่าน และธรรมอันเป็นเครื่องออกจากทุกข์ได้	เมื่อได้สาธยายธรรมท่านมีความบันเทิงใจ มีความยินดี มีกายอันสงบ สุขย่อมบังเกิดขึ้น จิตย่อมตั้งมั่น เมื่อจิตตั้งมั่นแล้วปัญญาย่อมเห็นแจ้งในสัจธรรม
๔.บรรลุในขณะที่พิจารณาธรรม	ภิกษุได้ตรึกตามตรองตามเพ่งตามด้วยการพิจารณาซึ่งธรรม	เป็นผู้รู้แจ้งสาระอันเป็นประโยชน์ แก่ตนแก่ท่าน และธรรมอันเป็นเครื่องออกจากทุกข์ได้	เมื่อตรึกตามตรองตามเพ่งตามด้วยการพิจารณาซึ่งธรรม มีความบันเทิงใจ มีความยินดี มีกายอันสงบ สุขย่อมบังเกิดขึ้น จิตย่อมตั้งมั่น เมื่อจิตตั้งมั่นแล้วปัญญาย่อมเห็นแจ้งในสัจธรรม
๕.บรรลุด้วยอำนาจของสมาธิ	การเรียนสมาธิมีตัวอย่างหนึ่งมาดีแล้ว กระทำไว้ในใจด้วยดีแล้ว ทรงจำไว้ดีแล้ว ทางตลอดดีด้วยปัญญา	รู้แจ้งอรรถรู้แจ้งธรรมในธรรมนั้นตามที่ได้เรียนมา	เมื่อมีความปราโมทย์ ย่อมเกิดปีติ เมื่อใจเกิดปีติ กายย่อมสงบระงับ เมื่อกายสงบระงับแล้ว จิตย่อมเป็นสุข เมื่อมีความสุข จิตย่อมตั้งมั่นด้วยดี เพื่อความสิ้นอาสวะ

สรุปได้ว่า เหตุแห่งวิมุตติ ๕ ประการนี้ที่ทำให้หลุดพ้นได้คือ บรรลุในขณะฟังธรรม, บรรลุในขณะแสดงธรรม, บรรลุในขณะที่สาธยายธรรม, บรรลุในขณะพิจารณาธรรม, บรรลุด้วยอำนาจของสมาธิ, ซึ่งเป็นเหตุให้จิตของบุคคลผู้ไม่ประมาท ผู้มีความเพียร มีใจเด็ดเดี่ยวอยู่ ที่ยังไม่หลุดพ้นย่อมทำให้หลุดพ้น ผู้ที่มีอาสวะยังไม่สิ้น ย่อมถึงความสิ้นไป หรือย่อมได้บรรลุธรรมอันเกษมจากโยคะชั้นเยี่ยมที่ยังไม่ได้บรรลุ คือ พระนิพพานโดยที่สุด

๓.๒.๒ อริยมรรค

อริยมรรคมืองค์ ๘ เป็นเหตุเว้นจากที่สุดแห่งทุกข์ทั้ง ๒ อย่าง คือ “กามสุขัลลิกานุโยค (การหมกมุ่นอยู่ด้วยกามสุขในกามทั้งหลาย) เป็นธรรมอันทราม เป็นของชาวบ้าน เป็นของปุถุชน ไม่ใช่ของพระอริย ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ อตถกิลมณานุโยค (การประกอบความเดือดร้อนแก่ตน) เป็นทุกข์ ไม่ใช่ของพระอริย ไม่ประกอบด้วยประโยชน์”^{๘๐} มัชฌิมาปฏิปทาอันเป็นทางสายกลางที่ไม่เอียงเข้าใกล้ที่สุด ๒ ประการนี้ พระตถาคตได้ตรัสปฏิบัติที่ก่อให้เกิดจักขุ ก่อให้เกิดญาณ เป็นไปเพื่อความสงบระงับ เพื่อรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้ เพื่อบรรลุซึ่งนิพพานนั้น คือ อริยมรรคมืองค์ ๘ นี้ ได้แก่

๑) สัมมาทิฐิ คือ “ความรู้ในทุกข์ (ความทุกข์) ความรู้ในทุกข์สมุทัย (เหตุเกิดแห่งทุกข์) ความรู้ในทุกข์นิโรธ (ความดับทุกข์) ความรู้ในทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา (ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์) นี้เรียกว่า สัมมาทิฐิ”^{๘๑} การเกิดเป็นทุกข์ ความแก่เป็นทุกข์ ความเจ็บเป็นทุกข์ ความตายเป็นทุกข์ ความขัดเคืองใจเป็นทุกข์ ความพลัดพรากจากสิ่งที่รักก็เป็นทุกข์ ไม่สมปรารถนา คือ ความทุกข์ ความอยากความเพลิดเพลิน คือ กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา นี้คือ เหตุแห่งทุกข์ ความดับตัณหาไม่เหลือด้วยวิราคะ ความสละคืน ความหลุดพ้น ความไม่ยินดีในตัณหา นี้คือ ความดับทุกข์ อริยมรรคมืองค์ ๘ นี้ เป็นทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ คือ หนทางการสิ้นทุกข์

๒) สัมมาสังกัปปะ คือ “ความดำริในการออกจากกาม ความดำริในการไม่พยาบาท ความดำริในการไม่เบียดเบียนนี้ เรียกว่า สัมมาสังกัปปะ”^{๘๒} การตั้งมั่นภายในจิตว่า จะไม่ยินดีเพลิดเพลินในกามคุณทั้งหลาย ไม่พยาบาทปองร้ายผู้ใด ไม่เบียดเบียนผู้ใด

๓) สัมมาวาจา คือ “เจตนาเป็นเหตุเว้นจากการพูดเท็จ เจตนาเป็นเหตุเว้นจากการพูดส่อเสียด เจตนาเป็นเหตุเว้นจากการพูดคำหยาบ เจตนาเป็นเหตุเว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ นี้เรียกว่า สัมมาวาจา”^{๘๓} การเว้นจากวาจาอันเป็นเท็จ วาจาเสียดแทง วาจาหยาบคาย วาจาอันหาสารไม่ได้

๔) สัมมากัมมันตะ คือ “เจตนาเป็นเหตุเว้นจากการฆ่าสัตว์ เจตนาเป็นเหตุเว้นจากการลักทรัพย์ เจตนาเป็นเหตุเว้นจากการประพฤติดินในกามนี้ เรียกว่า สัมมากัมมันตะ”^{๘๔} เป็นผู้งดเว้นแล้วจากทำชีวิตผู้อื่นให้ตกลง ถือเอาสิ่งที่มีเจ้าของโดยอาการลักขโมย ประพฤติผิดล่วงละเมิดผู้ที่เป็นที่ของผู้อื่น

^{๘๐} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๐๘๑/๕๙๒.

^{๘๑} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๔๐๒/๓๓๕.

^{๘๒} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๔๐๒/๓๓๕.

^{๘๓} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๔๐๒/๓๓๕.

^{๘๔} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๔๐๒/๓๓๕.

๕) สัมมาอาชีวะ คือ “พระอริยสาวกในพระธรรมวินัยนี้ ละมิจฉาอาชีวะแล้ว เลี้ยงชีพด้วยสัมมาอาชีวะ นี้เรียกว่าสัมมาอาชีวะ”^{๘๕} การเว้นจากอาชีพผิดศีลธรรม เช่น การค้าอาวุธ ค้ายาพิษต่าง ๆ สารเสพติด สุราเมรัย เป็นต้น

๖) สัมมาวายามะ คือ “ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ ยังฉันทะให้เกิด พยายาม ปราปรก ความเพียรประคองจิต มุ่งมั่นเพื่อความไม่เกิดขึ้นแห่งบาปอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้น ยังฉันทะให้เกิด พยายาม ปราปรกความเพียรประคองจิต มุ่งมั่นเพื่อละบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว ยังฉันทะให้เกิด พยายาม ปราปรกความเพียรประคองจิต มุ่งมั่นเพื่อความเกิดขึ้นแห่งกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้น ยังฉันทะให้เกิด พยายาม ปราปรกความเพียรประคองจิต มุ่งมั่นเพื่อความดำรงอยู่ ไม่เลือนหาย ภิกษุโดยภาพ ไพบูลย์ เจริญเต็มที่แห่งกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว นี้เรียกว่า สัมมาวายามะ”^{๘๖}

คือ การสร้างความพอใจ ปราปรกเพียร ตั้งมั่น ป้องกันบาปอกุศลที่ยังไม่เกิดขึ้นไม่ให้เกิดขึ้น ละบาปอกุศลที่เกิดขึ้นแล้ว ทำกุศลที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น ทรงไว้ รักษาไว้ซึ่งกุศลที่เกิดขึ้นแล้ว ทำให้เจริญเต็มที่

๗) สัมมาสติ คือ “ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติพิจารณาเห็นกายในกายอยู่ พึงกำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้ พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลายอยู่ ฯลฯ พิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ ฯลฯ เป็นผู้มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติพิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายอยู่ พึงกำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้ นี้เรียกว่า สัมมาสติ”^{๘๗} การมีสัมมาสติ คือ เป็นผู้มีความเพียร ที่ต้องอาศัยความรอบรู้อย่างมีสติเพื่อพิจารณากาย เวทนา จิต และธรรม ซึ่งเป็นเหตุกำจัดความโลภ ความอยากได้อะไรอยากมี อยากเป็นในโลกได้

๘) สัมมาสมาธิ คือ “ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ สงัดจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลาย แล้วระงับไป ภิกษุนั้นจึงบรรลุทุติยฌาน ที่มีความผ่องใสภายใน มีภาวะที่จิตเป็นหนึ่งผุดขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ มีแต่ปิติและสุขอันเกิดจากสมาธิอยู่ บรรลุตติยฌาน บรรลุจตุตถฌานอยู่ นี้เรียกว่า สัมมาสมาธิ”^{๘๘} คือ บุคคลผู้สงัดจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลาย บรรลุปฐมฌาน ทุติยฌาน ตติยฌาน และจตุตถฌาน ที่ไม่มีทุกข์ไม่มีสุข มีแต่สติที่บริสุทธิ์บริบูรณ์ด้วยอุเบกขาอยู่

สรุปว่า อริยมรรคมีองค์ ๘ นี้เรียกว่า ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ เมื่อได้ดำเนินตามไตรสิกขาสมบูรณ์แล้ว จัดว่าเป็นการเจริญอริยมรรคมีองค์ ๘ ไปพร้อม พระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์ได้แสดงอริยมรรคมีองค์ ๘ เข้าในชั้นทั้ง ๓ ไว้ดังนี้ “สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ และสัมมาอาชีวะ จัดเข้าในศีลชั้น สัมมาวายามะ สัมมาสติและสัมมาสมาธิจัดเข้าในสมาธิชั้น สัมมาทิฐิ และสัมมาสังกัปปะ จัดเข้าในปัญญาชั้น”^{๘๙} ผู้ต้องการพ้นทุกข์ต้องเจริญซึ่งมรรคมีองค์ ๘ นี้ให้มากจึงจะบรรลุ

^{๘๕} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๔๐๒/๓๓๖.

^{๘๖} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๔๐๒/๓๓๖.

^{๘๗} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๔๐๒/๓๓๖.

^{๘๘} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๔๐๒/๓๓๗.

^{๘๙} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๖๓/๕๐๓.

ถึงปฏิเวธธรรมได้ นี่แลคือทาง นี่แลคือข้อปฏิบัติที่จะทำให้พ้นทุกข์โดยไม่ต้องเวียนกลับมาในวัฏสงสารอีก

๓.๓ แนวทางปฏิบัติเพื่อบรรลุธรรมในกฎทนต์สูตร

แนวทางการปฏิบัติเพื่อเป็นผู้เข้าถึงกระแสแห่งธรรมที่อาศัยเหตุ คือ ศรัทธาอันไม่หวั่นไหว อาศัยปัจจัยในการดเว้นของเบญจศีล มีการเจริญปัญญาด้วยฉันทและญาณ เพื่อให้เกิดสมถภาวนา คือ ความตั้งมั่นแห่งจิต และให้เกิดวิปัสสนาภาวนามีปัญญาเห็นแจ้งตามความเป็นจริง

๓.๓.๑ แนวทางปฏิบัติเพื่อบรรลุธรรม

ในกฎทนต์สูตร พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้แสดงอานิสงส์ของยถาที่ใช้ทุนน้อยกว่า มีการเตรียมการน้อยกว่า แต่มีอานิสงส์มากกว่ายถาสมบัติ มากผลกว่าทานที่เคยทำสืบ ๆ กันมา และมีอานิสงส์มากกว่าการสร้างวิหาร ยถานั้น คือ “ยถาของบุคคลผู้มีจิตเลื่อมใส ถึงพระพุทธรูปพร้อมทั้งพระธรรมและพระสงฆ์เป็นสรณะนี้ เป็นยถาซึ่งใช้ทุนทรัพย์และการเตรียมน้อยกว่า แต่มีอานิสงส์มากกว่ายถาสมบัติ ๓ ประการ มิ่งค้ำประกอบ ๑๖ มีอานิสงส์มากกว่านิยทานที่ทำสืบกันมา และมีอานิสงส์มากกว่าวิหารทานนี้”^{๙๐} เป็นการถึงสรณะด้วยการบริจาคชีวิตแก่พระรัตนตรัย

ในปฐมสมุททนิสัฏกสูตร พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้แสดงความเลื่อมใสที่ไม่มี ความหวั่นไหวของพระโสดาบัน อันมีต่อพระรัตนตรัย แม้ท่านจะเป็นผู้ที่ยังไม่มีปัญญาจุพระอริยที่สูงกว่าท่าน แต่เป็นผู้ที่แน่นอนแล้วว่า ไม่ตกไปในภูมิที่ต่ำ และจะได้เป็นผู้ตรัสรู้ในภายหน้า ไว้ว่า

ประกอบด้วยความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระพุทธรูปว่า ‘แม้เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ฯลฯ เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นพระพุทธรูป เป็นพระผู้มีพระภาค’ ประกอบด้วยความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระธรรม ฯลฯ ประกอบด้วยความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระสงฆ์ ฯลฯ ไม่มีหาสปัญหา ไม่มีชวนปัญหา ทั้งไม่ถึงพร้อมด้วยวิมุตติ เขาจึงเป็นพระโสดาบัน ไม่มีทางตกต่ำ มีความแน่นอนที่จะสำเร็จสัมโพธิในวันข้างหน้า เพราะสังโยชน์ ๓ ประการสิ้นไป แม้บุคคลนี้ก็พ้นจากนรก กำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน ภูมิแห่งเปรต อบาย ทุกคติ และวินิบาต^{๙๑}

บุคคลผู้อาศัยยถา เป็นผู้เลื่อมใสในพระรัตนตรัย แต่ยังไม่มีความปัญญามาก ยังไม่หลุดพ้น ท่านคือ พระโสดาบัน ซึ่งไม่มีทางตกต่ำอีกต่อไป มีความสำเร็จแน่นอนแล้วในอนาคต

พราหมณ์ก็ได้ถามพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอีกว่า มียถาอะไรที่มีอานิสงส์มากกว่านี้อีก พระองค์ก็ได้ตรัสว่า

การที่บุคคลผู้มีจิตเลื่อมใสสมาทานสิกขาบททั้งหลาย คือ เจตนาเป็นเหตุเว้นจากการฆ่าสัตว์ เจตนาเป็นเหตุเว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้ เจตนาเป็นเหตุเว้นจากการประพฤติ

^{๙๐} ที.สี. (ไทย) ๙/๓๕๑/๑๔๗.

^{๙๑} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๐๒๐/๕๓๑.

ผิดในกาม เจตนาเป็นเหตุเว้นจากการพูดเท็จ เจตนาเป็นเหตุเว้นจากการเสพของมีนเมา คือ สุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาท นี่เป็นยัญซึ่งใช้ทุนทรัพย์และมีการตระเตรียมน้อยกว่า แต่มีอานิสงส์มากกว่ายัญสมบัติ ๓ ประการ มีองค์ประกอบ ๑๖ มีอานิสงส์มากกว่านิตยทานที่ทำสับกันมา มีอานิสงส์มากกว่าวิหารทาน และมีอานิสงส์กว่าสรวงมนัสนี้^{๙๒}

บุคคลผู้มีจิตเลื่อมใส มีความสัจจะ มีความสำรวม และมีเจตนาที่จะงดเว้นจากปาณาติบาต อทินนาทาน กาเมสุมิฉฉาจาร มุสาวาท และการดื่มสุราเมรัยนี้ มีอานิสงส์มากกว่ายัญสมบัติ ทานอันเป็นนิตย การสร้างวิหาร และการถึงสรวงมนัสนี้

พราหมณ์ก็ได้ถามพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอีกว่า มียัญอะไรที่มีอานิสงส์มากกว่าการเลื่อมใสสมาทานสิกขาบททั้งหลายนี้อีก พระองค์ก็ได้ตรัสว่า

“พราหมณ์ ตถาคตอุบัติขึ้นมาในโลกนี้ เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ด้วยตนเองโดยชอบ เพียบพร้อมด้วยวิชาและจรณะ เสด็จไปดี รู้แจ้งโลก เป็นสารถีฝึกผู้ที่ควรฝึกได้อย่างยอดเยี่ยม เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย^{๙๓} ภิกษุชื่อว่าสมบุรณ์ด้วยศีลเป็นอย่างนี้แล ฯลฯ บรรลุปฐมฌานอยู่นี้เป็นยัญซึ่งใช้ทุนทรัพย์และมีการตระเตรียมน้อยกว่า แต่มีอานิสงส์มากกว่ายัญที่กล่าวมาแล้วก่อน ๆ ฯลฯ บรรลุทุติยฌานอยู่ บรรลุตติยฌานอยู่ บรรลุจตุตถฌานอยู่ นี่เป็นยัญซึ่งใช้ทุนทรัพย์และมีการตระเตรียมน้อยกว่า แต่มีอานิสงส์มากกว่ายัญที่กล่าวมาแล้วก่อน ๆ ฯลฯ น้อมจิตไปเพื่อญาณทัสสนะ ฯลฯ นี่เป็นยัญซึ่งใช้ทุนทรัพย์และมีการตระเตรียมน้อยกว่า แต่มีอานิสงส์มากกว่ายัญที่กล่าวมาแล้วก่อน ๆ ฯลฯ รู้ชัดว่าชาติสิ้นแล้ว อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้วไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป”^{๙๔}

การอุปัชฌาย์โลกของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นเหตุให้ผู้ดำเนินตามได้เกิดปัญญารู้แจ้งเห็นจริงในปฏิบัติอันประเสริฐโดยไม่ต้องกลับมาเป็นทุกข์อีก พระองค์ได้แสดงถึงพุทธคุณ และได้ชี้ให้เห็นถึงผู้ที่สมบุรณ์ด้วยศีล แล้วดำรงตนด้วยการเจริญสมณภาวนา จนบรรลุฌานยกขึ้นสู่วิปัสสนาภาวนา พิจารณาธรรมอยู่ด้วยไตรลักษณ์ อาศัยอริยมรรคเป็นหนทางนำไปสู่การรู้เท่าทันความเป็นจริง ย่อมได้รู้ชัดแล้วว่า ชาติสิ้นแล้ว อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว กิจที่ควรทำได้ทำเสร็จแล้ว ซึ่งไม่มีกิจอื่นใดเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป

๓.๓.๒ แนวทางบรรลุดรรรมของกุกุทันตพราหมณ์

การบรรลุดรรรมในกุกุทันตสูตร กุกุทันตพราหมณ์ เมื่อได้ฟังยัญที่พระพุทธรองค์แสดงแล้ว ได้มีความเข้าใจเรื่องยัญในทางพระพุทธศาสนา ว่าอะไรที่มีอานิสงส์มากกว่ากัน และท่านก็ได้กล่าว

^{๙๒} ที.สี. (ไทย) ๙/๓๕๒/๑๔๗.

^{๙๓} ที.สี. (ไทย) ๙/๑๕๗/๕๐.

^{๙๔} ที.สี. (ไทย) ๙/๓๕๓/๑๔๘.

คำสรรเสริญพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ดังอรรถกถาแสดงไว้ในพระสูตรตันตปิฎก ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค ฎุทนต์สูตร เมื่อพราหมณ์ได้กราบทูลว่า

ข้าแต่ท่านพระโคตม ภาชิตของพระองค์มีความชัดเจนไพเราะยิ่งนัก เปรียบเหมือนบุคคล หายของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางแก่ผู้หลงทาง ข้าพระองค์ขอถึงท่านพระโคตม พร้อมทั้ง พระธรรม และพระสงฆ์เป็นสรณะ ขอท่านจงทรงจำข้าพระองค์ว่าเป็นอุบาสกผู้ถึงสรณะคณัน ตั้งแต่ วันนี้เป็นต้นไปจนตลอดชีวิต

พราหมณ์ได้ชื่นชม ภาชิตของพระองค์และได้แสดงตนเป็นผู้เข้าถึงซึ่งไตรสรณคมณ์ตั้งแต่นั้นมา พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงรู้ถึงจิตของพราหมณ์ แล้วพระองค์ก็จะเริ่มแสดงหลักธรรมขั้นต่อไป ด้วยเรื่องของอนุพุทฺธิกา และอริยสัจ ๔ ดังมีปรากฏในอรรถกถา ฎุทนต์สูตรว่า

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสอนุพุทฺธิกาแก่ฎุทนต์พราหมณ์ คือ ทรงประกาศ ทานกถา สีลกถา สักคกถา โทษของกามที่ต่ำช้า เศร้าหมอง และอาณิสสการออกจากกาม เพราะทรง ทราบแล้วว่า ฎุทนต์พราหมณ์มีจิตที่ควรแล้ว มีจิตอ่อน มีจิตปราศจากนิวรณ์ มีจิตราเริงผ่องใสแล้ว จึงเริ่มพระธรรมเทศนา ลำดับนั้นพระผู้มีพระภาค (อถ โข ภควา) เป็นคำขึ้นต้น^{๙๕} กล่าวคำขึ้นต้นด้วย พระองค์เอง และทรงตรัสอริยสัจ ๔ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค โปรตฎุทนต์พราหมณ์ ได้ดวงตา เห็นธรรมเป็นพระอริยบุคคล บรรลุเป็นพระโสดาบัน ดังมีปรากฏหลักฐานพระบาลีแสดงไว้ว่า

“เอวเมว ฎุทนต์สส พราหมณสส ตสมิเวย อาสเน วิรชํ วิตมลํ ธมมจกข อุทปาที ยักิณฺณิ สมุทยธมมํ สพฺพนตํ นิโรธธมฺมนติ”^{๙๖} ธรรมจักขุอันไร้ธุลี คือ กิเลส ปราศจากมลทิน เกิดขึ้นแก่ พราหมณ์ฎุทนต์ตะบนที่นั่นนั่นเองว่า “สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งปวงมีความดับ ไปเป็นธรรมดา”

ซึ่งคำว่า ธรรมจักขุ แสดงถึง ภูมิธรรมความเป็นอริยบุคคลขึ้นพระโสดาบัน เช่นเดียวกับข้อความตอนท้ายใน ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร^{๙๗} ที่แสดงเรื่องราวการบรรลุธรรมของพระอัญญา โกณทัณฺณะ ว่า “ยักิณฺณิ สมุทยธมมํ สพฺพนตํ นิโรธธมฺมนติ”^{๙๘}

อนุพุทฺธิกาที่พระองค์แสดงให้พราหมณ์ฟังนั้นเป็นธรรมที่แสดงไปตามจริตอุปนิสัย ของสัตว์โลก คือ สอนให้เป็นผู้สละความตระหนี่ออกจากจิตใจก่อน แล้วก็ให้เป็นผู้ระงับภัยเวรทั้ง ๕ เพื่อเป็นการไม่เบียดเบียนตนและผู้อื่น เมื่อเป็นผู้มีศีลอันรักษาดีแล้ว เบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตก

^{๙๕} ที.สี.อ. (ไทย) ๑/๓๕๔-๓๕๘/๔๐๔.

^{๙๖} ที.สี. (บาลี) ๙/๓๕๕/๑๔๙.

^{๙๗} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๓-๑๙/๒๐-๒๗.

^{๙๘} วิ.ม. (บาลี) ๔/๑๙/๙๗.

ที่ไปจุติ คือ สวรรค์ แล้วก็ได้แสดงถึงโทษของกามคุณทั้งหลายว่าเป็นสิ่งไม่ควรยึดติด วิธีทางที่จะออกจากอำนาจของความอยากนั้น คือ การออกบวชเพื่อชำระความเศร้าหมองของจิตใจ

เมื่อจิตของพราหมณ์สมควร คือ พร้อมแล้วที่จะบรรลุธรรม นิเวศน์ของท่านนั้นถูกข่มไว้ได้ด้วยอานุภาพแห่งอนุปปฟิโกา จิตของท่านก็เบิกบานผ่องใส พร้อมทั้งจะรับน้ำย้อมด้วยการฟังธรรมที่พระองค์ทรงแสดงเองนั้น คือ อริยสัจ ๔ เป็นหนึ่งในหกของวิปัสสนาภูมิ

พราหมณ์ได้บรรลุธรรมในขณะที่ฟังธรรมด้วยการเจริญวิปัสสนา ในขณะที่พราหมณ์ฟังธรรมตามลำดับ จิตของพราหมณ์สมควร เบิกบานผ่องใส แล้วยกจิตขึ้นสู่วิปัสสนาเพราะได้พิจารณาอริยสัจ ๔ ที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้แสดง พราหมณ์ได้พิจารณาอริยสัจ ๔ ด้วยหลักวิปัสสนาภาวนา คือ “รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า นี่ทุกข์, รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า นี่ทุกข์สมุทัย, รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า นี่ทุกข์นิโรธ, รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า นี่ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา”^{๙๙} เป็นการพิจารณารู้เท่าทันโดยจิตไม่เข้าไปยึดมั่นถือมั่น “โดยย่ออุปาทานขันธ์ ๕ เป็นทุกข์”^{๑๐๐} นี่คือ ทุกขอริยสัจ

การพิจารณาทุกข์สมุทัยอริยสัจ คือ “ต้นเหตุนี้เป็นเหตุเกิดขึ้นในภพใหม่ สหคตด้วยความกำหนดยินดี เป็นเหตุผลิตเพลินในอารมณ์นั้น ๆ คือ กามตัณหา ภวตัณหา และวิภวตัณหา”^{๑๐๑} ตัณหาเมื่อเกิดขึ้นในที่ใด ก็ตั้งอยู่ที่นั่น

การพิจารณาทุกข์นิโรธอริยสัจ คือ “ความดับกิเลสไม่เหลือด้วยวิราคะ ความปล่อยวาง ความสลัดคืน ความพ้น ความไม่ติด”^{๑๐๒} ตัณหาเมื่อเกิดขึ้นในที่ใด ก็ดับในที่นั้น

การพิจารณาทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา คือ “อริยมรรคมีองค์ ๘ นั้นแน่แล ได้แก่ ๑. สัมมาทิฐิ (เห็นชอบ) ๒. สัมมาสังกัปปะ (ดำริชอบ) ๓. สัมมาวาจา (เจรจาชอบ) ๔. สัมมากัมมันตะ (กระทำชอบ) ๕. สัมมาอาชีวะ (เลี้ยงชีพชอบ) ๖. สัมมาวายามะ (พยายามชอบ) ๗. สัมมาสติ (ระลึกชอบ) ๘. สัมมาสมาธิ (ตั้งจิตมั่นชอบ)”^{๑๐๓} นี่คือนหนทางแห่งการดับทุกข์

เมื่อพราหมณ์ได้พิจารณาอริยสัจแล้ว ทำให้เป็นผู้ได้ดวงตาเห็นธรรมอันปราศจากธุลีและมลทินว่า สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งปวงมีความดับไปเป็นธรรมดา

ในกฎทนต์สูตร ได้กล่าวถึงการบรรลุธรรมของกฎทนต์พราหมณ์ ที่ได้รับฟังการแสดงธรรมตามลำดับที่เรียกว่า อนุปปฟิโกา จนจิตเกิดความสงบผ่องใส พร้อมรับฟังธรรมที่เรียกว่า สามกังสิกเทศนา หรือ อริยสัจ ๔ ได้แก่ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค เหล่านี้ เป็นหลักการใช้สติปัญญา ๔ ที่

^{๙๙} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๘๖/๓๒๔.

^{๑๐๐} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๘๗/๓๒๔.

^{๑๐๑} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๔๐๐/๓๒๕.

^{๑๐๒} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๔๐๑/๓๓๒.

^{๑๐๓} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๔๐๒/๓๓๕.

พระพุทธองค์ทรงตรัสว่า “เอกายโน อโย ภิกขเว มคโค สุตตานํ วิสุทฺธิยา โสกะปริเทวานํ สมตักกมาย ทุกฺขโทมสุสานํ อตถงคมาย ฌายสุส อธิคมาย นิพพานสส สจฺฉิกิริยาย ยทิทํ จตฺตารอ สติปฺภูจํานา”^{๑๐๔}

ทางนี้เป็นทางสายเดียว เพื่อความบริสุทธิ์ของเหล่าสัตว์ เพื่อล่วงโสกะและปริเทวะ เพื่อดับทุกข์และโทมนัส เพื่อบรรลุนิพพาน เพื่อให้แจ้งนิพพาน^{๑๐๕}

ท่านได้บรรลุธรรมจากการเจริญวิปัสสนาไปพร้อมกับฟังธรรม คือ ฃฏทนต์พราหมณได้ฟัง สามกัฏสิกเทศนา หรือ อริยสัจ ๔ ได้พิจารณากำหนดรู้ทุกข์สัจ ด้วยการกำหนดรู้รูปนามในปัจจุบันที่เกิดขึ้นในขณะนั้น เช่น กำหนดเสียงที่ได้ยินขณะฟังธรรม เห็นความเกิดขึ้นและดับไปของเสียงนั้น โดยความเป็นพระไตรลักษณ์ หรืออาจกำหนดรู้พิจารณาทางเวทนาที่เกิดขึ้นของกายและใจ พิจารณาจิตที่มีความเลื่อมใสศรัทธา เกิดปีติปราโมทย์ ในขณะฟังธรรมก็ได้

การบรรลุธรรมนั้น มรรคญาณไม่สามารถเกิดขึ้นได้ หากไม่กำหนดรู้ฐานทั้ง ๔ อย่าง โดยอาจรู้สภาวะอย่างใดอย่างหนึ่งก็ได้ คือ ๑) กาย ๒) เวทนา ๓) จิต ๔) ธรรม เป็นหลักการปฏิบัติตามหลักสติปัฏฐาน ๔ เมื่อพิจารณาจากธรรมที่ฃฏทนต์พราหมณได้ฟังก่อนบรรลุธรรมนั้น คือ สามกัฏสิกเทศนา หรือ อริยสัจ ๔

อริยสัจ ๔ เป็นธรรมที่อยู่ในสติปัฏฐาน ๔ ในหมวดธรรมมานุสัสสนา เป็นข้อสุดท้ายในหมวดสติปัฏฐาน เมื่อกำหนดอริยสัจ ๔ เป็นทุกข์อริยสัจ ในขณะนั้นย่อมละตัณหา ในเหตุให้เกิดทุกข์ เมื่อเหตุของทุกข์ถูกละแล้ว นิโรธความดับทุกข์ย่อมชัดเจน เมื่อกำหนดรู้ในชั้น ๕ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ หรือ กายและใจ ก็เท่ากับว่าได้ปฏิบัติตามมรรคมืองค์ ๘ แล้ว เมื่อมรรคมืองค์ ๘ เจริญให้มาก เมื่อครบถ้วนบริบูรณ์แล้วก็จะทำให้แจ้งมรรค ผล และนิพพาน

กระบวนการที่เกิดขึ้นในขณะเดียวนั้น เรียกว่า มรรคจิต ที่ประหาณกิเลสระดับอนุสัย ด้วยสมุจเฉทประหาณ ทำให้บรรลุเป็นพระอริยบุคคล เช่นเดียวกับฃฏทนต์พราหมณ ที่นับถือเอา พระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นที่พึ่งที่ระลึกและบรรลุเป็นพระโสดาบันได้ในที่สุด

สรุปว่า ยัญที่พระสัมมาสัมพุทฺธเจ้าได้แสดงให้ฟัง ได้มีความสำคัญเป็นขั้นเป็นตอนตามลำดับ คือ ยัญสมบัติ ๓ ประการ มืองค์ประกอบ ๑๖, การให้นิยตทาน, การสร้างวิหารถวายสงฆ์, การถึงสรณคมน์, การสมาทานงดเว้นด้วยเบญจศีล, การบรรลุนามและญาณ, การได้ฟังอนุพุทฺธิกถา, การเจริญวิปัสสนาในขณะที่ฟังธรรมจากพระสัมมาสัมพุทฺธเจ้า จนได้ดวงตาเห็นธรรม ปราศจากมลทินด้วยว่า “สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดาส่งนั้นทั้งปวงมีความดับไปเป็นธรรมดา”

๓.๓.๓ การเจริญสติปัฏฐาน ๔

วิปัสสนาภาวนา เป็นการเจริญปัญญาให้รู้แจ้งเห็นจริง ในรูปและนามตามความเป็นจริงว่า สรรพสิ่งทั้งหลายล้วนไม่เที่ยง ทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ และไม่ใช่อัตน เมื่อเจริญแล้ว กระทำ

^{๑๐๔} ที.ม. (บาลี) ๑๐/๓๗๓/๒๔๘.

^{๑๐๕} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๗๓/๓๐๑.

ให้มากแล้ว ย่อมพ้นจากความทุกข์ได้ในภพชาติปัจจุบัน และไม่ต้องเวียนกลับมาเป็นทุกข์อีก การเจริญวิปัสสนาภาวนาสามารถทำให้บรรลุมรรคผลได้ ดังมีคำกล่าวของท่านฐิตวัณโณ ภิกขุ กล่าวไว้ดังนี้

จากการศึกษาทฤษฎีวิปัสสนาโดยละเอียด และจากการปฏิบัติวิปัสสนานี้ ทำให้มีความเชื่อมั่นว่า มนุษย์เราในปัจจุบันยังมีหวังบรรลุพระนิพพานอยู่ เพราะทฤษฎีนี้ได้เปลี่ยนแปลงแปรผันไปจากสมัยพุทธกาล แต่อย่างใดเลย เมื่อคนในสมัยพุทธกาลสามารถบรรลุมรรคผลได้คนในสมัยนี้หรือในสมัยต่อ ๆ ไปก็ควรสามารถบรรลุมรรคผลได้เช่นเดียวกัน^{๑๐๖}

จะเห็นได้ว่าคำกล่าวนั้น ไม่ว่าผู้ใดเมื่อเจริญวิปัสสนาแล้ว ย่อมเป็นผู้ที่เข้าถึงความสิ้นทุกข์ได้เช่นกัน จะเป็นยุคใดสมัยใดทุกคนก็มีศักยภาพสามารถในการเข้าถึงพระนิพพาน トラบเท่าที่พระพุทธศาสนายังดำรงอยู่ ผู้วิจัยจะได้นำเรื่องนี้เข้าสู่การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ตามหลักการเจริญสติปัฏฐาน ๔ ซึ่งเป็นอริยมรรคองค์หนึ่งนั่น คือ สัมมาสติ

พระพุทธองค์เป็นผู้ชี้ทางให้ได้เดินตามทางที่ทรงวางไว้นั้น คือ สติปัฏฐานอันเป็นอริยมรรคองค์หนึ่ง คือ สัมมาสติ ซึ่งมีความสำคัญในการเดินบนทางสายแห่งสัมมาสติ เพื่อการเข้าถึงกฎของธรรมชาติที่ทำให้ข้ามพ้นความทุกข์ในวัฏสงสาร ได้มีอุเทศที่พระพุทธองค์แสดงให้เห็นถึงหนทางที่ควรเจริญและควรที่จะดำเนินตามไว้ ดังนี้

เอกายโน อโย ภิกขเว มคฺโค สุตตานํ วิสุทฺธิยา โสภปริเทวานํ สมติกกมยา ทุกฺขโทมสฺसानํ อตถกมยา ฌายสฺส อธิคมยา นิพฺพานสฺส สจฺฉิกิริยา ยทฺธิ จตฺตารอ สติปัฏฺฐานา^{๑๐๗}

ทางนี้เป็นทางสายเดียว เพื่อความบริสุทธิ์ของเหล่าสัตว์ เพื่อล่วงโสกะและปริเทวะ เพื่อดับทุกข์และโทมนัส เพื่อบรรลุอายุธรรม เพื่อทำให้แจ้งนิพพาน^{๑๐๘}

พระองค์ได้ให้ความหมายว่า ทางนี้เป็นทางดำเนินไปสู่พระนิพพาน เป็นทางที่บุคคลควรประพฤติธรรมอยู่แต่ผู้เดียว ทางสายเดียวที่พระองค์ได้ทรงทำให้มีขึ้น เป็นทางสายเดียวที่มีในพระศาสนานี้ เป็นทางดำเนินไปสู่จุดหมายเดียว คือ พระนิพพาน ซึ่งทางสายนี้จะทำให้เหล่าสัตว์เป็นผู้บริสุทธิ์หลุดพ้นจากกองทุกข์ ด้วยการเจริญอริยมรรคมีองค์ ๘ และกระทำให้แจ้งซึ่งนิโรธ ในคัมภีร์มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก มหาสติปัฏฐานสูตร ได้แสดงสติปัฏฐานทั้ง ๔ ไว้ดังนี้

ในเบื้องต้นของการเจริญสติปัฏฐาน ๔ แต่ละหมวดพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสเป็นเบื้องต้นไว้ว่า “อิธ ภิกขเว ภิกขุ อรณฺณคโถ วา รุกฺขมุลคโถ วา สุญฺญาคารคโถ วา นิสิตฺติ ปลงฺก อาภุชิตฺวา อุชฺช กาย ฌณฺธาย ปริมุข สติ อปฺภุชเปตฺวา”^{๑๐๙} “ภิกษุในธรรมวินัยนี้ไปอยู่ในป่า ไปอยู่ที่โคน

^{๑๐๖} จิตฺตวัณโณ ภิกขุ (พิจิตร จิตฺตวัณโณ), วิปัสสนาภาวนา, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๒.

^{๑๐๗} ที.ม. (บาลี) ๑๐/๓๗๓/๒๔๘.

^{๑๐๘} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๗๓/๓๐๑.

^{๑๐๙} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๑๐๗/๗๗.

ไม้หรือที่เรือนว่าง นั่งคู้บัลลังก์ ตั้งกายตรง ดำรงสติไว้เฉพาะหน้า”^{๑๑๐} เป็นการตรัสให้รู้ถึงเบื้องต้นก่อน จะเริ่มเจริญสติปัฏฐานในแต่ละหมวด พระพุทธองค์ได้ทรงตรัสสติปัฏฐานในกายานุปัสสนาดังนี้ ว่า

๑) กายะ กายานุปัสสี วิหริติ อาตปปี สมปะชาโน สติมา วินนยย โลกเ อภิขมาโทมนสส^{๑๑๑}

๑) จงพิจารณาเห็นกายในกายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติกำจัดอภิชมาและ โทมนัสในโลกได้^{๑๑๒}

การพิจารณาโดยแยกกายในหมวดกาย คือ พิจารณาเห็นกายในกายอยู่ แล้วปรารภความ เพียรเป็นไปทางใจ อันเป็นสัมมาวายามะ ใช้ความรู้รอบรู้ ความรู้ทั่วอันเป็นสัมมาทิฐิ และมีความ ระลึกได้ ความระลึกถึง ประครองจิตร่วมด้วยเสมอ ซึ่งเป็นสมมาสติ ขณะหายใจเข้า ขณะหายใจออก ขณะหายใจสั้น ขณะหายใจยาว ก็ให้รู้ชัดตามอาการนั้น ขณะยืน เดิน นั่ง นอน ก็รู้ชัดถึงอาการนั้น ขณะก้าวไป ถอยกลับ แลเหลียว คู้เข้า เหยียดออก ก็ให้รู้ชัดถึงอาการนั้น ส่วนในกายนี้มี ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง ก็ให้พิจารณาเห็นธรรมที่เป็นเหตุเกิด เหตุดับ พิจารณาเห็นธรรมเป็นเหตุเกิดและเหตุดับใน กายภายในอยู่ ในกายภายนอกอยู่เพื่อกำจัดซึ่งอภิชมาและความทุกข์ทางใจ

การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาในสติปัฏฐานนี้ ต้องอาศัยความเพียรอย่างต่อเนื่อง มีความ รู้ทั่วทั่วพร้อมอยู่เสมอ มีสติระลึกได้อยู่ทุกขณะจิตที่รับรู้หรือสิ่งที่เกิดขึ้นมาให้จิตรับรู้ เพราะการตาม รู้ตามดู รู้ลมไหลเข้าไหลออก เห็นอาการเคลื่อนไหวของรูป คือ กาย สภาพะการเปลี่ยนแปลงของรูป คือ มีสิ่งปฏิภูลไหลเข้าไหลออก เป็นสิ่งไม่น่าดูน่าชม เปลี่ยนแปลงไปตามเหตุตามปัจจัย เมื่อเจริญสติ ปิฏฐานจนสติตั้งมั่นสติปรากฏอยู่เฉพาะหน้าจะรู้ชัดได้ว่า “กายมีอยู่ ก็เพียงเพื่ออาศัยเจริญญาณ เจริญสติเท่านั้น ไม่อาศัย (ตัณหาและทิฐิ) อยู่ และไม่ยึดมั่นถือมั่นอะไร ๆ ในโลก”^{๑๑๓} พิจารณาเห็น กายนี้ว่า เป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่ใช่ตัวตน ที่แท้พิจารณาเห็นกาย เป็นที่รวมของอาการทั้ง หลาย คือ ไม่เที่ยง เป็นทุกข์มีใช่ตัวตน และไม่สวยงาม

การพิจารณาภายในกายนี้ เป็นการมีขึ้นของรูปกับนามซึ่งเป็นสิ่งไม่เที่ยง แปรเปลี่ยนไปอยู่ ทุกขณะ หาตัวตนอันแน่นอนไม่ได้ เมื่อเกิดความเห็นผิดว่าเป็นสิ่งสวยงาม เป็นสุข แต่แล้วก็เหมือนกับ พยับแดดที่ทันทันได้อุปมาไว้

ในการพิจารณาหมวดกายานุปัสสนา เป็นที่รวมของอาการ คือ ความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่ใช่ตัวตน และไม่ใช่อะไรเป็นสวยงาม ไม่พิจารณาเห็นกายเป็นส่วนใดส่วนหนึ่งที่พึงถือว่าเป็นเรา เป็น ของเรา แต่พิจารณาเห็นกายนั้น ๆ เท่านั้น เป็นที่รวมแห่งธรรมทั้งหลาย ในกายนี้เป็นที่เปื้อนหนาย มีใช่ เป็นสิ่งยืดยาว เป็นที่ให้คลายกำหนด มีใช่ให้เพิ่มความกำหนด เป็นเหตุแห่งการดับทุกข์ มีใช่ก่อกองทุกข์ เป็นเหตุปัจจัยในการสละออก มีใช่เป็นที่ยึดมั่นถือมั่น ในอรรถกถา ทีฆนิกาย มหาวรรค ท่านแสดงการ พิจารณาให้เห็นว่า

^{๑๑๐} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๐๗/๑๐๒.

^{๑๑๑} ที.ม. (บาลี) ๑๐/๓๗๓/๒๔๘.

^{๑๑๒} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๗๓/๓๐๑.

^{๑๑๓} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๗๔/๓๑๓.

เมื่อพิจารณาเห็นกายอันนี้ โดยความเป็นของไม่เที่ยง ย่อมละนิจสัญญาความสำคัญว่าเที่ยงเสียได้ เมื่อพิจารณาเห็นโดยความเป็นทุกข์ ย่อมละทุกข์สัญญาความสำคัญว่าเป็นสุขเสียได้ เมื่อพิจารณาเห็นโดยความเป็นของไม่ใช่ตัวตน ย่อมละอัตตสัญญาความสำคัญว่า เป็นตัวตนเสียได้ เมื่อเบื่อหน่าย ย่อมละความยินดีเสียได้ เมื่อคลายกำหนดย่อมละความกำหนดเสียได้ เมื่อดับทุกข์ ย่อมละเหตุเกิดทุกข์เสียได้ เมื่อสละย่อมละความยึดถือเสียได้^{๑๑๔}

ในการพิจารณาหมวดกายานุปัสสนานี้ จะเห็นได้ว่า พิจารณาเห็นกายในกายอยู่ แล้วปรารภความเพียรทางใจ ใช้ความรู้ทั่ว และมีความระลึกได้ ความระลึกถึง ก็ให้รู้ชัดทุกขณะตามอาการนั้น ก็ให้รู้ชัดถึงอาการนั้น ให้พิจารณาเห็นธรรมที่เป็นเหตุเกิด เหตุดับ พิจารณาเห็นธรรมเป็นเหตุเกิด และเหตุดับในกายภายใน กายนอกอยู่ จนสติตั้งมั่นปรากฏอยู่เฉพาะหน้าจะรู้ชัดได้ว่า กายมีอยู่ก็เพียงเพื่ออาศัยเจริญญาณ เจริญสติเท่านั้น ไม่อาศัยค้นหาและทวิฏฐิอยู่ และไม่ยึดถืออะไร ๆ ในโลกเป็นที่รวมของอาการ คือ ความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่ใช่ตัวตน และไม่ใช่เป็นสิ่งที่สวยงาม ในกายนี้สิ่งที่ควรเบื่อหน่าย ไม่น่ายินดี เป็นที่ให้คลายกำหนด มิใช่ให้เพิ่มความกำหนด เป็นเหตุแห่งการดับทุกข์ มิใช่ก่อกองทุกข์ เป็นการสละออก มิใช่ยึดมั่นถือมั่น เมื่อเบื่อหน่าย ย่อมละความยินดีเสียได้ เมื่อคลายกำหนดย่อมละความกำหนดเสียได้ เมื่อดับทุกข์ ย่อมละเหตุเกิดทุกข์เสียได้ เมื่อสละย่อมละความยึดถือเสียได้ จึงเป็นมรรควิธีแห่งการบรรลุธรรม

๒) เวทนาสุ เวทนานุปัสสี วิหริติ อาตปปี สมปชาโน สติมา วิเนยฺย โลกเอกิขมาโทมนสสุ^{๑๑๕}

๒) จงพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลาย มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติกำจัดอภิชมาและโทมนัสในโลกได้^{๑๑๖}

การพิจารณาโดยแยกกายในหมวดเวทนา คือ พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาอยู่ อาศัยความเพียรเผากิเลส มีสัมปชัญญะ มีสติ พิจารณาแนบแน่น ให้รู้ชัดลงไป ว่าสุข ว่าทุกข์ ว่าไม่สุขไม่ทุกข์ รับรู้ ว่าสุข เพราะอิงอามิส ทุกข์ เพราะอิงอามิส ไม่สุขไม่ทุกข์ เพราะอิงอามิส เพื่อกำจัดซึ่งอภิชมาและความทุกข์ทางใจ

เมื่อพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลายภายในอยู่ พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลายภายนอกอยู่ หรือพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลายทั้งภายในทั้งภายนอกอยู่ พิจารณาเห็นธรรมที่เป็นเหตุเกิด เห็นธรรมที่แดนเกิดในเวทนาทั้งหลายอยู่ พิจารณาเห็นธรรมเป็นเหตุดับในเวทนาทั้งหลายอยู่ หรือพิจารณาเห็นทั้งธรรมเป็นเหตุเกิด เห็นธรรมที่แดนเกิด ทั้งธรรมเป็นเหตุดับในเวทนาทั้งหลายอยู่ คือ การพิจารณาการเกิดขึ้นหรือที่มาของเวทนา และการดับไปของเวทนา

^{๑๑๔} ที.ม. (ไทย) ๑๔/๓๐๐/๒๘๔.

^{๑๑๕} ที.ม. (บาลี) ๑๐/๓๗๓/๒๔๘.

^{๑๑๖} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๗๓/๓๐๑.

หรือว่า ให้ดำรงสติอยู่เฉพาะหน้าว่า “เวทนามีอยู่ ก็เพียงเพื่ออาศัยเจริญญาณ เจริญสติเท่านั้น ไม่อาศัย (ตัณหาและทิฐิ) อยู่ และไม่ยึดมั่นถือมั่นอะไร ๆ ในโลก”^{๑๑๗} ซึ่งหมายความว่า เวทนาเกิดขึ้น มีขึ้น ให้ได้อาศัยเป็นเครื่องมือในการกำหนดรู้เพื่อให้ญาณ คือ ปัญญาเจริญ ให้เจริญสติเพียงเท่านั้น ไม่อาศัยให้เกิดความอยาก ความเห็นต่าง ๆ และไม่ยึดเอา ถือเอา สิ่งต่าง ๆ ในโลกนี้

ในพระสูตรต้นตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ ที่ชนขสูตร พระพุทธองค์ได้แสดงเรื่องของเวทนาไว้ว่า

ยสฺมี อคฺคิเวสฺสน สมเย สุข เวทน เวเทติ เนว ตสฺมี สมเย ทุกฺข เวทน เวเทติ น อทุกฺขมสุข เวทน เวเทติ สุขเยว ตสฺมี สมเย เวทน เวเทติ ฯ ยสฺมี อคฺคิเวสฺสน สมเย ทุกฺข เวทน เวเทติ เนว ตสฺมี สมเยสุข เวทน เวเทติ น อทุกฺขมสุข เวทน เวเทติ ทุกฺขเยว ตสฺมี สมเย เวทน เวเทติ ฯ ยสฺมี อคฺคิเวสฺสน สมเย อทุกฺขมสุข เวทน เวเทติ เนว ตสฺมี สมเย สุข เวทน เวเทติ น ทุกฺข เวทน เวเทติ อทุกฺขมสุขเยว ตสฺมี สมเย เวทน เวเทติ^{๑๑๘}

เมื่อใดบุคคลได้เสวยสุขเวทนา เมื่อนั้นเขาไม่ได้เสวยทุกขเวทนา ไม่ได้เสวย อทุกขมสุขเวทนา ได้เสวยแต่สุขเวทนาเท่านั้น เมื่อใดบุคคลเสวยทุกขเวทนา เมื่อนั้นเขาไม่ได้เสวยสุขเวทนา ไม่ได้เสวย อทุกขมสุขเวทนา ได้เสวยแต่ทุกขเวทนาเท่านั้น เมื่อใดบุคคลเสวยอทุกขมสุขเวทนา เมื่อนั้น เขาย่อมไม่ได้เสวยสุขเวทนา ไม่ได้เสวยทุกขเวทนา ได้เสวยแต่อทุกขมสุขเวทนาเท่านั้น^{๑๑๙}

คำตรัสดังกล่าว พระองค์ได้ชี้ให้เห็นว่า การที่บุคคลกำลังรับรู้สุขเวทนาอยู่ เขาย่อมไม่ได้รับรู้ทุกขเวทนา ไม่ได้รับรู้อทุกขมสุขเวทนา รับรู้แต่สุขเวทนาเท่านั้น เมื่อใดเขาได้รับรู้ทุกขเวทนา เขาย่อมไม่ได้รับรู้สุขเวทนา ไม่ได้รับรู้อทุกขมสุขเวทนา รับรู้แต่ทุกขเวทนาเท่านั้น เมื่อใดเขาได้รับรู้ อทุกขมสุขเวทนา เขาย่อมไม่ได้รับรู้สุขเวทนา ไม่ได้รับรู้ทุกขเวทนา รับรู้แต่อทุกขมสุขเวทนาเท่านั้น แล้วพระองค์ได้แสดงให้เห็นความเปลี่ยนแปลงไปของเวทนาอีกว่า

สุขา อคฺคิเวสฺสน อนิจฺจา สงฺขตา ปฏิจฺจสมุปฺปนฺนา ขยธมฺมา วยธมฺมา วิราคะธมฺมา นิโรธธมฺมา ฯ ทุกฺขาปิ โข อคฺคิเวสฺสน อนิจฺจาสงฺขตา ปฏิจฺจสมุปฺปนฺนา ขยธมฺมา วยธมฺมา วิราคะธมฺมา นิโรธธมฺมา ฯ อทุกฺขมสุขาปิ โข อคฺคิเวสฺสน เวทนา อนิจฺจา สงฺขตา ปฏิจฺจสมุปฺปนฺนา ขยธมฺมา วยธมฺมา วิราคะธมฺมา นิโรธธมฺมา ฯ^{๑๒๐}

สุขเวทนาไม่เที่ยง ถูกปัจจัยปรุงแต่งขึ้น อาศัยปัจจัยเกิดขึ้น มีความสิ้นไป เสื่อมไป คลายไป และดับไปเป็นธรรมดา แม้ทุกขเวทนามิ่เที่ยง ถูกปัจจัย ปรุงแต่งขึ้น อาศัยปัจจัยเกิดขึ้น มีความสิ้นไป เสื่อมไป คลายไป และดับไปเป็นธรรมดา แม้อทุกขมสุขเวทนามิ่เที่ยง ถูกปัจจัย ปรุงแต่งขึ้น อาศัยปัจจัยเกิดขึ้น มีความสิ้นไป เสื่อมไป คลายไป และดับไปเป็นธรรมดา^{๑๒๑}

^{๑๑๗} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๑๘/๓๑๔.

^{๑๑๘} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๒๐๕/๑๘๒.

^{๑๑๙} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๐๕/๒๔๓.

^{๑๒๐} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๒๐๕/๑๘๒.

^{๑๒๑} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๐๕/๒๔๓.

เวทนาทั้ง ๓ นั้นล้วนแล้วแต่เป็นสถานะที่ไม่เที่ยง มีปัจจัยปรุงแต่ง อิงอาศัยเหตุปัจจัยจึงเกิดขึ้นได้ มีความสิ้นไป มีความเสื่อมสลายไป มีความจางคลายไป และในที่สุดย่อมดับไปเป็นธรรมดา แล้วพระองค์ได้แสดงต่อไปอีกว่า

เอว ปสฺส อคฺคิเวสฺสน สุตฺวา อริยสาวโก สุขายปิ เวทนาย นิพฺพิณฺทติ ทุกฺขายปิ เวทนาย นิพฺพิณฺทติ อทุกฺขมสุขายปิ เวทนาย นิพฺพิณฺทติ นิพฺพิณฺท วิรชฺชติ วิราคา วิมฺจุจฺติ วิมุตฺตสมิ วิมุตฺตมิตฺติ ญาณ โหติ ขีณา ชาติ วุสฺสิต พฺรหฺมจฺริย กต กรณีย นาปร อิตถตฺตยาติ ปชานาติ^{๑๒๒}

อริยสาวกผู้ได้สดับแล้ว เมื่อเห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมเบื่อหน่ายสุขเวทนา ทุกขเวทนา และอทุกขมสุขเวทนา เมื่อเบื่อหน่ายย่อมคลายกำหนด เพราะคลายกำหนด จึงหลุดพ้น เมื่อหลุดพ้นแล้ว ก็มีญาณหยั่งรู้ว่าหลุดพ้นแล้ว รู้ชัดว่า ชาติสิ้นแล้ว อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป^{๑๒๓}

ผู้ใดพิจารณาเวทนาอยู่อย่างนี้ จิตของผู้ผู้นั้นย่อมเกิดความเบื่อหน่าย ย่อมคลายกำหนดเป็นอันว่า จิตย่อมหลุดพ้นเพราะมีปัญญารอบรู้แล้ว เพราะชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์ได้อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำก็ได้ทำเสร็จสิ้นแล้ว ไม่มีกิจอื่นใดเพื่อความเป็นอย่างนี้จะได้นำต่อไปอีก

การพิจารณาหมวดเวทนานุปัสสนานี้ พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาอยู่ อาศัยความเพียร เภากิเลส มีสัมปสัญญา มีสติ พิจารณาแนบแน่น ให้รู้ชัดลงไป ว่าสุข ว่าทุกข์ ว่าไม่สุขไม่ทุกข์ เวทนาทั้งภายในทั้งภายนอกอยู่ พิจารณาเห็นธรรมที่เป็นเหตุเกิด เห็นธรรมที่เป็นเหตุดับ หรือพิจารณาเห็นธรรมทั้งเป็นเหตุเกิด ทั้งธรรมเป็นเหตุดับ ดำรงสติอยู่เฉพาะหน้าว่า เวทนามีอยู่ ก็เพียงเพื่ออาศัยเจริญญาณ คือ ปัญญาเจริญสติเท่านั้น ไม่อาศัยความอยากและความคิดอยู่ และไม่ยึดถืออะไร ๆ ในโลก

เวทนาทั้ง ๓ นั้นล้วนแล้วแต่เป็นสถานะที่ไม่เที่ยง ถูกปัจจัยปรุงแต่ง อิงอาศัยเหตุปัจจัยจึงมีขึ้น ผู้ได้สดับแล้ว เมื่อเห็นอยู่เช่นนี้ ย่อมเบื่อหน่ายในเวทนา ย่อมคลายกำหนด เพราะคลายกำหนด จิตจึงหลุดพ้น เมื่อหลุดพ้นแล้ว ก็มีปัญญาหยั่งรู้ว่าหลุดพ้นแล้ว รู้ชัดว่า ชาติสิ้นได้แล้ว อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว กิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ไม่มีกิจอื่นใดเพื่อความเป็นอย่างนี้ที่จะได้นำอีกต่อไป

๓) จิตเต จิตตานุปสฺสี วิรติ อาตาปี สมฺปชาโน สติมา วิเนยฺย โลเก อภิขมาโทมนสฺส^{๑๒๔}

๓) จงพิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ มีความเพียร มีสัมปสัญญา มีสติ กำจัดอภิชมาและโทมนัสในโลกได้^{๑๒๕}

การพิจารณาโดยแยบคายในหมวดจิตตานุปัสสนา คือ พิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ อาศัยความเพียร เภากิเลส มีสัมปสัญญา มีสติ พิจารณาแนบแน่น ให้รู้ชัดตามจิตลงไปว่า “จิตมีราคะ ก็รู้ชัด

^{๑๒๒} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๒๐๕/๑๘๒.

^{๑๒๓} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๐๕/๒๔๓.

^{๑๒๔} ที.ม. (บาลี) ๑๐/๒๗๓/๓๒๒.

^{๑๒๕} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๗๓/๓๐๒.

ว่า จิตมีราคะ จิตปราศจากราคะ ก็รู้ชัดว่า จิตปราศจากราคะ ฯลฯ”^{๑๒๖} เพื่อกำจัดซึ่งความอยากได้ และความทุกข์ที่เกิดขึ้นในจิต

ในพระสูตรตันตปิฎก สังยุตตนิกาย มหาวารวรรค ภิกขุปัฏฐกสูตร พระพุทธองค์ได้ตรัส เรื่องการพิจารณาให้พระอานนท์ฟังว่า

อิชานนท ภิกขุ จิตเต กายานุปัสสี วิหริตติ อาตาปี สมปะชาโน สติมา วินะยย โลก อภิขณาโหมนสสฺ ๑ ตสส จิตเต กายานุปัสสีโน วิหริตติ จิตตารมมโณ วา อุปปชชติ จิตตสมิ ปริพาโห เจตโส วา สันตตํ พหิทธา วา จิตตํ วิกชิปติ ๒ เตน อานนท ภิกขุนา กิสมิณจิเทว ปสาทนีเย นิमितเต จิตตํ ปณิหิตัพพํ ๓ ตสส กิสมิณจิเทว ปสาทนีเย นิमितเต จิตตํ ปณิหิตโต ปามุชชํ ชายติ ปมุทํ ตสส ปิตี ชายติ ปิติมินสส กายโย ปสสมภติ ปสสทุกายโย สุขํ เวทยติ สุขิโน จิตตํ สมายิตติ ๔ โส อิติ ปฐิสณจิกขติ ยสส ขวาหํ อตถาย จิตตํ ปณิหิตํ โส เม อตถโถ อภินิพฺพนโน หนหนทานิ ปฐิสหรามิตติ ๕ โส ปฐิสหริตติ เจว น จ วิตกเกติ น จ วิจาเรติ อวิตกโกมฺหิ อวิจาโร อชฺฌตตํ สติมา สุขมสมิตติ ปชานาติ^{๑๒๗}

พิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติกำจัดอภิชณาและโทมนัส ในโลกได้ เมื่อเธอพิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ ความร่าเริงในจิตที่มีจิตเป็นอารมณ์เกิดขึ้นบ้าง จิตหดหู่บ้าง จิตฟุ้งซ่านไปภายนอกบ้าง ภิกษุเหล่านั้นพึงตั้งจิตไว้ที่นิมิตอันเป็นที่ตั้งแห่งความเลื่อมใสอย่างใดอย่างหนึ่ง เมื่อเธอตั่งจิตไว้ที่นิมิตอันเป็นที่ตั้งแห่งความเลื่อมใสอย่างใดอย่างหนึ่ง ปราโมทย์ย่อมเกิด เมื่อมีปราโมทย์ ปิตีย่อมเกิด เมื่อใจมีปิตีกายย่อมสงบ เธอมีกายสงบ ย่อมได้รับสุข เมื่อมีสุข จิตย่อมตั้งมั่น เธอพิจารณาเห็นว่า เราตั่งจิตไว้เพื่อประโยชน์ใด ประโยชน์นั้นสำเร็จแล้วแก่เรา เอาเถิด บัดนี้เราจะคุมจิตไว้ เธอคุมจิตไว้ ไม่ตริก และไม่ตรอง ย่อมรู้ชัดว่า เราไม่มีวิตก ไม่มีวิจาร์ มีสติในภายใน มีความสุข^{๑๒๘}

การพิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ มีความเพียรเผากิเลส มีสัมปชัญญะความรู้ มีสติความ ระลึกได้กำจัดอภิชณาและโทมนัสที่เกิดขึ้นกับจิต การกำหนดจิต การเห็นรูปนามพร้อมทั้งปัจจัย เป็น คุณวิเศษในเบื้องต้น การยกขึ้นสู่ไตรลักษณ์นั้น ชื่อว่า เป็นคุณวิเศษในเบื้องปลาย เมื่อพิจารณาเห็นจิต ใด และความร่าเริงเพราะกิเลสย่อมเกิดขึ้น เพราะทำจิตนั้นให้เป็นอารมณ์ จิตย่อมฟุ้งไปในภายนอก คือ ในอารมณ์มากบ้าง เมื่อความร่าเริงเพราะกิเลส ความหดหู่ และความฟุ้งซ่านไปในภายนอก เกิดขึ้นแล้ว ไม่พึงประพฤติไปตามความยินดีของกิเลส คือ พึงตั้งจิตไว้ในกรรมฐานในนิมิต อันเป็นที่ตั้ง แห่งความเลื่อมใสในพระพุทธเจ้า ในพระธรรม ในพระสงฆ์ และในศีลของตน ทำให้เป็นที่ตั้งแห่งการ งาน เมื่อจิตรับอารมณ์โดยชอบ ย่อมตั้งมั่นดี ควบคุมจิต จากฐานะอันเป็นที่ตั้งแห่งความเลื่อมใส นั้น ทำจิตนั้นให้มุ่งตรงต่อมูลกรรมฐาน ไม่ตริกถึงกิเลส ไม่ตรองถึงกิเลส ไม่มีวิตก ไม่มีวิจาร์ โดยวิตกวิจาร์ ในกิเลส ย่อมรู้ชัดว่า เรามีสติ และมีความสุข ด้วยสติที่ดำเนินไปในภายในอารมณ์นั้น ๆ

^{๑๒๖} ดูรายละเอียดใน ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๘๑/๓๑๔.

^{๑๒๗} ส.ม. (บาลี) ๑๙/๓๗๖/๑๓๕-๑๓๖.

^{๑๒๘} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๓๗๖/๒๒๖.

โดยธรรมชาติของจิตย่อมประภัสสร ผุดผ่องดั่งน้ำอันใสบริสุทธิ์ ที่เป็นสภาวะ เห็น ได้ยิน รู้กลิ่น รู้รส รู้สัมผัส และมีความคิดนึก แต่จิตต้องขุ่นมัวเพราะธรรมจรรยา คือ เจตสิก ที่เป็นสภาวะปัจจัยปรุงแต่งจิตมาประกอบ ทำให้เศร้าหมองเพราะอำนาจเจตสิก คือ ความโลภ โกรธ หลง ถ้ามีการอบรมบ่มจิตให้เหมาะสมแก่การงานแล้ว ก็จะเข้าถึงความสิ้นทุกข์ได้ ดังพระพุทธองค์ได้ตรัสกับภิกษุทั้งหลาย ในพระสูตรตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย เอกกนิบาตว่า

“นาฬิ ภิกขเว อณฺเฏ อเอกมมปิ สมานุสสามิ ยํ เอวํ อภาวิตํ มหโต อนตถาย ส่วตตติยถยิํ ภิกขเว จิตฺตํ จิตฺตํ ภิกขเว อภาวิตํ มหโต อนตถาย ส่วตตติ”^{๑๒๙} “เราไม่เห็นธรรมอื่นแม้อย่างหนึ่งที่ได้เจริญแล้วย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์มากเหมือนจิตนี้ จิตที่ได้เจริญแล้วย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์มาก”^{๑๓๐} การเจริญภาวนาในสติปัฏฐาน ๔ มีหมวดจิตเป็นต้นนี้ เมื่อบุคคลกระทำแล้ว เจริญให้มาก แล้วย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์อันมากมายซึ่งมีการข้ามพ้นทุกข์ วินิบาต และอบายภูมิได้

๔) ฌเมสุ ฌมมานุสสึ วิหริติ อาตปปี สมปชาโน สติมา วินยยุ โลเก อภิขณาโทมนสสุ^{๑๓๑}

๔) จงพิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌา และโทมนัสในโลกได้^{๑๓๒}

การพิจารณาในธรรมมานุสสนานี้ มีหลักในการพิจารณาไม่ต่างกันมากกับการพิจารณาในหมวดกายานุสสนา ในหมวดเวทนานุสสนา และในหมวดจิตตานุสสนา สติปัฏฐานในธรรมมานุสสนานี้ มีอยู่ ๕ บรรพะ ได้แก่ นิรวณบรรพะ ชันธบรรพะ आयตनบรรพะ โพชฌนบรรพะ และ อริสัจบรรพะ ผู้วิจัยจะได้นำหมวดนิรวณบรรพะมาแสดงการพิจารณา

ในการพิจารณาพระพุทธองค์ได้ตรัสไว้ว่า “อิติ อชฺชตต วา ฌเมสุ ฌมมานุสสึ วิหริติ พหิทฺธา วา ฌเมสุ ฌมมานุสสึ วิหริติ อชฺชตตพหิทฺธา วา ฌเมสุ ฌมมานุสสึ วิหริติ สมุทฺยฌมมานุสสึ วา ฌเมสุ วิหริติ วยฌมมานุสสึ วา ฌเมสุ วิหริติ สมุทฺยวยฌมมานุสสึ วา ฌเมสุ วิหริติ”^{๑๓๓}

ด้วยวิธีนี้ ภิกษุพิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายภายในอยู่ พิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายภายนอกอยู่ หรือพิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายทั้งภายในทั้งภายนอกอยู่ พิจารณาเห็นธรรมเป็นเหตุเกิดในธรรมทั้งหลายอยู่ พิจารณาเห็นธรรมเป็นเหตุดับในธรรมทั้งหลายอยู่ หรือพิจารณาเห็นทั้งธรรมเป็นเหตุเกิดทั้งธรรมเป็นเหตุดับในธรรมทั้งหลายอยู่^{๑๓๔}

^{๑๒๙} อัง.เอกก. (บาลี) ๒๐/๒๔/๕.

^{๑๓๐} อัง.เอกก. (ไทย) ๒๐/๒๔/๕.

^{๑๓๑} ที.ม. (บาลี) ๑๐/๒๗๓/๓๒๒.

^{๑๓๒} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๗๓/๓๐๒.

^{๑๓๓} ที.ม. (บาลี) ๑๐/๓๘๒/๒๕๗.

^{๑๓๔} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๘๒/๓๑๗.

การพิจารณาในหมวดธรรมนี้ ก็เช่นเดียวกันให้พิจารณาธรรมทั้งหลายภายในอยู่ ธรรมทั้งหลายภายนอกอยู่ หรือการพิจารณาทั้งสองอย่าง พิจารณาในธรรมเป็นเหตุเกิดและเหตุดับ หรือว่าด้วยการพิจารณาว่า “อติ ฐมาติ วา ปนสส สติ ปจฺจุปฺภูจฺจิทา โหติ ยาวเทว ญานมตฺตาย ปฏิสสตีมตฺตาย ฯ อนิสฺสโต จ วิหริตี น จ ภิกฺขุ โลเก อุปาทิยตี”^{๑๓๕} “หรือว่า ภิกษุนี้มีสติปรากฏอยู่เฉพาะหน้าว่า ‘ธรรมมีอยู่’ ก็เพียงเพื่ออาศัยเจริญญาณ เจริญสติเท่านั้น ไม่อาศัย (ตัณหาและทิฐิ) อยู่ และไม่ยึดมั่นถือมั่นอะไร ๆ ในโลก”^{๑๓๖} การมีสติอยู่เฉพาะหน้า คือ การพิจารณาเป็นปัจจุบันขณะว่า ธรรมนั้นมีอยู่ ก็เป็นแต่เพียงเพื่อที่จะอาศัยเจริญปัญญา เจริญสติเท่านั้น ไม่เป็นการอาศัยโดยความอยาก ความเห็นใด ๆ ทั้งสิ้น และไม่ยึดเอาสิ่งต่าง ๆ ใด ๆ ในโลกนี้

ผู้วิจัยจะได้ยกนิรณบรรพพะซึ่งมีอยู่ ๕ อย่าง คือ กามฉันทะ (ความพอใจในกาม) พยาบาท (ความคิดร้าย) ถีนมิทธะ (ความหดหู่และเซื่องซึม) อุทธัจจกุกกุกจะ (ความฟุ้งซ่านและร้อนใจ) และ วิจิกิจฉา (ความลังเลสงสัย) มีการพิจารณา ดังนี้

อิธ ภิกฺขเว ภิกฺขุ สนฺต วา อชฺฌตฺต กามจฺจนฺท อติ เม อชฺฌตฺต กามจฺจนฺโทติ ปชานาตี อสนฺต วา อชฺฌตฺต กามจฺจนฺท นตฺติ เม อชฺฌตฺต กามจฺจนฺโทติ ปชานาตี ยถา จ อนุปฺปนฺนสฺส กามจฺจนฺทสฺส อุปฺปาโท โหติ ตถจ ปชานาตี ยถา จ อุปฺปนฺนสฺส กามจฺจนฺทสฺส ปหาน โหติ ตถจ ปชานาตี ยถา จ ปหีนฺสฺส กามจฺจนฺทสฺส อายตี อนุปฺปาโท โหติ ตถจ ปชานาตี^{๑๓๗}

เมื่อกามฉันทะ (ความพอใจในกาม) ภายในมีอยู่ ก็รู้ชัดว่า กามฉันทะภายในของเรามีอยู่ หรือเมื่อกามฉันทะภายใน ไม่มีอยู่ ก็รู้ชัดว่า กามฉันทะภายในของเราไม่มีอยู่ การเกิดขึ้นแห่งกามฉันทะที่ยังไม่เกิดขึ้นมิได้ด้วยเหตุใด ก็รู้ชัดเหตุนั้น การละกามฉันทะที่เกิดขึ้นแล้วมิได้ด้วยเหตุใด ก็รู้ชัดเหตุนั้น และกามฉันทะที่ละได้แล้ว จะไม่เกิดขึ้นต่อไปอีกด้วยเหตุใด ก็รู้ชัด เหตุนั้น^{๑๓๘}

การพิจารณากามฉันทะในหมวดนิรณบรรพพะนี้ ก็เพียงเพื่อให้รู้ชัดว่า กามฉันทะนั้นมีอยู่ในภายในของเรา ถ้ากามฉันทะในภายในของเราไม่มีอยู่ ก็ให้รู้ชัดว่า ไม่มีอยู่ ถ้ากามฉันทะที่จะเกิดขึ้นแต่ไม่เกิดขึ้น ถ้าไม่เกิดขึ้น ไม่เกิดขึ้นด้วยเหตุใด ก็ให้รู้ชัดเหตุนั้น เมื่อละกามฉันทะที่เกิดขึ้นแล้ว เมื่อจะละ ด้วยเหตุใด ก็ให้รู้ชัดเหตุนั้น กามฉันทะเมื่อละได้แล้ว ถ้าจะไม่เกิดขึ้น ไม่เกิดขึ้นต่อไปอีกด้วยเหตุใด ก็ให้รู้ชัดเหตุนั้น เป็นการใช้ความเพียรระวังพิจารณาในหมวดนี้ให้สำเร็จประโยชน์

ส่วนพยาบาท (ความคิดร้าย) ถีนมิทธะ (ความหดหู่และเซื่องซึม) อุทธัจจกุกกุกจะ (ความฟุ้งซ่านและร้อนใจ) และวิจิกิจฉา (ความลังเลสงสัย) ก็ใช้หลักการพิจารณาแบบเดียวกัน

พระพุทธองค์ได้ตรัสอานิสงส์ของการเจริญสติปัฏฐาน ๔ อันบุคคลพึงหวังผลไว้ว่า

โย หิ โกจิ ภิกฺขเว อิมะ จตฺตารโ สติปฺภฺจาเน เอว ภาเวยฺย สตฺต วสฺสานิ ตสฺส ทฺวินนํ ผลานํ
อญฺญตรํ ผลํ ปาฏิกงฺขํ ทิฏฺฐเฐ ว ธมฺเม อญฺญา สติ วา อุปาทิสฺเส อนาคามิตา...เอกายโน อโย

^{๑๓๕} ที.ม. (บาลี) ๑๐/๓๗๒/๒๕๗.

^{๑๓๖} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๗๒/๓๑๗.

^{๑๓๗} ที.ม. (บาลี) ๑๐/๓๘๒/๒๕๕-๒๕๖.

^{๑๓๘} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๘๒/๓๑๖.

ภิกษุเว มคโค สุตตานํ วิสุทฺธิยา โสกะปริเทวานํ สมตักกมาย ทุกฺขโทมนสฺसानํ อตฺถกมมย ฌายสฺส อธิคมมย นิพฺพานสฺส สจฺฉิกิริยาย ยทิทํ จตฺตารโ สติปฺภูฏานาติ^{๑๓๙}

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้เจริญสติปัฏฐาน ๔ ตลอด ๗ ปี พึงหวังได้ผลอย่าง ๑ ใน ๒ อย่าง คือ อรหัตตผลในปัจจุบัน หรือเมื่อยังมีอุปาทานเหลืออยู่ ก็จักเป็นอนาคามี ๗ ปี ยกไว้บุคคลผู้เจริญสติปัฏฐาน ๔ ตลอด ๖ ปี... ๕ ปี ๔ ปี... ๓ ปี... ๒ ปี... ๑ ปี ๗ เดือน... ๖ เดือน... ๕ เดือน... ๔ เดือน... ๓ เดือน ๒ เดือน... ๑ เดือน... ตลอดครึ่งเดือน พึงหวังได้ผลอย่าง ๑ ใน ๒ อย่าง คือ อรหัตตผลในปัจจุบัน หรือเมื่อยังมีอุปาทานเหลืออยู่ ก็จักเป็นอนาคามี ภิกษุทั้งหลาย ครึ่งเดือน ยกไว้ บุคคลผู้เจริญสติปัฏฐาน ๔ ตลอด ๗ วัน พึงหวังได้ผลอย่าง ๑ ใน ๒ อย่าง คือ อรหัตตผลในปัจจุบัน หรือเมื่อยังมีอุปาทานเหลืออยู่ ก็จักเป็นอนาคามี ภิกษุทั้งหลาย ทางนี้เป็นทางเดียว เพื่อความบริสุทธิ์ของเหล่าสัตว์ เพื่อล่วงโสกะและปริเทวะ เพื่อดับทุกข์และโทมนัส เพื่อบรรลุอายุธรรม เพื่อให้แจ้งนิพพาน ทางนี้ คือ สติปัฏฐาน ๔ ประการ เราอาศัยทางเดียวแล้วจึงกล่าวคำดังพรรณนามาฉะนี้^{๑๔๐}

สรุปว่า สติปัฏฐานที่ผู้วิจัยได้นำมาอธิบายนั้น เพื่อให้เกิดสติจากการพิจารณา เพื่อดับทุกข์และโทมนัส ย่อมบังเกิดขึ้นได้ด้วยการบรรลุอายุธรรม คือ การกระทำให้แจ้งซึ่งพระนิพพาน ในการพิจารณา กาย เวทนา จิต และธรรม อันเป็นธรรมทั้งภายใน เป็นธรรมทั้งภายนอก และเป็นทั้งธรรมภายในทั้งธรรมภายนอก ต้องอาศัยความเพียร ด้วยความรอบรู้ ด้วยความรู้ทั่ว ระลึกชอบ เห็นความมีและไม่มี เห็นเหตุที่เกิดและเหตุที่ดับ มีสติในขณะธรรมมีอยู่ ก็เพียงสักแต่ว่าเป็นการอาศัยเพื่อเจริญปัญญาเจริญสติ ไม่อาศัยธรรมนั้น ๆ ด้วยอำนาจความทะยานอยาก และความเห็นต่าง ๆ ไม่ยึดมั่นถือมั่นในกองแห่งสังขารทั้งหลาย

๓.๔ ผลที่เกิดจากการบรรลุธรรม

อริยบุคคล หมายความว่า เป็นผู้ประเสริฐกว่าบุคคลทั้งปวง เป็นผู้มีความบริสุทธิ์ทั้งในโลกนี้และเทวโลก เป็นผู้ทำลายบาปอกุศลที่ก่อให้เกิดความเศร้าหมอง ที่นำไปเกิดในภพใหม่ (ให้มีชาติ ขรา มรณะต่อไป) ได้แล้ว เป็นอย่างนี้ เพราะเป็นผู้รู้แจ้งในอริยสัจ ๔ และสามารถปฏิบัติธรรมตามมรรคมงคล ๘ จนสามารถดับกิเลสที่ผูกมัดจิตใจมนุษย์ทั้ง ๑๐ อย่าง ให้ลดลงหรือตามการละกิเลสได้แต่ละขั้นของปัญญา

๓.๔.๑ พระโสดาบัน

พระโสดาบัน หรือภาษาบาลีว่า “โสดาปนโน โหติ”^{๑๔๑} คือ บุคคลผู้ประกอบด้วยมรรค ที่ชื่อว่ากระแส้น ก็คำว่า โสโต นี้ เป็นชื่อของกระแส^{๑๔๒} ท่านหมายถึงบุคคลผู้ที่ประกอบด้วยอริยมรรคมงคลแปดนี้ เรียกว่า เป็นพระโสดาบัน ท่านยังตนไม่ให้ตกไปสู่อบาย เป็นสภาพสิ้นไปแห่ง

^{๑๓๙} ดูรายละเอียดใน ที.ม. (บาลี) ๑๐/๔๐๔-๔๐๕/๒๖๘-๒๖๙.

^{๑๔๐} ดูรายละเอียดใน ที.ม. (ไทย) ๑๐/๔๐๔-๔๐๕/๓๓๘-๓๔๐.

^{๑๔๑} วิ.จุ. (ไทย) ๗/๔๖๔/๒๙๒.

^{๑๔๒} อภิ.ปญจ.อ. (ไทย) ๑/๓๑/๖๖.

ธรรมที่จะเป็นเหตุนำไปสู่อบายนั้นไม่มีอีกแล้ว เป็นผู้เที่ยงแท้ เป็นผู้มีศรัทธามั่นคงแล้วในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ และมีศีล ๕ อันสมบูรณ์ หมดสิ้นเหตุที่จะทำให้ไปเกิดในอบายภูมิ เพราะปฏิบัติ ธรรมสมควรแก่ธรรมเป็นผู้แน่นอนด้วยมรรค เป็นผู้ที่จะตรัสรู้ในเบื้องต้น เป็นผู้ที่มีคติแล้วในเบื้องต้น

๓.๔.๑.๑ ประเภทของพระโสดาบัน

พระโสดาบันบุคคลสามารถละสังโยชน์ ๓ ได้อย่างสิ้นเชิง ไม่มีความตกต่ำ เป็นผู้เที่ยงแท้ ท่านเป็นผู้มุ่งตรงต่อพระนิพพานในเบื้องต้น ประเภทแห่งพระโสดาบัน ๓ ประเภท มีดังนี้

๑) เอกพีชีโสดาบัน^{๑๔๓} อรรถกถาท่านได้วินิจฉัยไว้ว่า “เอกพีชีบุคคล ชื่อว่าพีช บุคคลใดได้เป็นพระโสดาบันแล้ว การถือเอาอัตภาพเดียวเท่านั้น สำเร็จเป็นพระอรหันต์ บุคคลนี้ ชื่อเอกพีชี”^{๑๔๔} “เกิดเป็นมนุษย์อีกเพียงภพเดียว ก็จะทำให้สุดแห่งทุกข์ได้”^{๑๔๕} เอกพีชีบุคคล บางคน ในโลกนี้ เพราะสังโยชน์ ๓ ได้อย่างสิ้นเชิง ท่านจึงเป็นพระโสดาบัน ซึ่งไม่มีความตกต่ำเป็นธรรมดา มีเที่ยงแท้ เบื้องหน้ามีแต่จะได้ตรัสรู้ กลับมาสู่ภพมนุษย์อีกครั้งเดียวแล้วจะทำให้สุดแห่งทุกข์ได้ บุคคลนี้เรียกว่า เอกพีชีโสดาบัน

๒) โกลังโกลโสดาบัน หมายความว่า ผู้ออกจากตระกูลไปสู่ตระกูล”^{๑๔๖} พระผู้มี พระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า “ก็แล โกลังโกลบุคคล เป็นโฉน บุคคลบางคนในโลกนี้ เพราะสังโยชน์ ๓ หมดไปอย่างสิ้นเชิง จึงเป็นพระโสดาบัน ซึ่งไม่มีความตกต่ำเป็นธรรมดา แน่นอนมุ่งหน้าแต่จะได้ตรัสรู้ เขาเที่ยววิ่งไปอีก ๒ หรือ ๓ ตระกูล ภพด้วยอำนาจการเกิดเป็นเทวดาและมนุษย์”^{๑๔๗} และใน อรรถกถาท่านได้อธิบายไว้อีกว่า “พึงทราบไว้ว่า ตระกูล ในพระพุทธดำรัสนั้น ได้แก่ ภพ และ คำว่า สองหรือสามนี้ สักว่าเป็นการแสดงในที่นี้เท่านั้น เพราะผู้ท่องเที่ยวไปจนถึงภพที่ ๖ จึงกระทำทาง คือ มรรคอันเป็นที่สิ้นสุดแห่งวิญญูะทุกข์ได้”^{๑๔๘}

๓) สัตตักขัตตปุรโมโสดาบัน หมายถึง พระโสดาบันผู้ที่ “เพราะสังโยชน์ ๓ ประการสิ้นไป เธอจึงเป็นสัตตักขัตตปุรโมโสดาบัน ท่องเที่ยวไปในเทวดาและมนุษย์อย่างมาก ๗ ครั้ง แล้วทำให้สุดแห่งทุกข์ได้”^{๑๔๙} ผู้ที่เกิดขึ้นอีกอย่างมากเจ็ดครั้ง เพราะสังโยชน์ ๓ ได้สิ้นไปหมดแล้ว จึง เป็นพระโสดาบัน ที่ไม่มีความตกต่ำเป็นธรรมดา เป็นผู้ที่มีความแน่นอน มุ่งตรงต่อการตรัสรู้ในวันข้างหน้าท่องเที่ยวไปสู่ภพของเทวดาและมนุษย์ อีกไม่เกิน ๗ ครั้งแล้ว จึงจะทำให้สุดแห่งทุกข์ได้ บุคคลนี้ เรียกว่า สัตตักขัตตปุรโมโสดาบัน

^{๑๔๓} อง.เอกก. (ไทย) ๒๐/๙๐/๓๑๘.

^{๑๔๔} อภ.ปญจ.อ. (ไทย) ๑/๓๓/๖๖.

^{๑๔๕} อง.เอกก. (ไทย) ๒๐/๘๘/๓๑๕.

^{๑๔๖} ส.ม.อ. (ไทย) ๑/๓๒/๖๘.

^{๑๔๗} ส.ม.อ. (ไทย) ๑/๓๒/๖๘.

^{๑๔๘} ส.ม.อ. (ไทย) ๑/๓๒/๖๘.

^{๑๔๙} อง.เอกก. (ไทย) ๒๐/๘๘/๓๑๕., พุ.สุ.อ. (ไทย) ๒/๒๓๒/๓๔.

๓.๔.๑.๒ การละสังโยชน์ของพระโสดาบัน

พระโสดาบันสามารถละสังโยชน์ได้ ๓ คือ

๑) สักกายทิฏฐิ^{๑๕๐} คือ ความเห็นว่าเป็นตัวของตน ยังติดแน่นในสมมติว่าเป็นตัวตน เรา เขา สักกายทิฏฐิ ในพระสูตรต้นตปิฎก จุฬเวทัลลสูตร มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก์ นางธรรมทินนาภิกษุณีได้ตอบปัญหาให้นางวิสาขาฟังว่า

อิธาวุโส วิสาข อสสุตวา ปุณฺณชโน อริยาน อทสสาวิ อริยธมฺมสฺส อโกวิทฺโธ อริยธมฺเม อวินีโต สปุริสาณ อทสสาวิ สปุริสธมฺมสฺส อโกวิทฺโธ สปุริสธมฺเม อวินีโต รูป อตฺตโต สมฺนุสฺสตี รูปวนฺต วา อตฺตาน อตฺตนิ วา รูป รูปสมี วา อตฺตาน เวทน ...สณฺณ ...สงฺขาเร...วิญฺญาณ อตฺตโต สมฺนุสฺสตี วิญฺญาณวนฺต วา อตฺตาน อตฺตนิ วา วิญฺญาณ วิญฺญาณสมี วา อตฺตาน เอว โข อาวุโส วิสาข สกฺกายทิฏฺฐิ โหตีติฯ กถ ปณฺยเย สกฺกายทิฏฺฐิ น โหตีติ ฯ อิธาวุโส วิสาข สุตวา อริยสาวโก อริยาน ทสสาวิ อริยธมฺมสฺส โกวิทฺโธ อริยธมฺเม สุวินีโต สปุริสาณ ทสสาวิ สปุริสธมฺมสฺส โกวิทฺโธ สปุริสธมฺเม สุวินีโต น รูป อตฺตโต สมฺนุสฺสตี น รูปวนฺต วา อตฺตาน น อตฺตนิ วา รูป น รูปสมี วา อตฺตาน น เวทน น สณฺณ น สงฺขาเร...น วิญฺญาณ อตฺตโต สมฺนุสฺสตี น วิญฺญาณวนฺต วา อตฺตาน น อตฺตนิ วา วิญฺญาณ น วิญฺญาณสมี วา อตฺตาน เอว โข อาวุโส วิสาข สกฺกายทิฏฺฐิ น โหตีติ.^{๑๕๑}

ปุณฺณในโลกนี้ผู้ยังไม่ได้สดับ ไม่ได้พบพระอริยทั้งหลาย ไม่ฉลาดในธรรมของพระอริย ไม่ได้รับคำแนะนำในธรรมของพระอริย ไม่ได้พบสัตบุรุษทั้งหลาย ไม่ฉลาดในธรรมของสัตบุรุษ ไม่ได้รับคำแนะนำในธรรมของสัตบุรุษ พิจารณาเห็นรูปโดยความเป็นอัตตาบ้าง พิจารณาเห็นอัตตาวามีรูปบ้าง พิจารณาเห็นรูปในอัตตาบ้าง พิจารณาเห็นอัตตาในรูปบ้าง พิจารณาเห็นเวทนา ฯลฯ พิจารณาเห็นสัญญา ฯลฯ พิจารณาเห็นสังขารทั้งหลาย ฯลฯ พิจารณาเห็นวิญญานโดยความเป็นอัตตาบ้าง พิจารณาเห็นอัตตาวามีวิญญานบ้าง พิจารณาเห็นวิญญานในอัตตาบ้าง พิจารณาเห็นอัตตาในวิญญานบ้าง สักกายทิฏฐิมีได้ดังนี้แล^{๑๕๒}

เป็นความเห็นผิดที่ยึดมั่นถือมั่นสภาพธรรมใน ชั้น ๕ ว่าเป็นตัวตน เป็นบุคคล เป็นเรา เป็นของเรา ทำให้เห็นผิดไปจากความเป็นจริง คือ ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา สักกายทิฏฐิ เป็นความเห็นผิดประการหนึ่ง ที่เห็นรูปธรรมและนามธรรม นั้นเป็นตัวตน เป็นบุคคล แท้ที่จริงแล้ว ธรรมก็สักแต่ว่าธรรม ไม่เป็นกลุ่มเป็นก้อน เป็นกันคนละส่วนที่มารวมกัน เช่น ตัวคน มีแขน มีขา มีหัว มีตา มีจมูก มีลิ้น รวมเรียกว่า มนุษย์ ถ้ามีความยึดมั่นก็จะเห็นว่า เป็นตัวเรา เป็นตัวตนของเรา เป็นเขา เป็นบุคคลนั้น เป็นบุคคลนี้ เป็นแต่เพียงสภาพธรรมแต่ละอย่าง ๆ เท่านั้น นั้นเพราะยังไม่สามารถดับความเห็นผิดได้อย่างเด็ดขาด ยังมีความเห็นผิดอยู่ ความเห็นผิดอย่างนี้ ก็ย่อมจะทำให้เกิดวนเวียนในวัฏสงสารได้อีก ตราบใดที่ยังเข้าไม่ถึงความเป็นพระอริยบุคคล เมื่อรู้แจ้งอริยสัจธรรมถึงความเป็นพระโสดาบัน ความเห็นผิดทุกประการจะถูกดับได้อย่างหมดเชื้อ

^{๑๕๐} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๑/๒๑.

^{๑๕๑} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๔๖๑/๔๑๑.

^{๑๕๒} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๖๑/๕๐๑.

๒) วิจิกิจฉา คือ “ความลังเลสงสัย”^{๑๕๓} เลือกเฟ้นอยู่ สงสัยอยู่ คือ ไม่สามารถที่จะตกลงใจได้ เป็นความลังเลสงสัยไม่มีจิตที่จะตกลงปลงใจให้เชื่อได้ ปุณฺชนเคลือบแคลงสงสัยใน ศาสดา ไม่ได้เชื่อมั่นในศรัทธาเลื่อมใสในพระศาสดา ในพระธรรม ในพระสงฆ์ และในสิกขาบท จิตของผู้มีความเคลือบแคลงสงสัย ไม่มีใจแน่วแน่ไปด้วยศรัทธาเลื่อมใสนั้น ย่อมไม่น้อมไปเพื่อทำความเพียรให้เกิด เพื่อประกอบเนื่อง ๆ เพื่อกระทำความต่อเนื่อง เพื่อบำเพ็ญเพียรให้สำเร็จประโยชน์

๓) สิลฺลพตปรามาส หมายถึง “ความถือนั่นศีลพต”^{๑๕๔} คือการถือนั่นในศีลพต โดยสักแต่ว่าทำตาม ๆ กันมาอย่างไม่ได้พิจารณาก่อน เห็นว่าจะบริสุทธิ์ หลุดพ้นได้ด้วยเพราะศีลพตนั้น ๆ ความยึดมั่นถือนั่นในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือศีลพตนอกพระพุทธศาสนา หรือความยึดมั่นถือนั่นในศีลตามหลักทางพระพุทธศาสนาของตนว่าเป็นสิ่งที่ประเสริฐ ซึ่งทำให้ละเลยไม่ใส่ใจในการปฏิบัติทางด้านจิตใจ หรือการใช้ปัญญาเพื่อหลุดพ้น ชื่อว่า สิลฺลพตปรามาส

๓.๔.๑.๓ พระโสดาบันระงับภัยเวรได้ ๕ ประการ

พระโสดาบันเป็นผู้ประกอบด้วยองค์ธรรมแห่งพระโสดาบัน และมีอายุธรรมอันประเสริฐ เมื่อเป็นผู้มีสัมมาทิฐิแล้ว ย่อมแทงตลอดด้วยปัญญา ผู้นั้นพึงพยากรณ์ตนด้วยตนเองได้ว่า ได้เป็นผู้มีนรก มีกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน มีเปรตวิสัย มีอบาย ทุกคติ วินิบาตสิ้นแล้ว เป็นโสดาบัน มีอันไม่ตกต่ำเป็นธรรมดา เป็นผู้เที่ยงจะได้ตรัสรู้ในภายหน้า ภัยเวร ๕ ประการคือ

๑. บุคคลผู้ฆ่าสัตว์ ย่อมประสบภัยเวรใด ซึ่งมีในชาตินี้บ้าง ชาติหน้าบ้าง เสวยทุกข์โศกนันททางใจบ้าง เพราะการฆ่าสัตว์เป็นปัจจัย ภัยเวรนั้น ของอริยสาวกผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ สงบแล้วด้วยประการฉะนี้

๒. บุคคลผู้ลักทรัพย์ ย่อมประสบภัยเวรใด ซึ่งมีในชาตินี้บ้าง ชาติหน้าบ้าง เสวยทุกข์โศกนันททางใจบ้าง เพราะการลักทรัพย์เป็นปัจจัย ภัยเวรนั้น ของอริยสาวกผู้เว้นขาดจากการลักทรัพย์สงบแล้ว ด้วยประการฉะนี้

๓. บุคคลผู้ประพฤตินอกในกาม ย่อมประสบภัยเวรใด ซึ่งมีในชาตินี้บ้าง ชาติหน้าบ้าง เสวยทุกข์โศกนันททางใจบ้าง เพราะการประพฤตินอกในกามเป็นปัจจัย ภัยเวรนั้นของอริยสาวกผู้เว้นขาดจากการประพฤตินอกในกามสงบแล้วด้วยประการฉะนี้

๔. บุคคลผู้พูดเท็จ ย่อมประสบภัยเวรใด ซึ่งมีในชาตินี้บ้าง ชาติหน้าบ้าง เสวยทุกข์โศกนันททางใจบ้าง เพราะการพูดเท็จเป็นปัจจัย ภัยเวรนั้น ของอริยสาวกผู้เว้นขาดจากการพูดเท็จ สงบแล้วด้วยประการฉะนี้

๕. บุคคลผู้ตั้งอยู่ในความประมาท เพราะการเสพของมีนเมาคือสุราและเมรัย ย่อมประสบภัยเวรใด ซึ่งมีในชาตินี้บ้าง ชาติหน้าบ้าง เสวยทุกข์โศกนันททางใจบ้าง เพราะการเสพของ

^{๑๕๓} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๖๔.

^{๑๕๔} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๖๔.

มีนเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาทเป็นปัจจัย ภัยเวรนั้นของอริยสาวกผู้เว้นขาดจากการเสพของมีนเมา คือ สุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาทสงบแล้ว ด้วยประการฉะนี้^{๑๕๕}

พระโสดาบันเป็นผู้ที่ไม่ทำปาณาติบาต อทินนาทาน กาเมสุมิจฉจาร มุสาวาท การดื่ม น้ำเมา คือ สุราและเมรัย อันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาทเป็นเหตุ ย่อมไม่ประสพภัยเวรใด อันมีในชาติ นี้บ้าง ในชาติหน้าบ้าง ไม่ได้เสวยเจตสิกทุกข์ คือ โทมนัส ย่อมสงบแล้ว ไม่มีทางตกต่ำไม่ไปสู่อบายภูมิ อีกแล้ว ในภพหน้าย่อมเข้าถึงพระนิพพานอย่างแน่นอน

๓.๔.๑.๔ พระโสดาบันประกอบด้วยองค์เครื่องบรรลุนิพพาน ๔ ประการ

พระโสดาบัน คือ ผู้ที่มีความศรัทธามั่นคงแล้วในพระรัตนตรัย และเป็นผู้ที่มีศีล อารมณ์ที่ไม่ขาด ไม่ต่าง ไม่พร้อย ไม่ตกอยู่ในอำนาจของตัณหาและความเห็นผิดคุณเครื่องประกอบ ด้วยองค์ธรรมของความเป็นพระโสดาบันมี ๔ ประการ คือ

๑. ประกอบด้วยความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระพุทธรูปเจ้าว่า “แม้เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบ เพียบพร้อมด้วยวิเศษ และจรรณะ เสด็จไปดี รู้แจ้งโลกเป็นสารถีฝึกผู้ที่ควรฝึกได้อย่างยอดเยี่ยม เป็นศาสดาของเทวดาและ มนุษย์ทั้งหลาย เป็นพระพุทธรูปเจ้า เป็นพระผู้มีพระภาค

๒. ประกอบด้วยความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระธรรมว่า “พระธรรมเป็น ธรรมที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ดีแล้ว ผู้ปฏิบัติจะพึงเห็นชัดด้วยตนเองไม่ประกอบด้วยกาล ควรเรียกให้ มาดู ควรน้อมเข้ามาในตน อหิงสาวิญญูชนพึงรู้เฉพาะตน

๓. ประกอบด้วยความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระสงฆ์ว่า “พระสงฆ์สาวกของ พระผู้มีพระภาค เป็นผู้ปฏิบัติดี ปฏิบัติตรง ปฏิบัติถูกทาง ปฏิบัติสมควร ได้แก่ อริยบุคคล ๔ คู่ คือ ๘ บุคคล พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคนี้ เป็นผู้ควรแก่ของที่เขานำมาถวาย ควรแก่ของต้อนรับ ควรแก่ทักษิณา ควรแก่การให้อัญชลี เป็นนาบุญอันยอดเยี่ยมของโลก

๔. ประกอบด้วยศีลที่พระอริยโคระ ไม่ขาด ไม่ทะลุ ไม่ต่าง ไม่พร้อย เป็นไทท่านผู้รู้ สรรเสริญ ไม่ถูกตักต้อนหาและทักท้วงครอบงำ เป็นไปเพื่อสมาธิ^{๑๕๖}

พระโสดาบัน คือ ผู้มีความศรัทธาไม่หวั่นไหว ตั้งมั่นแล้วในพระพุทธรูปเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ และเป็นผู้มีศีลอันพระอริยสรณเสริญ ซึ่งไม่มีเหตุปัจจัยอื่นใดแล้ว ที่จะมาทำให้พระโสดาบันหมดความ ศรัทธาในพระรัตนตรัย และกระทำความอันเป็นอกุศลอีก

สรุปได้ว่า เมื่อบรรลุนิพพานแล้ว ย่อมมีความเห็นถูกต้องตามความเป็นจริง เป็นผู้เข้าถึง กระแสแห่งพระนิพพานโดยสมบูรณ์ สามารถประหาณมัจฉาทิฏฐิ และวิจิกิจฉาได้อย่างเด็ดขาดแล้ว แม้แต่เจตนาที่จะละเมิดศีล ๕ ก็ไม่เกิดมีขึ้นภายในจิตของท่านอีก พระโสดาบันแม้ท่านจะมีความโกรธ อยู่ แต่ก็ไม่ได้คิดอาฆาตหรือทำร้ายผู้ใด แม้ท่านจะมีความโลภอยู่ ก็ไม่คิดที่จะลักขโมยของใคร ถึงแม้จะ

^{๑๕๕} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๔๑/๘๓.

^{๑๕๖} อ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๙๒/๒๑๔.

มีความหลงอยู่ แต่ก็ไม่ได้คิดจะแสวงหาโลกียสุขด้วยการเสพสุราเมรัยเครื่องทองของมีนเมา ท่านสามารถอยู่กับโลกโดยไม่ทุกข์ไปกับโลก พระโศดابق ท่านจะได้บรรลุอรหัตตอีกไม่เกิน ๗ ชาติ ตามกำลังแห่งสมาธิปัญญาของท่าน

๓.๔.๒ พระสกทาคามี

พระสกทาคามี คือ “บุคคลบางคนในโลกนี้ เพราะสังโยชน์ ๓ ประการสิ้นไป และเพราะราคะ โทสะ โมหะเบาบาง เป็นสกทาคามี มาสู่โลกนี้อีกเพียงครั้งเดียวเท่านั้นก็จะทำที่สุดแห่งทุกข์ได้ บุคคลนี้ เรียกว่า ผู้เป็นสมณะเหมือนดอกประทุม”^{๑๕๗} สกทาคามีบุคคล เป็นบุคคลที่จะมาสู่โลกนี้อีกครั้งเดียวด้วยอาการแห่งปฏิสนธิ จึงชื่อว่า พระสกทาคามี แปลว่า ผู้มาปฏิสนธิอีกครั้งเดียว^{๑๕๘}

๓.๔.๒.๑ ประเภทของพระสกทาคามี

พระสกทาคามี ได้แบ่งออกเป็น ๕ จำพวก ๔ จำพวกแรกพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์ไม่ทรงประสงค์เอา แต่ทรงประสงค์เอาเพียงพวกเดียวเท่านั้น คือ พวกที่ ๕ ดังจะได้นำมาแสดงไว้ดังนี้

๑. บางพวกบรรลุสกทาคามีผลในโลกนี้ ย่อมปรินิพพานในโลกนี้นั้นแหละ
๒. บางพวกบรรลุสกทาคามีผลในโลกนี้ปรินิพพานในเทวโลก
๓. บางพวกบรรลุในเทวโลกปรินิพพานในเทวโลกนั้นแหละ
๔. บางพวกบรรลุในเทวโลกแล้วเกิดขึ้นในโลกนี้แล้วจึงปรินิพพาน
๕. บรรลุในโลกนี้ แล้วดำรงชีวิตอยู่ในเทวโลกตลอดอายุ แล้วก็เกิดขึ้นในโลกนี้อีก จึงปรินิพพาน^{๑๕๙}

พระสกทาคามี ๔ จำพวกแรก พระองค์ไม่ได้ทรงประสงค์ที่จะเอา ในสกทาคามีนิสเทสที่ได้แสดงไว้แล้ว พระสกทาคามี พวกที่ ๕ นี้เท่านั้น ที่พระองค์ทรงถือเอาใน สกทาคามีนิสเทสนี้ เพราะว่า พระองค์จะทรงถือเอาอรรถภาพความเป็นมนุษย์ในภพชาติที่ได้มีโอกาสกลับมาสู่โลกนี้อีก แล้วพัฒนาตนจนเป็นพระอริยบุคคล จนปรินิพพานเท่านั้น

๓.๔.๒.๒ การละสังโยชน์ของพระสกทาคามี

พระสกทาคามี ท่านละ “สักกายทิฏฐิ (ความเห็นว่าเป็นตัวของตน) วิจิกิจฉา (ความลังเลสงสัย) และสีลัพพตปรามาส(ความถือมั่นศีลพรต)”^{๑๖๐} และท่านสามารถทำให้ “ราคะ โทสะ โมหะ เบาบาง มาสู่โลกนี้อีกเพียงครั้งเดียว ก็จะทำที่สุดแห่งทุกข์ได้”^{๑๖๑} ในพระสูตรต้นตปิฎกสังยุตตนิกาย มหาวรรค ทุติยสรวณาสักกสูตร พระพุทธองค์ได้ตรัสไว้ว่า

^{๑๕๗} อภิ.ธ. (ไทย) ๓๖/๑๙๐/๒๑๗.

^{๑๕๘} อภิ.ปญจ.อ. (ไทย) ๑/๓๔/๗๐.

^{๑๕๙} พระครูปลัดสัมพิพัฒนธรรมาจารย์ (ประเสริฐ มนต์เสวี), วิปัสสนาภาวนา ที่ไม่ถูกเขียนไว้ในพระไตรปิฎก, (กรุงเทพมหานคร: ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์, ๒๕๕๘), หน้า ๒๓๒.

^{๑๖๐} อจ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๙๕/๓๒๘.

^{๑๖๑} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๘๓/๑๔๓.

เป็นผู้มั่นคง เลื่อมใสยิ่งในพระพุทธเจ้าว่า แม้เพราะเหตุนี้พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ฯลฯ เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นพระพุทธเจ้า เป็นพระผู้มีพระภาค เป็นผู้มั่นคง เลื่อมใสยิ่งในพระธรรม ฯลฯ ในพระสงฆ์ ฯลฯ ไม่มีหาสปัญญา ไม่มีชวนปัญญา ทั้งไม่ถึงพร้อม ด้วยวิมุตติ เขาจึงเป็นพระสกทาคามี เพราะสังโยชน์ ๓ ประการสิ้นไป เพราะบรรเทาหาคะ โทสะ และโมหะให้เบาบาง มาสู่โลกนี้อีกเพียงครั้งเดียวก็จะทำที่สุดแห่งทุกข์ได้ แม้บุคคลนี้ก็พ้นจากนรก กำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน ภูมิแห่งเปรต อบาย ทุกคติ และวินิบาต^{๑๖๒}

พระสกทาคามีเป็นผู้มีความเลื่อมใสในพระรัตนตรัย มีศีลบริสุทธิ์ มีสมาธิพอประมาณ มีปัญญาพอประมาณ ท่านยังไม่ถึงพร้อมด้วยวิมุตติ ท่านจึงเป็นพระสกทาคามี เพราะละสังโยชน์เบื้องต่ำทั้ง ๓ นั้นสิ้นแล้ว และท่านบรรเทาหาคะ โทสะ และโมหะให้เบาบาง จะมาสู่โลกนี้เพียงอีกครั้งเดียว แล้วท่านก็จะทำความสิ้นไปแห่งทุกข์ได้

๓.๔.๓ พระอนาคามี

พระอนาคามี คือ “ผู้ไม่กลับมาอีก ด้วยอำนาจปฏิสนธิเป็นสภาวะ”^{๑๖๓} ในคัมภีร์ อรรถกถายังได้กล่าวถึงพระอนาคามีว่า “บุคคลบางคนในโลกนี้เพราะความสิ้นไปรอบแห่งโอรัมภาคียสังโยชน์ทั้ง ๕ มีกำเนิดเป็นอุปปาติกะ ปรีณิพพานในเทวโลกชั้นสุทธาวาสนั้น มีอันไม่กลับมาจากโลกนั้นเป็นธรรมดา บุคคลนี้เรียกว่า อนาคามี”^{๑๖๔}

๓.๔.๓.๑ ประเภทของพระอนาคามี

๑. อันตรปรีณิพพายี พระอนาคามี (ผู้ที่ปรีณิพพานในระหว่างอายุยังไม่ทันถึงกัณฑ์)^{๑๖๕} ประเภทนี้ปรีณิพพานในช่วงไม่เกินวัยกลางคน ในคัมภีร์อรรถกถาท่านได้ให้ความหมายว่า “พระอนาคามีผู้ยังไม่ล่วงวัยกลางคน แล้วบรรลุพระอรหันต์ ซึ่งเป็นการดับกิเลสเสียได้ในระหว่าง ชื่อว่า อันตรปรีณิพพายี (ปรีณิพพานในระหว่างท่ามกลางแห่งอายุนั้นเทียว)”^{๑๖๖}

๒. อุปหัจจปรีณิพพายี พระอนาคามี (ผู้ที่ปรีณิพพานต่อเมื่ออายุพ้นกัณฑ์ไปแล้ว)^{๑๖๗} ประเภทนี้ปรีณิพพานในช่วงเกินวัยกลางคน ในคัมภีร์อรรถกถาท่านได้ให้ความหมายว่า “พระอนาคามีผู้ล่วงเลยท่ามกลางอันเป็นประมาณ จึงบรรลุชื่อว่า อุปหัจจปรีณิพพายี”^{๑๖๘} (นิพพานเมื่อล่วงวัยกลางคนแล้ว) พระอนาคามีผู้ไม่ลำบากเพราะไม่ต้องประกอบความเพียร โดยไม่มีสังขาร

^{๑๖๒} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๐๒๑/๕๓๓.

^{๑๖๓} อภิ.ปญจ.อ. (ไทย) ๑/๓๕/๗๑.

^{๑๖๔} อภิ.ปญจ.อ. (ไทย) ๑/๓๕/๗๑.

^{๑๖๕} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๘/๓๐๗.

^{๑๖๖} ที.ปา.อ. (ไทย) ๑/๓๖/๗๒.

^{๑๖๗} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๘/๓๐๗.

^{๑๖๘} อภิ.ปญจ.อ. (ไทย) ๑/๓๗/๗๒.

๓. อสังขารปรินิพพายี พระอนาคามี (ผู้ที่จะปรินิพพานโดยไม่ต้องใช้ความเพียรมาก)^{๑๖๙} ประเภตินี้เป็นผู้บรรลุได้ง่ายเพราะไม่มีสังขาร การบรรลุของท่านเป็นการบรรลุได้อย่างง่ายดาย จึงได้ชื่อว่า อสังขารปรินิพพายี (นิพพานโดยไม่มีสังขาร)”

๔. สสังขารปรินิพพายี พระอนาคามี (ผู้ที่จะปรินิพพานโดยต้องใช้ความเพียรมาก)^{๑๗๐} ประเภตินี้ เป็นผู้บรรลุได้ยากต้องอาศัยความเพียรพร้อมกับสังขาร พระอนาคามีผู้ที่ลำบากเพราะต้องประกอบความเพียร พร้อมกับสังขาร ท่านจะบรรลุได้โดยความลำบาก จึงได้ชื่อว่า สสังขารปรินิพพายี ปรินิพพานพร้อมสังขาร

พระอนาคามีทั้ง ๔ ประเภตินี้ มีอยู่ในชั้นสุทธาวาสทั้ง ๕ ชั้น

๕. อุทธังโสโต อภินิภูคคามิ พระอนาคามี (ผู้ที่มีกระแสในเบื้องบนไปสู่ชั้นนอกนิภฎฐภาพ)^{๑๗๑} ประเภตินี้มีความหมดจดจากเทวโลกไปแล้ว

บุคคลบางคนในโลกนี้ เพราะละสังโยชนเบื้องต่ำทั้ง ๕ ประการหมดสิ้นไป เป็นโอปปาติกะปรินิพพาน ในชั้นสุทธาวาสนั้น ไม่กลับมาจากภพนั้นเป็นธรรมดา บุคคลนั้นจุติจากอวิหภาพแล้ว ไปสู่ชั้นอตัปปาภพ จุติจากชั้นอตัปปาภพแล้ว ไปสู่ชั้นสุทิสสาภพ จุติจากชั้นสุทิสสาภพแล้ว ไปสู่ชั้นสุทิสสิภพ จุติจากชั้นสุทิสสิภพแล้ว ไปสู่ชั้นนอกนิภฎฐภาพ ยังอริยมรรคให้เกิดขึ้นในชั้นนอกนิภฎฐภาพ เพื่อละสังโยชนเบื้องสูง บุคคลนี้ เรียกว่า อุทธังโสโตอภินิภูคคามิ

พระอนาคามี เมื่อละสังโยชนเบื้องต่ำได้สิ้นแล้วในขณะที่เป็นมนุษย์ ท่านก็จะเป็นโอปปาติกะจะได้ปรินิพพานในชั้นสุทธาวาส ท่านจะไม่กลับมาสู่โลกมนุษย์อีก จะมีภพที่สูงขึ้นไปอีกเรื่อย ๆ จนท่านได้ไปอยู่บนชั้นนอกนิภฎฐภาพ แล้วท่านก็จะละสังโยชนเบื้องสูงได้ในที่นั้น จึงเรียกว่า อุทธังโสโตอภินิภูคคามิ

สรุป พระอนาคามีเป็นผู้ไม่กลับมาเกิดในครรภ์อีก ด้วยอำนาจปฏิสนธิ และท่านได้มีชื่อว่าสมณะ ดอกบุณฑริก เพราะจักรัตรัสรู้พลันที่เดียวมีรากะและโทสะสิ้นแล้ว ละสังโยชนเบื้องต่ำ ๕ ปรินิพพานในเทวโลก ชั้นสุทธาวาสนั้น ไม่กลับมาจากโลกนั้นอีก อนาคามีบุคคลบางประเภทปรินิพพานในช่วงไม่เกินวัยกลางคน บางประเภทปรินิพพานในช่วงเกินวัยกลางคน บางประเภทบรรลุได้ง่ายเพราะไม่มีสังขาร บางประเภทบรรลุได้ยากต้องอาศัยความเพียรพร้อมกับสังขาร และประเภทสุดท้าย มีความหมดจดจากเทวโลกแล้วปรินิพพาน

๓.๔.๔ พระอรหันต์

พระอรหันต์ คือ “บุคคลผู้ปฏิบัติเพื่อละรูปราคะ อรูปราคะ มานะ อุทธัจจะ และอวิชชา โดยไม่เหลือชื่อว่าผู้ปฏิบัติเพื่อทำให้แจ้งอหัตตผล บุคคลใดละรูปราคะ อรูปราคะ มานะ อุทธัจจะ และอวิชชาได้โดยไม่เหลือบุคคลนี้ เรียกว่า ผู้เป็นอรหันต์”^{๑๗๒} ที่มีความสมบูรณ์แล้วด้วยศีล สมาธิ

^{๑๖๙} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๘/๓๐๗.

^{๑๗๐} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๘/๓๐๗.

^{๑๗๑} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๘/๓๐๗.

^{๑๗๒} อภิ.ธ. (ไทย) ๓๖/๔๔/๑๕๖.

และปัญญา ดังมีปรากฏในอภิธรรมปิฎกว่า “บุคคลผู้เป็นอรหันต์ บุคคลนี้เรียกว่า ผู้มีปกติทำให้บริบูรณ์ในศีล ทำให้บริบูรณ์ในสมาธิ ทำให้บริบูรณ์ในปัญญา”^{๑๗๓}

๓.๔.๔.๑ การละสังโยชน์ของพระอรหันต์

พระอรหันต์เป็นผู้มีจิตสัจด์ปราศจากความยึดติดใจในอารมณ์ต่าง ๆ ไม่มี ความสำคัญตน ไม่มีความพองพองใด ๆ เป็นผู้รู้แจ้งอริยสัจทั้ง ๔ พระอรหันต์สามารถละสังโยชน์เบื้องสูง ได้ทั้ง ๕ คือ

- ๑) รูปราคะ ความติดใจในอารมณ์รูปमान ปรารภนาในรูปภพ
- ๒) อรูปราคะ ติดใจในอารมณ์อรูปमान ปรารภนาในอรูปภพ
- ๓) มานะ ความสำคัญตนว่าเป็นนั่นเป็นนี่
- ๔) อุทธัจจะ ความพองพอง ชัดสายแม้ในทางที่เป็นกุศล
- ๕) อวิชชา ความไม่รู้จริง ไม่รู้เหตุและปัจจัย ไม่รู้อริยสัจ^{๑๗๔}

๓.๔.๔.๒ พระอรหันต์เมื่อแยกตามสถานะแล้วแบ่งได้ ๓ ประเภทดังนี้

๑) พระอรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้า หรือ พระพุทธเจ้า ในพระสูตรต้นตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก มหาตัมหาสัจยสูตรได้แสดงถึงพระองค์ว่า

ตถาคตอุบัติขึ้นมาในโลกนี้ เป็นอรหันต์ ตรัสรู้ด้วยตนเองโดยชอบ เพียบพร้อมด้วยวิชาและ จรรยา ไปดี รู้แจ้งโลก เป็นสารถิณีผู้ควรฝึกได้อย่างยอดเยี่ยม เป็นศาสดาของเทวดาและ มนุษย์ทั้งหลาย เป็นพระพุทธรูปเป็นพระผู้มีพระภาคตถาคตนั้นรู้แจ้งโลกนี้พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลกและสอนหมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์ด้วยตนเองแล้ว จึงประกาศให้ผู้อื่นรู้ตาม แสดงธรรมมีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลางและมีความ งามในที่สุด ประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะ บริสุทธิ์ บริบูรณ์ครบถ้วน^{๑๗๕}

๒) พระปัจเจกพุทธเจ้า เป็นผู้ที่ตรัสรู้แล้วโดยชอบ ไม่ได้ประกาศพระศาสนา ไม่มี สาวก เพราะไม่ได้แสดงธรรมให้ใคร ๆ ฟัง และท่านเกิดขึ้นเฉพาะสมัยที่ไม่มีพระพุทธรูปศาสนาเกิดขึ้นใน โลกท่านจึง “ชื่อว่าเจริญอิทธิยแล้ว เพราะมีสภาวะตรัสรู้เอง”^{๑๗๖}

๓) พระอรหันตสาวก คือ พระอรหันต์เป็นผู้ที่ทำได้เสร็จสิ้นแล้ว ไม่มีกิจอื่น ใดที่จะต้องทำอีกแล้ว คือ กิจที่จะพึงทำเพื่อบรรลุความสิ้นไปแห่งอาสวะย่อมไม่มี เพราะได้ทำเสร็จ เรียบ ร้อยแล้ว ดังที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า “การสั่งสมกิจที่ต้องทำอันทำเรียบร้อยแล้ว ของภิกษุผู้ มีจิตสงบ หลุดพ้นแล้วโดยชอบนั้น ย่อมไม่มี กิจที่พึงทำอีกก็ไม่มี”^{๑๗๗}

^{๑๗๓} อภิ.ธ. (ไทย) ๓๖/๑๒๙/๑๘๑.

^{๑๗๔} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๘๑/๑๐๖.

^{๑๗๕} ม.ญ. (ไทย) ๑๒/๔๑๐/๔๔๖.

^{๑๗๖} ขุ.ป. (ไทย) ๓๑/๑๘๖/๒๙๓.

^{๑๗๗} ขุ.จ. (ไทย) ๓๐/๘๔/๒๙๗.

๓.๔.๔.๓ พระอรหันต์ ๒ ประเภทคือ

พระอรหันต์ ๒ ประเภทนี้ หมายถึงการบรรลุของพระอรหันต์ด้วยวิธีการใด ซึ่งมีดังนี้

๑) สมถยานิกบุคคล หมายถึง การเจริญสมถะก่อนจึงเจริญวิปัสสนาภายหลัง คือ “ความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณ์ ไม่ฟุ้งซ่าน ด้วยอำนาจแห่งเนกขัมมะ เป็นสมาธิ ชื่อว่าวิปัสสนา เพราะมีสภาวะพิจารณาเห็นธรรมที่เกิดในสมาธินั้น โดยความไม่เที่ยง โดยความเป็นทุกข์ โดยความเป็นอนัตตา ด้วยประการดังนี้ สมถะจึงมีก่อน วิปัสสนามีภายหลัง เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า เจริญวิปัสสนามีสมถะนำหน้า”^{๑๗๘} การเจริญสมถะจนจิตมีอารมณ์เดียวไม่ฟุ้งซ่าน จิตเป็นสมาธิอันตั้งมั่นแล้ว จึงยกขึ้นสู่วิปัสสนาพิจารณาเห็นความไม่เที่ยง ความเป็นทุกข์ ความเป็นอนัตตา ด้วยสภาวะเช่นนี้จึงเรียกว่า สมถยานิกบุคคล

๒) สุขวิปัสสกบุคคล หมายถึง การเจริญวิปัสสนาก่อนจึงเจริญสมถะภายหลัง คือ “ชื่อว่าวิปัสสนา เพราะมีสภาวะพิจารณาเห็นโดยความไม่เที่ยง ชื่อว่าวิปัสสนา เพราะมีสภาวะพิจารณา เห็นโดยความเป็นทุกข์ ชื่อว่าวิปัสสนา เพราะมีสภาวะพิจารณาเห็นโดยความเป็นอนัตตา สภาวะที่จิตปล่อยธรรมทั้งหลายที่เกิดในวิปัสสนานั้นเป็นอารมณ์ และสภาวะที่จิตเป็นเอกัคคตารมณ์ ไม่ฟุ้งซ่าน เป็นสมาธิวิปัสสนาจึงมีก่อน สมถะมีภายหลัง ด้วยประการดังนี้ เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า เจริญสมถะมีวิปัสสนานำหน้า”^{๑๗๙}

การเจริญวิปัสสนาโดยการพิจารณาเห็นความไม่เที่ยง ความเป็นทุกข์ ความเป็นอนัตตาแล้ว เจริญสมถะจนจิตมีอารมณ์เดียวไม่ฟุ้งซ่าน จิตเป็นสมาธิอันตั้งมั่นแล้ว ด้วยสภาวะเช่นนี้จึงเรียกว่า สุขวิปัสสกบุคคล

พระอรหันต์ ๒ ประเภทนี้ ในที่สุดก็สิ้นอาสวะ ด้วยการพิจารณาเห็นความไม่เที่ยง ความเป็นทุกข์ ความเป็นอนัตตา ละสังโยชน์ ๕ อย่างคือ รูปราคะ อรูปราคะ มานะ อุทธัจจะ และอวิชชา ทำให้อนุสัย ๓ อย่างคือ มานานุสัย ภวราคานุสัย และอวิชชานุสัย ย่อมสิ้นไปด้วยอรหัตตมรรค การละสังโยชน์และอนุสัยให้สิ้นไปด้วยอาการอย่างนี้

๓.๔.๔.๔ พระอรหันต์ ๕ ประเภทคือ

๑) ปัญญาวิมุต หมายถึง “ภิกษุในธรรมวินัยนี้ทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ และปัญญาวิมุตติ อันไม่มีอาสวะ เพราะอาสวะสิ้นไปด้วยปัญญาอันยิ่งเอง เข้าถึงอยู่ในปัจจุบัน เธอชื่อว่าได้บรรลุวิชชาที่ ๓ นี้แล้ว ความมืดมิด คือ อวิชชา เธอกำจัดได้แล้ว แสงสว่าง คือ วิชาได้เกิดขึ้นแก่เธอ เปรียบเหมือนแสงสว่างเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้ไม่ประมาท มีความเพียรอุทิศกายและใจ”^{๑๘๐}

^{๑๗๘} พ.ป. (ไทย) ๓๑/๒/๔๑๔.

^{๑๗๙} พ.ป. (ไทย) ๓๑/๔/๔๑๘.

^{๑๘๐} พ.ป. (ไทย) ๒๕/๙๙/๔๗๕.

๒) อุภโตภาควิมุต หมายถึง ผู้ที่เจริญสมณะจนได้ “สมาบัติ ๘”^{๑๘๑} แล้วหลุดพ้นจากรูปกายเป็นเจโตวิมุตติด้วยอรุณมาน แล้วเจริญวิปัสสนาจนหลุดพ้นจากอาสวะกิเลสด้วยนามกายด้วยอริยมรรค ดังพระพุทธเจ้าได้ตรัสกับพระอานนท์ ว่า “อานนท์ ภิกษุผู้เข้าวิโมกข์ ๘ ประการนี้ โดยอนุโลมบ้าง โดยปฏิโลมบ้าง ทั้งโดยอนุโลมและปฏิโลมบ้าง เข้าหรือออกได้ตามโอกาสที่ต้องการ ตามชนิดสมาบัติที่ต้องการและตามระยะเวลาที่ต้องการ ทำให้แจ้งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติอันไม่มีอาสวะเพราะอาสวะสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่ในปัจจุบัน ภิกษุนี้เราเรียกว่า ผู้เป็นอุภโตภาควิมุต”^{๑๘๒}

๓) เทววิชชะ หมายถึง พระอรหันต์ผู้ได้วิชา ๓ คือ “ระลึกชาติก่อนได้หลายชาติ คือ ๑ ชาติบ้าง ๒ ชาติบ้าง ฯลฯ ตลอดจนสังวัฏฏกัปและวิวัฏฏกัปเป็นอันมากบ้างว่าในภพนั้นเรามีชื่ออย่างนั้น มีตระกูล มีวรรณะ มีอาหาร เสวยสุขทุกข์ และมีอายุอย่างนั้น ๆ จุตติจากภพนั้นก็ไปเกิดในภพนั้น แม้ในภพนั้นเราก็มีชื่ออย่างนั้น”^{๑๘๓}

๔) ฉฬภิญญะ หมายถึง พระอรหันต์ผู้ได้อภิญญา ๖ คือ

(๑) อิทธิวิธญาณ หมายถึง “เมื่อจิตเป็นสมาธิบริสุทธิ์ผุดผ่อง ไม่มีกิเลสเพียงดังเนิน ปราศจากความเศร้าหมอง อ่อน เหมาะแก่การใช้งาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวอย่างนี้ ภิกษุนั้นย่อมจิตไปเพื่ออิทธิวิธญาณ แสดงฤทธิ์ได้หลายอย่าง คือ คนเดียวแสดงเป็นหลายคนก็ได้”^{๑๘๔} ยินเสียง ๒ ชนิด คือ เสียงทิพย์และเสียงมนุษย์ทั้งหลายคนแสดงเป็นคนเดียวก็ได้”^{๑๘๕}

(๒) ทิพพโสตญาณ หมายถึง “เมื่อจิตเป็นสมาธิบริสุทธิ์ผุดผ่อง ไม่มีกิเลสเพียงดังเนินปราศจากความเศร้าหมอง อ่อน เหมาะแก่การใช้งาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวอย่างนี้ ภิกษุนั้นย่อมจิตไปเพื่อทิพพโสตธาตุญาณได้ที่อยู่ไกลและใกล้ด้วยหูทิพย์อันบริสุทธิ์เหนือมนุษย์”^{๑๘๕}

(๓) เจโตปริยญาณ หมายถึง “เมื่อจิตเป็นสมาธิบริสุทธิ์ผุดผ่อง ไม่มีกิเลสเพียงดังเนิน ปราศจากความเศร้าหมองอ่อน เหมาะแก่การใช้งาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวอย่างนี้ ภิกษุนั้นย่อมจิตไปเพื่อเจโตปริยญาณ กำหนดรู้จิตของสัตว์และคนอื่นด้วยจิตของตน”^{๑๘๖}

(๔) ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ หมายถึง “เมื่อจิตเป็นสมาธิบริสุทธิ์ผุดผ่อง ไม่มีกิเลสเพียงดังเนิน ปราศจากความเศร้าหมอง อ่อน เหมาะแก่การใช้งาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวอย่างนี้ ภิกษุนั้นย่อมจิตไปเพื่อปุพเพนิวาสานุสสติญาณ ระลึกชาติก่อนได้หลายชาติ คือ ๑ ชาติบ้าง ๒ ชาติบ้าง”^{๑๘๗}

^{๑๘๑} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๒๙/๗๕.

^{๑๘๒} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๒๘/๗๔.

^{๑๘๓} ที.สี. (ไทย) ๙/๒๔๕/๘๒.

^{๑๘๔} ที.สี. (ไทย) ๙/๒๓๘/๗๙.

^{๑๘๕} ที.สี. (ไทย) ๙/๒๔๐/๘๐.

^{๑๘๖} ที.สี. (ไทย) ๙/๒๔๒/๘๐.

^{๑๘๗} ที.สี. (ไทย) ๙/๒๔๔/๘๑.

(๕) ทิพพจักขุญาณ หมายถึง เมื่อจิตเป็นสมาธิบริสุทธิ์ผุดผ่อง ไม่มีกิเลสเพียง ดั้งเนินปราศจากความเศร้าหมอง อ่อน เหมาะแก่การใช้งาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวอย่างนี้ ภิกษุผู้นั้นงามและ ไม่งามเกิดดีและเกิดไม่ดี ด้วยตาทิพย์อันบริสุทธิ์เหนือมนุษย์ รู้ชัดถึงหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรมว่า หมู่ สัตว์ที่ประกอบกายทุจริต วจีทุจริต และมโนทุจริต”^{๑๘๘}

(๖) อาสวักขยญาณ หมายถึง “เมื่อจิตเป็นสมาธิบริสุทธิ์ผุดผ่อง ไม่มีกิเลสเพียง ดั้งเนินปราศจากความเศร้าหมอง อ่อน เหมาะแก่การใช้งาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวอย่างนี้ ภิกษุผู้นั้นย่อมจิต ไป เพื่ออาสวักขยญาณ รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า นี่ทุกข์ นี่ทุกข์สมุทัย นี่ทุกข์นิโรธ นี่ทุกข์นิโรธคามินี ปฏิปทา นี้อาสวะ นี้อาสวสมุทัย นี้อาสวนิโรธ นี้อาสวนิโรธคามินีปฏิบัติ”^{๑๘๙}

๕) ปฏิสัมภีทปัตตะ หมายถึง ผู้บรรลุปฏิสัมภีทา ๔ คือ

- (๑) เป็นผู้บรรลุอัตถปฏิสัมภีทา (ปัญญาแตกฉานในอรรถ)
- (๒) เป็นผู้บรรลุธรรมปฏิสัมภีทา (ปัญญาแตกฉานในธรรม)
- (๓) เป็นผู้บรรลุนิรุตติปฏิสัมภีทา (ปัญญาแตกฉานในนิรุตติ)
- (๔) เป็นผู้บรรลุปฏิภาณปฏิสัมภีทา (ปัญญาแตกฉานในปฏิสัมภีทา)^{๑๙๐}

สรุปพระอรหันต์ ละสังโยชน์ ๕ อย่างคือ รูปราคะ อรูปราคะ มานะ อุทธัจจะ และอวิชชา เป็นผู้ที่ไกลจากกิเลส เพราะกำจัดกิเลสได้อย่างหมดสิ้นแล้ว ทำให้แจ้งแล้วซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ ที่ไม่มีอาสวะเพราะอาสวะสิ้นไป เป็นผู้หมดสังสารวัฏ คือ การเวียนตายเวียนเกิด มีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลางและมีความงามในที่สุด ประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะ บริสุทธิ์ บริบูรณ์ครบถ้วน

๓.๕ สรุปท้ายบท

การบรรลุธรรม หมายถึง การสำเร็จมรรค ผล นิพพาน หรือ โลกุตตรธรรม ๔ บรรลุ หมายถึง การบรรลุธรรมผล ธรรม หมายถึง โลกุตตรธรรม ๔ คือธรรมอันมิใช่วิสัยของโลก ที่ประกอบไปด้วย มรรค ๔ ผล ๔ และ นิพพาน ๑

การจะบรรลุธรรมถึงระดับโลกุตระได้นั้นต้องอาศัยเหตุปัจจัยสำคัญอันเป็นกุศลธรรมทั้งปวง นั่นคือ สัมมาทิฐิ เพื่อพัฒนาปัญญา ในทางที่ถูกตรง จนเป็นปัญญาที่แจ้งเห็นจริงในระดับโลกุตระที่สามารถทำให้ถึงความพ้นทุกข์ได้

การบรรลุธรรมหรือการหลุดพ้นนั้น ต้องมีเหตุและปัจจัย ที่จะทำให้เข้าถึงมรรค, ผล, และ นิพพานได้คือ ๑) บรรลุในขณะฟังธรรม ๒) บรรลุในขณะที่แสดงธรรม ๓) บรรลุในขณะที่สาธยายธรรม ๔) บรรลุในขณะที่พิจารณาธรรม ๕) บรรลุด้วยอำนาจของสมาธิ ทั้ง ๕ ประการนี้ ท่านเป็นผู้รู้

^{๑๘๘} ที.สี. (ไทย) ๙/๒๔๖/๘๒.

^{๑๘๙} ที.สี. (ไทย) ๙/๒๔๘/๘๔.

^{๑๙๐} อง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๘๖/๑๕๕.

แจ้งอรรถ รู้แจ้งธรรม มีความอึ้งใจได้เกิดปราโมทย์ขึ้นแล้ว มีกายอันใจประกอบด้วยปีติ ย่อมสงบระงับ ย่อมเสวยความสุข จิตที่มีความสุข ย่อมตั้งมั่น คือเหตุปัจจัยที่จะนำไปสู่กระแสแห่งนิพพาน

การบรรลุธรรมในกฎทนต์สูตร กฎทนต์พราหมณ์ เมื่อได้ฟังยัญที่พระพุทธองค์แสดงแล้ว ได้มีความเข้าใจเรื่องยัญในทางพระพุทธศาสนา ว่าอะไรที่มีอานิสงส์มากกว่ากัน พราหมณ์ได้ชื่นชม ภาสิตของพระองค์ และได้แสดงตนเป็นผู้เข้าถึงซึ่งไตรสรณคมน์ตั้งแต่นั้นมา พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรง รู้ถึงจิตของพราหมณ์ แล้วพระองค์ก็จะเริ่มแสดงหลักธรรมขั้นต่อไปด้วยเรื่องของอนุพุทฺธิกา และ อริยสัจ ๔ กฎทนต์พราหมณ์ได้บรรลุเป็นอริยบุคคล ดังมีปรากฏหลักฐานพระบาลีแสดงไว้ว่า

“เอวเมว กฎทนต์สส พราหมณสส ตสมิเยว อาสเน วิรชั วิตมลั ธมมจกข อุทปาติ ยักขิ จิ สมุทยธมมัสส สพุพนตัง นิโรธธมมนติ”^{๑๙๑} ธรรมจักขุอันไร้ธุลี คือ กิเลส ปราศจากมลทิน เกิดขึ้นแก่ พราหมณ์กฎทนต์ตะบะบนที่นั่นนั่นเองว่า “สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งปวงมีความดับ ไปเป็นธรรมดา”

อนุพุทฺธิกาที่พระองค์แสดงให้พราหมณ์ฟังนั้นเป็นธรรมที่ต้องแสดงไปตามจริตอุปนิสัย ของสัตว์โลก คือ สอนให้เป็นผู้สละความตระหนี่ออกจากจิตใจก่อน แล้วก็ให้เป็นผู้ระงับภัยเวรทั้ง ๕ เพื่อเป็นการไม่เบียดเบียนตนและผู้อื่น เมื่อเป็นผู้มีศีลอันรักษาดีแล้ว เบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตก ที่ไปจุติ คือ สวรรค์ แล้วก็ได้แสดงถึงโทษของกามคุณทั้งหลายว่าเป็นสิ่งไม่ควรยึดติด วิธีทางที่จะออกจากอำนาจของความอยากนั้น คือ การออกบวชเพื่อชำระความเศร้าหมองของจิตใจ

พราหมณ์ได้พิจารณาอริยสัจ ๔ ด้วยหลักวิปัสสนาภาวนา คือ “รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า นี่ทุกข์, รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า นี่ทุกขสมุทัย, รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า นี่ทุกขนิโรธ, รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า นี่ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา” เป็นการพิจารณารู้เท่าทันโดยจิตไม่เข้าไปยึดมั่นถือมั่น “โดยย่อ อุปาทานขันธ์ ๕ เป็นทุกข์” นี่ คือ ทุกขอริยสัจ เมื่อพราหมณ์ได้พิจารณาอริยสัจแล้ว ทำให้เป็นผู้ได้ดวง ตาเห็นธรรมอันปราศจากธุลีและมลทินว่า สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งปวงมี ความดับไปเป็นธรรมดา

เมื่อบรรลุธรรมแล้วย่อมได้ชื่อว่า เป็นอริยบุคคลผู้ประเสริฐกว่าบุคคลทั้งปวง เป็นผู้มีความ บริสุทธิ์ทั้งในโลกนี้และเทวโลก เป็นผู้ทำลายบาปอกุศลที่ก่อให้เกิดความเศร้าหมอง ที่นำไปเกิดในภพ ใหม่ได้แล้ว ท่านเหล่านั้นละกิเลสได้ตามสติปัญญา คือ พระโสดาบัน สกทาคามี อนาคามี และอรหันต์ จะไม่มีทางตกต่ำอีกแล้ว และไม่กลับไปสู่อบายภูมิ จนกาลสิ้นกิจแล้วท่านก็ปรินิพพานไป

^{๑๙๑} ที.สี. (บาลี) ๙/๓๕๕/๑๔๙.

บทที่ ๔

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่อง “ศึกษาการปฏิบัติเพื่อบรรลุนิพพานในกฎทนต์สูตร” มีวัตถุประสงค์ ๒ ประการ คือ เพื่อศึกษาเนื้อหาและหลักธรรมในกฎทนต์สูตร และเพื่อศึกษาแนวทางการปฏิบัติเพื่อ บรรลุนิพพานในกฎทนต์สูตร โดยการศึกษาข้อมูลจากคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท ได้แก่ พระไตรปิฎก อรรถกถา ปกรณวิเสส คัมภีร์อื่น ๆ และหนังสือที่เกี่ยวข้อง แล้วนำมาสรุป เรียบเรียง นำเสนอแบบ บรรยายเชิงพรรณนา

๔.๑ สรุปผลการวิจัย

๔.๑.๑ เนื้อหาและหลักธรรมในกฎทนต์สูตร

กฎทนต์สูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยการสนทนาถามตอบเรื่องการบูชาอัยระหว่างกฎทนต์ พราหมณ์กับพระพุทธเจ้า ผู้ถาม คือ กฎทนต์พราหมณ์ ผู้ตอบ คือ พระผู้มีพระภาคเจ้า พระสังคีติกาจารย์จัดไว้ในพระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค ขุททกนิกาย อยู่ในหัวข้อชาดกะ เป็นพระสูตรที่มีความยาวมาก กฎทนต์สูตรเป็นธรรมเทศนาที่ตรัสแสดงขึ้นมาให้เหมาะสมกับบุคคล เหตุการณ์และโอกาส สีลขันธวรรค แปลว่า ตอนที่ว่าด้วยกองศีล ซึ่งนี้ตั้งตามเนื้อหาพระสูตรที่ ๑ ของวรรค ในสีลขันธวรรคมีพรหมชาลสูตรเป็นพระสูตรที่ ๑ ซึ่งกฎทนต์สูตรเป็นพระสูตรในลำดับที่ ๕ ซึ่งวรรคนี้มี ๑๓ พระสูตร ประกอบด้วยหลักธรรมที่สำคัญ ๓ ประการ คือ (๑) ยัญ (๒) อนุพพิกถา และ (๓) อริยสัจ ๔ สารสำคัญของพระสูตรเป็นเรื่องราวของบุคคลที่มีมิจฉาทิฐิในการประพฤติตนเพื่อให้เกิดความสุข ด้วยการเบียดเบียนชีวิต โดยยกตัวอย่างพระเจ้ามหาวิชิตราชและพราหมณ์บุโรหิตซึ่งเป็นกัลยาณมิตรแก่กันและกัน ที่แนะนำให้รู้จักบูชาอัยที่ถูกต้องตามหลักพระพุทธศาสนา พระพุทธองค์ทรงเปลี่ยนวิธีการประพฤติตนของบุคคลเหล่านั้นให้เป็นผู้มีทิวฏฐิที่ถูกต้อง

กฎทนต์สูตร เป็นพระสูตรที่แสดงเรื่องราวของกฎทนต์พราหมณ์ ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าเรื่องการบูชาอัย พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงยกตัวอย่างพระเจ้ามหาวิชิตราชผู้ที่เคยทำการบูชาอัยแล้วเกิดผลดีในครั้งอดีตมาทรงตรัสเล่าให้ฟัง ซึ่งพระพุทธองค์ทรงแสดงการบูชาอัย โดยเริ่มจากทาน ศีล ภาวนา ซึ่งถูกอธิบายในรูปแบบของการบูชาอัยอีกด้วย ในส่วนของหลักธรรม สำคัญในพระสูตร แบ่งออกเป็น ๓ หลักใหญ่ ๆ คือ หลักธรรมข้อที่ ๑. ยัญ การบูชาด้วยยัญ ๓ มีอาการ ๑๖ คือ เจตนา ก่อนให้ทาน เจตนาขณะ ให้ทาน เจตนาหลังให้ทาน แก่ผู้ที่มีกุศลกรรมบถ ๑๐ เมื่อพระพุทธองค์ทรงปรับทัศนคติการให้ทานแล้ว ได้แสดงยัญที่สืบทอดกันมา ๕ อย่าง ได้แก่ ๑. นิตยทาน คือ บุญที่ทำประจำ ไม่ต้องใช้ทรัพย์มาก ไม่ต้องเตรียมการมากเหมือนยัญสมบัติ ที่เป็นการฆ่าสัตว์บูชา เรียกว่า

อนุกุลยัญ ๒.ยัญของบุคคล ผู้สร้างวิหาร การสร้างถาวรวัตถุ เช่น วิหาร แก่พระภิกษุสงฆ์ผู้มาจากทิศทั้ง ๔ นั้น ย่อมได้อานิสงส์มาก กว่าทำให้ทานที่เป็นอาหาร เพราะเป็นการถวายครั้งเดียว ไม่ต้องเสียเวลาบ่อยครั้ง

การศึกษาเพื่อการปฏิบัติบรรลุมรรค ผล นิพพานนั้น พบว่า ในกฎทนต์สูตรมีเนื้อหาที่แสดงหลักธรรมเพื่อการบรรลุธรรมตั้งแต่ หลักธรรมข้อที่ ๓. คือ ยัญของบุคคลผู้มีจิตเลื่อมใสในพระรัตนตรัย การเข้าถึงพระรัตนตรัย ได้แก่ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นที่พึ่งที่ระลึกนั้น คือ เบื้องต้นของการเป็นชาวพุทธศาสนิกชนเพราะแกวทั้ง ๓ นี้เป็นเครื่องนำทางชีวิตไปสู่ความสุขอันสูงสุด ๔. ยัญของบุคคลผู้สมาทานสิกขาบท เจตนาที่งดเว้นจากการทำผิดทางกาย วาจา เป็นการบูชายัญที่มีการเตรียมตัวน้อย เพราะเป็นพฤติกรรมทางจิตที่ทรงไว้อยู่ตลอดเวลา ๕. ยัญของบุคคลผู้บรรลุฌาน และญาณ การบำเพ็ญทางจิต ได้แก่ สมถภาวนาและวิปัสสนาภาวนา เป็นการบูชาอันสูงสุดในพระพุทธศาสนา คือ การบูชายัญเพื่อละกิเลส บรรลุเป็นพระโสดาบัน เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงลำดับของยัญที่มีอานิสงส์ตามลำดับ ทำให้กฎทนต์พราหมณ์เกิดความเลื่อมใสในพระธรรมเทศนา นอกจากนี้ยังพบว่า มีหลักธรรมที่เป็นหลักปฏิบัติสำคัญ คือ อนุปพุททิกขา เป็นการแสดงอนุปพุททิกขาหลังจากที่บุคคลนั้นน้อมจิตเชื่อในพระพุทธเจ้าแล้ว พระองค์ก็จะแสดง ทานกถา สีลกถา สัตตกถา กามาทีนวกถา เนกขัมมานิสังสกถา ตามลำดับจนจิตของบุคคลนั้นผ่องใสปราศจากนิวรณ์แล้ว หลักธรรมข้อที่ ๓. พระองค์ก็ทรงประกาศสามกัถาสิกเขตตะนา หรือที่เรียกว่า อริยสัจ ๔ ได้แก่ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค โดยในกระบวนการตามหลักสติปัฏฐาน ๔ คือ กาย เวทนา จิต ธรรม

๔.๑.๒ การปฏิบัติเพื่อบรรลุธรรมในกฎทนต์สูตร

การบรรลุธรรม หมายถึง การสำเร็จมรรค ผล นิพพาน หรือ โลกุตตรธรรม ๙ คือ ธรรมอันมิใช่วิสัยของโลก ที่ประกอบไปด้วย มรรค ๔ ผล ๔ และ นิพพาน ๑ การจะบรรลุธรรมถึงระดับโลกุตตระได้นั้นต้องอาศัยเหตุปัจจัยสำคัญอันเป็นกุศลธรรมทั้งปวง นั่นคือ สัมมาทิฏฐิ เพื่อพัฒนาปัญญา ในทางที่ถูกตรง จนเป็นปัญญาที่แจ่มแจ้งเห็นจริงในอริยสัจ ๔ ระดับโลกุตตระ ที่สามารถทำให้ถึงความพ้นทุกข์ได้ เข้าสู่ความเป็นพระอริยบุคคลระดับต่าง ๆ ตั้งแต่ พระโสดาบันจนถึงพระอรหันต์

การบรรลุธรรมหรือการหลุดพ้นนั้น ต้องมีเหตุและปัจจัย ที่จะทำให้เข้าถึงมรรค, ผล, และนิพพานได้ คือ ๑) บรรลุในขณะฟังธรรม ๒) บรรลุในขณะที่แสดงธรรม ๓) บรรลุในขณะที่สาธยายธรรม ๔) บรรลุในขณะที่พิจารณาธรรม ๕) บรรลุด้วยอำนาจของสมาธิ ทั้ง ๕ ประการนี้ ท่านเป็นผู้รู้แจ้งอรหัต รู้แจ้งธรรม มีความอิ่มใจได้เกิดปราโมทย์ขึ้นแล้ว มีกายอันใจประกอบด้วยปีติ ย่อมสงบระงับ ย่อมเสวยความสุข จิตที่มีความสุข ย่อมตั้งมั่น คือเหตุปัจจัยที่จะนำไปสู่กระแสแห่งนิพพาน

มีเหตุที่สุดโต่ง ๒ อย่าง ที่พระพุทธองค์ทรงตรัสให้ละเว้น ได้แก่ กามสุขัลลิกานุ อตตกิลมณานุโยค มัชฌิมาปฏิปทาอันเป็นทางสายกลางที่ไม่เียงเข้าใกล้ที่สุด ๒ ประการนี้ พระตถาคตได้ตรัสอริยมรรคมีองค์ ๘ ปฏิปทาที่ก่อให้เกิดจักขุญาณ เป็นไปเพื่อความสงบระงับ เพื่อรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้เพื่อบรรลุซึ่งนิพพานนั้น คือ อริยมรรคมีองค์ ๘ นี้ ได้แก่ สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ

การบรรลุลหรรณในกฎทันตสูตร กฎทันตพราหมณ เมื่อได้ฟังยัญที่พระพุทธรองค์แสดงแล้ว ได้มีความเข้าใจเรื่องยัญ ในทางพระพุทธรศาสนาว่า อะไรที่มีอาณิสสงส์มากกว่ากัน พราหมณได้ชื่นชม ภาชิตของพระองค์และได้แสดงตนเป็นผู้เข้าถึงซึ่งไตรสรณคมน์ตั้งแต่นั้นมา พระสมมาสัมพุทเจ้าทรง รู้ถึงจิตของพราหมณ แล้วพระองค์ก็จะเริ่มแสดงหลักธรรมขึ้นต่อไปด้วยเรื่องของอนุพุพิกถา และ อริยสง ๔ หรือ สามุกังสิกเทศนา

กฎทันตพราหมณได้ปฏิบัติตามหลักไตรสิกขา บรรลุลหรรณจากการเจริญวิปัสสนา ไปพร้อมกับการฟังธรรม คือ กฎทันตพราหมณได้ฟังอริยสง ๔ พิจารณากำหนดรู้ทุกขสง ด้วยการกำหนดรู้รูปนามในปัจจุบันที่เกิดขึ้นในขณะนั้น เช่น กำหนดเสียงที่ได้ยินขณะฟังธรรม เห็นความเกิดขึ้นและดับไปของเสียง นั้น โดยความเป็นพระไตรลักษณ หรือกำหนดรู้พิจารณาทางเวทนาที่เกิดขึ้นของกายและใจ หรือ พิจารณาจิตที่มีความเลื่อมใสศรัทธา เกิดปีติปราโมทย์ ในขณะฟังธรรม กำหนดรู้ในอารมณ์ที่เกิดขึ้น

การบรรลุลหรรณนั้น มรรคญาณไม่สามารถเกิดขึ้นได้ หากไม่กำหนดรู้ฐานทั้ง ๔ อย่าง โดย อาจะกำหนดรู้สภาวะอย่างใดอย่างหนึ่งก็ได้ คือ ๑) กาย ๒) เวทนา ๓) จิต ๔) ธรรม เป็นหลักการ ปฏิบัติตามหลักสติปัฏฐาน ๔ หลักธรรมอริยสง ๔ เป็นธรรมที่อยู่ในสติปัฏฐาน ๔ ในหมวดธัมมา นุปัสสนาเป็นข้อสุดท้ายในหมวดสติปัฏฐาน ในอรรถกถาสติปัฏฐาน ๔ กล่าวถึง อริยมรรคที่กำหนดรู้ อริยสง ๔ ในขณะจิตเดียวว่า เมื่อกำหนดอริยสง ๔ เป็นทุกขอริยสง ในขณะนั้นย่อมละตัณหา ในเหตุให้ เกิดทุกข เมื่อเหตุของทุกขถูกละแล้ว นิโรธความดับทุกขย่อมชัดแจ้ง เมื่อกำหนดรู้ในชั้น ๕ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาน หรือ กายและใจ ก็เท่ากับว่าได้ปฏิบัติตามมรรคมืองค์ ๘ แล้ว เมื่อมรรคมืองค์ ๘ เจริญให้มาก เมื่อครบถ้วนบริบูรณ์แล้วก็จะทำให้แจ้งมรรค ผล และนิพพาน

กระบวนการที่เกิดขึ้นในขณะเดียวกันนี้ เรียกว่า มรรคจิต ที่ประหาณกิเลสระดับอนุสัย ด้วย สมุจเฉทประหาณ ทำให้บรรลุปะเป็นพระอริยบุคคล เช่นเดียวกับกฎทันตพราหมณ ที่นับถือเอาพระพุท พระธรรม พระสงฆ์ เป็นที่พึ่งที่ระลึกและบรรลุปะเป็นพระโสดาบันได้ในที่สุด

สรุปว่า ยัญที่พระสมมาสัมพุทเจ้าได้ตรัสให้ฟัง ได้มีความสำคัญเป็นขั้นเป็นตอนตาม ลำดับ คือ ยัญสมบัติ ๓ ประการ มืองค์ประกอบ ๑๖, การให้นิตยทาน, การสร้างวิหารถวายสงฆ์, การ ถึงสรณคมน์, การสมาทานงดเว้นด้วยเบญจศีล, การบรรลุลหรรณและญาณ, การได้ฟังอนุพุพิกถา, การ เจริญวิปัสสนาในขณะที่ฟังธรรมจากพระสมมาสัมพุทเจ้า จนได้ดวงตาเห็นธรรม ปราศจากมลทินด้วย ว่า สรรพสิ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา ก็จะมีคามดับไปเป็นธรรมดา

เมื่อบรรลุลหรรณแล้วย่อมได้ชื่อว่า เป็นอริยบุคคลผู้ประเสริฐกว่าบุคคลทั้งปวง เป็นผู้มีความ บริสุทธิทั้งในโลกนี้และเทวโลก เป็นผู้ทำลายบาปอกุศลที่ก่อให้เกิดความเศร้าหมอง ที่นำไปเกิดในภพ ใหม่ได้แล้ว ท่านเหล่านั้นละกิเลสได้ตามสติปัญญา คือ พระโสดาบัน สกทาคามี อนาคามี และอรหันต์ จะไม่มีทางตกต่ำอีกแล้วและไม่กลับไปสู่อบายภูมิ จนกาลสิ้นกิจแล้วท่านก็ปรินิพพานไป

๔.๒ ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาการปฏิบัติเพื่อบรรลุลุธรรมในกฎทนต์สูตร สำหรับบุคคลที่สนใจศึกษาโดยละเอียดและนำข้อมูลไปใช้ในวัตถุประสงค์อย่างอื่น หวังเป็นอย่างยิ่งว่างานวิจัยนี้จะมีข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ จึงตั้งประเด็นข้อเสนอแนะไว้ ดังนี้

๔.๒.๑ ข้อเสนอแนะในเชิงนโยบาย

กฎทนต์สูตรมีเนื้อหาที่แสดงหลักธรรมสำคัญเพื่อบรรลุลุธรรม คือ ยัญ อนุพุทพิกถา และอริยสัจ ๔ ซึ่งหลักธรรมเหล่านี้เป็นเหตุให้ธรรมทั้งหลายมีความบริบูรณ์ หมดความสิ้นสงสัยในพระรัตนตรัย เข้าถึงความพ้นทุกข์ อันเป็นเป้าหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา ซึ่งองค์กรที่จัดการศึกษาเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา เช่น มหาวิทยาลัยสงฆ์ สำนักงานแม่กองบาลีสนามหลวง สำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง องค์กรภาครัฐบาล ผู้บริหาร ผู้นำประเทศและภาคเอกชนอื่น ๆ ควรให้มีการศึกษาเนื้อหาและหลักธรรมในพระสูตรต่าง ๆ ในลักษณะเชิงวิเคราะห์เนื้อหาและองค์ธรรม เนื่องจาก ๑. กฎทนต์สูตร เป็นพระสูตรปรารภกฎทนต์พราหมณ์ มีเนื้อหาที่เกี่ยวข้องเพื่อการบริหารกิจการบ้านเมือง ในเชิงการเมืองการปกครอง มีหลักธรรมสำหรับการปกครองซึ่งผู้มีส่วนเกี่ยวข้องสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการบริหารกิจการบ้านเมืองให้มีความร่มเย็นผาสุกตามหลักพระพุทธศาสนา ๒. จากการศึกษาเนื้อหาและหลักธรรมที่เกี่ยวข้องดังกล่าว พบว่า ยังเป็นพระสูตรที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับคุณธรรม จริยธรรม ด้านการให้ทาน รักษาศีล การเจริญภาวนา ทั้งสามประการนั้นมีวัตถุประสงค์เป็นอย่างเดียวกัน คือ ผูกพันขัดเกลายกระดับจิตใจตนเองขึ้นมาให้ตั้งอยู่ในคุณงามความดี และเป็นแนวทางที่เป็นไปเพื่อการขัดเกลาให้ห่างไกลจากกิเลส เป็นไปเพื่อความสิ้นทุกข์ คือ พระนิพพานได้ในที่สุด

๔.๒.๒ ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

จากการศึกษาเรื่อง “ศึกษาการปฏิบัติเพื่อบรรลุลุธรรมในกฎทนต์สูตร” ผู้วิจัยพบว่า ควรทบทวนเนื้อหาข้อมูลในพระสูตรอื่น ๆ ประกอบพร้อมด้วย ซึ่งจะช่วยให้เข้าใจเนื้อหาหลักธรรม เป็นข้อมูลได้อย่างถูกต้อง มิฉะนั้นอาจคาดเคลื่อนจากหลักธรรมความเป็นจริง ดังนั้นควรศึกษาเนื้อหาพระสูตรที่เกี่ยวข้อง เช่น พระสูตรแสดงเรื่องทาน มีปรากฏในทักษิณาวិภังคสูตร, พระสูตรแสดงเรื่องศีล มีปรากฏในสามัญญผลสูตร และพระสูตรแสดงเรื่องการเจริญภาวนา มีปรากฏในมหาสติปัฏฐานสูตร รวมถึงการศึกษาเนื้อหาและหลักธรรมเชื่อมโยงกับการวิจัยเชิงปริมาณและคุณภาพ ดังนั้นหากมีการศึกษาเรื่องในประเด็นเดียวกันนี้ ควรจะศึกษาในลักษณะดังนี้

- ๑) ศึกษาเนื้อหาหลักธรรมในพระสูตรอื่น ๆ หรือพระสูตรที่เกี่ยวข้อง
- ๒) ศึกษาคุณธรรมจริยธรรมด้านการให้ทาน รักษาศีล เจริญภาวนา

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

- มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปี ๒๕๐๐. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.
- _____ . พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.
- _____ . ฎีกาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. โรงพิมพ์วิญญูญาณ, ๒๕๓๙.
- _____ . พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา แปล. ชุด ๕๕ เล่ม. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๙.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ:

- กรมศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม. บทเจริญพระพุทธมนต์ สวดมนต์ข้ามปี ส่งท้ายปีเก่าวิถีไทยต้อนรับปีใหม่วิถีพุทธ พุทธศักราช ๒๕๖๐. กรุงเทพมหานคร: กรมศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, ๒๕๕๙.
- จิตตวนโณ ภิกขุ (พิจิตร จิตตวนโณ). วิปัสสนาภาวนา. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔.
- บุญสืบ อินสาร ป.ธ.๙. พจนานุกรมบาลี - ไทย ธรรมบทภาค ๑ - ๔ ฉบับร่วมฉลองจุลศักราช ๑๒๕๐. กรุงเทพมหานคร: บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด, ๒๕๕๑.
- ปรีชา ช่างขวัญยืน. วรรณคดีทางพระพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร: โครงการตำราคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐.
- พระครูปลัดสัมพิพัฒนธรรมาจารย์ (ประเสริฐ มนต์เสวี). วิปัสสนาภาวนา ที่ไม่ถูกเขียนไว้ในพระไตรปิฎก. กรุงเทพมหานคร: ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์, ๒๕๕๘.
- พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙. ราชบัณฑิต) รวบรวม-แปล. ศัพท์วิเคราะห์. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร: เลียงเชียง, ๒๕๕๐.
- พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิริ ป.ธ.๙). วิปัสสนากรรมฐาน. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ประยูรพงศ์ พริ้นติ้ง จำกัด, ๒๕๕๔.
- พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต). พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

- พระพุทธโฆสเถระ. **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**. แปลโดย สมเด็จพระพุทธมหาราช (อาจ อาสภมหาเถร). พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร: บริษัทประยูรวงศพรินต์ติ้ง จำกัด, ๒๕๔๖.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต). **พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย**. พิมพ์ครั้งที่ ๔๕. (กรุงเทพมหานคร: บริษัท สำนักพิมพ์แพรวแอนดโฮม จำกัด, ๒๕๔๙).
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๓๐. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม์ ในเครือ บริษัท สำนักพิมพ์แพรวแอนดโฮม จำกัด, ๒๕๕๙.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๙. นนทบุรี: บริษัท เอส. อาร์. พรินต์ติ้ง แมส โปรดักส์, ๒๕๕๓.
- พระมหาสมปอง มุทิโต แปล และเรียบเรียง. **คัมภีร์อภิธานวรรณนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: ประยูรวงศพรินต์ติ้ง, ๒๕๔๗.
- พระโสภณมหาเถระ. **ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร**. แปลและเรียบเรียง พระคันธसारากิจิ พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร: ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์, ๒๕๕๕.
- พระเมธีรัตนติก. **เก็บเพชรจากคัมภีร์พระไตรปิฎก**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.
- พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ. **ปรหมัตถโชติกะ ปริเฉทที่ ๙ เล่ม ๒ วิปัสสนากรรมฐาน**. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร: หจก.ทิพย์วิสุทธิ, ๒๕๕๔.
- สุชีพ ปุญญานุภาพ. **คุณลักษณะพิเศษแห่งพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาธาตุไทย, ๒๕๑๒.

(๒) วิทยานิพนธ์:

- พระเฉลิมพล ฉันทชาโต (รอดรัตน์). “ศึกษาหลักธรรมและการเจริญวิปัสสนาภาวนาในสัลเลขสูตร”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗.
- พระทองประเสริฐ สีส่วโร (มาทัน). “ศึกษาหลักธรรมและการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาในอนัตตลักขณสูตร”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.
- พระมหานิรุฒ ชิตมาโร (บ่าเรอสงค์). “ศึกษาพุทธวิธีการสอนวิปัสสนาภาวนาที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.
- พระมหาประสพฤกษ์ จารุวาโท (รัตนยงค์). “การศึกษาเชิงวิเคราะห์แนวความคิดเรื่องการบูชาในพระพุทธศาสนา”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

พระสมุห์สันติ เขมจาโร (แสงประสิทธิ์). “ศึกษาหลักธรรมและการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาในมหาทักษักขันธสูตร”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

พระเอกคุณ ธมมวิจิโย (อัสวประสิทธิ์กุล). “การศึกษาแนวทางการปฏิบัติเพื่อนำไปสู่โสดาปัตติมรรค”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

พินิจอากาศเอกอภิชาติ พรสี. “การศึกษาวิเคราะห์รูปแบบเทศนาวิธีตามแนวนุพุทธิกถาในสังคมไทยปัจจุบัน”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

กฎหมายสูงสุด

รัฐธรรมนูญ ทิพนิกาย สี่ลทกษนรคคปาลิ

จากพระไตรปิฎก ภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปกาสิตา

๕. ฎุฎทณตสุตต

ชาณุมตกพราหมณคหปติกา

[๓๒๓] เอวมเม สุตฺ:- เอกํ สมยํ ภควา มคเชตุ จาริกญจรรมาโน มหตา ภิกขุสงฺฆเณ สทฺธิ ปณฺจมคฺเตหิ ภิกขุสงฺคเตหิ, เยน ชาณุมคํ นาม มคฺชานํ พราหมณคาโม, ตทวสฺริ. ตตฺร สุตฺ ภควา ชาณุมเต วิหริติ อมฺพตฺตญฺจิกายํ. เตน ไช ปน สมฺเยน ฎุฎทณฺโค พราหมโณ ชาณุมคํ อชฺฌาวสฺติ สคฺคฺสฺสํ สคฺคินญฺโจทกํ สรรณํ ราชโภคํ รณฺเณ มาคฺเชน เสนฺเยน พิมฺพิสาเรน ทินฺนํ ราชทายํ พรหมเทยฺยํ.

เตน ไช ปน สมฺเยน ฎุฎทณตฺส พราหมณตฺส มหายญฺโเบ อุกฺกชฺชโหติ. สคฺค ๑ อุตฺถสฺตคานิ สคฺค ๑ วจฺจนตรสฺตคานิ สคฺค ๑ วจฺจนตรสฺตคานิ สคฺค ๑ อชฺสคานิ สคฺค ๑ อจฺรพฺภสฺตคานิ ญฺญปฺนคานิ โหนฺติ ยณฺณคฺคทาย.

[๓๒๔] อสฺสสฺสํ ไช ชาณุมตกา พราหมณคหปติกา “สมฺโณ ชตุ โภโคโคโม สกฺกยปฺคโค สกฺกยกฺคตา ปพฺพิโต มคฺเชตุ จาริกญจรรมาโน มหตา ภิกขุสงฺฆเณ สทฺธิ ปณฺจมคฺเตหิ ภิกขุสงฺคเตหิ ชาณุมคํ อนุปฺปคโค ชาณุมเต วิหริติ อมฺพตฺตญฺจิกายํ. ตํ ไช ปน ภวนคํ โคคํ เอวํ กถฺยาโน กิตฺติสฺสทฺโธ อพฺภุคฺคโค ‘อิตฺปิ สฺส ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ วิชฺชาจฺรณสมฺปนฺโน สคฺคโค โลกวิทู อนุคฺคโร ปุริสทมฺมสํวโร สคฺคตา เทวมนุสฺสํ พุทฺโธ ภควาติ, สฺส อิมํ โลกํ สเทวํ สมารกํ สพรหมกํ สสฺสสมฺณพราหมณํ ปชํ สเทวมนุสฺสํ สยํ อภิญฺเญา สจฺฉนิกฺคฺวา ปเวเทติ; สฺส ชมฺมํ เทเสติ อาทิกถฺยาณํ มชฺฌกถฺยาณํ ปริโยสํนถฺยาณํ สาคฺคํ สพฺยณฺชนํ, เกวลปฺริปฺพณฺณํ ปรีสฺสทฺธํ พรหมจฺริยํ ปกาเสติ; สจฺจ ไช ปน ตถารูปานํ อรหคํ ทสฺสํ โหติ”ติ.

[๓๒๕] อถ ไช ชาณุมตกา พราหมณคหปติกา ชาณุมตา นิกฺขมิกฺคฺวา สฺสวา สฺสํ คณฺฐกา, เยน อมฺพตฺตญฺจิกา, เตนฺปสฺสํมฺนติ.

[๓๒๖] เตน ไช ปน สมนเณ กุฏทนต์โต พราหมโณ อุปริปาธาทะ ทิวาเสยฺยํ
 อุปคโต โหติ. อทฺทสา ไช โส กุฏทนต์โต พราหมโณ ชาณุมคเก พราหมณ-
 คหปติเก ชาณุมคตา นิภขมิควา สํเข สํหิ คณฺเฏเต, เยน อมฺพตฺถจิกขา, เตนฺปตฺถ-
 กมนฺเต; ทิสฺวา ชคคํ อามนฺเตติ “กัณฺหุ ไช โภ ชคเต ชาณุมคกา พราหมณ-
 คหปติกา ชาณุมคตา นิภขมิควา สํหา สํหิ คณฺเฏตา, เยน อมฺพตฺถจิกขา, เตนฺปตฺถ-
 กมนฺติ”ติ.

[๓๒๗] “อติ ไช โภ สมนเณ โคตโม ตกฺขปฺคโต ตกฺขกฺคตา ปพฺพชฺชิตो
 มคเชตฺถ จาริกณฺจรรมาโน มหตา ภิกฺขุสฺสเณ สทฺธิ ปณฺจมคเตหิ ภิกฺขุสฺสเดหิ ชาณุมคํ
 อนุปฺคโต ชาณุมเต วิหริติ อมฺพตฺถจิกขาย. คํ ไช ปน ภวนฺตํ โคตมํ
 เอวํ กตฺถาโน กิตฺติสฺสโท อพฺภุคฺคโต ‘อิตฺถิ โส ภควา อรหํ สมนฺตมฺพทฺชโร
 วิชฺชาจรรณสฺสพฺพนโน ตฺคโต โลกวิทู อนุตฺตโร ปุริสทมมสฺสาร์ถิ สคฺคา เทวมนุสฺสณํ
 พุทฺธโร ภควา’ติ, คเมเต ภวนฺตํ โภ โคตมํ ทสฺสณาย อุปตฺถกมนฺติ”ติ.

[๓๒๘] อถ ไช กุฏทนต์ตฺถ พราหมณตฺถ เอตทโหติ “ตฺถํ ไช ปน เมคํ
 ‘สมนเณ โคตโม คิวิธํ ยนฺนสฺสพทํ โสฬสปริกฺขารํ ชานาตี’ติ. น ไช ปนาหํ
 ชานามิ คิวิธํ ยนฺนสฺสพทํ โสฬสปริกฺขารํ, อิจฺฉามิ จาหํ มหายนฺนํ ยชฺชํ,
 ยนฺนุนาหํ สมนํ โคตมํ อุปตฺถกมิควา คิวิธํ ยนฺนสฺสพทํ โสฬสปริกฺขารํ
 ปุจฺเจยฺยน”ติ.

[๓๒๙] อถ ไช กุฏทนต์โต พราหมโณ ชคคํ อามนฺเตติ “เตนหิ โภ ชคเต,
 เยน ชาณุมคกา พราหมณคหปติกา, เตนฺปตฺถกม; อุปตฺถกมิควา ชาณุมคเก
 พราหมณคหปติเก เอวํ วเทหิ ‘กุฏทนต์โต โภ พราหมโณ เอวมาห ‘อาคเมณฺตุ
 กิโร ภวนฺโต, กุฏทนต์โตปิ พราหมโณ สมนํ โคตมํ ทสฺสณาย อุปตฺถกมิสฺสตี’ติ.
 “เอวํ โภ”ติ ไช โส ชคตา กุฏทนต์ตฺถ พราหมณตฺถ ปฏิสฺสควา, เยน

สุดท้าย]

กฎทนต์คุณกถา

๑๒๘

ชาณุมตกา พราหมณคหปติกา, เทนุปลงุมมิ; อุปสงกมิตวา ชาณุมตเก พราหมณ-
คหปติเก เขตทโวจ “กฎทนต์ โภ พราหมโณ เขวมาห ‘อาคเมนุ กิร
ภวนโต, กฎทนต์ปิ พราหมโณ สมณ โคตม ทสฺสนาย อุปสงกมิตฺตํ”ติ.

กฎทนต์คุณกถา

[๓๓๐] เตน โข ปน สมเยน อนิกานิ พราหมณสฺตานิ ชาณุมเต ปฏิวสฺสตี
“กฎทนต์สฺส พราหมณสฺส มหายญฺเฏ อนุกวีสฺสามา”ติ. อสฺสโตสุ โข เต
พราหมณา “กฎทนต์ กิร พราหมโณ สมณ โคตม ทสฺสนาย อุปสงกมิตฺตํ”ติ.
อถ โข เต พราหมณา, येन กฎทนต์ พราหมโณ, เทนุปลงุมมิ.

[๓๓๑] อุปสงกมิตวา กฎทนต์ พราหมณํ เขตทโวจ “สจฺจํ กิร ภวํ กฎทนต์
สมณํ โคตมํ ทสฺสนาย อุปสงกมิตฺตํ”ติ. “เอวํ โข เม โภ โหติ ‘อหํปิ สมณํ
โคตมํ ทสฺสนาย อุปสงกมิตฺตํ”ติ. “มา ภวํ กฎทนต์ สมณํ โคตมํ ทสฺสนาย
อุปสงกมิ; น อรหติ ภวํ กฎทนต์ สมณํ โคตมํ ทสฺสนาย อุปสงกมิ. สจ
ภวํ กฎทนต์ สมณํ โคตมํ ทสฺสนาย อุปสงกมิตฺตํ, โภโต กฎทนต์สฺส ยโส
หายิสฺสตี. สมณสฺส โคตมสฺส ยโส อภิวทฺตมิตฺตํ, ยมฺปิ โภโต กฎทนต์สฺส ยโส
หายิสฺสตี, สมณสฺส โคตมสฺส ยโส อภิวทฺตมิตฺตํ; อมินา จฺจเคน น อรหติ
ภวํ กฎทนต์ สมณํ โคตมํ ทสฺสนาย อุปสงกมิ, สมโณ เทวฺว โคตโม อรหติ
ภวนตํ กฎทนต์ ทสฺสนาย อุปสงกมิ.

ภวํ हि กฎทนต์ อุกโต สฺสาโต มาติโต ๑ ปิตฺติโต ๑ สํสฺสทฺทคฺคณิกโก
ยาว สคฺคมา ปิตามหฺยคา อภฺยติโต อนุปกฺกฏโง ชาติวาเทน. ยมฺปิ ภวํ
กฎทนต์ อุกโต สฺสาโต มาติโต ๑ ปิตฺติโต ๑ สํสฺสทฺทคฺคณิกโก ยาว สคฺคมา
ปิตามหฺยคา อภฺยติโต อนุปกฺกฏโง ชาติวาเทน, อมินา จฺจเคน น อรหติ ภวํ
กฎทนต์ สมณํ โคตมํ ทสฺสนาย อุปสงกมิ; สมโณ เทวฺว โคตโม อรหติ
ภวนตํ กฎทนต์ ทสฺสนาย อุปสงกมิ.

สุดท้าย]

กฏทนต์คุณกถา

๑๒๘

ชาณุมตกา พราหมณคหปติกา, เทนุปลงุมมิ; อุปสงุมมิตวา ชาณุมตเก พราหมณ-
คหปติเก เอตทโวจ “กฏทนต์โก โภ พราหมโณ เอวมาท ‘อากเมนุคฺ กิร
ภวนุโต, กฏทนต์โกปี พราหมโณ สมณํ โคตมํ ทตฺตนาถ อุปสงุมมิตฺตํ”ติ.

กฏทนต์คุณกถา

[๓๓๐] เทน โช ปน สมเยน อเนกานิ พราหมณตฺตานิ ชาณุมเต ปฏิวตฺตนิ
“กฏทนต์ตฺส พราหมณตฺส มหายญญํ อญฺญวิตฺตํ”ติ. อตฺตํ โช เท
พราหมณา “กฏทนต์โก กิร พราหมโณ สมณํ โคตมํ ทตฺตนาถ อุปสงุมมิตฺตํ”ติ.
อตฺตํ โช เท พราหมณา, येन กฏทนต์โก พราหมโณ, เทนุปลงุมมิตฺ.

[๓๓๑] อุปสงุมมิตวา กฏทนต์ํ พราหมณํ เอตทโวจ “ตจฺจํ กิร ภวํ กฏทนต์โก
สมณํ โคตมํ ทตฺตนาถ อุปสงุมมิตฺตํ”ติ. “เอวํ โช เม โภ โหติ ‘อหํปี สมณํ
โคตมํ ทตฺตนาถ อุปสงุมมิตฺตํ’”ติ. “มา ภวํ กฏทนต์โก สมณํ โคตมํ ทตฺตนาถ
อุปสงุมมิ; น อรหติ ภวํ กฏทนต์โก สมณํ โคตมํ ทตฺตนาถ อุปสงุมมิคฺ. ตเจ
ภวํ กฏทนต์โก สมณํ โคตมํ ทตฺตนาถ อุปสงุมมิตฺติ, โภโต กฏทนต์ตฺส ยโต
หายิตฺตติ. สมณตฺส โคตมตฺส ยโต อภิวทฺตติ, ยมฺปิ โภโต กฏทนต์ตฺส ยโต
หายิตฺตติ, สมณตฺส โคตมตฺส ยโต อภิวทฺตติ; อิมินา จญฺเคน น อรหติ
ภวํ กฏทนต์โก สมณํ โคตมํ ทตฺตนาถ อุปสงุมมิคฺ, สมโณ เทวฺว โคตโม อรหติ
ภวนุคํ กฏทนต์ํ ทตฺตนาถ อุปสงุมมิคฺ.

ภวํ हि กฏทนต์โก อุกโต สฺสาโต มาติโต จ ปิตฺติโต จ ตฺตฺทชฺชกฺกนิโก
ยาว ตฺตฺตมา ปิตฺตามหฺยคา อภฺชิตฺโต อญฺญกฺกญฺโจ ชาติวาเทन. ยมฺปิ ภวํ
กฏทนต์โก อุกโต สฺสาโต มาติโต จ ปิตฺติโต จ ตฺตฺทชฺชกฺกนิโก ยาว ตฺตฺตมา
ปิตฺตามหฺยคา อภฺชิตฺโต อญฺญกฺกญฺโจ ชาติวาเทน, อิมินา จญฺเคน น อรหติ ภวํ
กฏทนต์โก สมณํ โคตมํ ทตฺตนาถ อุปสงุมมิคฺ; สมโณ เทวฺว โคตโม อรหติ
ภวนุคํ กฏทนต์ํ ทตฺตนาถ อุปสงุมมิคฺ.

สุดท้าย]

พุทธคุณกถา

๑๓๓

ราชโกศกั รมณมา มากเรน เสนิเยน พิมพิสาเรน ทินนั ราชทายั พรหมเทยั,
อิมินา จงเคน น อรหติ ภวั ภูฏทนต์ โคตมึ ทสฺสณาย อุปตฺถกมิตฺ;
ตมโน เควว โคตโม อรหติ ภวนตึ ภูฏทนต์ ทสฺสณาย อุปตฺถกมิตฺ”ติ.

พุทธคุณกถา

[๓๓๒] เอวั วุตเต, ภูฏทนต์ พุราหมโน เต พุราหมणे เขตทโวจ :-

“เคนหิ โภ มมปี สฺนถ, ยถา มยเมว อรหาม ตึ ภวนตึ โคตมึ ทสฺสณาย
อุปตฺถกมิตฺ, น เควว อรหติ สฺ ภวั โคตโม อมฺหากึ ทสฺสณาย อุปตฺถกมิตฺ.
ตมโน ชตุ โภ โคตโม อุกโต สฺสาโต มาติโต จ ปิตีโต จ สํสฺสชคคณิกो
ยาว สคฺคมา ปิตามหุคฺคา อกฺขิตโต อนุปกฺกฏโส ชาติวาเทन. ยมปี โภ ตมโน
โคตโม อุกโต สฺสาโต มาติโต จ ปิตีโต จ สํสฺสชคคณิกो ยาว สคฺคมา
ปิตามหุคฺคา อกฺขิตโต อนุปกฺกฏโส ชาติวาเทन, อิมินา จงเคน น อรหติ สฺ
ภวั โคตโม อมฺหากึ ทสฺสณาย อุปตฺถกมิตฺ; อถ โช มยเมว อรหาม ตึ ภวนตึ
โคตมึ ทสฺสณาย อุปตฺถกมิตฺ.

ตมโน ชตุ โภ โคตโม มหนตึ ฌาติสํมึ โอหาย ปพฺพชิตो ๑ เป ๑

ตมโน ชตุ โภ โคตโม ปหุตึ หิรณฺยสฺสวณฺณึ โอหาย ปพฺพชิตो ฐมิ-
คคณจ เวหาสฺสจณจ ๑ เป ๑

ตมโน ชตุ โภ โคตโม ททโรว ตมาโน สฺสฺสกาพเกโส ภทฺทวน โยพฺพเนน
ตมฺนาคโต ปจฺเมเนน วยธํ อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิตो ๑ เป ๑

ตมโน ชตุ โภ โคตโม อกามกานํ มาดาปิตฺตํ อตฺตมฺขานํ รุทฺททานํ
เกตมสฺสํ โอหาเรตฺวา กาสายานิ วคฺคานิ อจฺจุฉาเทตฺวา อคารสฺมา อนคาริยํ
ปพฺพชิตो ๑ เป ๑

ตมโน ชตุ โภ โคตโม อภิรุโป ทสฺสณิโย ปาสาทิกो ปรมาย วณฺณ-
โปกฺขรตฺยา ตมฺนาคโต พุทฺทมวณฺณึ พุทฺทมวจฺจตฺตึ อชฺชทฺทวกาโส ทสฺสณาย ๑ เป ๑

๓๓๒

ทักษิณาย สัตถกชนชวค

[๕. กุฏทนต์

สมโน ชตุ โภ โคตโม สัตถวา อริยสัจ กุสธสัจ^๓ กุสธสัจเจน สมณนาคโค
 ๑ เป ๑

สมโน ชตุ โภ โคตโม กถยานวาโจ กถยานวาภกรโน โปริยา วาจา
 สมณนาคโค วิสัฏฐาย อเนกคตาย อคฺคตสฺส วิณฺณนาปนิยา ๑ เป ๑

สมโน ชตุ โภ โคตโม พหุํ อารยิปาจริโย ๑ เป ๑

สมโน ชตุ โภ โคตโม ชีณคามราโค วิคคจาปตุโต ๑ เป ๑

สมโน ชตุ โภ โคตโม กมฺมวาทิ กิริยวาทิ อปาปปุเรกฺขาโร พุทฺธมฺมณาย
 ปชาย ๑ เป ๑

สมโน ชตุ โภ โคตโม อฺจุจา กุตา ปพฺพชิโต อสมฺภินฺนชตฺตียกฺกา ๑ เป ๑

สมโน ชตุ โภ โคตโม อทฺธมา กุตา ปพฺพชิโต มหทฺธนา มหาโภคา ๑ เป ๑

สมณํ ชตุ โภ โคตมํ ติโรธฺฐชา ติโรชนปทา ปณฺหิ ปุจฺฉิํ อากฺขณฺติ ๑ เป ๑

สมณํ ชตุ โภ โคตมํ อนเภานิ เทวตาสหสฺสํ ปาเนหิ สฺรณํ คตานิ ๑ เป ๑

สมณํ ชตุ โภ โคตมํ เอวํ กถฺยาณ กิตฺติสํหโต อพฺภุคฺคโค 'อิตฺถิํ โส
 ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ วิชฺชาจรณสมฺปนฺโน สุกโค โสภณวิฑู อนุคฺคโร
 ปุริสทมฺสารถิ สคฺคา เทวมนุสฺสํ พุทฺโธ ภควาติ ๑ เป ๑

สมโน ชตุ โภ โคตโม ทฺวคฺคิสมหาปุริสสทฺถุณฺเหหิ สมณนาคโค ๑ เป ๑

สมโน ชตุ โภ โคตโม เอหิสฺวาคควาทิ สจฺฉโต สมฺโมทโก อพฺภาภูฏิก
 อฺคฺคตานุโฆ ปุพฺพภาตํ ๑ เป ๑

สมโน ชตุ โภ โคตโม จคฺคณํ ปริสํ สกฺกโค ครุคฺโค มานิกโค ปุชฺชโค
 อปจิกโค ๑ เป ๑

สุดท้าย]

พุทธคุณกถา

๓๓๓

สมณ ชตุ โภ โคตเม พหุ เทวา จ มนุสสา จ อภิปรินนา ๑ เป ๑

สมณ ชตุ โภ โคตโม ยสฺมิ คามะ วา นิคเม วา ปฏิวสฺติ, น คสฺมิ
คามะ วา นิคเม วา มนุสสา มนุสเส วิหะเสนฺติ ๑ เป ๑

สมณ ชตุ โภ โคตโม สฺมิ คณิ คณาจริโย ปุณฺณิฏฺฐกฺกานํ อคฺคมกฺขายติ;
ยถา โช ปน โภ เอเตสฺม สมณพฺราหฺมณานํ ยถา วา คถา วา ยสฺส
สมฺมทาคจฺฉติ, น เหวํ สมณสฺส โคตมสฺส ยสฺส สมฺมทาคโต; อถ โช อหุคฺตราย
วิชฺชารณสมฺปทาย สมณสฺส โคตมสฺส ยสฺส สมฺมทาคโต ๑ เป ๑

สมณ ชตุ โภ โคตมํ ราชา มากโช เสนิโย พิมฺพิสาโร สปุคฺโต สภริโย
สปริโส ตามจฺโจ ปาณฺเห สรณํ คโต ๑ เป ๑

สมณ ชตุ โภ โคตมํ ราชา ปเสนฺทิโกสฺโส สปุคฺโต สภริโย สปริโส
ตามจฺโจ ปาณฺเห สรณํ คโต ๑ เป ๑

สมณ ชตุ โภ โคตมํ พฺราหฺมณ โปกฺขรตฺติ สปุคฺโต สภริโย สปริโส
ตามจฺโจ ปาณฺเห สรณํ คโต ๑ เป ๑

สมณ ชตุ โภ โคตโม รณฺโวย มากชฺสฺส เสนิยสฺส พิมฺพิสารสฺส สกฺกโต
ครุกโต มานิโต ปุชฺชิตो อปฺจิตो ๑ เป ๑

สมณ ชตุ โภ โคตโม รณฺโวย ปเสนฺทิโกสฺสสฺส สกฺกโต ครุกโต มานิโต
ปุชฺชิตอ อปฺจิตอ ๑ เป ๑

สมณ ชตุ โภ โคตโม พฺราหฺมณสฺส โปกฺขรตฺติสฺส สกฺกโต ครุกโต
มานิโต ปุชฺชิตอ อปฺจิตอ ๑ เป ๑

สมณ ชตุ โภ โคตโม ชาณฺมคํ อหุปฺคฺโต ชาณฺมเต วิหริติ
อมฺพตฺฐจิกายํ; เย โช ปน โภ เกจิ สมณา วา พฺราหฺมณา วา อมฺหากํ

สุดศุ]

มหาวิชิตราชยณณกถา

๓๓๕

[๓๓๕] เอกมนุคํ นิธินโน โข กุฏทนโต พุราหุมน โภควนคํ เขตทโวจ
“สุดํ เมคํ โภ โคตม ‘สมนโน โคตโม ติวริชํ ยณณตมบํทํ โสฬสปริกขารํ
ชานาคํ’ติ, น โข ปนาหํ ชานามิ ติวริชํ ยณณตมบํทํ โสฬสปริกขารํ, อิจฺฉามहि”
มหายณณํ ยชิตุ; ตาธุ เม ภวํ โคตโม ติวริชํ ยณณตมบํทํ โสฬสปริกขารํ
เทเตตุ”ติ.

[๓๓๖] “เคนहि พุราหุมน สุนาहि, ตาธุกํ มนตฺถิโกหิ, ภาตีสฺสํ”ติ. “เอวํ
โภ”ติ โข กุฏทนโต พุราหุมน โภควโต ปจฺจตฺถสฺส. ภควา เขตทโวจ “ภูตปุพฺพิ
พุราหุมน ราชา มหาวิชิโต นาม อโหสิ อทุโธ มหทฺทโน มหาโภโค
ปหุตฺตาตฺตปรชโต ปหุตฺตวิคฺคฺตฺตปรโรน ปหุตฺตรนฺนโรน ปรีปนฺนโกตฺถโกฏฺฐาชาโร.
อถ โข พุราหุมน รณฺโณ มหาวิชิตสฺส รโหคตสฺส ปฏิสตฺถตฺถสฺส เอวํ เจตสฺส
ปรีวิคฺคฺโก อุตฺปาติ ‘อริคฺคา โข เม วิปฺลว มานุสฺสกา โภคา, มหนตํ ปจฺฉิมณฺฑลํ
อภิวิชฺย อชฺฉวามิ; ยนฺนุนาหํ มหายณณํ ยชเยยฺย, ยํ มม อตฺถํ ทิสฺสวตฺถํ
หิตาย สฺสชยา”ติ.

[๓๓๗] อถ โข พุราหุมน ราชา มหาวิชิโต ปุโรหิตํ พุราหุมนํ อามนฺตฺวา
เปตฺวา^๒ เขตทโวจ ‘อิธ มยฺหํ พุราหุมน รโหคตสฺส ปฏิสตฺถตฺถสฺส เอวํ เจตสฺส
ปรีวิคฺคฺโก อุตฺปาติ ‘อริคฺคา โข เม วิปฺลว มานุสฺสกา โภคา, มหนตํ ปจฺฉิมณฺฑลํ
อภิวิชฺย อชฺฉวามิ; ยนฺนุนาหํ มหายณณํ ยชเยยฺย, ยํ มม อตฺถํ ทิสฺสวตฺถํ
หิตาย สฺสชยา”ติ; อิจฺฉามहि พุราหุมน มหายณณํ ยชิตุ, อนุสํสํ มํ ภวํ,
ยํ มม อตฺถํ ทิสฺสวตฺถํ หิตาย สฺสชยา”ติ.

[๓๓๘] เอวํ วุคฺคเต, พุราหุมน ปุโรหิตโต พุราหุมน ราชนํ มหาวิชิตํ
เขตทโวจ ‘โภโค โข รณฺโณ ชนปโท สกณฺณโก ตฺถปฺปํโพ, คามชฺชาตํ
ทิสฺสํนฺติ, นิคมชฺชาตํ ทิสฺสํนฺติ, นคฺรชฺชาตํ ทิสฺสํนฺติ, ปนฺนทฺทหนํ ทิสฺสํนฺติ.
ภวํ โข ปน ราชา เอวํ สกณฺณเก ชนปเท ตฺถปฺปํเพ พตฺติมฺทฺชเรยฺย,

๓ น. ม. อิจฺฉามิ จาหํ

๒ น. อามนฺตฺวา

อภิจจการี อุตฺต เตน ภวํ ราชฯ. ตียา โข ปน โภโต รณฺโณ เอวมุตฺต
 ‘อหเมตํ ทตฺตํ วา เชน วา พนฺเนน วา ชานียา วา ครหยา วา ปพฺพชฌาย
 วา ตมฺหณตฺตํ’ติ, น โข ปเนตฺตํ ทตฺตํ เอวํ ตมฺมา ตมฺมุชฺสาโต โหติ,
 เย เต หตฺวาเสตฺถกา ภวตฺตํ, เต ปจฺฉา รณฺโณ ชนปํ วิเหเสตฺตํ. อปฺป
 โข อิทํ ตํวณํ อากมฺม เอวเมตฺตํ ทตฺตํ ตมฺมา ตมฺมุชฺสาโต โหติ,
 เตนหิ ภวํ ราชฯ, เย โภโต รณฺโณ ชนปเท อุตฺตํ กตฺติโครกฺเข, เตํ ภวํ
 ราชฯ พฺชกฺคํ อนุปฺเปตฺตุ. เย โภโต รณฺโณ ชนปเท อุตฺตํ วาณิชฺชาย,
 เตํ ภวํ ราชฯ ปาภตํ อนุปฺเปตฺตุ. เย โภโต รณฺโณ ชนปเท อุตฺตํ
 ราชปฺริเส, เตํ ภวํ ราชฯ ภคฺตเวตฺตํ ปกฺกเปตฺตุ. เต ๑ มนุสฺสา ตมฺมปฺตฺตา
 รณฺโณ ชนปํ น วิเหเสตฺตํ, มหา ๑ รณฺโณ ราตฺติโก ภวตฺตํ. เขมฺมจฺฉิตา
 ชนปทา อกณฺฏกา อนุปฺเปตฺตา มนุสฺสา มุทา โมทมาณา อูเร ปฺตฺเต นจฺเจตฺตา
 อปารุคฺชรา มณฺเฑ วิหริตฺตํ. ‘เอวํ โภตฺติ โข พฺราหฺมณ ราชฯ มหาวิธฺโต
 ปุโรหิตํ พฺราหฺมณํ ปวฺติตฺตํ, เย รณฺโณ ชนปเท อุตฺตํ กตฺติโครกฺเข,
 เตํ ราชฯ มหาวิธฺโต พฺชกฺคํ อนุปฺเปตฺติ. เย รณฺโณ ชนปเท อุตฺตํ
 วาณิชฺชาย, เตํ ราชฯ มหาวิธฺโต ปาภตํ อนุปฺเปตฺติ. เย รณฺโณ ชนปเท
 อุตฺตํ ราชปฺริเส, เตํ ราชฯ มหาวิธฺโต ภคฺตเวตฺตํ ปกฺกเปตฺติ. เต ๑ มนุสฺสา
 ตมฺมปฺตฺตา รณฺโณ ชนปํ น วิเหเส, มหา ๑ รณฺโณ ราตฺติโก อโหติ.
 เขมฺมจฺฉิตา ชนปทา อกณฺฏกา อนุปฺเปตฺตา มนุสฺสา มุทา โมทมาณา อูเร ปฺตฺเต
 นจฺเจตฺตา อปารุคฺชรา มณฺเฑ วิหริตฺ.

ออก โข พฺราหฺมณ ราชฯ มหาวิธฺโต ปุโรหิตํ พฺราหฺมณํ อามนฺตาเปตฺวา
 เขตฺทวอ ‘ตมฺหโต โข เม โภโต ทตฺตํ โภโต ตํวณํ อากมฺม, มหา
 ๑ เม ราตฺติโก, เขมฺมจฺฉิตา ชนปทา อกณฺฏกา อนุปฺเปตฺตา มนุสฺสา มุทา
 โมทมาณา อูเร ปฺตฺเต นจฺเจตฺตา อปารุคฺชรา มณฺเฑ วิหริตฺ; อิจฺฉามํ
 พฺราหฺมณ มหายนฺนํ ยตฺติ; อนุตฺตํ มํ ภวํ, ยํ มม อุตฺตํ ทิฆวคฺคํ หิตาย
 ตฺชายา’ติ.

[๓๓๘]

อฏฐปรัฏฐา

๓๓๗

[๓๓๘] ‘เตนหิ ภวํ ราชา, ये गोतो रणेन संपत्ते शत्रुद्विधा अनुयन्ता’
 नेकमा जेव सानपथा १, ते भवं राचा आमनุद्यत् ‘อิज्झามहि गो महायन्तं
 ยชิตุं, अनुชานนตุ मे गवन्तो, यं मम ओद्धं तंश्चเรत्तं हितาย सुखाया’ติ. ये गोतो
 रणेन संपत्ते ओमज्जा पारिस्सुชา नेकमा जेव सानपथा १ १ पे १ पुरาहुमन्-
 महासाता नेकमा जेव सानपथा १ १ पे १ कपिनेजिका नेकमा जेव
 सानपथा १, ते भवं राचा आमनุद्यत् ‘อิज्झามहि गो महायन्तं यชितुं,
 अनुชानนตุ मे गवन्तो, यं मम ओद्धं तंश्चरेत्तं हितาย सुखाया’ति. ‘ओवं गो’ति ३
 पुराहुमन् राचा महाविशिโต पुर्वहितद्धं पुराहुमन्द्धं पण्डित्तुवा, ये रणेन
 संपत्ते शत्रुद्विधा अनुयन्ता नेकमा जेव सानपथा १, ते राचा महाविशिโต
 आमनेत्ति ‘อิज्झामहि गो महायन्तं यचितुं, अनुचाननตุ मे गवन्तो, यं मम
 ओद्धं तंश्चरेत्तं हिताय सुखाया’ति. ‘यचत्तं भवं राचा यन्तं, यन्तकातो महा-
 राचा’ति. ये रणेन संपत्ते ओमज्जा पारिस्सुชา नेकमा जेव सानपथा १
 १ पे १ पुराहुमन्महासाता नेकमा जेव सानपथा १ १ पे १ कपि-
 नेजिका नेकमा जेव सानपथा १, ते राचा महाविशिโต आमनेत्ति ‘อิज्झामहि
 गो महायन्तं यचितुं, अनुचाननตุ मे गवन्तो, यं मम ओद्धं तंश्चरेत्तं हिताय
 सुखाया’ति. ‘यचत्तं भवं राचा यन्तं, यन्तकातो महाराचा’ति. ३ ति ३ मे
 जकुत्ताโร अनुमतिपुत्रा, कद्धेव यन्तद्धं पुरिष्ठारा गवन्ति.

อฏฐปรัฏฐา

[๓๔๐] ราชา महाविशिโต อฏฐहะเกहि สมนนาคโต: อุกโต สุชาโต มาติโต
 ๑ ปิตีโต ๑ ตัณตุชคหนิโก ยาว สตุคมา ปิตามหุคคา อกขิตโต अनुपकुञ्जो
 ชาติवाเทन, อภิรุโป तद्धन्निโย १ पे १ अत्तुतावगात् तद्धन्नाय, अत्तुโम
 महत्तुโน महागोको पत्तुชक्रप्रचโต पत्तुचित्तुप्रग्रणे पत्तुचनरणेन
 परिपुณ्णโกत्तโกत्तुชक्राโร, पत्तुवा จत्तुचिनिยา तेनय समननาคโต ओद्धेव
 ओवात्तपुत्तिराय कपि^๒ मन्ने पेज्जकुत्तिगे यद्धा, สत्तो ทายโก ทานปติ

๑ น. อานุนตา

๒ น. สหติ; ต. อ. ปตปติ

อนาวฏทวารโ ผมณพราหมณกปณทริกวณิพพกยาจกานํ โอบานภูโต ปุณณานิ
 กโรติ, พหุสสุโต คตฺถ คตฺถ สุตธาตคตฺถ, คตฺถ คตฺถเสว โห ปน ภาตคตฺถ อคฺคํ
 ชานาติ ‘อัย อิมสฺส ภาตคตฺถ อคฺคโ อัย อิมสฺส ภาตคตฺถ อคฺคโ’ติ, ปณฺทิตो
 วียตฺโต เมธาวํ ปญฺโพน อคฺคตนาคตปจฺจุปปนเน อคฺคเถ จินฺเตคฺคํ. ราชา มหาวิสิโต
 อิมเห อญฺชหุเกหิ สมนฺนาคโต. อิติ อิมานิปี อญฺชงฺกานิ คตฺถเสว ยณฺณสฺส
 ปริกขารรา ภวนฺติ.

จตุปrikขาร

[๓๔๓] ปุโรหิตปี พราหมโณ จตุหุเกหิ สมนฺนาคโต: อุกโต สุตธาโต
 มาติโต ฯ ปิติตโต ฯ ตํสฺสทฺทคคคคโก ยาว สคฺคตมา ปิตามหุคคา อคฺคิตฺโต
 อนุปกฏฺฐโ ชชาติวาเทณ, อชฺฌายโก มนฺตรโร ตินฺณํ เวทานํ ปารคฺค
 สนิชฌนุเกฏฺฐกานํ สากฺขรปฺปเกทานํ อิตฺติหาตฺถปณฺณมานํ ปทโก เวชฺยากรโณ
 โถกยคคมหาปฺริตตกฺขณฺณสฺส อนวโย, ตํสฺสวา อุตฺถมตฺถํ อุตฺถมตฺถเณ สมนฺนาคโต,
 ปณฺทิตो วียตฺโต เมธาวํ ปจฺจโม วา ทฺติโย วา สฺสํ ปคฺคณฺหนฺตานิ. ปุโรหิต
 พราหมโณ อิมเห จตุหุเกหิ สมนฺนาคโต. อิติ อิมานิปี จตุตาริ อญฺชานิ คตฺถเสว
 ยณฺณสฺส ปริกขารรา ภวนฺติ.

คิตฺโส วิชา

[๓๔๔] อถ โห พราหมณ ปุโรหิต พราหมโณ รณฺโณ มหาวิสิตสฺส
 ปุพฺเพว ยณฺณา คิตฺโส วิชา เทตฺติ ‘สียา โห ปน โภโต รณฺโณ มหายณฺณํ
 ยิฏฺฐกามสฺส’ โกจิเทว วิปฺปฏฺฐาโร ‘มหา วต เม โภคกฺขณฺโ วิคจฺฉิตฺตํ’ติ,
 โส โภคา รณฺณา วิปฺปฏฺฐาโร น กรณฺโโย. สียา โห ปน โภโต รณฺโณ
 มหายณฺณํ ยชฺฌมานสฺส โกจิเทว วิปฺปฏฺฐาโร ‘มหา วต เม โภคกฺขณฺโ
 วิคจฺฉิตฺตํ, โส โภคา รณฺณา วิปฺปฏฺฐาโร น กรณฺโโย. สียา โห ปน โภโต

สุดท้าย]

ทศการ

๓๓๘

รณโฆ มหาชนณัณ ยัญสัสส โกจิเทว วิปปฏิธโร ‘มหา วค เม โภกขณโฆ
วิคโต’ติ, โธ โภคา รณณา วิปปฏิธโร น กรณัโย’ติ. อีมา โฆ ปน พุราหุณ
ปุโรหิตो พุราหุณเณ รณโฆ มหาวิชิตัสส ปุพเพว ยณณา คิธัสส วิชา เทเสส.

ทศการ

[๓๔๓] อถ โฆ พุราหุณ ปุโรหิตो พุราหุณเณ รณโฆ มหาวิชิตัสส
ปุพเพว ยณณา ทสหากาเรหิ ปฏิคคาทเกสสุ วิปปฏิธาริ ปฏิวินเนสิ:

‘อากมิธัสสนุติ โฆ โภโค ยณณัณ ปาณาติปาทิโนมี ปาณาติปาทา ปฏิวิรตาปี,
เย คคฺค ปาณาติปาทิโน, เคธัเยว เตน, เย คคฺค ปาณาติปาทา ปฏิวิรตา, เค
ฮารพฺภ ยชคฺ ภาว, สชชคฺ ภาว, โมทคฺ ภาว, จิตฺตเมว ภาว อนุคริ ปสาเทสุ.

อากมิธัสสนุติ โฆ โภโค ยณณัณ อทินฺนาทายิโนมี อทินฺนาทานา ปฏิวิรตาปี,
เย คคฺค อทินฺนาทายิโน, เคธัเยว เตน, เย คคฺค อทินฺนาทานา ปฏิวิรตา, เค
ฮารพฺภ ยชคฺ ภาว, สชชคฺ ภาว, โมทคฺ ภาว, จิตฺตเมว ภาว อนุคริ ปสาเทสุ.

อากมิธัสสนุติ โฆ โภโค ยณณัณ กาเมธุมิจฺฉาจาริโนมี กาเมธุมิจฺฉาจารา
ปฏิวิรตาปี, เย คคฺค กาเมธุมิจฺฉาจาริโน, เคธัเยว เตน, เย คคฺค กาเมธุมิจ-
ฉาจารา ปฏิวิรตา, เค ฮารพฺภ ยชคฺ ภาว, สชชคฺ ภาว, โมทคฺ ภาว,
จิตฺตเมว ภาว อนุคริ ปสาเทสุ.

อากมิธัสสนุติ โฆ โภโค ยณณัณ มุสาวัตินิมี มุสาวาทา ปฏิวิรตาปี, เย
คคฺค มุสาวัตินิ, เคธัเยว เตน, เย คคฺค มุสาวาทา ปฏิวิรตา, เค ฮารพฺภ
ยชคฺ ภาว, สชชคฺ ภาว, โมทคฺ ภาว, จิตฺตเมว ภาว อนุคริ ปสาเทสุ.

อากมิธัสสนุติ โฆ โภโค ยณณัณ ปิสุณวาจิโนมี ปิสุณาย วาจาย ปฏิวิรตาปี,
เย คคฺค ปิสุณวาจิโน, เคธัเยว เตน, เย คคฺค ปิสุณาย วาจาย ปฏิวิรตา,
เค ฮารพฺภ ยชคฺ ภาว, สชชคฺ ภาว, โมทคฺ ภาว, จิตฺตเมว ภาว อนุคริ ปสาเทสุ.

ชากมิตฺตํนฺติ โห โภโต ยณฺณํ ฌรุตฺวาจิโนนํ ฌรุตฺวาย วาจาย ปฏฺวิรตานิ, เย
คคฺค ฌรุตฺวาจิโน, เคตฺยเวย เตน, เย คคฺค ฌรุตฺวาจาย ปฏฺวิรตา, เค ชารพฺภ
ยชคํ ภาวํ, สชฺชคํ ภาวํ, โมทคํ ภาวํ, จิตฺตเมว ภาวํ อนุตฺรํ ปสาเทสุ.

ชากมิตฺตํนฺติ โห โภโต ยณฺณํ สมนฺนปฺปตานิโนนํ สมนฺนปฺปตาปา ปฏฺวิรตานิ,
เย คคฺค สมนฺนปฺปตานิโน, เคตฺยเวย เตน, เย คคฺค สมนฺนปฺปตาปา ปฏฺวิรตา, เค
ชารพฺภ ยชคํ ภาวํ, สชฺชคํ ภาวํ, โมทคํ ภาวํ, จิตฺตเมว ภาวํ อนุตฺรํ ปสาเทสุ.

ชากมิตฺตํนฺติ โห โภโต ยณฺณํ อภิชฺฌาตุโนนํ อนุภิชฺฌาตุโนนํ, เย คคฺค
อภิชฺฌาตุโน, เคตฺยเวย เตน, เย คคฺค อนุภิชฺฌาตุโน, เค ชารพฺภ ยชคํ ภาวํ,
สชฺชคํ ภาวํ, โโมทคํ ภาวํ, จิตฺตเมว ภาวํ อนุตฺรํ ปสาเทสุ.

ชากมิตฺตํนฺติ โห โภโต ยณฺณํ พฺยาปนฺนจิตฺตานิ อพฺยาปนฺนจิตฺตานิ, เย คคฺค
พฺยาปนฺนจิตฺตานิ, เคตฺยเวย เตน, เย คคฺค อพฺยาปนฺนจิตฺตา, เค ชารพฺภ ยชคํ
ภาวํ, สชฺชคํ ภาวํ, โโมทคํ ภาวํ, จิตฺตเมว ภาวํ อนุตฺรํ ปสาเทสุ.

ชากมิตฺตํนฺติ โห โภโต ยณฺณํ มิจฺฌาตฺถจิกาณํ สมนฺมาตฺถจิกาณํ, เย คคฺค
มิจฺฌาตฺถจิกา, เคตฺยเวย เตน, เย คคฺค สมนฺมาตฺถจิกา, เค ชารพฺภ ยชคํ ภาวํ,
สชฺชคํ ภาวํ, โโมทคํ ภาวํ, จิตฺตเมว ภาวํ อนุตฺรํ ปสาเทสุ. อิมํ โห
พฺราหฺมณ ปุโรหิตํ พฺราหฺมโณ รณฺโณ มหาวิชิตฺตํ ปุพฺเพว ยณฺณา ทสฺสา-
กาเรหิ ปฏฺกคฺคาทเกสุ วิปฺปฏฺฐารํ ปฏฺวิเนติ.

โสฬสการ

[๓๔๔] อถ โห พฺราหฺมณ ปุโรหิตํ พฺราหฺมโณ รณฺโณ มหาวิชิตฺตํ
มหายณฺณํ ยชฺชมานุตฺตํ โสฬสํ อากาเรหิ จิตฺตํ สมนฺนตฺเตติ สมนฺนเปติ สมนฺนเคเชติ
สมนฺนปทฺเตติ:

‘สียา โห ปน โภโต รณฺโณ มหายณฺณํ ยชฺชมานุตฺตํ โกจิเทว วคฺคา
‘ราชา โห มหาวิชิตฺโต มหายณฺณํ ยชฺติ, โน จ ชฺวตฺตํ อามนฺติคา ชคฺติยา

สุคต]

โศฬถการ

๑๔๓

อนุนนดา เนคมา เจว ชานปทา จ, อถ จ ปน ภว ราชา เอวรูป มหายณณิ
 ยชัตติ, เอวมบี โภโต รณโณ วตุตา รมมโต นตฺถิ. โภโต โช ปน
 รณโณ^๒ อามนฺติตา ชตฺติยา อนุนนดา เนคมา เจว ชานปทา จ. อิมินาเปตํ ภว
 ราชา ชานาคุ, ยชตํ ภว, สชชตํ ภว, โมทตํ ภว, จิตฺตเมว ภว อนฺตรํ
 ปสาเทสุ. (๑)

ธิดา โช ปน โภโต รณโณ มหายณณิ ยชมานุตฺต โภจิทเว วตุตา ‘ราชา
 โช มหาวิชิโต มหายณณิ ยชติ, โน จ ชวตฺต อามนฺติตา อมจฺจา ปาริสชฺชา
 เนคมา เจว ชานปทา จ ๑เป ๑ พฺราหฺมณมหาธาดา เนคมา เจว ชานปทา
 จ ๑เป ๑ คหปติเนจยิกา เนคมา เจว ชานปทา จ, อถ จ ปน ภว ราชา
 เอวรูป มหายณณิ ยชัตติ, เอวมบี โภโต รณโณ วตุตา รมมโต นตฺถิ.
 โภโต โช ปน รณโณ อามนฺติตา คหปติเนจยิกา เนคมา เจว ชานปทา จ.
 อิมินาเปตํ ภว ราชา ชานาคุ, ยชตํ ภว, สชชตํ ภว, โมทตํ ภว, จิตฺตเมว
 ภว อนฺตรํ ปสาเทสุ. (๒-๔)

ธิดา โช ปน โภโต รณโณ มหายณณิ ยชมานุตฺต โภจิทเว วตุตา
 ‘ราชา โช มหาวิชิโต มหายณณิ ยชติ, โน จ โช อุกโต สฺสาโต มาติโต
 จ ปิตฺติโต จ ตํสฺสชฺชคหณโก ยาว ตตฺตมา ปิตามหฺยคา อกฺขิตฺโต อนฺปฏฺกฺกฺโข
 ชาติวาเทน, อถ จ ปน ภว ราชา เอวรูป มหายณณิ ยชัตติ, เอวมบี
 โภโต รณโณ วตุตา รมมโต นตฺถิ. ภว โช ปน ราชา อุกโต สฺสาโต
 มาติโต จ ปิตฺติโต จ ตํสฺสชฺชคหณโก ยาว ตตฺตมา ปิตามหฺยคา อกฺขิตฺโต
 อนฺปฏฺกฺกฺโข ชาติวาเทน. อิมินาเปตํ ภว ราชา ชานาคุ, ยชตํ ภว, สชชตํ ภว,
 โมทตํ ภว, จิตฺตเมว ภว อนฺตรํ ปสาเทสุ. (๕)

ธิดา โช ปน โภโต รณโณ มหายณณิ ยชมานุตฺต โภจิทเว วตุตา “ราชา
 โช มหาวิชิโต มหายณณิ ยชติ, โน จ โช อภิรุโป ทตฺตํนโย ปาสาทิโก

๑ น. โภตา

๒ น. รณณา

ดิยา โข ปน โภโต รณโณ มหายณณํ ยสมานุตฺตํ โกจิเทว วตฺตา 'ราชา
 โข มหาวิชิโต มหายณณํ ยชฺติ, โน จ ขวุตฺตํ ปุโรหิโต พฺราหฺมโณ อุกฺโข
 สฺสฺราโต มาติโต จ ปิตีโต จ ตํสฺสทฺทคฺคณโโก ยาว ตตฺตมา ปิตามหฺยุคา อฏฺฐิคุโต
 อนุปกฺกฏฺโฐ ชาติวาเทณ, อถ จ ปน ภวํ ราชา เหวรูปํ มหายณณํ ยชฺตี'ติ,
 เหวมฺปิ โภโต รณโณ วตฺตา รมฺมโต นตฺติ. โภโต โข ปน รณโณ
 ปุโรหิโต พฺราหฺมโณ อุกฺโข สฺสฺราโต มาติโต จ ปิตีโต จ ตํสฺสทฺทคฺคณโโก ยาว
 ตตฺตมา ปิตามหฺยุคา อฏฺฐิคุโต อนุปกฺกฏฺโฐ ชาติวาเทณ. อิมินาเปตํ ภวํ ราชา
 ชานาตุ, ยชฺตี ภวํ, สฺชชฺตี ภวํ, โมทตี ภวํ, จิตฺตเมว ภวํ อนตฺร ปตฺตาเทค. (๓๓)

ดียา ไช ปณ โกโต รมุโณ มหายณณํ ยชมานธัส โกจิเทว วตุตา 'ราชา
 ไช มหาวิชิโต มหายณณํ ยชติ, โน จ ชวธัส ปุโรหิโต พุราหมโณ อชฌายโก
 มนุชโร คินณํ เวทานํ ปารคฺคฺ สนิชณฺทญฺเฐฏานํ สากุขรปฺเปถานํ อิติหาส-
 ปณฺจมานํ ปทโก เวยยากรโณ โดกายตมมหาปฺริสฺตถกฺขณธัสฺ ธนวโย ฯ เป ฯ โน จ

สุดท้าย]

ไผ่พดการ

๓๔๓

ขุสฺส ปุโรหิต พราหมณ ตีตวา อุตฺมตฺต อุตฺมตฺเตน สมนฺนาคโค ๑ เปา
โน ๑ ขุสฺส ปุโรหิต พราหมณ ปณฺทิต วิยตุโต เมธาวํ ปสฺโม วา ทุติโย
วา สฺสํ ปกฺคณฺหนฺตํ, อถ ๑ ปน ภวํ ราชา เอวรูปํ มหายนฺณํ ยชฺคฺติ,
เอวมุปี โภโต รณฺโณ วตฺตา ชมฺมโต นตฺถิ. โภโต โส ปน รณฺโณ ปุโรหิต
พราหมณ ปณฺทิต วิยตุโต เมธาวํ ปสฺโม วา ทุติโย วา สฺสํ ปกฺคณฺหนฺตํ.
อิมินาเปคํ ภวํ ราชา ชานาคฺ, ยชฺคํ ภวํ, สฺสชฺคํ ภวํ, โมทคํ ภวํ, จิตฺตเมว ภวํ
อนตฺร ปสาเทคฺคฺติ. อิมฺหิ โส พราหมณ ปุโรหิต พราหมณ รณฺโณ มหาวิชิตฺต
มหายณฺณํ ยชฺมานสฺส ไผ่พดฺหิ อาภาเรหิ จิตฺตํ สมนฺตสฺส สฺมาทเปติ สฺมฺกฺเตเชติ
สฺมฺปทฺสฺส. (๓๖)

[๓๔๕] คตฺถิ โส ปน พราหมณ ยณฺเณ เณว คาโว หณฺณิสุ, น อเชพกา
หณฺณิสุ, น กุกฺกฏสฺสกา หณฺณิสุ, น วิวิชา ปาณา สํชาคํ อาปชฺชิสฺส, น รุกฺขา
นิชฺชิสฺส ยฺยปคฺคาย, น ทพฺพา^๑ ตฺยฺสํ ปริหิสฺสคฺคาย, ยेषิสฺส อเหตํ ทาสาคิ วา
เปตฺตาคิ วา กมฺมกราคิ วา, เตปปี น ทนฺนชฺชชฺชิตา น ภยชฺชชฺชิตา น อตฺตสฺสชฺชา
โรทมานา ปริกมฺมานิ อกํสุ. อถ โส เย อิจฺฉิสฺส, เต อกํสุ; เย น อิจฺฉิสฺส, น เต
อกํสุ; ยํ อิจฺฉิสฺส, คํ อกํสุ; ยํ น อิจฺฉิสฺส, น คํ อกํสุ; สฺปปิเตถนฺนํ นตฺถิมฺมฺมานิเตน
เจว ไผ่ ยณฺโณ นิฏฺฐานมคฺมาติ.

[๓๔๖] อถ โส พราหมณ ชฺชิตฺยา อนฺยฺนตา เนคมา เจว ชานปทา ๑.
อมจฺจา ปาริสฺชชา เนคมา เจว ชานปทา ๑. พราหมณมหาธํมา เนคมา เจว
ชานปทา ๑. คหปติเนจยิกา เนคมา เจว ชานปทา ๑ ปหุคํ สํปเคยฺยํ อาทาย
ราชานํ มหาวิชิตํ อุปสํกมิตฺวา เอวมาหิสฺส ‘อิทํ เทว ปหุคํ สํปเคยฺยํ
เทวฺยว อุตฺติสฺส อาภคํ, คํ เทโว ปฏิกฺคณฺหาคฺคฺติ. ‘อถ โภ มมาปปี อิทํ ปหุคํ
สํปเคยฺยํ ชมฺมิเกน พตฺธินา อภิสฺสชฺคํ, คณฺจ โว โหตุ, อีโต ๑ ภยฺโย หรธาคิ.
เต รณฺณา ปฏิกฺขิตา เอกมฺนคํ อปกมฺน เอวํ สมนฺจินเตสฺส “น โส
เอตํ อมฺหากํ ปฏิจฺจุปฺ, ยํ มยํ อิมานิ สํปเคยฺยานิ ปฺนเทว สํกานิ ชฺชรานิ

๑ ก. ทพฺพา

๒ ฉ. อ. ปริหิสฺสคฺคาย

๓๔๔

ทักษิณาย ตัถกชนนชวคค

[๕. กุฏทนต์

ปฏิหาระยยาม, ราชา โข มหาวิชิโต มหายฉณิ ยชติ, หนุทนต์ มยิ อนุยาคิโน โหมา'ติ.

[๓๔๗] อถ โข พราหมณ ปุรคภิเมน ยฉณวาวุสธั ชคตียา อนุยนตา เนคมา เจว ชานปทา จ ทานานิ ปฏุสเปตฺติ. ทกฺขิณน ยฉณวาวุสธั อมจฺจา ปาริตฺตฺชา เนคมา เจว ชานปทา จ ทานานิ ปฏุสเปตฺติ. ปจฺฉิเมน ยฉณวาวุสธั พราหมณ-มหาธาดา เนคมา เจว ชานปทา จ ทานานิ ปฏุสเปตฺติ. อุตฺตเรน ยฉณวาวุสธั คหปคิเนยฺยิกา เนคมา เจว ชานปทา จ ทานานิ ปฏุสเปตฺติ.

เตสุมี โข พราหมณ ยฉณเวตฺถ เนว คาโว หณฺณิสุ, น อเชพกา หณฺณิสุ, น กุกฺกฏฐฺฐกรา หณฺณิสุ, น วิวิชา ปาณา ธัมมาคิ อปชฺชิตฺถ, น รุกฺขา นิชฺชิตฺถ ยฺยคฺตฺถ, น ทพฺภา ตฺถิตฺถ ปรีหิตฺตฺถ. ยะมี เนตฺถ อเหตฺถ ทาสาคิ วา เปตฺตาคิ วา กมฺมกราติ วา, เตมี น ทนฺตชฺชิตฺถ น ภายชฺชิตฺถ น อตฺตมฺชา โรทมานา ปรีกฺขมานิ อกฺกํ. อถ โข เย อิจฺฉิตฺถ, เต อกฺกํ, เย น อิจฺฉิตฺถ, น เต อกฺกํ; ยํ อิจฺฉิตฺถ, ตํ อกฺกํ; ยํ น อิจฺฉิตฺถ, น ตํ อกฺกํ; ตปฺปิตฺเตตฺถนณฺตทริมฺมฺชาเนเตน เจว เต ยฉณวา นิฏฺฐานมกมฺส. อิติ จตฺตาวโร จ อนุมตฺติปฏฺชา, ราชา มหาวิชิโต อฏฺฐหฺงเคหิ สมนฺนาคโต, ปุโรหิตो พราหมโณ จตฺตหฺงเคหิ สมนฺนาคโต, คีตฺถิโส จ วิชา. อยํ วุจฺจติ พราหมณ 'ติวิชา ยฉณวามฺปทา โสพตฺตปรีกฺขารา'ติ.

[๓๔๘] เอวํ วุตฺเต, เต พราหมณา อนุยาคิโน อจฺจาสทฺทมหาสทฺทา อเหตฺถ "อโห ยฉณเว, อโห ยฉณวามฺปทา"ติ. กุฏทนต์ ปน พราหมโณ ตฺถนฺตฺถุโค ว นิสฺสินโน โหติ. อถ โข เต พราหมณา กุฏทนต์ พราหมณํ เอตทโวจํ "กตฺตมา ปน ภวํ กุฏทนต์ สมนฺตฺถ โคตมตฺถ สฺภาสิตํ สฺภาสิตโค นาพฺภนฺโมทติ"ติ. "นาหิ โภ สมนฺตฺถ โคตมตฺถ สฺภาสิตํ สฺภาสิตโค นาพฺภนฺโมทามิ. มุทฺธามิ คตฺถ วิปเตยฺย, โย สมนฺตฺถ โคตมตฺถ สฺภาสิตํ สฺภาสิตโค นาพฺภนฺโมเทยฺย. อมฺมํ เม โภ เอวํ โหติ, สมนฺโน โคตโม น เอวมาห 'เอวํ เม สฺตฺน'ติ วา 'เอวํ อรหติ ภวฺคฺน'ติ วา. อมฺมํ สมนฺโน โคตโม 'เอวํ คทา

ศุคฺค]

นิจุจทานอนุกุลยณฺณ

๑๔๕

อาตี, อิตฺถิ คทา อาตี'เควฺว ภาตฺติ. ศุคฺค มยฺหํ โภ เอวํ โหติ 'อทฺธา
 สมนฺ โคตโม เตน สมนฺ ราช วา อโหสิ มหาวิชิโต ยณฺณธัมมํ, ปุโรหิโต
 วา พฺราหฺมณฺณ ศุคฺค ยณฺณธุคฺค ยาเชตา'ติ. อภิขานาติ ปน ภวํ โคตโม
 'เอวรูปํ ยณฺณํ ยชิตฺวา วา ยฺยาเชตฺวา วา กายธุคฺค เกทา ปรมฺมรณฺนา สุคฺคิ สุคฺคํ
 โถกํ อูปปชฺชิตา'ติ. "อภิขานามหํ พฺราหฺมณฺณ 'เอวรูปํ ยณฺณํ ยชิตฺวา วา
 ยฺยาเชตฺวา วา กายธุคฺค เกทา ปรมฺมรณฺนา สุคฺคิ สุคฺคํ โถกํ อูปปชฺชิตา'ติ. อหํ
 เตน สมนฺ พฺราหฺมณฺณ ปุโรหิโต พฺราหฺมณฺณ อโหสิ ศุคฺค ยณฺณธุคฺค ยาเชตา"ติ.

นิจุจทานอนุกุลยณฺณ

[๑๔๘] "อตุถิ ปน โภ โคตม ยณฺโณ ยณฺโณ อิมาย ติวิชา ยณฺณ-
 สมนฺปทาย^๑ ไสฺพตฺปริกฺขาราย อปฺปคฺคตโร^๒ จ อปฺปสฺมารมฺภตโร^๓ จ มหฺปฺผลตโร
 จ มหานิสฺสํตโร จา"ติ.

"อตุถิ โช พฺราหฺมณฺณ ยณฺโณ ยณฺโณ อิมาย ติวิชา ยณฺณสมนฺปทาย
 ไสฺพตฺปริกฺขาราย อปฺปคฺคตโร จ อปฺปสฺมารมฺภตโร จ มหฺปฺผลตโร จ มหา-
 นิสฺสํตโร จา"ติ.

"กตโม ปน ไสฺ โภ โคตม ยณฺโณ อิมาย ติวิชา ยณฺณสมนฺปทาย ไสฺพต-
 ปริกฺขาราย อปฺปคฺคตโร จ อปฺปสฺมารมฺภตโร จ มหฺปฺผลตโร จ มหานิสฺสํตโร
 จา"ติ.

"ยานิ โช ปน ตานิ พฺราหฺมณฺณ นิจุจทานานิ อนุกุลยณฺณานิ สํถวนฺเต ปพฺพชฺชิตะ
 อุตฺถิสฺสํ ทิยฺยนฺติ, อยํ โช พฺราหฺมณฺณ ยณฺโณ อิมาย ติวิชา ยณฺณสมนฺปทาย
 ไสฺพตฺปริกฺขาราย อปฺปคฺคตโร จ อปฺปสฺมารมฺภตโร จ มหฺปฺผลตโร จ
 มหานิสฺสํตโร จา"ติ.

๑ ก. ติวิชา ยณฺณสมนฺปทาย ๒ น. อปฺปฏฺจตโร ๓ ต. อ. ก. อปฺปสฺมารพฺภตโร

“โก หนู ไช โภ โคตม เหตุ, โภ ปจฺจโย, เยน คํ” นิจุจทานํ
อนุกฺขยณฺณํ อิมาย ติวิชาย ยณฺณสํมุทาย โสฬสปริกฺขาราย อปฺปคฺคตฺตฺตฺตฺต
อปฺปสํมารมฺภตฺตฺตฺต มหฺปฺผลตฺตฺตฺต มหานิสฺสํตฺตฺตฺต”ติ.

“น ไช พฺราหฺมณ เอวฺรํ ยณฺณํ อฺปฺสํกมฺมํ อรฺหํโต วา อรฺหตฺตมคฺคํ
วา สํมาปฺนฺนา. คํ กิธฺสํ เหตุ? ทิสฺสํคิ เหตุ พฺราหฺมณ ทณฺฑปฺปหาราบี
คตฺตฺตฺตฺต; คสฺมา เอวฺรํ ยณฺณํ น อฺปฺสํกมฺมํ อรฺหํโต วา อรฺหตฺตมคฺคํ
วา สํมาปฺนฺนา. ยานิ ไช ปน ตานิ พฺราหฺมณ นิจุจทานานิ อนุกฺขยณฺณานิ
ตัสฺสวเต ปพฺพิเต อฺตฺตฺตฺตฺต ทิยฺยณฺติ; เอวฺรํ ไช พฺราหฺมณ ยณฺณํ
อฺปฺสํกมฺมํ อรฺหํโต วา อรฺหตฺตมคฺคํ วา สํมาปฺนฺนา. คํ กิธฺสํ เหตุ? น
เหตุ พฺราหฺมณ ทิสฺสํคิ ทณฺฑปฺปหาราบี คตฺตฺตฺตฺต; คสฺมา เอวฺรํ ยณฺณํ
อฺปฺสํกมฺมํ อรฺหํโต วา อรฺหตฺตมคฺคํ วา สํมาปฺนฺนา. อํ ไช พฺราหฺมณ เหตุ,
อํ ปจฺจโย, เยน คํ นิจุจทานํ อนุกฺขยณฺณํ อิมาย ติวิชาย ยณฺณสํมุทาย
โสฬสปริกฺขาราย อปฺปคฺคตฺตฺตฺต อปฺปสํมารมฺภตฺตฺต มหฺปฺผลตฺตฺตฺต มหา-
นิสฺสํตฺตฺตฺต”ติ.

[๓๕๐] “อฺคฺติ ปน โภ โคตม อญฺโฆ ยณฺโฆ อิมาย จ ติวิชาย
ยณฺณสํมุทาย โสฬสปริกฺขาราย อิมินา จ นิจุจทาเนน อนุกฺขยณฺเนน อปฺปคฺคตฺโร
จ อปฺปสํมารมฺภตฺโร จ มหฺปฺผลตฺโร จ มหานิสฺสํตฺโร จ”ติ.

อฺคฺติ ไช พฺราหฺมณ อญฺโฆ ยณฺโฆ อิมาย จ ติวิชาย ยณฺณสํมุทาย ๑ เป ๑

กตโม ปน โส โภ โคตม อญฺโฆ ยณฺโฆ อิมาย จ ติวิชาย
ยณฺณสํมุทาย ๑ เป ๑

“โย ไช พฺราหฺมณ จาคฺคฺตฺตํ สํ อฺตฺตฺตฺต วิหารํ กโรติ, อํ
ไช พฺราหฺมณ ยณฺโฆ อิมาย จ ติวิชาย ยณฺณสํมุทาย โสฬสปริกฺขาราย

สุดศุค]

นิจุจทาเนน อนุกุตยณฺเณ

๑๔๗

อิมินา จ นิจุจทาเนน อนุกุตยณฺเณ อปฺปคฺคตโร จ อปฺปสํมารมฺภตโร จ
มหฺปผตฺตโร จ มหานิสฺสํตโร จา”ติ.

[๓๕๑] “อตุถิ ปน โภ โคตม อณฺโณ ยณฺโณ อิมาย จ ติวิชาย ๑ เป ๑
มหานิสฺสํตโร จา”ติ.

อตุถิ โห พฺราหฺมณ อณฺโณ ยณฺโณ ๑ เป ๑

กตโม ปน โส โภ โคตม อณฺโณ ยณฺโณ ๑ เป ๑

“โย โห พฺราหฺมณ ปตฺนฺนจิตฺโต พุทฺธํ สรรณํ คจฺฉติ, ฆมฺมํ สรรณํ คจฺฉติ,
สํฆํ สรรณํ คจฺฉติ, อยฺม โห พฺราหฺมณ ยณฺโณ อิมาย จ ติวิชาย ยณฺณสํมุทฺทาย
โสฬสฺสปริกฺขาราย อิมินา จ นิจุจทาเนน อนุกุตยณฺเณ อิมินา จ วิหารทาเนน
อปฺปคฺคตโร จ อปฺปสํมารมฺภตโร จ มหฺปผตฺตโร จ มหานิสฺสํตโร จา”ติ.

[๓๕๒] “อตุถิ ปน โภ โคตม อณฺโณ ยณฺโณ อิมาย จ ติวิชาย
ยณฺณสํมุทฺทาย โสฬสฺสปริกฺขาราย อิมินา จ นิจุจทาเนน อนุกุตยณฺเณ ๑ เป ๑
อปฺปคฺคตโร จ อปฺปสํมารมฺภตโร จ มหฺปผตฺตโร จ มหานิสฺสํตโร จา”ติ.

อตุถิ โห พฺราหฺมณ อณฺโณ ยณฺโณ อิมาย จ ติวิชาย ๑ เป ๑

กตโม ปน โส โภ โคตม ยณฺโณ อิมาย จ ติวิชาย ๑ เป ๑

“โย โห พฺราหฺมณ ปตฺนฺนจิตฺโต ติกฺขาปทานิ สํมาทียติ: ปาณาติปาตา
เวรมณฺี, อทินฺนาทานา เวรมณฺี, กาเมสุมฺมิจฺฉาจารา เวรมณฺี, มุตาฉวาทา เวรมณฺี,
สุราเมรยมชฺชปมาทญฺ्ञาณา เวรมณฺี. อยฺม โห พฺราหฺมณ ยณฺโณ อิมาย จ ติวิชาย
ยณฺณสํมุทฺทาย โสฬสฺสปริกฺขาราย อิมินา จ นิจุจทาเนน อนุกุตยณฺเณ อิมินา จ
วิหารทาเนน อิเมหิ จ สรรณคมเนหิ อปฺปคฺคตโร จ อปฺปสํมารมฺภตโร จ
มหฺปผตฺตโร จ มหานิสฺสํตโร จา”ติ.

[๓๕๓] อตุถิ ปน โภ โคตม อณฺโณ ยณฺโณ อิมาย จ ติวิชาย
ยณฺณสํมุทฺทาย โสฬสฺสปริกฺขาราย อิมินา จ นิจุจทาเนน อนุกุตยณฺเณ ๑ เป ๑

“อตุถิ โห พุราหฺมณ ยญฺโฆ ยญฺโฆ อิมาย จ ติวริยาย ยญฺญสฺมปทาย
โธพฺสปริกขาราย อิมินา จ นิจฺจาทาเนน อนุกฺคยญฺเณน อิมินา จ วิหารทาเนน
อิมฺเหติ จ สรรณคฺคเมเหติ อิมฺเหติ จ ตักฺขาปเทหิ อปฺปคฺคตโร จ อปฺปสฺมารมฺภตโร
จ มหปฺผตฺตโร จ มหานิสฺสํตโร จา”ติ.

“กตโม ปน โธ โภ โคตม ยญฺโฆ อิมาย จ ติวริยาย ยญฺญสฺมปทาย ๑ เป ๑
อปฺปคฺคตโร จ อปฺปสฺมารมฺภตโร จ มหปฺผตฺตโร จ มหานิสฺสํตโร จา”ติ.

“อิธ พุราหฺมณ ตถาคโต โธเก อปฺปชฺชติ อรหํ สมนฺสาสมฺพุทฺธโห ๑ เป ๑
(ยถา สํมณฺณสฺสเถ, เอวํ วิตุฏฺเฐวเรตฺตพฺพํ) เอวํ โห พุราหฺมณ ภิกฺขุ ตัสสํปนโน
โหติ ๑ เป ๑ ปชฺฌํ ฉานํ อปฺปสฺมปชฺช วิหริติ. อยํ โห พุราหฺมณ ยญฺโฆ ปุริเมหิ
ยญฺเณหิ อปฺปคฺคตโร จ อปฺปสฺมารมฺภตโร จ มหปฺผตฺตโร จ มหานิสฺสํตโร จ.

๑ เป ๑ ทุติยํ ฉานํ. ตติยํ ฉานํ. จตุตฺถํ ฉานํ อปฺปสฺมปชฺช วิหริติ.
อัยยํ โห พุราหฺมณ ยญฺโฆ ปุริเมหิ ยญฺเณหิ อปฺปคฺคตโร จ อปฺปสฺมารมฺภตโร
จ มหปฺผตฺตโร จ มหานิสฺสํตโร จา”ติ.

๑ เป ๑ ฉาณทสฺสํนาย จิตฺตํ อภินิหริติ อภินินฺนาเมติ ๑ เป ๑ อัยยํ โห
พุราหฺมณ ยญฺโฆ ปุริเมหิ ยญฺเณหิ อปฺปคฺคตโร จ อปฺปสฺมารมฺภตโร จ
มหปฺผตฺตโร จ มหานิสฺสํตโร จ ๑ เป ๑ ชีณา ชาติ; วุตฺติคํ พุทฺธมฺจริยํ; แกตํ
กรณียํ; นาปวํ อิตฺถคฺคตฺตาชาติ ปชานาติ. อัยยํ โห พุราหฺมณ ยญฺโฆ ปุริเมหิ
ยญฺเณหิ อปฺปคฺคตโร จ อปฺปสฺมารมฺภตโร จ มหปฺผตฺตโร จ มหานิสฺสํตโร จ.
อิมาย จ พุราหฺมณ ยญฺญสฺมปทาย อญฺญา ยญฺญสฺมปทา อุตฺตริตฺตรา วา
ปณฺติตฺตรา วา นคฺคตฺติ.

กุฏทนต์อุปาสกตตปฺปเวทนา

[๓๕๔] เอวํ วุคฺคเต, กุฏทนต์โต พุราหฺมโณ ภควนฺตํ เขตฺตโวจ “อภิกฺกนฺตํ
โภ โคตม, อภิกฺกนฺตํ โภ โคตม; เสยฺยถาปํ โภ โคตม นิภฺกฺขชฺชิตํ วา

สุดศุ]

โสตาปตติผลตจฉนิกริยา

๑๔๘

อุกกุชเชย, ปฏิจันนํ วา วิวเรย, มุพฺพสฺสํ วา มคฺคํ อากิเชย, อนธกาเร
 วา เตตปฺปชิตํ ชาเรย ‘จกฺขมนฺโต รูปานิ ทกฺขณคฺคํ’ติ, เหวเมวํ โภคา โคตเมน
 อเนกปริยาเยน ธมฺโม ปกาตีโต; เสดํหํ ภวณํ โคตมํ สฺรณํ คจฺฉามิ ธมฺมจ
 ภิกฺขุสงฺฆเณ, อุปาสกํ มํ ภวํ โคตโม ชาเรตุ อชฺชตฺตเค ปาณเปตํ สฺรณํ คคํ.
 เสดํหํ โภ โคตม สฺตฺต ๑ อุตฺถสฺตานิ สฺตฺต ๑ วจฺจตฺรสฺตานิ สฺตฺต ๑ วจฺจตฺรสฺตานิ
 สฺตฺต ๑ อชฺสตฺตานิ สฺตฺต ๑ อจฺจสฺตตฺตานิ มุญฺจามิ,“ ชีวิตํ เทมิ, หริตานิ เจว
 ตินานิ ชาทฺตฺต, สฺตฺตานิ ๑ ปาณียานิ ปิณฺณตฺต, สฺตฺโต ๑ เนลํ วาโต อุปวายตฺต”ติ.

โสตาปตติผลตจฉนิกริยา

[๓๕๕] อถ โข ภควา กุญฺญทฺตสฺสํ พฺราหฺมณสฺสํ อณุปฺพุทฺธํ กเถสิ. เสงฺยถํทํ?
 ทานกํ ตีถกํ สฺตฺตกํ กามานํ อาทินนํ โอการํ ตํกิเลตํ เนกธมฺเม ๑ อานิสฺสํ
 ปกาเสติ. ยทา ภควา อณฺเณวํสิ กุญฺญทฺตํ พฺราหฺมณํ กตฺตจฺจิตํ มุทฺตจฺจิตํ วิณฺ-
 วรรณจฺจิตํ อุกฺกจฺจิตํ ปถนฺนจฺจิตํ; อถ ยา พุทฺธานํ ตํมุกฺกตฺติกา ธมฺมเทสนา, คํ
 ปกาเสติ ทฺวํ สํมูทํ นิโรธํ มคฺคํ. เสงฺยถาปี นาม สฺตฺตํ วคฺถํ อปคตกาพกํ
 สํมูเทว รชนํ ปฏิคฺคเณหฺย, เหวเมว กุญฺญทฺตสฺสํ พฺราหฺมณสฺสํ คสฺมึเยว อาสเน
 วิรชํ วุตฺตมํ ธมฺมจกฺขํ อุตฺปาติ “ยงฺกิณฺจ สํมูทธมฺมํ, สํพฺพนํ นิโรธธมฺม”ติ.

[๓๕๖] อถ โข กุญฺญทฺตํ พฺราหฺมณํ ทิฏฺฐธมฺโม ปคฺคธมฺโม วิทธมฺโม
 ปริโยคาพธมฺโม คินฺนวิจฺจิกฺโข วิคตกถํกโถ เวตฺตารชฺชปฺปโต อปรปฺปจฺจโย
 สฺตฺตฺตฺตฺตเน ภวณํ เอตทโวจ “อริวเสตฺต เม ภวํ โคตโม สฺวาคนาย ภคฺคํ
 สฺตฺตํ ภิกฺขุสงฺฆเณ”ติ. อริวเสติ ภควา ตุนฺหาเวณ.

[๓๕๗] อถ โข กุญฺญทฺตํ พฺราหฺมณํ ภควโต อริวสํ วิทิตฺวา อญฺจายาสฺนา
 ภวณํ อริวาทฺตฺวา ปทกฺขิณํ กตฺวา ปกฺกามิ. อถ โข กุญฺญทฺตํ พฺราหฺมณํ
 คตฺตํ รคฺติยา อจฺจเยน สฺเก ยณฺณวาเฐ ปณฺณํ ชาทฺตํ โภชนํ ปฏฺยทาเปตฺวา
 ภควโต กาทํ อาโรจาเปติ “กาโต โภ โคตม, นิฏฺฐิตํ ภคฺค”ติ.

๑. ต. มุญฺจาเปมิ

๑๕๐

ที่มณีกาย ตีตถชนชวคค

[๓๕๘] อถ ไช ภควา ปุพฺพณฺหสฺมยํ นิวาเสตฺวา ปคฺคจํวรมาทาย ตฺถุชฺชํ
ภิกฺขุสฺสํเขน, เยน กุญฺจนฺตสฺส พฺราหฺมณสฺส ยถฺยวาทฺโฆ, เคนฺยปตฺถกฺมิ; อุตฺถกฺมิว
ปณฺณตฺเต อาสเน นิสฺสํ.

อถ ไช กุญฺจนฺโต พฺราหฺมโณ พุทฺธปฺปมฺขํ ภิกฺขุสฺสํ ปณฺเฑน ชาทณฺเฑน
โกชนฺเฑน สหคฺคา สมนฺตปฺเปตฺติ สมนฺตวาเรตฺติ. อถ ไช กุญฺจนฺโต พฺราหฺมโณ ภควนฺตํ
ภุทฺตวํ โอนฺตปคฺคปาณํ อณฺณตฺรํ นิจํ อาสเน คเหตฺวา เอกมฺหํ นิสฺสํ;
เอกมฺหํ นิสฺสินฺ ไช กุญฺจนฺตํ พฺราหฺมณํ ภควา ชมฺมียา กถาย สมนฺตเสตฺวา
สมาทเปตฺวา สมนฺตเตเชตฺวา สมนฺตหํเสตฺวา อญฺจายาสนา ปกฺกามํติ.

กุญฺจนฺตสฺส ตํ นินฺนํ ปณฺณมํ

ภาคผนวก ข

กฎทันตสูตร ภาษาไทย

จากพระไตรปิฎก ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

เฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ

พุทธศักราช ๒๕๓๙

๕. ฎฎทันทสูตร ว่าด้วยพราหมณ์ชื่อฎฎทันทะ

เรื่องพราหมณ์และคหบดีชาวบ้านชาณุมัด

[๓๒๓] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเสด็จจาริกไปในแคว้นมคธพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ประมาณ ๕๐๐ รูป เสด็จถึงหมู่บ้านพราหมณ์ชาวมคธชื่อชาณุมัด ประทับอยู่ในสวนอัมพลัฏฐิกา ใกล้หมู่บ้านชาณุมัด สมัยนั้น พราหมณ์ฎฎทันทะปกครองหมู่บ้านชาณุมัด ซึ่งมีประชากรและสัตว์เลี้ยงมากมาย มีพืชพันธุ์ธัญญาหารและน้ำหญาอุดมสมบูรณ์ เป็นพระราชทรัพย์ที่พระเจ้าพิมพิสารจอมทัมมคธพระราชทานปูนบำเหน็จให้เป็นพรหมไทย (ส่วนพิเศษ)

ในเวลานั้น พราหมณ์ฎฎทันทะกำลังเตรียมพิธีบูชามหาัยญ โคเพศผู้ ลูกโคเพศผู้ ลูกโคเพศเมีย แพะ และแกะอย่างละ ๗๐๐ ตัว ถูกรำเข้าไปผูกที่หลักเพื่อฆ่าบูชาัยญ

[๓๒๔] พราหมณ์และคหบดีชาวบ้านชาณุมัดได้ฟังข่าวว่า “ท่านพระสมณโคดมเป็นศากยบุตรเสด็จออกผนวชจากศากยตระกูล เสด็จจาริกอยู่ในแคว้นมคธพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ประมาณ ๕๐๐ รูป เสด็จถึงหมู่บ้านชาณุมัดโดยลำดับ ประทับอยู่ในสวนอัมพลัฏฐิกา ใกล้หมู่บ้านชาณุมัด ท่านพระโคตมุนีนั้นมกิดติศัพทอันงามขจรไปอย่างนี้ว่า แม้เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น เป็นพระอรหันต์ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบ เพียบพร้อมด้วยวิชาและจรณะ เสด็จไปดี รู้แจ้งโลก เป็นสารถิฝักผู้ควรฝักได้อย่างยอดเยี่ยม เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นพระพุทเจ้าเป็นพระผู้มีพระภาค พระองค์ทรงรู้แจ้งโลกนี้พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลกและหมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์เทวดาและมนุษย์ด้วยพระองค์เองแล้วทรงประกาศให้ผู้อื่นรู้ตาม ทรงแสดงธรรมมีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลาง และมีความงามในที่สุด ทรงประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะ บริสุทธิ์บริบูรณ์ครบถ้วน การได้พบพระอรหันต์ทั้งหลายเช่นนี้ เป็นความดีอย่างแท้จริง”

[๒๒๕] ต่อมา พรหมณ์และคหบดีชาวบ้านชาณุมัต ออกจากหมู่บ้านชาณุมัตเดินรวมกันเป็นหมู่ไปยังสวนอัมพลัญจิรา

[๒๒๖] ขณะนั้น พรหมณ์กุฏทันตะพักผ่อนกลางวันอยู่ ณ ปราสาทชั้นบนมองเห็นพรหมณ์และคหบดีชาวบ้านชาณุมัตออกจากหมู่บ้านชาณุมัต เดินรวมกันเป็นหมู่ไปยังสวนอัมพลัญจิรา จึงเรียกอำมาตย์ที่ปรึกษามาถามว่า “พ่ออำมาตย์ พรหมณ์และคหบดีชาวบ้านชาณุมัต ออกจากหมู่บ้านชาณุมัต เดินรวมกันเป็นหมู่ไปยังสวนอัมพลัญจิราทำไมกัน”

[๒๒๗] อำมาตย์ที่ปรึกษาตอบว่า “ท่านขอรับ พระสมณโคดมเป็นศากยบุตรเสด็จออกผนวชจากศากยตระกูล เสด็จจาริกอยู่ในแคว้นมคธพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ประมาณ ๕๐๐ รูป เสด็จถึงหมู่บ้านชาณุมัตโดยลำดับ ประทับอยู่ในสวนอัมพลัญจิราใกล้หมู่บ้านชาณุมัต ท่านพระโคตมุนีนั้นมกิตติศัพท์อันงามขจรไปอย่างนี้ว่า ‘แม้เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบ เพียบพร้อมด้วยวิชาและจรณะ เสด็จไปได้ รู้แจ้งโลก เป็นสารถิฝึกผู้ที่ควรฝึกได้อย่างยอดเยี่ยม เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นพระพุทเจ้า เป็นพระผู้มีพระภาค’ คนเหล่านั้นพากันไปเข้าเฝ้าท่านพระโคตมุนี”

[๒๒๘] ลำดับนั้น พรหมณ์กุฏทันตะคิดว่า ‘เราได้ยินมาว่า พระสมณโคดมทรงทราบยัญญสมบัติ ๓ ประการ มีองค์ประกอบ ๑๖ ส่วนเราไม่รู้เลย แต่ปรารถนาจะบูชามหาญญ ทางที่ดี เราควรไปเข้าเฝ้าพระสมณโคดมแล้วทูลถามยัญญสมบัติ ๓ ประการ ซึ่งมีองค์ประกอบ ๑๖’

[๒๒๙] พรหมณ์กุฏทันตะจึงเรียกอำมาตย์ที่ปรึกษามาสั่งว่า “พ่ออำมาตย์ ถ้าอย่างนั้นท่านจงไปหาพรหมณ์และคหบดีชาวบ้านชาณุมัต ครั้นแล้วจงบอกอย่างนี้ว่า ท่านขอรับ พรหมณ์กุฏทันตะพูดว่า ขอท่านผู้เจริญทั้งหลายจงรอก่อน พรหมณ์กุฏทันตะจะไปเข้าเฝ้าพระสมณโคดมด้วย”

อำมาตย์ที่ปรึกษารับคำของพรหมณ์กุฏทันตะแล้วเข้าไปหาพรหมณ์และคหบดีชาวบ้านชาณุมัต ครั้นแล้วก็บอกว่า “ท่านขอรับ พรหมณ์กุฏทันตะพูดว่า ขอท่านผู้เจริญทั้งหลายจงรอก่อน พรหมณ์กุฏทันตะจะไปเข้าเฝ้าพระสมณโคดมด้วย”

สูตร]

ความเป็นผู้ดีของพราหมณ์กฏทนต์

๑๒๓

ความเป็นผู้ดีของพราหมณ์กฏทนต์

[๓๓๐] เวลานั้น พราหมณ์หลายร้อยคนพักอยู่ในหมู่บ้านชาณุมัต เพราะตั้งใจจะบริโภคมหาญญของพราหมณ์กฏทนต์ พอได้ฟังว่า ‘พราหมณ์กฏทนต์จักไปเข้าเฝ้าพระสมณโคดมด้วย’ จึงพากันไปหาพราหมณ์กฏทนต์

[๓๓๑] ครั้นเข้าไปหาแล้วถามว่า “ท่านกฏทนต์จักไปเข้าเฝ้าพระสมณโคดมจริงหรือ”

พราหมณ์กฏทนต์ตอบว่า “ใช่ เราคิดจะไปเข้าเฝ้าพระสมณโคดม”

พวกพราหมณ์ห้ามว่า “ท่านกฏทนต์อย่าได้ไปเข้าเฝ้าพระสมณโคดมเลย ท่านกฏทนต์ไม่ควรไปเข้าเฝ้าพระสมณโคดม ถ้าไปเข้าเฝ้าพระสมณโคดม เกียรติยศของท่านกฏทนต์จะเสื่อมเสีย เกียรติยศของพระสมณโคดมจะเจริญรุ่งเรืองยิ่งขึ้น ด้วยเหตุนี้ ท่านกฏทนต์จึงไม่ควรไปเข้าเฝ้าพระสมณโคดม พระสมณโคดมต่างหากควรจะเสด็จมาหาท่านกฏทนต์ เพราะว่า ท่านกฏทนต์เป็นผู้มีชาติกำเนิดดีทั้งฝ่ายบิดาและฝ่ายมารดา ถือปฏิสนธิบริสุทธิ์ดีตลอดเจ็ดชั่วบรรพบุรุษ ไม่มีใครจะคัดค้านตำหนิได้เพราะอ้างถึงชาติตระกูล ด้วยเหตุนี้ ท่านกฏทนต์จึงไม่ควรไปเข้าเฝ้าพระสมณโคดม พระสมณโคดมต่างหากควรจะเสด็จมาหาท่านกฏทนต์

อนึ่ง ท่านกฏทนต์เป็นคนมั่งคั่งมีทรัพย์มาก มีโภคะมาก ฯลฯ เป็นผู้คงแก่เรียน ทรงจำมนตร์ รู้จบไตรเพทพร้อมทั้งนิฆนฺตศาสตร์ เกฏศาสตร์ อักษรศาสตร์ และประวัติศาสตร์ รู้ตัวบทและไวยากรณ์ ชำนาญโลกายตศาสตร์และลักษณะมหาบุรุษ ฯลฯ เป็นผู้รู้ปงามน่าดูน่าเลื่อมใส มีผิวพรรณผุดผ่องยิ่งนักดุจพราหมณ์มีกายดุจพราหมณ์ โอกาสที่จะได้พบเห็นยากนัก ฯลฯ เป็นผู้มั่งคั่ง มีศีลที่เจริญ ประกอบด้วยศีลที่เจริญ ฯลฯ เป็นผู้มั่งคั่งไพเราะสุภาพ ประกอบด้วยถ้อยคำอ่อนหวานอย่างชาวเมือง นุ่มนวล เข้าใจง่าย ฯลฯ เป็นอาจารย์และปาจารย์ของหมู่ชน สอนมนตร์แก่มาณพ ๓๐๐ คน เหล่ามาณพผู้ต้องการมนตร์จำนวนมากจากทิศทางต่างชนบท พากันมาเรียนมนตร์ในสำนักของท่านกฏทนต์ ฯลฯ ท่านกฏทนต์เป็นคนแก่คนเฒ่าเป็นผู้ใหญ่ มีชีวิตอยู่หลายรัชสมัย ล่วงกาลผ่านวัยมา

มาก ส่วนพระสมณโคดมเป็นคนหนุ่ม บวชแต่ยังหนุ่ม ฯลฯ ท่านญูทนต์เป็นผู้ที่พระเจ้าพิมพิสารจอมทัพนครและพราหมณ์โปกขรสาตีสักการะ เคารพ นับถือ บูชานอบน้อม ฯลฯ ท่านญูทนต์ปกครองหมู่บ้านชาณัมัต ซึ่งมีประชากรและสัตว์เลี้ยวมากมาย มีพืชพันธุ์ธัญญาหารและน้ำหญาอุดมสมบูรณ์ เป็นพระราชทรัพย์ที่พระเจ้าพิมพิสารจอมทัพนครพระราชทานปูนบำเหน็จให้เป็นพรหมไทย ด้วยเหตุนี้ท่านญูทนต์จึงไม่ควรไปเข้าเฝ้าพระสมณโคดม พระสมณโคดมต่างหากควรจะเสด็จมาหาท่านญูทนต์”

พราหมณ์ญูทนต์แสดงพระพุทธานุคุณ

[๓๓๒] เมื่อพวกพราหมณ์กล่าวอย่างนี้ พราหมณ์ญูทนต์ได้กล่าวว่า “ท่านทั้งหลาย ถ้าอย่างนั้นพวกท่านโปรดฟังเราบ้าง เรานี้แหละควรไปเข้าเฝ้าท่านพระโคดม ท่านพระโคดมไม่ควรเสด็จมาหาเรา ได้ทราบว่ พระสมณโคดมทรงเป็นผู้มีพระชาติกำเนิดดีทั้งฝ่ายพระชนกและฝ่ายพระชนนี ทรงถือปฏิสนธิวิสุทธิดีตลอดเจ็ดชั่วบรรพบุรุษ ไม่มีใครจะคัดค้านตำหนิได้เพราะอ้างถึงชาติตระกูล ด้วยเหตุนี้ท่านพระโคดมไม่ควรเสด็จมาหาเรา เราต่างหากควรไปเข้าเฝ้าท่านพระโคดม

ท่านทั้งหลาย ข่าว่า พระสมณโคดมทรงละพระประยูรญาติผนวชแล้ว ฯลฯ ทรงสละทรัพย์สินเงินทองมากมายทั้งที่ฝังอยู่ในพื้นดินและในอากาศผนวชแล้ว ฯลฯ พระสมณโคดมกำลังหนุ่มแน่นมีพระเกศาดำสนิท ทรงพระเจริญอยู่ในปฐมวัยเสด็จออกจากพระราชวังไปผนวชเป็นบรรพชิต ฯลฯ เมื่อพระชนกพระชนนีไม่ทรงปรารภนา(จะให้เสด็จออกผนวช) มีน้ำพระเนตรชุ่มพระพักตร์ทรงกันแสงอยู่ พระสมณโคดมทรงปลงพระเกศาและพระมัสสุแล้วครองผ้ากาสาวพัสตร์เสด็จออกจากพระราชวังไปผนวชเป็นบรรพชิต ฯลฯ พระสมณโคดมมีพระรูปร่างงามน่าดูน่าเลื่อมใส มีพระฉวีวรรณผุดผ่องยิ่งนักดุจพรหม มีพระวรกายดุจพรหม โอกาสที่จะได้พบเห็นยากนัก ฯลฯ พระสมณโคดมทรงมีอริยศีล มีศีลที่เป็นกุศล ประกอบด้วยศีลที่เป็นกุศล ฯลฯ มีพระวาจาไพเราะสุภาพ ประกอบด้วยถ้อยคำอ่อนหวาน อย่างชาวเมือง นุ่มนวล เข้าใจง่าย ฯลฯ ทรงเป็นอาจารย์และปาจารย์ของหมู่ชนมากมาย

สูตร]

พราหมณ์กฤษณะแสดงพระพุทธรูป

๑๒๕

ฯลฯ ทรงสิ้นกามราคะไม่ประดับตกแต่ง ฯลฯ ทรงเป็นกรรมวาที กิริยาที่ ไม่ทรง
มุงร้ายต่อพราหมณ์ ฯลฯ ผนวชแล้วจากตระกูลสูงคือชัตตยตระกูลอันบริสุทธิ์ ฯลฯ
ผนวชแล้วจากตระกูลมั่งคั่งมีทรัพย์มากมีโภคะมาก ฯลฯ ประชาชนต่างบ้านต่าง
เมืองพากันมาทูลถามปัญหาพระสมณโคดม ฯลฯ ทวยเทพหลายพันองค์ถวายชีวิต
ถึงพระสมณโคดมเป็นที่พึง ฯลฯ พระสมณโคดมทรงมีพระกิตติศัพท์อันงามขจรไป
อย่างนี้ว่า แม้เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ด้วย
พระองค์เองโดยชอบ เพียบพร้อมด้วยวิชาและจรณะ เสด็จไปได้ ทั่วทั้งโลก เป็นสารถิ
ฝึกผู้ที่ควรฝึกได้อย่างยอดเยี่ยม เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็น
พระพุทธรูป เป็นพระผู้มีพระภาค ฯลฯ พระสมณโคดมทรงประกอบด้วยลักษณะ
มหาบุรุษ ๓๒ ประการ ฯลฯ ทรงมีปกติตรัสเชื้อเชิญ ตรัสผูกมิตรไมตรีอ่อนหวาน
ไม่ทรงสยิวพระพักตร์ ทรงเบิกบาน มักตรัสทักทายก่อน ฯลฯ ทรงเป็นผู้ที่
บริษัท ๔^๑ สักการะ เคารพ นับถือ บูชา นอบน้อม ฯลฯ เทวดาและมนุษย์มาก
มายเลื่อมใสพระสมณโคดม ฯลฯ พวกอมนุษย์ย่อมไม่เบียดเบียนมนุษย์ในหมู่บ้าน
หรือนิคมที่พระสมณโคดมทรงพำนักอยู่ ฯลฯ พระสมณโคดมทรงเป็นหัวหน้า ทรง
เป็นคณาจารย์ ได้รับการยกย่องว่าทรงเป็นผู้ยอดเยี่ยมกว่าเจ้าลัทธิอื่น ๆ ไม่ทรง
รุ่งเรืองพระยศเหมือนพวกสมณพราหมณ์ที่รุ่งเรืองยศ ที่แท้ทรงรุ่งเรืองพระยศ
เพราะทรงมีวิชาและจรณะอันยอดเยี่ยม ฯลฯ พระเจ้าพิมพิสารจอมทัพมคธ
พร้อมทั้งพระราชโอรส พระมเหสี ข้าราชการบริพารและหมู่อำมาตย์ต่างมอบชีวิตถึง
พระสมณโคดมเป็นสรณะ ฯลฯ พระเจ้าปเสนทิโกศล พร้อมทั้งพระราชโอรส พระ
มเหสี ข้าราชการบริพารและหมู่อำมาตย์ต่างมอบชีวิตถึงพระสมณโคดมเป็นสรณะ ฯลฯ
พราหมณ์โปกขรสาติ พร้อมทั้งบุตร ภรรยา ข้าราชการ และหมู่อำมาตย์ต่างมอบ
ชีวิตถึงพระสมณโคดมเป็นสรณะ พระสมณโคดมทรงเป็นผู้ที่พระเจ้าพิมพิสารจอม
ทัพมคธทรงสักการะ เคารพ นับถือ บูชา นอบน้อม ฯลฯ ทรงเป็นผู้ที่พระเจ้า
ปเสนทิโกศลทรงสักการะ เคารพ นับถือ บูชา นอบน้อม ฯลฯ ทรงเป็นผู้ที่
พราหมณ์โปกขรสาติสักการะ เคารพ นับถือ บูชา นอบน้อม ฯลฯ

^๑ ในที่นี้หมายถึง ผู้เข้าเฝ้าโดยทั่วไป มีอยู่ ๔ จำพวก คือ ชัตตยบริษัท พราหมณบริษัท คหบดีบริษัทและ
สมณบริษัท

พระสมณโคดมเสด็จถึงหมู่บ้านชาณุมัตโดยลำดับ ประทับอยู่ที่สวนอัมพลัญจิรา ใกล้หมู่บ้านชาณุมัต ท่านทั้งหลาย สมณพราหมณ์ที่มาสู่เขตหมู่บ้านของเราจัดว่าเป็นแขกของเรา ซึ่งพวกเราควรสักการะ เคารพ นับถือ บูชา และนอบน้อม พระสมณโคดมเสด็จมาถึงหมู่บ้านชาณุมัตโดยลำดับ ประทับอยู่ที่สวนอัมพลัญจิรา ใกล้หมู่บ้านชาณุมัต พระสมณโคดมจึงจัดเป็นแขกของเราที่พวกเราควรสักการะ เคารพ นับถือ บูชา และนอบน้อม ฯลฯ ด้วยเหตุนี้ พระสมณโคดมจึงไม่ควรเสด็จมาหาเรา เราต่างหากควรไปเข้าเฝ้าพระสมณโคดม เราทราบพระคุณของพระสมณโคดมเพียงเท่านี้ แต่พระสมณโคดมไม่ใช่จะมีพระคุณเพียงเท่านี้ แท้จริงแล้ว พระสมณโคดมมีพระคุณนับประมาณมิได้”

[๓๓๓] เมื่อพราหมณ์ญูทนต์กล่าวอย่างนี้ พราหมณ์เหล่านั้นได้กล่าวว่า “ท่านญูทนต์กล่าวยกย่องพระสมณโคดมถึงเพียงนี้ ถึงหากท่านพระโคดมพระองค์นั้นจะประทับอยู่ไกลจากที่นี่ตั้ง ๑๐๐ โยชน์ ก็สมควรอยู่ที่กุลบุตรผู้มีศรัทธาจะไปเข้าเฝ้า แม้จะต้องขนเสียบึงไปก็ควร”

พราหมณ์ญูทนต์กล่าวว่า “ถ้าอย่างนั้น พวกเราทั้งหมดจักไปเข้าเฝ้าพระสมณโคดมด้วยกัน”

เรื่องยัญของพระเจ้ามหาวชิตราช

[๓๓๔] ต่อมา พราหมณ์ญูทนต์พร้อมด้วยคณะพราหมณ์หมู่ใหญ่พากันเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคที่สวนอัมพลัญจิรา ได้สนทนากับพระผู้มีพระภาค ครั้นสนทนาพอคุ้นเคยดีแล้วจึงนั่งลง ณ ที่สมควร ฝ่ายพราหมณ์และคหบดีชาวบ้านชาณุมัต บางพวกกราบพระผู้มีพระภาค บางพวกสนทนา บางพวกไหว้ไปทางพระผู้มีพระภาค บางพวกประกาศชื่อและตระกูล บางพวกนั่งเฉย แล้วนั่ง ณ ที่สมควร

[๓๓๕] พราหมณ์ญูทนต์นั่งลงกราบทูลว่า “ท่านพระโคดม ข้าพเจ้าได้ยินมาว่า พระสมณโคดมทรงทราบยัญสมบัติ ๓ ประการ ซึ่งมีองค์ประกอบ ๑๖ ส่วน ข้าพเจ้าไม่ทราบ แต่ปรารถนาจะบูชามหายัญ ขอประทานวโรกาส ขอท่านพระโคดมโปรดแสดงยัญสมบัติ ๓ ประการ ซึ่งมีองค์ประกอบ ๑๖ แก่ข้าพเจ้าด้วยเถิด”

สูตร]

เรื่องยัญของพระเจ้ามหาวชิตราช

๑๓๑

[๓๓๖] พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “พราหมณ์ ถ้าเช่นนั้นท่านจงฟัง จงตั้งใจให้ดี เราจะแสดง” พราหมณ์ภูฏทนต์บุตรรับสนองพระดำรัสของพระผู้มีพระภาคแล้ว พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า “พราหมณ์ เรื่องเคยมีมาแล้ว พระเจ้ามหาวชิตราชทรงเป็นผู้มั่งคั่ง มีทรัพย์มาก มีโศกะมาก มีพืชพันธุ์ธัญญาหารเต็มท้องพระคลัง ต่อมาท้าวเธอประทับอยู่ตามลำพังทรงคิดคำนึงว่า ‘เราได้ถือครองโศกสมบัติที่เป็นของมนุษย์อย่างมากมาย ได้เอาชนะแล้วครอบครองดินแดนที่กว้างใหญ่ ทางที่ดีเราพึงบูชามหาายัญที่จะเอื้ออำนวยประโยชน์สุขแก่เราตลอดกาลนาน’

[๓๓๗] ท้าวเธอจึงรับสั่งให้เรียกพราหมณ์ปุโรหิตมารับสั่งว่า ‘พราหมณ์ วันนี้เราพักอยู่ตามลำพังเกิดความคิดคำนึงขึ้นว่า เราได้ถือครองโศกสมบัติที่เป็นของมนุษย์อย่างมากมาย ได้เอาชนะแล้วครอบครองดินแดนที่กว้างใหญ่ ทางที่ดี เราพึงบูชามหาายัญที่จะเอื้ออำนวยประโยชน์สุขแก่เราตลอดกาลนาน พราหมณ์ เราปรารถนาจะบูชามหาายัญ ขอท่านผู้เจริญโปรดแนะนำวิธีบูชายัญที่จะอำนวยประโยชน์สุขแก่เราตลอดกาลนาน’

[๓๓๘] เมื่อท้าวเธอรับสั่งอย่างนี้ พราหมณ์ปุโรหิตกราบทูลว่า ‘บ้านเมืองของพระองค์ยังมีเสี้ยนหนาม มีการเบียดเบียน โจรยังปล้นบ้าน ปล้นนิคม ปล้นเมืองหลวง ดักจี้ในทางเปลี่ยว เมื่อบ้านเมืองยังมีเสี้ยนหนาม พระองค์จะโปรดให้ฟื้นฟูพิธีกรรมขึ้นก็จะชื่อว่าทรงกระทำการที่ไม่สมควร พระองค์มีพระราชดำริอย่างนี้ว่า ‘เราจักปราบปรามเสี้ยนหนามคือโจร ด้วยการประหาร จองจำ ปรับไหม ดำหนิโทษ หรือเนรเทศ’ อย่างนี้ไม่ใช่การกำจัดเสี้ยนหนามคือโจรที่ถูกต้อง เพราะว่าโจรที่เหลือจากที่กำจัดไปแล้วจักมาเบียดเบียนบ้านเมืองของพระองค์ในภายหลังได้ แต่การกำจัดเสี้ยนหนามคือโจรที่ถูกต้อง ต้องอาศัยวิธีการต่อไปนี้ คือ

๑. ขอให้พระองค์พระราชทานพันธุ์พืชและอาหารให้แก่พลเมืองผู้ขะมักเขม้นในเกษตรกรรมและการเลี้ยงปศุสัตว์ในบ้านเมืองของพระองค์
๒. ขอให้พระองค์พระราชทานต้นทุนให้แก่พลเมืองผู้ขะมักเขม้นในพาณิชย์กรรมในบ้านเมืองของพระองค์
๓. ขอให้พระองค์พระราชทานอาหารและเงินเดือนแก่ข้าราชการที่ยืนยันแข็งในบ้านเมืองของพระองค์

พลเมืองเหล่านั้นจักชวนชวายนหน้าที่การงานของตน ไม่พากันเบียดเบียน บ้านเมืองของพระองค์ และจักมีกองพระราชทรัพย์อย่างยิ่งใหญ่ บ้านเมืองก็จะอยู่ร่มเย็น ไม่มีเลี่ยนหนาม ไม่มีการเบียดเบียน ประชาชนจะชื่นชมยินดีต่อกัน มีความสุขกับครอบครัว^๑ อยู่อย่างไม่ต้องปิดประตูบ้าน'

พระเจ้ามหาวิชิตราชทรงรับคำของพราหมณ์บุโรหิตแล้ว ได้พระราชทาน พันธุ์พืชและอาหารแก่พลเมืองที่ชะมักเขม้นในเกษตรกรรมและการเลี้ยงปศุสัตว์ พระราชทานต้นทุนให้แก่พลเมืองผู้ชะมักเขม้นในพาณิชย์กรรม พระราชทานอาหารและเงินเดือนแก่ข้าราชการที่ขยันขันแข็งในบ้านเมืองของพระองค์ พลเมืองเหล่านั้นชวนชวายนหน้าที่การงานของตน ไม่พากันเบียดเบียนบ้านเมืองของพระองค์ และได้มีกองพระราชทรัพย์อย่างยิ่งใหญ่ บ้านเมืองอยู่ร่มเย็น ไม่มีเลี่ยนหนาม ไม่มีการเบียดเบียน ประชาชนต่างชื่นชมยินดีต่อกัน มีความสุขกับครอบครัว อยู่อย่างไม่ต้องปิดประตูบ้าน

ต่อมา ท้าวเธอรับสั่งให้พราหมณ์บุโรหิตเข้าเฝ้าแล้วตรัสว่า 'ท่านผู้เจริญ เราได้กำจัดเลี่ยนหนามคือโจรจนหมดสิ้นด้วยวิธีการของท่าน และได้มีกองราชทรัพย์อย่างยิ่งใหญ่ บ้านเมืองอยู่ร่มเย็น ไม่มีเลี่ยนหนาม ไม่มีการเบียดเบียน ประชาชนต่างชื่นชมยินดีต่อกัน มีความสุขกับครอบครัว อยู่อย่างไม่ต้องปิดประตูบ้าน เราปรารถนาจะบูชามหาภัย ขอสท่านผู้เจริญโปรดแนะนำวิธีบูชาภัยที่จะอำนาจประโยชน์สุขแก่เราตลอดกาลนาน'

[๓๓๔] พราหมณ์บุโรหิตจึงกราบทูลว่า 'ถ้าเช่นนั้น ขอพระองค์โปรดรับสั่งให้เชิญเจ้าผู้ครองเมืองที่อยู่ในนิคมและอยู่ในชนบททั่วพระราชอาณาเขตของพระองค์ โปรดรับสั่งให้เชิญอำมาตย์ราชบริพารที่อยู่ในนิคมและอยู่ในชนบททั่วพระราชอาณาเขตของพระองค์ โปรดรับสั่งให้เชิญพราหมณ์มหาศาลที่อยู่ในนิคมและอยู่ในชนบททั่วพระราชอาณาเขตของพระองค์ และโปรดรับสั่งให้เชิญคหบดีผู้มั่งคั่งที่อยู่ในนิคมและอยู่ในชนบททั่วพระราชอาณาเขตของพระองค์มาปรึกษาว่า ท่านผู้เจริญทั้งหลาย เราปรารถนาจะบูชามหาภัย ขอพวกรท่านผู้เจริญจงร่วมมือกับเราเพื่ออำนาจประโยชน์สุขแก่เราตลอดกาลนาน'

^๑ ยังบุตรให้พ่อนอยู่บนอก (อุเร ปุเต นจฺเจนา)

สูตร]

คุณลักษณะของพระเจ้ามหาวชิตราช ๘ อย่าง

๑๓๓

พระเจ้ามหาวชิตราชทรงรับคำพรหมณ์บุโรหิตแล้วรับสั่งให้เชิญเจ้าผู้ครองเมืองที่อยู่ในนิคมและอยู่ในชนบททั่วพระราชอาณาเขตของพระองค์ รับสั่งให้เชิญอำมาตย์ราชบริพารที่อยู่ในนิคมและอยู่ในชนบททั่วพระราชอาณาเขตของพระองค์ รับสั่งให้เชิญพรหมณ์มหาศาลที่อยู่ในนิคมและอยู่ในชนบททั่วพระราชอาณาเขตของพระองค์ และรับสั่งให้เชิญคหบดีผู้มั่งคั่งที่อยู่ในนิคมและอยู่ในชนบททั่วพระราชอาณาเขตของพระองค์มาปรึกษาว่า ‘ท่านผู้เจริญทั้งหลาย เราปรารถนาจะบูชามหาภัย ขอพวกท่านผู้เจริญจงร่วมมือกับเราเพื่ออำนวยการสุขแก่เราตลอดกาลนาน’ คนเหล่านั้นกราบทูลว่า ‘ขอพระองค์จงทรงบัญชาภัยเกิด ตอนนี้เป็นเวลาบูชาภัย’ บุคคล ๔ พวกนี้ที่เห็นชอบตามพระราชดำริ จัดเป็นองค์ประกอบของภัยนั้น

คุณลักษณะของพระเจ้ามหาวชิตราช ๘ อย่าง

[๓๔๐] พระเจ้ามหาวชิตราชทรงประกอบด้วยคุณลักษณะ ๘ อย่าง คือ

๑. ทรงมีพระชาติกำเนิดดีทั้งฝ่ายพระชนกและฝ่ายพระชนนี ถิ่นปฏิสนธิบริสุทธิ์ดีตลอดเจ็ดชั่วบรรพบุรุษ ไม่มีใครจะคัดค้านตำหนิได้เพราะอ้างถึงชาติตระกูล
๒. ทรงมีพระรูปร่างงามน่าดูน่าเลื่อมใส มีพระฉวีวรรณผุดผ่องยิ่งนักดุจพรหม มีพระวรกายดุจพรหม โอกาสที่จะได้พบเห็นยากนัก
๓. ทรงเป็นผู้มั่งคั่ง มีทรัพย์มาก มีโภคะมาก มีพืชพันธุ์ธัญญาหารเต็มท้องพระคลัง
๔. ทรงมีกองทหารที่เข้มแข็ง ประกอบด้วยกองทัพ ๔ เหล่า^๑ อยู่ในระเบียบวินัย คอยรับพระบัญชา มีพระบรมเดชานุภาพดังจะเผาผลาญข้าศึกได้ด้วยพระราชอิศริยยศ
๕. ทรงมีพระราชศรัทธา ทรงเป็นทายก^๒ ทรงเป็นทานบดี^๓ มิได้ทรงปิดประตู^๔ ทรงเป็นดุจโรงงานของสมณพรหมณ์ คนกำพร้า คนเดินทาง วณิก และยาก ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลอยู่เนือง ๆ

^๑ พลช้าง พลม้า พลรถ และพลเดินเท้า

^๒ ผู้ที่ไม่ใช่มีเพียงศรัทธาอย่างเดียว แต่เป็นผู้ที่สามารถบริจาคได้ด้วย (ที.สี.อ. ๓๔๐/๒๖๗)

^๓ ผู้เป็นนายแห่งทาน ไม่ใช่เป็นทาสหรือเป็นสหายของทาน กล่าวคือ ตนเองใช้สอยตามมีตามเกิด แต่บริจาคของดีของประณีตให้แก่คนอื่น (ที.สี.อ. ๓๔๐/๒๖๗)

^๔ มิได้ปิดประตู (อนาวาทวาโร) หมายถึง ไม่ทรงตระหนี่ แต่ยินดีต้อนรับคนอนาถาตลอดเวลา

๖. ทรงรู้เรื่องราวที่ได้ถ่ายทอดสืบต่อกันมานั้น ๆ ไว้มาก
๗. ทรงทราบความหมายแห่งภาษิตที่ได้ทรงศึกษานั้นว่า นี่คือจุดมุ่งหมายแห่งภาษิตนี้ ๆ
๘. ทรงเป็นบัณฑิตมีพระปรีชาสามารถดําริเรื่องราวในอดีต อนาคต และปัจจุบันได้

พระเจ้ามโหชิตราชทรงประกอบด้วยคุณลักษณะ ๘ อย่างดังกล่าวนี้ ซึ่งถือเป็นองค์ประกอบแห่งยัญณ์นั้นโดยแท้

คุณลักษณะของพราหมณ์ปุโรหิต ๔ อย่าง

[๓๔๑] พราหมณ์ปุโรหิตประกอบด้วยคุณลักษณะ ๔ อย่าง คือ

๑. เป็นผู้มีความดีทั้งฝ่ายบิดาและฝ่ายมารดา ถือปฏิบัติบริสุทธิดีตลอดเจ็ดชั่วบรรพบุรุษ ไม่มีใครจะคัดค้านด่าหยาได้ เพราะอ้างถึงชาติตระกูล
๒. เป็นผู้คงแก่เรียนทรงจำมนตร์รู้จบไตรเพทพร้อมทั้งนิมิตทุกศาสตร์ เกณศาสตร์ อักษรศาสตร์ และประวัติศาสตร์ เข้าใจตัวบทและไวยากรณ์ ชำนาญโลกายตศาสตร์และลักษณะมหานบุรุษ^๑
๓. เป็นผู้มีความดี มีศีลที่เจริญ ประกอบด้วยศีลที่เจริญ
๔. เป็นบัณฑิตมีปัญญาเฉียบแหลมลำดับที่ ๑ หรือที่ ๒ ในบรรดาพราหมณ์ผู้รับการบูชา

พราหมณ์ปุโรหิตประกอบด้วยคุณลักษณะ ๔ อย่างดังกล่าวนี้ ซึ่งถือเป็นองค์ประกอบแห่งยัญณ์นั้นโดยแท้

ยัญพิธี ๓ ประการ

[๓๔๒] ลำดับนั้น พราหมณ์ปุโรหิตแสดงยัญพิธี ๓ ประการถวายแด่พระเจ้ามโหชิตราชก่อนจะทรงบูชายัญว่า

^๑ ดูเชิงอรรถ ๒ และ ๓ ในหน้า ๘๘

สูตร] พราหมณ์ปุโรหิตกราบทูลถวายคำแนะนำ ๑๐ อย่างก่อนจะทรงบูชาัยญ ๑๓๕

๑. เมื่อพระองค์ปรารภจะทรงบูชาัยญก็ไม่ควรทำความเดือดร้อนพระทัยว่า กองโภคสมบัติอันยิ่งใหญ่ของเราจักสิ้นเปลือง
๒. เมื่อพระองค์กำลังทรงบูชาัยญอยู่ก็ไม่ควรทำความเดือดร้อนพระทัยว่า กองโภคสมบัติอันยิ่งใหญ่ของเรากำลังสิ้นเปลืองไป
๓. เมื่อพระองค์ทรงบูชาัยญแล้วก็ไม่ควรทำความเดือดร้อนพระทัยว่า กองโภคสมบัติอันยิ่งใหญ่ของเราได้สิ้นเปลืองไปแล้ว

พราหมณ์ปุโรหิตแสดงยัญพิธี ๓ ประการดังกล่าวนี้นี้ถวายแด่พระเจ้ามหาวิชิตราชก่อนจะทรงบูชาัยญ

พราหมณ์ปุโรหิตกราบทูลถวายคำแนะนำ ๑๐ อย่างก่อนจะทรงบูชาัยญ

[๓๔๓] ลำดับนั้น พราหมณ์ปุโรหิตขจัดความเดือดร้อนพระทัยของพระเจ้ามหาวิชิตราชเพราะผู้รับทานด้วยอาการ ๑๐ อย่างก่อนจะทรงบูชาัยญ คือ

๑. ทั้งพวกที่ฆ่าสัตว์ ทั้งพวกที่เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ จักพากันมาสู่พิธีบูชาัยญของพระองค์ บรรดาชน ๒ พวกนั้น พวกที่ฆ่าสัตว์ จักได้รับผลกรรมของเขาสอง ขอพระองค์ทรงเจาะจงเฉพาะพวกที่เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์เท่านั้นแล้วทรงบูชา ทรงบริจาศ ทรงอนุโมทนา และทรงทำพระทัยให้เลื่อมใสในภายในเกิด
๒. ทั้งพวกที่ถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้ ทั้งพวกที่เว้นขาดจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้ จักพากันมาสู่พิธีบูชาัยญของพระองค์ บรรดาชน ๒ พวกนั้น พวกที่ถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้ จักได้รับผลกรรมของเขาสอง ขอพระองค์ทรงเจาะจงเฉพาะพวกที่เว้นขาดจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้เท่านั้นแล้วทรงบูชา ทรงบริจาศ ทรงอนุโมทนา และทรงทำพระทัยให้เลื่อมใสในภายในเกิด
๓. ทั้งพวกที่ประพฤติดีในกาม ทั้งพวกที่เว้นขาดจากการประพฤติดีในกาม จักพากันมาสู่พิธีบูชาัยญของพระองค์

บรรดาชน ๒ พวกนั้น พวกที่ประพฤติดีกในกามจักได้รับผลกรรมของเขาเอง ขอพระองค์ทรงเจาะจงเฉพาะพวกที่เว้นขาดจากการประพฤติดีกในกามเท่านั้นแล้วทรงบูชา ทรงบริจาด ทรงอนุโมทนา และทรงทำพระทัยให้เลื่อมใสในภายในเกิด

๔. ทั้งพวกที่กล่าวคำเท็จ ทั้งพวกที่เว้นขาดจากการกล่าวคำเท็จ จักพากันมาสู่พิธิบูชาญัตถนันทของพระองค์ บรรดาชน ๒ พวกนั้น พวกที่กล่าวคำเท็จจักได้รับผลกรรมของเขาเอง ขอพระองค์ทรงเจาะจงเฉพาะพวกที่เว้นขาดจากการกล่าวคำเท็จเท่านั้นแล้วทรงบูชา ทรงบริจาด ทรงอนุโมทนา และทรงทำพระทัยให้เลื่อมใสในภายในเกิด
๕. ทั้งพวกที่กล่าวคำส่อเสียด ทั้งพวกที่เว้นขาดจากการกล่าวคำส่อเสียด จักพากันมาสู่พิธิบูชาญัตถนันทของพระองค์ บรรดาชน ๒ พวกนั้น พวกที่กล่าวคำส่อเสียดจักได้รับผลกรรมของเขาเอง ขอพระองค์ทรงเจาะจงเฉพาะพวกที่เว้นขาดจากการกล่าวคำส่อเสียดเท่านั้นแล้วทรงบูชา ทรงบริจาด ทรงอนุโมทนา และทรงทำพระทัยให้เลื่อมใสในภายในเกิด
๖. ทั้งพวกที่กล่าวคำหยาบ ทั้งพวกที่เว้นขาดจากการกล่าวคำหยาบ จักพากันมาสู่พิธิบูชาญัตถนันทของพระองค์ บรรดาชน ๒ พวกนั้น พวกที่กล่าวคำหยาบจักได้รับผลกรรมของเขาเอง ขอพระองค์ทรงเจาะจงเฉพาะพวกที่เว้นขาดจากการกล่าวคำหยาบเท่านั้นแล้วทรงบูชา ทรงบริจาด ทรงอนุโมทนา และทรงทำพระทัยให้เลื่อมใสในภายในเกิด
๗. ทั้งพวกที่กล่าวคำเพ้อเจ้อ ทั้งพวกที่เว้นขาดจากการกล่าวคำเพ้อเจ้อ จักพากันมาสู่พิธิบูชาญัตถนันทของพระองค์ บรรดาชน ๒ พวกนั้น พวกที่กล่าวคำเพ้อเจ้อจักได้รับผลกรรมของเขาเอง ขอพระองค์ทรงเจาะจงเฉพาะพวกที่เว้นขาดจากการกล่าวคำเพ้อเจ้อเท่านั้นแล้วทรงบูชา ทรงบริจาด ทรงอนุโมทนา และทรงทำพระทัยให้เลื่อมใสในภายในเกิด

สูตร]

พระเจ้ามหาวชิตราชทรงบัญชาด้วยอาการ ๑๖ อย่าง

๑๓๓

๘. ทั้งพวกที่เพ่งเล็งอยากได้ของเขาทั้งพวกที่ไม่เพ่งเล็งอยากได้ของเขา จักพากันมาสู่พิธีบูชาด้วยของพระองค์ บรรดาชน ๒ พวกนั้น พวกที่เพ่งเล็งอยากได้ของเขาจักได้รับผลกรรมของเขาเอง ขอพระองค์ทรงเจাজงเฉพาะพวกที่ไม่เพ่งเล็งอยากได้ของเขา เท่านั้นแล้วทรงบูชา ทรงบริจาศ ทรงอนุโมทนา และทรงทำพระทัยให้เลื่อมใสในภายในเกิด
๙. ทั้งพวกที่มีจิตพยาบาท ทั้งพวกที่ไม่มีจิตพยาบาท จักพากันมาสู่พิธีบูชาด้วยของพระองค์ บรรดาชน ๒ พวกนั้น พวกที่มีจิตพยาบาทจักได้รับผลกรรมของเขาเอง ขอพระองค์ทรงเจাজงเฉพาะพวกที่ไม่มีจิตพยาบาทเท่านั้นแล้วทรงบูชา ทรงบริจาศ ทรงอนุโมทนา และทรงทำพระทัยให้เลื่อมใสในภายในเกิด
๑๐. ทั้งพวกที่เป็นมิฉนาคิฏฐิ ทั้งพวกที่เป็นสัมมาทิฏฐิ จักพากันมาสู่พิธีบูชาด้วยของพระองค์ บรรดาชน ๒ พวกนั้น พวกที่เป็นมิฉนาคิฏฐิจักได้รับผลกรรมของเขาเอง ขอพระองค์ทรงเจাজงเฉพาะพวกที่เป็นสัมมาทิฏฐิเท่านั้นแล้วทรงบูชา ทรงบริจาศ ทรงอนุโมทนา และทรงทำพระทัยให้เลื่อมใสในภายในเกิด

พราหมณ์ปุโรหิตขจัดความเดือดร้อนพระทัยของพระเจ้ามหาวชิตราชเพราะผู้รับทาน ด้วยอาการ ๑๐ อย่างนี้ก่อนจะทรงบูชาด้วย

พระเจ้ามหาวชิตราชทรงบัญชาด้วยอาการ ๑๖ อย่าง

[๓๔๔] ต่อมา พราหมณ์ปุโรหิตได้กราบทูลชี้แจงให้เห็นชัด ชักชวนให้อยากรับเอาไปปฏิบัติ เราพระทัยของพระเจ้ามหาวชิตราชผู้จะทรงบูชาด้วยให้อาจหาญ แก่ล้ากล้า ปลอดภัยพระทัยให้สดชื่นร่าเริงด้วยอาการ ๑๖ อย่าง คือ

๑. เมื่อพระองค์กำลังทรงบูชาด้วยใคร ๆ จะกล่าวว่า พระเจ้ามหาวชิตราชทรงบูชาด้วย โดยไม่รับสั่งให้เชิญเจ้าผู้ครองเมืองที่อยู่ในนิคมและอยู่ในชนบทมาปรึกษา ทรงบูชาด้วย

เห็นปานนั้นเป็นส่วนพระองค์ แม้เพราะเหตุนี้ ก็ไม่มีใครดำเนิน
พระองค์ได้โดยธรรม เพราะพระองค์ได้รับสั่งให้เชิญเจ้าผู้ครอง
เมืองที่อยู่ในนิคมและอยู่ในชนบทมาปรึกษาแล้ว โปรดทรงทราบ
ตามนี้เถิด ขอพระองค์ได้ทรงบูชา ทรงบริจจาค ทรงอนุโมทนา
และทรงทำพระทัยให้เลื่อมใสในภายในเถิด

๒. เมื่อพระองค์กำลังทรงบูชามหายัญ ใคร ๆ จะกล่าวว่า พระเจ้า
มหาวชิตราชทรงบูชามหายัญ โดยไม่รับสั่งให้เชิญอำมาตย์
ราชบริพารที่อยู่ในนิคมและอยู่ในชนบทมาปรึกษา ทรงบูชา
มหายัญเห็นปานนั้นเป็นส่วนพระองค์ แม้เพราะเหตุนี้ ก็ไม่มี
ใครดำเนินพระองค์ได้โดยธรรม เพราะพระองค์ได้รับสั่งให้เชิญ
อำมาตย์ราชบริพารที่อยู่ในนิคมและอยู่ในชนบทมาปรึกษาแล้ว
โปรดทรงทราบตามนี้เถิด ขอพระองค์ได้ทรงบูชา ทรงบริจจาค
ทรงอนุโมทนา และทรงทำพระทัยให้เลื่อมใสในภายในเถิด
๓. เมื่อพระองค์กำลังทรงบูชามหายัญ ใคร ๆ จะกล่าวว่า พระเจ้า
มหาวชิตราชทรงบูชามหายัญ โดยไม่รับสั่งให้เชิญพราหมณ์
มหาศาลที่อยู่ในนิคมและอยู่ในชนบทมาปรึกษา ทรงบูชา
มหายัญเห็นปานนั้นเป็นส่วนพระองค์ แม้เพราะเหตุนี้ ก็ไม่มี
ใครดำเนินพระองค์ได้โดยธรรม เพราะพระองค์ได้รับสั่งให้เชิญ
พราหมณ์มหาศาลที่อยู่ในนิคมและอยู่ในชนบทมาปรึกษาแล้ว
โปรดทรงทราบตามนี้เถิด ขอพระองค์ได้ทรงบูชา ทรงบริจจาค
ทรงอนุโมทนา และทรงทำพระทัยให้เลื่อมใสในภายในเถิด
๔. เมื่อพระองค์กำลังทรงบูชามหายัญ ใคร ๆ จะกล่าวว่า พระเจ้า
มหาวชิตราชทรงบูชามหายัญ โดยไม่รับสั่งให้เชิญคหบดีผู้มั่งคั่ง
ที่อยู่ในนิคมและอยู่ในชนบทมาปรึกษา ทรงบูชามหายัญเห็น
ปานนั้นเป็นส่วนพระองค์ แม้เพราะเหตุนี้ ก็ไม่มีใครดำเนิน
พระองค์ได้โดยธรรม เพราะพระองค์ได้รับสั่งให้เชิญคหบดีผู้

สูตร]

พระเจ้ามหาวชิตราชทรงบูชาด้วยอาการ ๑๖ อย่าง

๑๓๕

มั่งคั่งที่อยู่ในนิคมและอยู่ในชนบทมาปรึกษาแล้ว โปรดทรงทราบตามนี้เถิด ขอพระองค์ได้ทรงบูชา ทรงบริจาคนมโอมทนา และทรงทำพระทัยให้เลื่อมใสในภายในเถิด

๕. เมื่อพระองค์กำลังทรงบูชามหายัญ ใคร ๆ จะกล่าวว่า พระเจ้ามหาวชิตราชทรงบูชามหายัญ โดยที่พระองค์ไม่ทรงเป็นกษัตริย์ ผู้มีพระชาติกำเนิดดีทั้งฝ่ายพระชนกและฝ่ายพระชนนี ไม่ทรงถือปฏิสนธิบริสุทธิ์ดีตลอดเจ็ดชั่วบรรพบุรุษ เป็นผู้ที่จะถูกคัดค้านตำหนิได้เพราะอ้างถึงชาติตระกูลว่า ถึงกระนั้น ก็ยังทรงบูชามหายัญเห็นปานนั้นอยู่ แม้เพราะเหตุนี้ ก็ไม่มีใครตำหนิพระองค์ได้โดยธรรม เพราะพระองค์ทรงเป็นผู้มีพระชาติกำเนิดดีทั้งฝ่ายพระชนกและฝ่ายพระชนนี ทรงถือปฏิสนธิบริสุทธิ์ดีตลอดเจ็ดชั่วบรรพบุรุษ ไม่มีใครจะคัดค้านตำหนิได้เพราะอ้างถึงชาติตระกูล โปรดทรงทราบตามนี้เถิด ขอพระองค์ได้ทรงบูชา ทรงบริจาคนมโอมทนา และทรงทำพระทัยให้เลื่อมใสในภายในเถิด
๖. เมื่อพระองค์กำลังทรงบูชามหายัญ ใคร ๆ จะกล่าวว่า พระเจ้ามหาวชิตราชทรงบูชามหายัญ โดยที่พระองค์มีพระรูปไม่งดงาม ไม่น่าดู ไม่น่าเลื่อมใส พระฉวีวรรณไม่ผุดผ่องดุจพรหม ไม่มีพระวรกายดุจพรหม โอกาสที่จะได้พบเห็นไม่ยากเลย ถึงกระนั้น พระองค์ก็ยังทรงบูชามหายัญเห็นปานนั้นอยู่ แม้เพราะเหตุนี้ ก็ไม่มีใครตำหนิพระองค์ได้โดยธรรม เพราะพระองค์มีพระรูปงดงาม น่าดู น่าเลื่อมใส มีพระฉวีวรรณผุดผ่องยิ่งนักดุจพรหม มีพระวรกายดุจพรหม โอกาสที่จะได้พบเห็นยากนัก โปรดทรงทราบตามนี้เถิด ขอพระองค์ได้ทรงบูชา ทรงบริจาคนมโอมทนา และทรงทำพระทัยให้เลื่อมใสในภายในเถิด

๗. เมื่อพระองค์กำลังทรงบวชามหาญญ ไคร ๆ จะกล่าวว่า พระเจ้ามหาวิชิตราชทรงบวชามหาญญ โดยที่พระองค์ไม่ทรงเป็นกษัตริย์ ผู้มั่งคั่ง มีทรัพย์มาก มีโคเคมาก มีพืชพันธุ์ธัญญาหารเต็มท้องพระคลัง ถึงกระนั้น พระองค์ก็ยังทรงบวชามหาญญเห็นปานนั้น อยู่ แม้เพราะเหตุนี้ ก็ไม่มีใครตำหนิพระองค์ได้โดยธรรม เพราะพระองค์ทรงเป็นกษัตริย์ผู้มั่งคั่ง มีทรัพย์มาก มีโคเคมาก มีพืชพันธุ์ธัญญาหารเต็มท้องพระคลัง โปรดทรงทราบตามนี้เกิดขอพระองค์ได้ทรงบูชา ทรงบริจาค ทรงอนุโมทนา และทรงทำพระทัยให้เลื่อมใสในภายในเกิด
๘. เมื่อพระองค์กำลังทรงบวชามหาญญ ไคร ๆ จะกล่าวว่า พระเจ้ามหาวิชิตราชทรงบวชามหาญญ โดยที่พระองค์ไม่ทรงมีกองทหารที่เข้มแข็งประกอบด้วยกองทัพ ๔ เหล่า อยู่ในระเบียบวินัย คอยรับพระบัญชา ไม่ทรงมีพระบรมเดชานุภาพดังว่าจะเผาผลาญข้าศึกได้ด้วยพระราชอิสริยยศ ถึงกระนั้น พระองค์ก็ยังทรงบวชามหาญญเห็นปานนั้นอยู่ แม้เพราะเหตุนี้ ก็ไม่มีใครตำหนิพระองค์ได้โดยธรรม เพราะพระองค์ทรงมีกองทหารที่เข้มแข็ง ประกอบด้วยกองทัพ ๔ เหล่า อยู่ในระเบียบวินัย คอยรับพระบัญชา ทรงมีพระบรมเดชานุภาพดังว่าจะเผาผลาญข้าศึกได้ด้วยพระราชอิสริยยศ โปรดทรงทราบตามนี้เกิดขอพระองค์ได้ทรงบูชา ทรงบริจาค ทรงอนุโมทนา และทรงทำพระทัยให้เลื่อมใสในภายในเกิด
๙. เมื่อพระองค์กำลังทรงบวชามหาญญ ไคร ๆ จะกล่าวว่า พระเจ้ามหาวิชิตราชทรงบวชามหาญญ โดยที่พระองค์ไม่ทรงมีพระราชศรัทธา ไม่ทรงเป็นทายก ไม่ทรงเป็นทานบดี ทรงปิดประตูไว้ ไม่ทรงเป็นดุจโรงงานของสมณพราหมณ์ คนกำพร้า คนเดินทาง วณิก และยาก ถึงกระนั้น พระองค์ก็ยังทรงบวชามหาญญ

สูตร]

พระเจ้ามหาวชิตราชทรงบูชาด้วยอาการ ๑๖ อย่าง

๑๔๑

เห็นปานนั้นอยู่ แม้เพราะเหตุนี้ ก็ไม่มีใครดำเนินพระองค์ได้โดยธรรม เพราะพระองค์ทรงมีพระราชศรัทธา ทรงเป็นทายก ทรงเป็นทานบดี มิได้ทรงปิดประตู ทรงเป็นดุจโรงงานของสมณพรหมณ์ คนกำพร้า คนเดินทาง วณิพก และยาจก ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลอยู่เนือง ๆ โปรดทรงทราบตามนี้เถิด ขอพระองค์ได้ทรงบูชา ทรงบริจาค ทรงอนุโมทนา และทรงทำพระทัยให้เลื่อมใสในภายในเถิด

๑๐. เมื่อพระองค์กำลังทรงบูชามหายัญ ใคร ๆ จะกล่าวว่า พระเจ้ามหาวชิตราชทรงบูชามหายัญ โดยที่พระองค์ไม่ทรงรู้เรื่องราวที่ถ่ายทอดสืบต่อกันมานั้น ๆ ไว้มาก ถึงกระนั้น พระองค์ก็ยังทรงบูชามหายัญเห็นปานนั้นอยู่ แม้เพราะเหตุนี้ ก็ไม่มีใครดำเนินพระองค์ได้โดยธรรม เพราะพระองค์ทรงรู้เรื่องราวที่ถ่ายทอดสืบต่อกันมานั้น ๆ ไว้มาก โปรดทรงทราบตามนี้เถิด ขอพระองค์ได้ทรงบูชา ทรงบริจาค ทรงอนุโมทนา และทรงทำพระทัยให้เลื่อมใสในภายในเถิด
๑๑. เมื่อพระองค์กำลังทรงบูชามหายัญ ใคร ๆ จะกล่าวว่า พระเจ้ามหาวชิตราชทรงบูชามหายัญ โดยที่พระองค์ไม่ทรงทราบความหมายแห่งภษิตที่ได้ทรงศึกษานี้ว่านี่คือจุดมุ่งหมายแห่งภษิตนี้ ๆ ถึงกระนั้น พระองค์ก็ยังทรงบูชามหายัญเห็นปานนั้นอยู่ แม้เพราะเหตุนี้ ก็ไม่มีใครดำเนินพระองค์ได้โดยธรรม เพราะพระองค์ทรงทราบความหมายแห่งภษิตที่ได้ทรงศึกษานี้ว่า นี่คือจุดมุ่งหมายแห่งภษิตนี้ ๆ โปรดทรงทราบตามนี้เถิด ขอพระองค์ได้ทรงบูชา ทรงบริจาค ทรงอนุโมทนา และทรงทำพระทัยให้เลื่อมใสในภายในเถิด
๑๒. เมื่อพระองค์กำลังทรงบูชามหายัญ ใคร ๆ จะกล่าวว่า พระเจ้ามหาวชิตราชทรงบูชามหายัญ โดยที่พระองค์ไม่ทรงเป็นบัณฑิต ไม่ทรงเฉียบแหลม ไม่ทรงมีพระปรีชาสามารถ ไม่สามารถจะ

ทรงดำริอรรถที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบันได้ ถึงกระนั้น พระองค์ก็ยังทรงบูชามหาภัยเห็นปานนั้นอยู่ แม้เพราะเหตุนี้ ก็ไม่มีใครดำนิพระองค์ได้โดยธรรม เพราะพระองค์ทรงเป็น บัณฑิตเฉียบแหลม ทรงมีพระปรีชาสามารถ ทรงสามารถที่จะ ดำริ อรรถที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบันได้ โปรดทรงทราบ ตามนี้เถิด ขอพระองค์ได้ทรงบูชา ทรงบริจาศ ทรงอนุโมทนา และทรงทำพระทัยให้เลื่อมใสในภายในเถิด

๑๓. เมื่อพระองค์กำลังทรงบูชามหาภัย ใคร ๆ จะกล่าวว่า พระเจ้า มหาวิชิตราชทรงบูชามหาภัย แต่พราหมณ์บุโรหิตของพระองค์ ไม่ใช่เป็นผู้มีชาติกำเนิดดีทั้งฝ่ายบิดาและฝ่ายมารดา ไม่ใช่ผู้ถือ ปฏิสนธิวิสุทธิดีตลอดเจ็ดชั่วบรรพบุรุษ เป็นผู้ที่จะถูกคัดค้าน ดำนิได้เพราะอ้างถึงชาติตระกูล ถึงกระนั้น พระองค์ก็ยังทรง บูชามหาภัยเห็นปานนั้นอยู่ แม้เพราะเหตุนี้ ก็ไม่มีใครดำนิ พระองค์ได้โดยธรรม เพราะพราหมณ์บุโรหิตของพระองค์เป็น ผู้มีชาติกำเนิดดีทั้งฝ่ายบิดาและฝ่ายมารดา ถือปฏิบัติวิสุทธิ ดีตลอดเจ็ดชั่วบรรพบุรุษ ไม่มีใครจะคัดค้านดำนิได้เพราะอ้าง ถึงชาติตระกูล โปรดทรงทราบตามนี้เถิด ขอพระองค์ได้ทรงบูชา ทรงบริจาศ ทรงอนุโมทนา และทรงทำพระทัยให้เลื่อมใสใน ภายในเถิด

๑๔. เมื่อพระองค์กำลังทรงบูชามหาภัย ใคร ๆ จะกล่าวว่า พระเจ้า มหาวิชิตราชทรงบูชามหาภัย แต่พราหมณ์บุโรหิตของพระองค์ ไม่ใช่ผู้คงแก่เรียน ไม่ทรงจำนตร ไม่รู้จบไตรเพท พร้อมทั้ง นิษัณฺณุศาสตร์ เกฏฺฐศาสตร์ อักษรศาสตร์ และประวัติศาสตร์ ไม่ใช่ผู้รู้ตัวบทและไวยากรณ์ ไม่ใช่ผู้ชำนาญโลกายตศาสตร์และ ลักษณะมหาบุรุษ ถึงกระนั้น พระองค์ก็ยังทรงบูชามหาภัยเห็น ปานนั้นอยู่ แม้เพราะเหตุนี้ ก็ไม่มีใครดำนิพระองค์ได้โดยธรรม เพราะพราหมณ์บุโรหิตของพระองค์เป็นผู้คงแก่เรียน ทรงจำนตร

สูตร]

พระเจ้ามหาวชิตราชทรงบูชาด้วยอาการ ๑๖ อย่าง

๑๔๓

รู้จบไตรเพท พร้อมทั้งนิพนธ์ศาสตร์ เกฏศาสตร์ อักษร-
ศาสตร์ และประวัติศาสตร์ รู้ตัวบทและไวยากรณ์ ชำนาญ
โลกายตศาสตร์และลักษณะมหาบุรุษ โปรดทรงทราบตามนี้เกิด
ขอพระองค์ได้ทรงบูชา ทรงบริจาค ทรงอนุโมทนา และทรงทำ
พระทัยให้เลื่อมใสในภายในเกิด

๑๕. เมื่อพระองค์กำลังทรงบูชามหาหัยญ ใคร ๆ จะกล่าวว่า พระเจ้า
มหาวชิตราชทรงบูชามหาหัยญ แต่พราหมณ์ปุโรหิตของพระองค์
ไม่ใช่ผู้มีศีล ไม่มีศีลที่เจริญ ไม่ประกอบด้วยศีลที่เจริญ ถึงกระนั้น
พระองค์ก็ยังทรงบูชามหาหัยญเห็นปานนั้นอยู่ แม้เพราะเหตุนี้ ก็
ไม่มีใครตำหนิพระองค์ได้โดยธรรม เพราะพราหมณ์ปุโรหิตของ
พระองค์เป็นผู้มีศีล มีศีลที่เจริญ ประกอบด้วยศีลที่เจริญ โปรด
ทรงทราบตามนี้เกิด ขอพระองค์ได้ทรงบูชา ทรงบริจาค ทรง
อนุโมทนา และทรงทำพระทัยให้เลื่อมใสในภายในเกิด

๑๖. เมื่อพระองค์กำลังทรงบูชามหาหัยญ ใคร ๆ จะกล่าวว่า พระเจ้า
มหาวชิตราชทรงบูชามหาหัยญ แต่พราหมณ์ปุโรหิตของพระองค์
ไม่ใช่บัณฑิตผู้เฉลียวฉลาดมีปัญญาลำดับที่ ๑ หรือที่ ๒ ใน
บรรดาพราหมณ์ผู้รับการบูชา ถึงกระนั้น พระองค์ก็ยังทรงบูชา
มหาหัยญเห็นปานนั้นอยู่ แม้เพราะเหตุนี้ ก็ไม่มีใครตำหนิ
พระองค์ได้โดยธรรม เพราะพราหมณ์ปุโรหิตของพระองค์เป็นผู้
เฉลียวฉลาด มีปัญญาลำดับที่ ๑ หรือที่ ๒ ในบรรดาพราหมณ์
ผู้รับการบูชา โปรดทรงทราบตามนี้เกิด ขอพระองค์ได้ทรงบูชา
ทรงบริจาค ทรงอนุโมทนา และทรงทำพระทัยให้เลื่อมใส
ในภายในเกิด

พราหมณ์ปุโรหิตได้กราบทูลชี้แจงให้เห็นชัด ชักชวนให้อยากรับเอาไปปฏิบัติ
เราพระทัยของพระเจ้ามหาวชิตราชผู้จะทรงบูชามหาหัยญให้อาจหาญแกล้วกล้า
ปลอบชโลมพระทัยให้สดชื่นร่าเริงด้วยอาการ ๑๖ อย่างเหล่านี้แล

[๓๔๕] ในยัณฺฐนั้นไม่ต้องฆ่าโค แพะ แกะ ไก่ สุกร และสัตว์นานาชนิด ไม่ต้องตัดต้นไม้มาทำหลักบูชายัณฺฐ ไม่ต้องเกี่ยวหญ้าคาเพื่อเบียดเบียนสัตว์อื่น แม้เหล่าชนที่เป็นทาส คนรับใช้ กรรมกรของพระเจ้ามหายาจิตรราชก็ไม่ถูกลงอาชญา ไม่มีภัยคุกคาม ไม่ต้องร้องให้พุ่มพวยทำปrikกรรม แท้จริง คนที่ปรารถนาจะทำจึงได้ทำ ที่ไม่ปรารถนาก็ไม่ต้องทำ ทำแต่สิ่งที่ปรารถนาเท่านั้น สิ่งที่ไม่ปรารถนาไม่ต้องทำ ยัณฺฐพิธีนั้นสำเร็จลงเพียงเพราะเนยใส น้ำมัน เนยข้น นมเปรี้ยว น้ำผึ้ง และน้ำอ้อยเท่านั้น

[๓๔๖] ต่อมา พวกเจ้าผู้ครองเมืองที่อยู่ในนิคมและอยู่ในชนบท พวกอำมาตย์ราชบริพารที่อยู่ในนิคมและอยู่ในชนบท พวกพราหมณ์มหาศาลที่อยู่ในนิคมและอยู่ในชนบท พวกคหบดีผู้มั่งคั่งที่อยู่ในนิคมและอยู่ในชนบท พวกกันนำทรัพย์จำนวนมากเข้าไปเฝ้าพระเจ้ามหายาจิตรราช กราบทูลว่า ‘ขอเดชะข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายได้นำทรัพย์จำนวนมากนี้มาเพื่อพระองค์ ขอพระองค์ทรงรับไว้เถิด’

ท้าวเธอตรัสว่า ‘อย่าเลย ท่านผู้เจริญทั้งหลาย เราเองได้รวบรวมทรัพย์สินจำนวนมากมาจากภาชีอากรอันชอบธรรม ทรัพย์ที่พวกท่านนำมา ก็จงเป็นของพวกท่านเถิด และพวกท่านจงนำทรัพย์จากที่นี่ไปเพิ่มอีก’

คนเหล่านั้นเมื่อถูกปฏิเสธ จึงจากไปปรึกษาหารือกันว่า ‘การที่พวกเราจะรับทรัพย์สินเหล่านี้กลับคืนไปยังบ้านเมืองของตนอีกนั้นไม่เป็นการสมควรเลย พระเจ้ามหายาจิตรราชกำลังทรงบูชามหายัณฺฐ เอาเถอะพวกเรามาร่วมบูชายัณฺฐโดยเสด็จพระราชกุศลกันเถิด’

[๓๔๗] ต่อมา พวกเจ้าผู้ครองเมืองที่อยู่ในนิคมและอยู่ในชนบทเริ่มบำเพ็ญทานทางทิศตะวันออกแห่งหลุมยัณฺฐ พวกอำมาตย์ราชบริพารที่อยู่ในนิคมและอยู่ในชนบทเริ่มบำเพ็ญทานทางทิศใต้แห่งหลุมยัณฺฐ พวกพราหมณ์มหาศาลที่อยู่ในนิคมและอยู่ในชนบทเริ่มบำเพ็ญทานทางทิศตะวันตกแห่งหลุมยัณฺฐ พวกคหบดีผู้มั่งคั่งที่อยู่ในนิคมและอยู่ในชนบทเริ่มบำเพ็ญทานทางทิศเหนือแห่งหลุมยัณฺฐ

สูตร] พระเจ้ามหาวิชิตราชทรงบัญชาด้วยอาการ ๑๖ อย่าง

๑๔๕

แม้ในยัญของเจ้าผู้ครองเมืองเป็นต้นเหล่านั้นก็ไม่ต้องฆ่าโค แพะ แกะ ไก่ สุกร และสัตว์นานาชนิด ไม่ต้องตัดต้นไม้มาทำหลักบูชายัญ ไม่ต้องเกี่ยวหญ้าคาเพื่อเบียดเบียนสัตว์อื่น แม้เหล่าชนที่เป็นทาส คนรับใช้ กรรมกรของเจ้าผู้ครองเมืองเป็นต้นเหล่านั้นก็ไม่ถูกลงอาชญา ไม่มีภัยคุกคาม ไม่ต้องร้องให้พุ่มพ่ายทำบrikกรรม แท้จริง คนที่ปรารถนาจะทำจึงได้ทำ ที่ไม่ปรารถนาก็ไม่ต้องทำ ทำแต่สิ่งที่ปรารถนาเท่านั้น สิ่งที่ไม่ปรารถนาไม่ต้องทำ ยัญพิธีนั้นสำเร็จลงเพียงเพราะเนยใส น้ำมัน เนยข้น นมเปรี้ยว น้ำผึ้ง และน้ำอ้อยเท่านั้น

บุคคล ๔ พวกเห็นชอบตามพระราชดำริ พระเจ้ามหาวิชิตราชทรงประกอบด้วยคุณลักษณะ ๘ อย่าง พรหมณ์บุโรหิตประกอบด้วยคุณสมบัติ ๔ อย่าง และยัญพิธีอีก ๓ ประการ จึงรวมเรียกว่า ยัญสมบัติ ๓ ประการ มืองค์ประกอบ ๑๖”

[๓๔๘] เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสอย่างนี้ พวกพรหมณ์ได้ส่งเสียงอ้ออิงว่า “โอ ! ยัญ โอ ! ยัญสมบัติ” ส่วนพรหมณ์กุกกักกันตะนึ่งนึ่ง

ทันใดนั้น พวกพรหมณ์ได้ถามพรหมณ์กุกกักกันตะว่า “เหตุใด ท่านกุกกักกันตะจึงไม่ชื่นชมสุภาสิตของพระสมณโคดมว่าเป็นคำกล่าวถูกต้องเล่า”

พรหมณ์กุกกักกันตะตอบว่า “ท่านผู้เจริญทั้งหลาย ข้าพเจ้าจะไม่ชื่นชมสุภาสิตของพระสมณโคดมว่าเป็นคำกล่าวถูกต้องก็หาไม่ แม้ผู้ไม่ชื่นชมสุภาสิตของพระสมณโคดมว่าเป็นคำกล่าวถูกต้อง ศีรษะของเขาจะแตก ถึงกระนั้น ข้าพเจ้าก็ยังรู้สึกอย่างนี้ว่า พระสมณโคดมไม่ได้ตรัสอย่างนี้ว่า เราได้สดับมาอย่างนี้ หรือว่า เรื่องนี้ควรเป็นอย่างนี้ แต่พระองค์ตรัสว่า เหตุอย่างนี้ได้เกิดขึ้นแล้วในกาลนั้น เรื่องเช่นนี้ได้มีแล้วในกาลนั้น ข้าพเจ้าคิดว่า พระสมณโคดมทรงเป็นพระเจ้ามหาวิชิตราชผู้เป็นเจ้าของแห่งยัญในครั้งโน้นเสียเอง หรือพระองค์ทรงเป็นพรหมณ์บุโรหิตผู้อำนวยการบูชายัญนั้นแน่นอน” ทูลถามว่า “ท่านพระโคดมยอมทรงทราบแจ้งชัดหรือว่า ผู้บูชายัญหรือผู้อำนวยการบูชายัญเห็นปานนั้น หลังจากตายแล้วไปบังเกิดในสุคติโลกสวรรค์”

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “พรหมณ์ เรารู้แจ้งชัดว่า ผู้บูชายัญหรือผู้อำนวยการบูชายัญเห็นปานนั้น หลังจากตายแล้วไปบังเกิดในสุคติโลกสวรรค์ สมัยนั้นเราได้(เกิด)เป็นพรหมณ์บุโรหิตผู้อำนวยการบูชายัญนั้น”

๑๔๖

พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย สีสันธวรรค

[๕. ญัตถันต

ยัญที่สืบทระกูลกันมาคือนิตยทาน

[๓๔๙] พราหมณ์ญกัณฑะทูลถามว่า “ท่านพระโคดม มียัญอย่างอื่นอีกหรือไม่ ที่ใช้ทุนทรัพย์และมีการตระเตรียมน้อยกว่า แต่มีผลานิสงส์มากกว่า ยัญสมบัติ ๓ ประการ เมืองค์ประกอบ ๑๖ นี้”

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “มีอยู่ พราหมณ์”

เขาทูลถามว่า “ท่านพระโคดม ยัญนั้นเป็นอย่างไร”

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “พราหมณ์ นิตยทานที่ทำสืบทกันมาถวายเจาจะจงบรรพชิตผู้มีศีล นี่เป็นยัญซึ่งใช้ทุนทรัพย์และมีการตระเตรียมน้อยกว่า แต่มีผลานิสงส์มากกว่า ยัญสมบัติ ๓ ประการ เมืองค์ประกอบ ๑๖ นี้”

เขาทูลถามว่า “ท่านพระโคดม อะไรคือเหตุ อะไรคือปัจจัย ให้นิตยทานที่ทำสืบทกันมาถวายเจาจะจงบรรพชิตผู้มีศีล ใช้ทุนทรัพย์และมีการตระเตรียมน้อยกว่า แต่มีผลานิสงส์มากกว่า ยัญสมบัติ ๓ ประการ เมืองค์ประกอบ ๑๖ นี้”

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “พราหมณ์ พระอรหันต์หรือท่านที่บรรลอรหัตตมรรคยอมไม่เข้าไปสู่ยัญเช่นนั้น เพราะในยัญนั้นยังปรากฏว่ามีการประหารด้วยท่อนไม้บ้าง จับคอลากไปบ้าง ฉะนั้นพระอรหันต์หรือท่านที่บรรลอรหัตตมรรคจึงไม่เข้าไปสู่ยัญเช่นนั้น ส่วนนิตยทานที่ทำสืบทกันมาถวายเจาจะจงบรรพชิตผู้มีศีลนั้น พระอรหันต์หรือท่านที่บรรลอรหัตตมรรคจึงเข้าไปสู่ยัญเช่นนี้ได้ เพราะในยัญนั้นไม่ปรากฏว่ามีการประหารด้วยท่อนไม้บ้าง จับคอลากไปบ้าง ฉะนั้นพระอรหันต์หรือท่านที่บรรลอรหัตตมรรคจึงเข้าไปสู่ยัญเช่นนี้ นี่เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้นิตยทานที่ทำสืบทกันมานั้น ใช้ทุนทรัพย์และมีการตระเตรียมน้อยกว่า แต่มีผลานิสงส์มากกว่า ยัญสมบัติ ๓ ประการ เมืองค์ประกอบ ๑๖ นี้”

[๓๕๐] เขาทูลถามว่า “ท่านพระโคดม มียัญอย่างอื่นอีกหรือไม่ ที่ใช้ทุนทรัพย์และมีการตระเตรียมน้อยกว่า แต่มีผลานิสงส์มากกว่า ยัญสมบัติ ๓ ประการ เมืองค์ประกอบ ๑๖ และกว่านิตยทานที่ทำสืบทกันมานี้”

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “มีอยู่ พราหมณ์”

สูตร]

ยัญที่สืบทอดกันมาคือนิตยทาน

๑๔๓

เขาทูลถามว่า “ท่านพระโคตม ยัญนั้นเป็นอย่างไร”

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “ยัญของบุคคลผู้สร้างวิหารอุทิศพระสงฆ์ผู้มาจากทิศทั้ง ๔ นี่เป็นยัญซึ่งใช้ทุนทรัพย์และมีการตระเตรียมน้อยกว่า แต่มีผลานิสงส์มากกว่ายัญสมบัติ ๓ ประการ เมืองประกอบ ๑๖ และกว่านิตยทานที่ทำสืบกันมานี้”

[๓๕๑] เขาทูลถามว่า “ท่านพระโคตม มียัญอย่างอื่นอีกหรือไม่ ที่ใช้ทุนทรัพย์และมีการตระเตรียมน้อยกว่า แต่มีผลานิสงส์มากกว่ายัญสมบัติ ๓ ประการ เมืองประกอบ ๑๖ กว่านิตยทานที่ทำสืบกันมาและกว่าวิหารทานนี้”

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “มีอยู่ พรหมณ์”

เขาทูลถามว่า “ท่านพระโคตม ยัญนั้นเป็นอย่างไร”

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “ยัญของบุคคลผู้มีจิตเลื่อมใส ถึงพระพุทธรูปพร้อมทั้งพระธรรมและพระสงฆ์เป็นสรณะ นี่เป็นยัญซึ่งใช้ทุนทรัพย์และมีการตระเตรียมน้อยกว่า แต่มีผลานิสงส์มากกว่ายัญสมบัติ ๓ ประการ เมืองประกอบ ๑๖ กว่านิตยทานที่ทำสืบกันมา และกว่าวิหารทานนี้”

[๓๕๒] เขาทูลถามว่า “ท่านพระโคตม มียัญอย่างอื่นอีกหรือไม่ ที่ใช้ทุนทรัพย์และมีการตระเตรียมน้อยกว่า แต่มีผลานิสงส์มากกว่ายัญสมบัติ ๓ ประการ เมืองประกอบ ๑๖ กว่านิตยทานที่ทำสืบกันมา กว่าวิหารทาน และกว่าสรณคมนี”

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “มีอยู่ พรหมณ์”

เขาทูลถามว่า “ท่านพระโคตม ยัญนั้นเป็นอย่างไร”

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “การที่บุคคลผู้มีจิตเลื่อมใสสมาทานสิกขาบททั้งหลาย คือ เจตนาเป็นเหตุเว้นจากการฆ่าสัตว์ เจตนาเป็นเหตุเว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้ เจตนาเป็นเหตุเว้นจากการประพฤติดิในกาม เจตนาเป็นเหตุเว้นจากการพูดเท็จ เจตนาเป็นเหตุเว้นจากการเสพของมีนเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาท นี่เป็นยัญซึ่งใช้ทุนทรัพย์และมีการตระเตรียมน้อยกว่า แต่มีผลานิสงส์มากกว่ายัญสมบัติ ๓ ประการ เมืองประกอบ ๑๖ กว่านิตยทานที่ทำสืบกันมา กว่าวิหารทาน และกว่าสรณคมนี”

๑๔๘

พระสุตตันตปิฎก ทีมนิกาย สีสันธวรรค

[๕. ญกัณฑ์]

[๓๕๓] เขาทูลถามว่า “ท่านพระโคตม มียัญอย่างอื่นอีกหรือไม่ ที่ใช้ทุนทรัพย์ และมีการเตรียมน้อยกว่า แต่มีผลานิสงส์มากกว่ายัญสมบัติ ๓ ประการ มืองค์ ประกอบ ๑๖ กว่ำนิตยทานที่ทำสืบกันมา กว่่าวิหารทาน กว่าสรรณคมน์ และกว่าสักขาบทเหล่านี้”

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “มีอยู่ พรหมณ์”

เขาทูลถามว่า “ท่านพระโคตม ยัญนั้นเป็นอย่างไร”

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “พรหมณ์ ตถาคตอุบัติขึ้นมาในโลกนี้ เป็น พระอรหันต์ ตรัสรู้ด้วยตนเองโดยชอบ ฯลฯ (พึงนำข้อความเต็มในสามัญญผลสูตร มาใส่ไว้ในที่นี้) ภิกษุชื่อว่าสมบุรณ์ด้วยศีลเป็นอย่างนี้แล ฯลฯ บรรลุปฐมฌานอยู่ นี่เป็นยัญซึ่งใช้ทุนทรัพย์และมีการเตรียมน้อยกว่า แต่มีผลานิสงส์มากกว่ายัญ ที่กล่าวมาแล้วก่อน ๆ ฯลฯ บรรลุทุติยฌานอยู่ บรรลุตติยฌานอยู่ บรรลุดุตตฌาน อยู่ นี่เป็นยัญซึ่งใช้ทุนทรัพย์และมีการเตรียมน้อยกว่า แต่มีผลานิสงส์มากกว่า ยัญที่กล่าวมาแล้วก่อน ๆ ฯลฯ น้อมจิตไปเพื่อญาณทัสสนะ ฯลฯ นี่เป็นยัญซึ่งใช้ ทุนทรัพย์และมีการเตรียมน้อยกว่า แต่มีผลานิสงส์มากกว่ายัญที่กล่าวมาแล้ว ก่อน ๆ ฯลฯ รู้ชัดว่า ‘ชาติสิ้นแล้ว อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป’^๑ นี่แลเป็นยัญซึ่งใช้ทุนทรัพย์และมีการ เตรียมน้อยกว่า แต่มีผลานิสงส์มากกว่ายัญที่กล่าวมาแล้วก่อน ๆ พรหมณ์ ไม่มียัญสมบัติอื่น ๆ ที่จะดียิ่งกว่าหรือประณีตกว่ายัญสมบัตินี้อีกแล้ว”

พรหมณ์ญกัณฑ์ประกาศตนเป็นอุบาสก

[๓๕๔] เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสอย่างนี้ พรหมณ์ญกัณฑ์ได้กราบทูลว่า “ข้าแต่ท่านพระโคตม พระภาสิตของท่านพระโคตมชัดเจนไพเราะยิ่งนัก ข้าแต่ท่าน พระโคตม พระภาสิตของท่านพระโคตมชัดเจนไพเราะยิ่งนัก ท่านพระโคตมทรง ประกาศธรรมแจ่มแจ้งโดยประการต่าง ๆ เปรียบเหมือนบุคคลหงายของที่คว่ำ

^๑ ความเต็มเหมือนในสามัญญผลสูตร ข้อ ๑๔๐-๒๔๘

สูตร]

พราหมณ์กฏทนต์ะบรรลุโสตาปัตติผล

๑๕๕

เปิดของที่ปิด บอกทางแก่ผู้หลงทางหรือตามประทีปในที่มืดโดยตั้งใจว่า คนมีตาดี จักเห็นรูปได้ ข้าพระองค์นี้ขอถึงท่านพระโคตม พร้อมทั้งพระธรรมและพระสงฆ์เป็น สรรณะ ขอท่านพระโคตมจงทรงจำข้าพระองค์ว่าเป็นอุบาสกผู้ถึงสรณะ ตั้งแต่วันนี้ เป็นต้นไปจนตลอดชีวิต ข้าพระองค์ได้ปล่อยโคเพศผู้ ลูกโคเพศผู้ ลูกโคเพศเมีย แพะ แกะ อย่างละ ๗๐๐ ตัว ได้ให้ชีวิตแก่สัตว์เหล่านั้น ขอสัตว์เหล่านั้นจงได้กินหญ้าเขียวสด ได้ดื่มน้ำเย็น กระแสลมอ่อน ๆ จงพัดถูกตัวสัตว์เหล่านั้นเถิด”

พราหมณ์กฏทนต์ะบรรลุโสตาปัตติผล

[๓๕๕] ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคตรัสอนุพุทฺธิกา คือ ทรงประกาศเรื่อง ทาน เรื่องศีล เรื่องสวรรค์ เรื่องโทษ ความต่ำทราม ความเศร้าหมองแห่งกาม และ อานิสงส์ในการออกบวชแก่พราหมณ์กฏทนต์ะ เมื่อทรงทราบว่พราหมณ์กฏทนต์ะ มีจิตควรบรรลุธรรม สงบ อ่อน ปราศจากนิวรณ์ เบิกบานผ่องใส จึงทรงประกาศ สามุกกังสิกเทศนา^๑ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค ธรรมจักษุอันไร้ธุลีคือกิเลส ปราศจากมลทิน เกิดขึ้นแก่พราหมณ์กฏทนต์ะบนที่นั่นนั่นเองว่า ‘สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมดล้วนดับไปเป็นธรรมดา’ เปรียบเหมือนผ้าขาวสะอาดปราศจากมลทินควรรับน้ำย้อมได้เป็นอย่างดี

[๓๕๖] ครั้นพราหมณ์กฏทนต์ะเห็นธรรม บรรลุธรรม รู้ธรรม หยั่งลงสู่ธรรม หหมดความสงสัย ไม่มีคำถามใด ๆ มีความแจ่มกระจ่าง ไม่ต้องเชื่อใครอีก ในหลัก คำสอนของพระศาสดา ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า “ขอท่านพระโคตมพร้อมกับ ภิกษุสงฆ์โปรดรับภัตตาหารของข้าพระองค์ในวันพรุ่งนี้เถิด”

พระผู้มีพระภาคทรงรับนิมนต์ด้วยพระอาการดุษณี

[๓๕๗] ที่นั่น พราหมณ์กฏทนต์ะทราบอาการที่พระผู้มีพระภาคทรงรับนิมนต์ แล้ว จึงลุกจากที่นั่ง กราบพระผู้มีพระภาค กระทำประทักษิณแล้วจากไป ครั้นล่วง รัตรินัน เขาได้สั่งให้จัดของขบฉันอย่างประณีตไว้ในโรงพิธีบูชาญ์ของตน แล้ว ให้คนไปกราบทูลภัตตาคารแด่พระผู้มีพระภาคว่า “ท่านพระโคตม ได้เวลาแล้ว ภัตตาหารเสร็จแล้ว”

^๑ พระธรรมเทศนาที่พระพุทธองค์ทรงยกขึ้นแสดงเอง โดยไม่มีผู้ทูลอาราธนาหรือทูลถาม (ที.สี.อ. ๒๔๘/๒๕๐)

[๓๕๘] ตอนเช้า พระผู้มีพระภาคทรงครองอันตรวาสก ถือบาตรและจีวร เสด็จไปยังโรงพิธีบูชาญฺของพราหมณ์ญฺกฏทนต์พร้อมกับัภิกษุสงฆ์แล้วประทับนั่งบนอาสนะที่ปูลาดไว้

จากนั้น พราหมณ์ญฺกฏทนต์ได้นำของขบฉันอันประณีตประเคนภิกษุสงฆ์มีพระพุทธรเจ้าทรงเป็นประธานให้อิ่มหน้าด้วยตนเอง เมื่อพระผู้มีพระภาคเสวยเสร็จ ทรงวางพระหัตถ์ พราหมณ์ญฺกฏทนต์จึงเลือกนั่ง ณ ที่สมควรที่ใดที่หนึ่งซึ่งต่ำกว่าพระผู้มีพระภาคทรงชี้แจงให้พราหมณ์ญฺกฏทนต์เห็นชัด ชักชวนให้อยากรับเอาไปปฏิบัติ เร้าใจให้อาจหาญแก่วักล้ำ ปลอบชโลมใจให้สดชื่นร่าเริงด้วยธรรมิกถา แล้วทรงลุกจากอาสนะเสด็จจากไป

ญฺกฏทนต์สูตรที่ ๕ จบ

ภาคผนวก ค

กฎทันตสูตร

ที่ปรึกษา สุ่มงคลวิลาสินี สีสันธวรรคอรณกถา

พระไตรปิฎก ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พุทธศักราช ๒๕๕๙

๕. ฎีกาพันตสูตร

ว่าด้วยพราหมณ์ชื่อฎีกาพันตะ

[๓๒๓] ฎีกาพันตสูตร มีคำเริ่มต้นว่า **ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้ ฯลฯ ในแคว้นมคธ (เอวมเม สุตํ ฯลฯ มคธเส)** ในฎีกาพันตสูตรนั้นมีการพรรณนาตามลำดับบทดังต่อไปนี้ คำว่า **ในแคว้นมคธ (มคธเส)** ความว่า พระราชาमारชาวชนบททั้งหลายเชื่อว่ามคธ ชนบทแห่งหนึ่งอันเป็นที่อยู่อาศัยของพระราชาमारเหล่านั้นเขาก็เรียกว่ามคธ เพราะเป็นศัพท์คุ้นปาก ในชนบทชื่อมคธนั้น จากนั้นจะมีนัยดังที่กล่าวแล้วในสูตร ๒ สูตรเบื้องต้นนั้นแหละ สอนอัมพลัญญิกาก็เช่นเดียวกับที่กล่าวมาแล้วในพราหมณาสูตร คำว่า **ฎีกาพันตะ (ฎีกาพันโต)** เป็นชื่อของพราหมณ์นั้น คำว่า **เตรียมพิธี (อุปกฤษฏ)** ได้แก่ จัดแจงแล้ว คำว่า **ลูกโคเพศผู้หลายร้อย (วจุตรस्तานิ)** ได้แก่ ลูกโคเพศผู้จำนวนหลายร้อยตัว สัตว์วงศ์แพะตัวเล็กๆ ท่านเรียกว่าแกะ (อูรพุกา) สัตว์ทั้งหลายเหล่านี้มีกล่าวไว้ในพระบาลีเพียงเท่านั้นก่อน แต่เนื้อและนกกเป็นอันมากชนิดละ ๗๐๐ ตัว แม้มิได้มีมาในพระบาลีก็พึงทราบที่ท่านประมวลเข้ามาด้วยเหมือนกัน ได้สดับมาว่า ฎีกาพันตพราหมณ์นั้นมีประสงค์จะบูชาด้วยสัตว์และสิ่งของชนิดละ ๗๐๐ คำว่า **ฎีกาเข้าไปผูกที่หลัก (ฎีกาพันตานิ)** ความว่า ฎีกาเข้านาไปยังหลัก กล่าวคือหลักัญญเพื่อต้องการจะผูกมัดไว้

[๓๒๔] การตั้งไว้ คือการแต่งตั้ง ท่านเรียกว่าวิชา ในคำว่า **๓ ประการ (ตวิธ)** นี้ คำว่า **เมืองคัมภีระ ๑๖ (โสฬสปริกขาร)** ได้แก่ มีบริวาร ๑๖ อย่าง

[๓๒๕] คำว่า **พักอยู่ (ปฏิสันติ)** ความว่า พวกพราหมณ์ทั้งหลายพักอยู่เพื่อต้องการบริโภคสิ่งของที่เขานำมาบูชา

พรรณนาเรื่องยัญของพระเจ้ามหาวชิตราช

[๓๒๖] พระผู้มีพระภาคเมื่อจะทรงแสดงบุพพจิตที่ปกปิดไว้ เหมือนคนชุดขุมทรัพย์ที่ฝังอยู่ในพื้นดินแล้วกระทำให้เป็นกองข้างหน้า จึงตรัสพระดำรัสนี้ว่า **เรื่องเคยมีมาแล้ว (ภูตปุพฺพ)** คำว่า **พระเจ้ามหาวชิตร (มหาวชิโต)** ความว่า ได้ยินว่า พระราชา

พระองค์นั้นทรงชนะปฐพีมณฑลเป็นอันมากซึ่งมีสาครเป็นที่สุด เพราะเหตุนั้น พระองค์จึงทรงได้รับพระนามว่าพระเจ้ามหาวิชัย เพราะปฐพีมณฑลอันพระองค์ทรงชนะแล้ว มีเป็นจำนวนมาก ฟังทราบวินิจฉัยในคำเป็นต้นว่า **เป็นผู้มั่งคั่ง (อหโต)** ดังต่อไปนี้ คนบางคนเป็นคนที่มั่งคั่งด้วยทรัพย์สมบัติอันเป็นของตน แต่สำหรับพระเจ้ามหาวิชัยนี้หาเป็นผู้มั่งคั่งอย่างเดียวนั้นไม่ พระองค์ยังเป็นผู้ที่ชื่อว่า**มีทรัพย์มาก (มัทธโน)** คือประกอบด้วยทรัพย์มากมายนับไม่ถ้วน ชื่อว่า**มีโภคมาก (มหาโภโค)** เพราะมีโภคสมบัติมากมาย คือยิ่งใหญ่ด้วยกามคุณ ๕ ชื่อว่า**มีทองและเงินมาก (ปทุบาทฐปรหโต)** เพราะมีทองคำและเงินเป็นอันมาก คือทองและเงินเป็นแท่งๆ และทั้งเหรียญทองและเหรียญเงินเป็นต้น อธิบายว่า ประกอบด้วยทองและเงินอันนับได้หลายโกฏิ คำว่า**ความปลื้มใจ (วิตุติ)** ได้แก่ ความปลื้มแห่งใจ อุปรณ์แห่งทรัพย์เครื่องปลื้มใจ ชื่อว่า**ทรัพย์เครื่องปลื้มใจ (วิตุตฺตูปรณ)** อธิบายว่า เหตุแห่งความยินดี อุปรณ์แห่งทรัพย์เครื่องปลื้มใจเป็นอันมากอันมีเครื่องประดับนานาชนิดและภาชนะทองภาชนะเงินเป็นต้นของเขา มีอยู่ เพราะเหตุนี้ เขาจึงชื่อว่า**มีทรัพย์เครื่องปลื้มใจมาก (ปทุตฺตวิตุตฺตูปรณ)** ชื่อว่า**มีทรัพย์และพืชพันธุ์ธัญญาหารมาก (ปทุตฺตธนธณโน)** เพราะทรัพย์กล่าวคือแก้ว ๗ ประการที่ฝังเก็บไว้และข้าวเปลือกอันรวมตลอดถึงปฐพีพัฒนาชาติและอปรณชาติทั้งปวงมีมากมาย อีกนัยหนึ่ง บทนี้ท่านกล่าวไว้ด้วยอำนาจการให้และการรับทรัพย์สิ้นทุกวันของพระองค์ อีกทั้งทรัพย์และข้าวเปลือกที่แลกเปลี่ยนกัน

คำว่า **เต็มห้องพระคลัง (ปริบุญณโกสโกฏฐาคาร)** ความว่า ท่านเรียกอาคารที่เก็บสิ่งของว่า**คลัง (โกโส)** อธิบายว่า มีคลังเต็มบริบูรณ์ด้วยทรัพย์ที่ฝังเก็บไว้ คือมีฉางเต็มด้วยข้าวเปลือก อีกอย่างหนึ่ง คลังมี ๔ อย่างคือ (๑) (คลัง) ช้าง (๒) (คลัง) ม้า (๓) (คลัง) รถ (๔) (คลัง) พลเดินเท้า ฉาง (โกฏฐาคาร) มี ๓ อย่าง คือ (๑) ฉางเก็บทรัพย์ (๒) ฉางเก็บข้าวเปลือก (๓) ฉางเก็บผ้า ทุกสิ่งทุกอย่างแม้ทั้งหมดนั้นของเขามีบริบูรณ์ เพราะฉะนั้น เขาจึงชื่อว่ามีฉางบริบูรณ์ คำว่า **ทรง (เกิดความคิดคำนึง) (อุทฺปาท)** คือ เกิดขึ้นแล้ว ได้ยินว่า วันหนึ่ง พระราชาพระองค์นี้เสด็จออกเที่ยวตรวจดูรัตนะ พระองค์ตรัสถามนายภณฑาคาริกว่า “แน่พ้อ ทรัพย์มากมายอย่างนี้ใครเป็นผู้เก็บสะสมมา” นายภณฑาคาริกทูลว่า “พระราชาบิดาและพระเจ้าปู่เป็นต้นของพระองค์เก็บสะสม มาตลอด ๗ ชั่วคน”

สูตร]

พรรณนาเรื่องยัญของพระเจ้ามหาวชิตราช

๓๘๙

พระราช : ก็ชนเหล่านั้นเก็บสะสมทรัพย์นี้ไว้แล้วไปที่ไหนกัน
 นายภณฑาคาริก : ข้าแต่สมมุติเทพ ชนเหล่านั้นทั้งหมดล้วนไปสู่อำนาจของความตาย
 พระราช : พวกเขาไม่ถือเอาทรัพย์ของตนไปด้วยหรือ
 นายภณฑาคาริก : ข้าแต่สมมุติเทพ พระองค์ตรัสอะไร พวกเขาต้องละทิ้งทรัพย์นี้ไป
 โดยแท้ ถือเอาไปไม่ได้

ลำดับนั้น พระราชาเสด็จกลับมาแล้วประทับนั่งในห้องอันมีสิริ ทรงดำริถึงเหตุ
 เป็นต้นว่า “เราครอบครองโภคสมบัติมากมาย” เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า **ทรงเกิด
 ความคิดคำนึง (เอว เจตโส ปริวิตโก อุทปาติ)**

[๓๓๗-๓๓๘] คำว่า **จึงรับสั่งให้เรียกพราหมณ์ (พราหมณ อามนุเตวา)**
 ความว่า

ถามว่า เพราะเหตุไร พระราชาจึงตรัสเรียก

ตอบว่า ได้สดับมาว่า พระราชาพระองค์นี้ทรงดำริอย่างนี้ว่า “ธรรมดาคนจะให้ทาน
 ได้ปรึกษากับบัณฑิตคนหนึ่งก่อนแล้วให้ ย่อมสมควร เพราะกรรมที่ตนไม่ปรึกษาแล้วทำ
 ลงไป ย่อมทำความเดือดร้อนให้ในภายหลัง” เพราะเหตุนี้ พระองค์จึงตรัสเรียกมา
 ลำดับนั้น พราหมณ์คิดว่า “พระราชาพระองค์นี้มีพระประสงค์จะถวายมหาทาน อนึ่ง
 ในชนบทของพระองค์ยังมีโจรมากมาย โจรเหล่านั้นยังไม่สงบ เมื่อพระองค์ถวายทาน
 จักปล้นเรือนซึ่งไม่มีคนเฝ้าของเหล่าชนผู้นำเครื่องสัมภาระแห่งทานมีนมสด นมส้ม และ
 ข้าวสารเป็นต้นมา ชนบทก็จะเคลื่อนกล่นไปด้วยโจรภัย เมื่อเป็นเช่นนั้น ทานของพระราช
 ก็จักดำเนินไปได้ไม่นาน แม้พระทัยของพระองค์ก็จักไม่แน่วแน่ เอาเถิด เราจักให้พระองค์
 เข้าพระทัยเนื้อความนี้” ลำดับนั้น พราหมณ์นั้นเมื่อจะให้พระราชเข้าพระทัยเนื้อความนั้น
 จึงกราบทูลคำเป็นต้นว่า **ของพระองค์ (โกโต โข ญโย)**

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **ยังมีเสี้ยนหนาม (สกุญฺญโก)** ได้แก่ ยังมีเสี้ยนหนามด้วย
 เสี้ยนหนามคือโจร คำว่า **ดักจี้ในทางเปลี่ยว (ปนฺนุทฺตนา)** ได้แก่ การปล้นในทางเปลี่ยว
 อธิบายว่า การดักฆ่าในทางเปลี่ยว คำว่า **ก็จะชื่อว่าทรงทำสิ่งที่ไม่สมควร (อภิจูการี
 อสุต)** ความว่า พึงเป็นผู้ทำกิจที่ไม่ควรทำ คือพึงเป็นผู้ประพฤติไม่เป็นธรรม คำว่า **เสี้ยน**

หนาม (ทสฺสขีล) ได้แก่ เลี่ยนหนามคือโจร คำว่า **ด้วยการประหาร (วธเน วา)** ความว่า ด้วยการให้ตายหรือด้วยการทูป คำว่า **จงจำ (พณฺธเนน)** ความว่า ด้วยการจงจำมีการจงจำด้วยชื่อเป็นต้น คำว่า **ปรับไหม (ขานียา)** ได้แก่ ด้วยการเสียทรัพย์ อธิบายว่า ด้วยอาชญาอันเป็นไปแล้วอย่างนี้ว่า “พวกท่านจงปรับ ๑๐๐ กหาปณะ พวกท่านจงปรับ ๑,๐๐๐ กหาปณะ” คำว่า **ตำหนิโทษ (ครหาย)** ความว่า ด้วยการให้ได้รับการตำหนิโทษเป็นต้นอย่างนี้ว่า “ทำให้มี ๕ แกละ และโกณศัระให้โล้น รวดด้วยมูลโค จงจำด้วยชื่อคาที่ค่อ” คำว่า **เนรเทศ (ปพฺพชานาย)** ได้แก่ ด้วยการขับไล่ออกจากแว่นแคว้น คำว่า **จักปราบปราม (สมฺมหนิสฺสามิ)** ความว่า เราจักกำจัดให้หมดไปโดยชอบ คือโดยเหตุโดยนัย โดยการณฺ์ คำว่า **โจรที่เหลือนจากที่กำจัดไปแล้ว (หตฺวาเสสกา)** ได้แก่ ที่เหลือจากการประหารชีวิตแล้ว คำว่า **ขะมักเขม้น (อุสฺสหนฺติ)** ได้แก่ ย่อมทำความอุตสาหะ คำว่า **พระราชทาน (อนุปฺปเตตุ)** ความว่า เมื่อสิ่งของที่พระราชทานแล้วไม่เพียงพอ พระองค์โปรดพระราชทานพิช ภัต และสิ่งของที่เป็นเครื่องมือในการกสิกรรมเป็นอย่างอื่นทุกชนิด คำว่า **พระราชทานต้นทุนให้ (ปาภตํ อนุปฺปเตตุ)** ความว่า ขอพระองค์โปรดพระราชทานทรัพย์ให้เป็นต้นทุนด้วยการตัดขาดเงินต้นออก ไม่ต้องทำหลักฐานไม่ต้องลงบัญชี ก็คำว่า **ต้นทุน (ปาภตํ)** เป็นชื่อของสิ่งของอันเป็นทุนเดิม เหมือนที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า

“ผู้มีปัญญาพิจารณาเห็นโดยประจักษ์
ย่อมตั้งตัวได้ด้วยสิ่งของอันมีมูลค่าน้อย
เหมือนคนก่อไฟกองเล็กๆ ทำให้เป็นกองใหญ่ได้”^๑

คำว่า **อาหารและเงินเดือน (ภตฺตเวตฺถํ)** ความว่า เปี้ยเลี้ยงรายวันและทรัพย์สิน มีเงินมาสกเป็นต้น อธิบายว่า จงพระราชทานพร้อมกับการพระราชทานฐานันดร บ้าน และนิคมเป็นต้น โดยสมควรแก่ตระกูล การงาน และความกล้าหาญของบุคคลนั้นๆ คำว่า **จักชวนชวายนในหน้าที่การงานของตน (สกฺขมฺปสุตา)** ความว่า เป็นผู้ทำความเพียร คือ ใฝ่ใจทำ ในการทำงานของตนมีกสิกรรมและพาณิชยกรรมเป็นต้น คำว่า **กองพระราชทรัพย์**

^๑ ชุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๔/๒

สูตร]

พรรณนาเรื่องบริวาร ๔

๓๙๑

(ราสีโก) ได้แก่ กองแห่งทรัพย์และข้าวเปลือก คำว่า **จะอยู่ร่มเย็นเป็นสุข (เขมภูจิตา)** ความว่า ดำรงอยู่ด้วยความปลอดภัย คือไม่มีภัย คำว่า **ไม่มีเสี้ยนหนาม (อกณฏกา)** ได้แก่ เว้นจากเสี้ยนหนามคือใจ คำว่า **จะขึ้นชมยินดีต่อกัน (มูทา โมทมานา)** ได้แก่ ต่างก็ขึ้นชมยินดีต่อกัน อีกอย่างหนึ่ง พระบาลีก็อย่างนี้ อธิบายว่า ต่างก็มีจิตพลอยยินดีต่อกันและกัน คำว่า **มีความสุขกับครอบครัว (อปารุตมรา)** ความว่า เพราะไม่มีพวกโจร จึงไม่ต้องปิดประตูเรือน คือเปิดประตูเรือนไว้ คำว่า **ตรัส (เอตทโวจ)** ความว่า พระเจ้ามหาวชิตรทรงทราบว่า ชนบทมั่งคั่งและเจริญโดยอาการทั้งปวง จึงได้ตรัสพระดำรัสนี้

พรรณนาเรื่องบริวาร ๔

[๓๓๙] คำว่า **ถ้าเช่นนั้น ขอพระองค์ (เตนหิ ภว ราชา)** ความว่า ได้ยินว่า พราหมณ์คิดว่า “พระราชาพระองค์นี้ทรงเกิดพระอุตสาหะยิ่งนักที่จะถวายมหาทาน แต่ถ้าพระองค์ไม่ทรงปรีชาภาคัตรียศประเทศราชเป็นต้นแล้วถวาย ภาคัตรียศประเทศราชเป็นต้น เหล่านั้นของพระองค์ก็จักไม่ทรงพอพระทัย บัดนี้ เราจักทำโดยที่ภาคัตรียศเหล่านั้นจักทรงพอพระทัย” เพราะฉะนั้น เขาจึงกราบทูลคำเป็นต้นว่า **ถ้าเช่นนั้น (เตนหิ ภว)** บรรดาเหล่าเหล่านั้น คำว่า **ผู้อยู่ในนิคม (เนคมา)** ได้แก่ ผู้ที่อาศัยอยู่ในนิคม คำว่า **ผู้อยู่ในชนบท (ชานปทา)** ได้แก่ ผู้ที่อาศัยอยู่ในชนบท คำว่า **ปรีชา (อามนุตยต)** ความว่า โปรดทรงหารือ คือโปรดทรงบอกกล่าวให้ทราบ คำว่า **ขอพวกท่านผู้เจริญจงร่วมมือกับเรา (ยัม มม อสฺส)** ความว่า การร่วมมือของพวกท่านพึงเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่เรา ลิ่นกาลนาน คำว่า **อำมาตย์ (อมจจา)** ได้แก่ สหายรัก คำว่า **ราชบริพาร (ปาริสชยา)** ได้แก่ ผู้ได้บังคับบัญชาที่เหลือ คำว่า **ขอพระองค์จงทรงบูชาเกิด (ยชต ภว ราชา)** ความว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระองค์โปรดทรงบูชาเกิด ได้ยินว่า พระราชาประเทศราชเหล่านั้นทรงพอพระทัยว่า “พระราชาพระองค์นี้ไม่ทรงข่มขี่ถวายทานเพราะคิดว่า ‘เราเป็นใหญ่’ ยังทรงเชิญพวกเรามาปรีชา นำอัครจรรยเหลือเกิน พระองค์ทรงทำดีแล้ว” จึงได้กล่าวอย่างนี้ แต่เมื่อพวกเขาได้รับเชิญ พวกเขาก็ไม่พึงไปแม้เพื่อจะดูสถานที่บูชาของพระราชาพระองค์นั้น คำว่า **ตอนนี้เป็นเวลาบูชาแล้ว (ยญญกาโล มหาราช)** ความว่า พระราชาเหล่านั้นได้กล่าวแสดงว่า “ก็เมื่อไม่มีไทยธรรม และในเวลาที่ดินเป็นคนแก่ พวกเราก็ไม่สามารถเพื่อจะให้ท่านเห็นปานนี้ได้ แต่พระองค์ทรงมี

พระราชทรัพย์มาก ทั้งยังทรงพระเยาว์ เพราะเหตุนี้ จึงเป็นกาลสมควรที่พระองค์จะบูชาญ” คำว่า **ที่เห็นด้วย (อนุมติปุกา)** ได้แก่ ฝ่ายที่เห็นด้วย อธิบายว่า ผู้ให้ความยินยอม คำว่า **จัดเป็นองค์ประกอบ (ปริกขาร ภาวนติ)** ได้แก่ เป็นบริวาร ก็ท่านเรียกเครื่องประดับว่าบริวาร ในคำว่า “รถ” มีศีลเป็นเครื่องประดับ มีฉาน^๑ เป็นเพลา มีความเพียรเป็นล้อ”^๒ นี้

พรรณนาเรื่องบริวาร ๘

[๓๔๐] คำว่า **ด้วยคุณลักษณะ ๘ อย่าง (อฏฺฐหุคฺเห)** ความว่า ด้วยองค์คุณ ๘ อย่าง มีอุกโตสุชาติเป็นต้น คำว่า **ด้วยพระราชอิสริยยศ (ยสสา)** ความว่า ด้วยความสามารถที่จะทรงลงพระอาชญา คำว่า **ทรงมีพระราชศรัทธา (สทฺธ)** ความว่า ย่อมเชื่อว่า “ผลของท่านมีอยู่” คำว่า **ทรงเป็นทายก (ทายโก)** ได้แก่ ทรงเป็นผู้กล้าหาญในการให้ อธิบายว่า มิได้ทรงดำรงอยู่ในเหตุสักว่ามีศรัทธาท่านั้น แต่ย่อมสามารถเพื่อจะสละได้ด้วย คำว่า **ทรงเป็นทานบดี (ทานปติ)** ความว่า เป็นนายของท่านที่ตนให้ไม่เป็นทาส ไม่เป็นสหาย อธิบายว่า ก็ผู้ใดบริโภคของอร่อยด้วยตนเอง ให้ของไม่อร่อยแก่ผู้อื่น ผู้นั้นจัดว่าให้อย่างเป็นทาสแห่งไทยธรรมกล่าวคือทาน ผู้ใดบริโภคสิ่งใดด้วยตนเอง ก็ให้สิ่งนั้นนั้นแหละ ผู้นั้นจัดว่าให้อย่างเป็นสหายทาน ส่วนผู้ใดตนเองดำรงชีพด้วยอาหารตามมีตามเกิด ให้ของอร่อยแก่ผู้อื่น ผู้นั้นจัดว่าให้อย่างเป็นนาย คือเป็นเจ้าของผู้เจริญที่สุด พระเจ้ามหาวชิตฺพระองค์นี้ทรงเป็นเช่นนั้น

ในคำว่า **ของสมณพราหมณ์ คนกำพร้า คนเดินทาง วณิก และยาจก (สมณพฺราหฺมณกฺปณฺฑิตกฺวณิกพฺพกยาจกานํ)** นี้ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้ ผู้มีบาปอันสงบแล้วชื่อว่า**สมณะ (สมณา)** ผู้มีบาปอันลอยแล้วชื่อว่า**พราหมณ์ (พฺราหฺมณา)** คำว่า **คนกำพร้า (กปฺณา)** ได้แก่ ผู้เสียใจ คือคนยากไร้ คำว่า **คนเดินทาง (อหฺตฺธิกา)** ได้แก่

^๑ คำว่า **รถ** ในที่นี้ หมายถึง อริยมรรคมีองค์ ๘ (ส.ม.อ. (ไทย) ๓/๔/๒๓๙)

^๒ คำว่า **ฉาน** ในที่นี้ หมายถึง ฉาน ๕ (ปฐมฉาน-ปัจจุฉาน) ที่สัมปยุตด้วยวิปัสสนา (ส.ม.อ. (ไทย) ๓/๔/๒๓๙)

^๓ ส.ม. (ไทย) ๑๙/๔/๗

สูตร]

พรรณนาเรื่องบริวาร ๔ เป็นต้น

๓๙๓

คนเดินทางไกล คำว่า **วณิก (วณิกพกา)** ความว่า เหล่าชนที่เกี่ยวสรรพสิริคุณแห่งทานโดยนัยเป็นต้นว่า “ท่านผู้เจริญ ของที่นำปรรณาท่านก็ให้แล้ว ของที่นำใคร่ ของที่นำพอใจท่านก็ให้แล้ว ของนั้นท่านได้ให้แล้ว ของนั้นท่านได้ให้แล้วตามกาลอันควร ของอันไม่มีโทษท่านก็ได้ให้แล้ว เมื่อจะให้ท่านก็ยังจัดให้เลื่อมใส ขอท่านผู้เจริญจงไปยังพรหมโลก” คำว่า **ยาจก (ยาจกา)** ความว่า เหล่าชนที่กล่าวคำเป็นต้นว่า “ขอท่านผู้เจริญจงให้สักฟายมือหนึ่งเถิด ขอท่านผู้เจริญจงให้สักขันธ์หนึ่งเถิด” แล้วเที่ยวขอเขาเรื่อยไป คำว่า **เป็นดุษบ่อน้ำ (โอบานภูโต)** ได้แก่ เป็นเหมือนบ่อน้ำ เป็นที่ใช้บริโภคทั่วไปของคนทั้งปวง อธิบายว่า เป็นเหมือนสระโบกขรณีที่เขาขุดไว้ตรงทาง ๔ แยก ในคำว่า **ที่ได้ถ่ายทอดสืบต่อกันมา (สุตชาติสุต)** นี้ ความว่า ข้อที่ทรงศึกษาแล้วนั้นแหละจัดว่าทรงศึกษาดีแล้ว ในคำว่า **ทรงดำริเรื่องราวในอดีต อนาคต และปัจจุบันได้ (อิตตานาคต-ปัจจุปปนเน อตฺเต จินฺตเหตุ)** นี้ บัณฑิตพึงทราบเนื้อความว่า พระองค์เมื่อทรงคิดได้ อย่างนี้ว่า “เพราะเหตุที่เราได้ทำบุญไว้ในอดีตนั่นเอง เราจึงมีสมบัตินี้” ชื่อว่าทรงเป็นผู้สามารถคิดเนื้อความอันเป็นอดีต เมื่อทรงคิดได้ว่า “เราทำบุญในบัดนี้แล้ว จะสามารถ เพื่อได้สมบัติในอนาคต” ชื่อว่าทรงเป็นผู้สามารถคิดเนื้อความอันเป็นอนาคต เมื่อทรงคิดได้ว่า “ชื่อว่ากรรมอันเป็นบุญนี้เป็นอาจิณกรรมของสัตบุรุษ แม้โภครทรัพย์ของเราก็กี่มีอยู่ แม้จิตคิดจะให้ก็มี เอาเถอะ เราจะทำบุญ” ชื่อว่าเป็นผู้ทรงสามารถคิดเนื้อความอันเป็นปัจจุบัน คำว่า **ดังกล่าวนี้ (อิติ อิมานิ)** ความว่า องค์คุณเหล่านี้ตามที่กล่าวมาแล้ว ด้วยประการฉะนี้ ได้ยินว่า มหาชนจากทิศทั้งปวงย่อมเข้าไปหาทานของบุคคลผู้ประกอบด้วยองค์คุณ ๘ ประการนี้ บางคนคิดเห็นเหตุเป็นต้นอย่างนี้ว่า “ผู้นี้เกิดไม่ดีแล้ว จักให้ทานไปนานสักเท่าไร บัดนี้เอง เขาก็เดือดร้อนแล้วจักตัดขาดเสีย” แล้วยอมไม่ให้ความสำคัญถึงทานว่าควรจะเข้าไปหา เพราะฉะนั้น องค์คุณทั้ง ๘ อย่างนี้ท่านจึงกล่าวว่า เป็นบริวาร

พรรณนาเรื่องบริวาร ๔ เป็นต้น

[๓๔๑] คำว่า **ในบรรดาพราหมณ์ผู้รับการบูชา (สุมฺ ปคุณฺณหฺนฺตานํ)** ความว่า ผู้ถือทัฬหีให้ทานในที่ที่รับการบูชาใหญ่ คำว่า **ด้วยคุณลักษณะ ๔ อย่างนี้ (อิมเหิ จตุหิ)** ความว่า ด้วยองค์คุณทั้งหลายมีเกิดดีแล้วเป็นต้น เมื่อองค์คุณมีชาติกำเนิดดีเป็นต้นเหล่านี้

ไม่มีอยู่ เหล่าชนผู้กล่าวคำเป็นต้นว่า “ท่านที่เป็นไปด้วยการจัดแจงของผู้ที่ชาติกำเนิดไม่ดี อย่างนี้จักเป็นไปนานสักเท่าไร” ก็จะไม่เข้าไปหา แต่จะเข้าไปหาเพราะไม่มีสิ่งที่จะนำ ดิเคียนเท่านั้น เพราะเหตุนี้ องค์คุณแม่เหล่านี้ ท่านจึงกล่าวว่าเป็นบริวาร

[๓๔๒] คำว่า **แสดงยัญพิธี ๓ ประการ (ติสุโส วิธา เทเสสิ)** ได้แก่ แสดงการ ตั้งมั่น ๓ ประการ ได้ยินว่า เขาคิดว่า “ธรรมดาผู้ให้ทานย่อมหวั่นไหวในเพราะฐานะ ๓ ประการฐานะใดฐานะหนึ่ง เอาเถิด เราจะทำพระราชาพระองค์นี้มิให้ทรงหวั่นไหวในเพราะ ฐานะเหล่านี้ก่อนทีเดียว” เพราะเหตุนี้ เขาจึงแสดงยัญพิธี ๓ ประการแก่พระราชา พระองค์นั้น คำว่า **โส โภโต รณโย** นี้เป็นฉัฏฐวิภักติ ให้ความหมายแห่งตติยวิภักติ อีกนัยหนึ่ง บาลีว่า **โกตา รณโย** ก็มี ด้วยคำว่า **ไม่ควรทำความเดือดร้อน (วิปปฏิสาโร น กรณโย)** ท่านแสดงว่า “ไม่ควรทำความเดือดร้อนในภายหลัง อันมีความสิ้นเปลืองไป แห่งโภคสมบัติเป็นเหตุ แต่บุรพเจตนาควรให้ตั้งมั่นไม่หวั่นไหว เพราะทานอย่างนี้ย่อมมี ผลมาก” ในฐานะ ๒ ประการแน่นอนก็เหมือนกัน ก็เจตนาที่กำลังบริจาตก็น่า ดีเจตนาที่ระลึกถึงในภายหลังก็ดี ควรทำมิให้หวั่นไหว เมื่อไม่ทำเช่นนั้น ทานย่อมไม่มีผล มาก ทั้งจิตก็จะไม่น้อมไปในโภคสมบัติอันยิ่งใหญ่ เหมือนทานของเศรษฐีคบผู้ไปเกิด ในโรรวรรกะนั้น

[๓๔๓] คำว่า **ด้วยอาการ ๑๐ อย่าง (ทสหากาเรหิ)** ได้แก่ ด้วยเหตุ ๑๐ อย่าง ได้สดับมาว่า พรหมณ์บุโรหิตนั้นได้มีความคิดอย่างนี้ว่า “ถ้าพระราชาพระองค์นี้ทรงเห็น ผู้ทูลแล้วทรงดำริว่า ‘ทานของเราที่คนทูลเห็นปานนี้บริโภคจะฉิบหายแน่’ แม้ในคน ผู้มีศีลก็จักให้เกิดความเดือดร้อนได้ ทานก็จักไม่มีผลมาก ก็ขึ้นชื่อว่าความเดือดร้อนย่อม เกิดขึ้นแก่พวกพวัก เพราะปฏิคาหกโดยแท้ เอาเถะ เราจะบรรเทาความเดือดร้อนนั้น ของพระองค์เป็นอันดับแรกเลยทีเดียว” เพราะฉะนั้น เขาจึงบรรเทาความเดือดร้อนแม้ใน ตัวปฏิคาหกที่ควรเกิดขึ้นด้วยอาการ ๑๐ อย่าง ด้วยคำว่า **เพราะผลกรรมนั้นของพวกเขาเอง (เตสเสว เตน)** ท่านแสดงว่า “ผลอันไม่พึงปรารถนาเพราะบาปนั้นจักมีแก่เขา เหล่านั้นเท่านั้น จักไม่มีแก่คนอื่น” คำว่า **ทรงบูชา (ยชตัม ภว)** ได้แก่ ขอพระองค์ โปรดพระราชทานเถิด คำว่า **ทรงบริจาค (สขุขตัม)** ได้แก่ โปรดทรงสละเถิด คำว่า **ในภายใน (อนุตัม)** ได้แก่ ภายใน

สูตร]

พรรณนาเรื่องบริวาร ๔ เป็นต้น

๓๙๕

[๓๔๔] ในคำว่า **กราบทูลชี้แจงให้เห็นชัดด้วยอาการ ๑๖ อย่าง (โสฬสหาการเหิ จิตฺต สนฺทสฺเสส)** นี้ พราหมณ์ปรารภการอนุโมทนามหาทานของพระราชา บรรดาค่าเหล่านั้น คำว่า **กราบทูลชี้แจง (สนฺทสฺเสส)** ความว่า กล่าวแสดงแล้วแสดงอีกว่า “ผู้ให้ทานนี้จักได้สมบัติเห็นปานนี้” คำว่า **ชักชวนให้ยอมรับเอาไปปฏิบัติ (สมาทเปส)** ความว่า กล่าวให้ยึดถือใจความนั้นโดยชอบ คำว่า **เร้าพระทัยให้อาจหาญ แกล้วกล้า (สมุตฺเตส)** ความว่า ทำพระทัยของพระราชานั้นให้ผ่องใสด้วยการบรรเทา ความเดือดร้อน คำว่า **ปลอบขโลมพระทัยให้สดชื่นร่าเริง (สมปฺหฺเสส)** ความว่า สรรเสริญว่า “ข้าแต่หาราช การที่พระองค์ทรงถวายทานชื่อว่าทรงทำดีแล้ว” คำว่า **ก็ไม่มีใครตำหนิโดยธรรม (วตุวา ธมฺมโต นตฺถ)** ความว่า ผู้กล่าวโดยธรรม คือโดย เหตุอันสมควรย่อมไม่มี

[๓๔๕] คำว่า **ไม่ต้องตัดต้นไม้มาทำหลักบูชาญ ไม่ต้องเกี่ยวหญ้าคาเพื่อ เบียดเบียนสัตว์อื่น (น รุกฺขา จิขฺขีสุ ญฺปฺตฺถาย, น ทพฺภา ลฺลฺยฺสุ ปรีหีสุตฺถาย)** ความว่า พราหมณ์แสดงว่า “ชนเหล่าใดให้ตั้งเสาใหญ่ที่มีชื่อว่าเสาญแล้วจารึกชื่อตั้งไว้ว่า ‘พระราชาพระองค์โน้น อำมาตย์ท่านโน้น พราหมณ์ท่านโน้น บุษามหายญเห็นปานนี้’ เกี่ยวหญ้าคาเหล่าใด มุงบังปะรำพิธีบูชาญโดยสังเขปว่าปาละเมาะ หรือลาดบนพื้นดิน ชนแม่เหล่านั้นมิได้ตัดต้นไม้ มิได้เกี่ยวหญ้าคาเหล่านั้น ก็พวกเขาจักฆ่าตัวหรือสัตว์มีแพะ เป็นต้นเพื่ออะไร” คำว่า **เหล่าชนที่เป็นทาส (ทาสา)** ได้แก่ ทาสมีทาสที่เกิดในเรือน เป็นต้น ชนเหล่าใดยอมถือเอาค่าจ้างก่อนแล้วจึงทำการงานให้ ชนเหล่านั้นชื่อว่า **คนรับใช้ (เปสฺสา)** ชนเหล่าใดรับเบี้ยเลี้ยงรายวันและค่าจ้างแล้วจึงทำการงานให้ ชนเหล่านั้นชื่อว่า **กรรมกร (กมฺมกร)** ชนผู้ที่เขาถือไม้พลองและไม้ค้อนเป็นต้นคุกคามอย่างนี้ว่า “เจ้าจง ทำงาน เจ้าจงทำงาน” ชื่อว่า **ผู้ถูกคุกคามด้วยอาชญา (ทณฺหตฺทชฺชิตา)** ที่ชื่อว่า **ผู้ถูกคุกคาม ด้วยภัย (ภยตฺทชฺชิตา)** ได้แก่ คนที่ถูกเขาคุกคามด้วยภัยอย่างนี้ว่า “ถ้าเจ้ายอมทำงาน นั้นเป็นการดี หากไม่ยอมทำ เราจักตัด (มือเป็นต้น) จักจองจำหรือจักฆ่าทิ้งเสีย” แต่ชน เหล่านี้ได้ถูกคุกคามด้วยอาชญา มิได้ถูกคุกคามด้วยภัย มิได้มีน้ำตานองหน้าร้องไห้ ทำงาน โดยที่แท้พวกเขาต่างช่วยกันทำงาน ทักทายปราศรัยกัน ด้วยคำทักทายที่น่ารัก ที่เดียว เพราะในชนเหล่านั้น พวกเขาไม่เรียกทาสว่าทาส ไม่เรียกคนรับใช้ว่าคนรับใช้ ไม่เรียกคนงานว่ากรรมกร แต่กลับเรียกด้วยคำทักทายอันน่ารัก ตามชื่อ แสดงการงาน

ตามสมควรที่เป็นหญิง เป็นชาย มีกำลัง และอ่อนกำลัง แล้วพูดว่า “พวกท่านจงทำงานนี้” แม้เขาเหล่านั้นก็ทำตามความชอบใจของตน เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า **คนที่ปรารถนาจะทำจึงได้ทำ ที่ไม่ปรารถนาก็ไม่ต้องทำ ทำแต่สิ่งที่ปรารถนาเท่านั้น สิ่งที่ไม่ปรารถนาไม่ต้องทำ** (เย อิจฺฉิสฺส, เต อํกิสฺส, เย น อิจฺฉิสฺส, น เต อํกิสฺส, ยํ อิจฺฉิสฺส, ตํ อํกิสฺส, ยํ น อิจฺฉิสฺส, น ตํ อํกิสฺส)

คำว่า **ยัญญิธินันสำเร็จลงเพียงเพราะเนยใส น้ำมัน เนยข้น นมสัสม น้ำผึ้ง และน้ำอ้อยเท่านั้น** (สปปิเตลนวัตถิมธมฺมาณิเตน เจว โส ยญฺญิธินํ นิฏฺฐานมคฺคาสิ) ความว่า ได้ยินว่า พระราชารับสั่งให้สร้างโรงทานใหญ่ขึ้นในที่ ๕ แห่ง คือ ที่ประตูภายนอกพระนครทั้ง ๔ แห่ง และที่ตรงกลางพระนครอีก ๑ แห่ง ที่โรงทานแต่ละแห่ง ทรงตั้งบ่าวใช้จ่ายไว้แห่งละ ๑๐๐,๐๐๐ กหาปณะต่อวัน ทรงบริจาคทรัพย์วันละ ๕๐๐,๐๐๐ กหาปณะทุกวัน ตั้งแต่ดวงอาทิตย์ขึ้น ทรงถือทัพพีทองด้วยพระหัตถ์ของพระองค์เอง ให้มหาชนอิมหันต์ด้วยข้าวต้ม ของขบเคี้ยว ข้าวสวย กับข้าวอันมีแกงเป็นต้น รวมทั้งเนยใสและน้ำมันเป็นต้น อันประณีต ซึ่งเหมาะสมแก่เวลานั้นๆ สำหรับผู้ที่ประสงค์จะถือเอาไป ก็รับสั่งให้ให้โดยทำนองนั้นนั่นแหละจนเต็มภาชนะ แต่ในเวลาเย็นทรงบูชาด้วยผ้า ของหอม และดอกไม้เป็นต้น ส่วนตุ่มขนาดใหญ่ที่ใส่นเนยใสเป็นต้นก็ให้เต็มเต็มตั้งไว้ในที่หลายร้อยแห่ง ด้วยตั้งพระทัยว่า “ผู้ใดมีความประสงค์จะบริโภคสิ่งใด ผู้นั้นก็จงบริโภคสิ่งนั้นเถิด” พระผู้มีพระภาคทรงหมายเอาเหตุนี้จึงตรัสพระดำรัสว่า “**ยัญญิธินันสำเร็จลงเพียงเพราะเนยใส น้ำมัน เนยข้น นมสัสม น้ำผึ้ง และน้ำอ้อยเท่านั้น**”

[๓๔๖] คำว่า **นำทรัพย์จำนวนมาก (ปญฺจํ สาลฺเตยฺยํ อาทาย)** ความว่า ถือเอาทรัพย์มามากล้น ได้ยินว่า ชนเหล่านั้นคิดว่า “พระราชาพระองค์นี้มีได้ทรงให้เนยใส และน้ำมันเป็นต้นมาจากชนบท ทรงนำเอาสิ่งของอันเป็นของส่วนพระองค์เท่านั้นออกมาพระราชทานมหาทาน การที่เราจะนั่งเสียด้วยคิดว่า ‘ก็พระราชาไม่ทรงให้เราสิ่งใดมา’ หากควรไม่ เพราะทรัพย์ในท้องพระคลังของพระราชาจะไม่หมดไปเป็นธรรมดาอีกหาไม่ ก็เมื่อพวกเราไม่ถวาย ใครอื่นจักถวายแด่พระราชา เอาเถิด พวกเราจักรวบรวมทรัพย์มาถวายพระองค์” พวกเขาจึงรวบรวมทรัพย์ตามส่วนของบ้าน ตามส่วนของนิคม และตามส่วนของนคร บรรทุกเต็มเกวียนแล้วนำไปถวายพระราชา พระพุทธองค์ทรงหมายเอาทรัพย์นั้น จึงตรัสพระดำรัสเป็นต้นว่า “**ทรัพย์จำนวนมาก**”

สูตร]

พรรณนาเรื่องยัญที่สืบทอดกันมาคือนิตยทาน

๓๙๗

[๓๔๗] คำว่า **ทางทิศตะวันออกแห่งหลุมยัญ (ปฤตฺธิเมน ยถุณาวาฏสุส)** ความว่า ในส่วนแห่งทิศตะวันออกของโรงทาน ที่ประตูประนครทางทิศตะวันออก คนทั้งหลายตั้งทานไว้ในที่ที่เหมาะสมโดยที่พวกชนผู้มาจากทิศตะวันออก ตีมีข้าวยาอยู่ในโรงทานของกษัตริย์ทั้งหลาย บริโภคในโรงทานของพระราชแล้วเข้าสู่ตัวเมืองได้เลย คำว่า **ทางทิศใต้แห่งหลุมยัญ (ทกฺขิเณน ยถุณาวาฏสุส)** ความว่า คนทั้งหลายตั้งทานไว้ในส่วนทิศใต้ของโรงทานที่ประตูประนครทางทิศใต้ ตามนัยที่กล่าวแล้วนั้นแหละ แม้นทิศตะวันตกและทิศเหนือก็มีนัยนี้เหมือนกัน

[๓๔๘] คำว่า **โอ ! ยัญ โอ ! ยัญญสมบัตติ (เอโห ยถุโณ เอโห ยถุณสมปทา)** ความว่า พวกพราหมณ์ได้ฟังความสำเร็จ (ของยัญ) ด้วยเนยใสเป็นต้น ต่างก็มีจิตยินดีว่า “สิ่งใดมีรสอร่อยในโลก พระสมณโคดมตรัสถึงสิ่งนั้น เอาเถิด พวกเราจะสรรเสริญยัญของพระองค์” เมื่อจะสรรเสริญจึงกราบทูลอย่างนี้ คำว่า **นังนัง (ตฺถุทฺธิโกโต นิสฺสนโน โหติ)** ความว่า เขากำลังคิดถึงเนื้อความที่จะพึงกล่าวต่อไป จึงนั่งเงิบเสียง พราหมณ์เมื่อจะทูลถามโดยระมัดระวัง (คำพูด) จึงกราบทูลคำนี้ว่า “ก็พระโคดมผู้เจริญทรงทราบชัดหรือ” จริยังอยู่ (ถ้าถาม) โดยประการอื่น คือเมื่อจะถามตรงๆ อย่างนี้ว่า “ข้าแต่พระโคดมผู้เจริญ ในกาลนั้นพระองค์ได้เป็นพระราช หรือเป็นพราหมณ์บุโรหิต” ก็จะเป็นเหมือนไม่เคารพ

พรรณนาเรื่องยัญที่สืบทอดกันมาคือนิตยทาน

[๓๔๙] พราหมณ์เมื่อจะทูลถามเนื้อความนี้ว่า “การที่จะลุกขึ้นแล้วลุกขึ้นอีกแล้วให้ทาน เป็นภาระหนักของชนชาวชมพูทวีปทั้งสิ้นและชาวชนบททั้งสิ้น เมื่อไม่ทำการทำงานของตนก็จักเสื่อม ยัญอย่างอื่นจากยัญนี้ที่มีการเตรียมน้อยกว่า และมีผลมากกว่าของพวกข้าพระองค์ มีอยู่หรือหนอ” จึงกราบทูลคำนี้ว่า **ท่านพระโคตมมียัญอย่างอื่นอีกหรือไม่ (อตุถิ ปน โภ โคตม)** คำว่า **นิตยทาน (นิจฺจทานานิ)** คือ ทานประจำ ได้แก่ นิตยภัต คำว่า **ที่ทำสืบทอดมา (อนุกุลยถุณานิ)** ความว่า ทานอย่างใดอย่างหนึ่งที่เขาทำแล้วด้วยคิดว่า “พ่อและปู่เป็นต้นของพวกเราเคยทำมาแล้ว” ในภายหลัง แม้เขาจะเป็นคนชั่วใจก็ควรทำต่อไป ตามที่สืบทอดกันมาของวงศ์ตระกูลนั้น ได้ยินว่า แม้พวกคนยากจนในตระกูลจะไม่ตัดทานที่เขาจะจงถวายแก่ท่านผู้มีศีลอยู่เป็นประจำเห็นปานนี้

ในข้อนี้มีเรื่องนี้เป็นเครื่องสาธก ได้ยินว่า ในเรือนของอนาถบิณฑิกะ ชนทั้งหลายถวายนิตยภัต ๕๐๐ ลำรับ สลากที่ทำด้วยงาก็มีจำนวนถึง ๕๐๐ ต่อมา ตระกูลนั้นถูกความยากจนเข้าครอบงำโดยลำดับ เด็กหญิงคนหนึ่งตระกูลนั้นไม่สามารถถวายมาก ยิ่งไปกว่าสลากอันหนึ่ง ต่อมา ถึงรัชสมัยของพระเจ้าเสตวาหนะ แม้เด็กหญิงคนนั้นก็ได้อาวยสลากนั้นด้วยข้าวเปลือกที่ล้างลานได้มา พระเถระรูปหนึ่งได้อาวยพระพรให้พระราชาทรงทราบ พระราชาทรงนำนางมาแต่งตั้งไว้ในตำแหน่งอัครมเหสี จำเดิมแต่นั้นมา นางก็ได้ถวายสลากภัตจำนวน ๕๐๐ ลำรับเหมือนเดิม

คำว่า **การประหารด้วยท่อนไม้ (ทณฺหปฺปหารา)** ความว่า การประหารด้วยท่อนไม้บ้าง การจับที่คอบ้าง ที่เขากล่าวคำเป็นต้นว่า “พวกเจ้าจงยืน พวกเจ้าจงยืนตามลำดับ” และว่า “พวกเจ้าจงไปจับ พวกเจ้าจงไปจับทำให้ตรง” แล้วให้อยู่ ยังมีปรากฏอยู่ในคำว่า **นี่เป็นเหตุ ฯลฯ มีผลานิสงส์มากกว่า (อัย โข พุราหมณ เหตุ ฯ เปฯ มหานิสฺสตรณฺจ)** นี้ ความว่า เพราะความต้องการด้วยคนที่จะทำการช่วยเหลือหรือด้วยเครื่องอุปกรณ์เป็นอันมากมิได้มีในสลากภัตนี้ เหมือนในมหายัญญ ฉะนั้น ทานนั้นจึงชื่อว่าใช้ทรัพย์สินน้อยกว่า เพราะการเตรียมการ กล่าวคือการเปียดยืนด้วยอำนาจตัตกรรมของชนหมู่มากในทานนี้ไม่มี ฉะนั้น ทานนี้จึงชื่อว่ามีการเตรียมน้อยกว่าหนึ่ง เพราะทานนี้เขาบูชา คือบริจาคนั้นแต่สงฆ์ ฉะนั้น ทานจึงเรียกว่ายัญญ ก็เพราะทานนี้มีใช้จะเป็นของทำได้ง่ายนัก เพื่อทำการกำหนดผลอันหลังไหลมาแห่งบุญของทักษิณอันประกอบด้วยองค์ ๖ เหมือนน้ำในมหาสมุทรอันใครๆ จะประมาณมิได้ ทานนี้ก็เช่นนั้น ฉะนั้น บัณฑิตพึงทราบว่ “ทานนั้นมีผลมากกว่าและมีอานิสงส์มากกว่า”

[๓๕๐] พราหมณ์ได้ฟังคำนี้แล้วคิดว่า “เมื่อบุคคลลุกขึ้นแล้ว**ลุกขึ้นอีก** แล้วถวายนิตยภัตแม้ทุกวันๆ การงานของบางคนก็จะเสีย จะต้องปลุกฝังความขยันหมั่นเพียรกันใหม่อยู่ร่ำไป ยัญญอย่างอื่นแม้จากนี้ที่มีการใช้ทรัพย์สินน้อยกว่าและมีการเตรียมน้อยกว่า มีอยู่หรือหนอ” เพราะฉะนั้น เขาจึงกราบทูลคำเป็นต้นนี้ว่า **ท่านพระโคตม ยัญญอย่างอื่นอีกมีอยู่หรือไม่ (อตุถิ ปน โก โคตม)** บรรดาทานเหล่านั้น เพราะในสลากภัต กิจที่ต้องทำไม่มีที่สุด บางคนจะต้อง**ลุกขึ้นแล้วลุกขึ้นอีก**ไม่ต้องทำงานอย่างอื่นเลย จัดแจงแต่สลากภัตเท่านั้น ส่วนในวิหารทาน กิจที่ต้องทำมีที่สุด จริ่งอยู่ การให้สร้างบรรณศาลา

สูตร]

พรรณนาเรื่องยัญที่สืบตระกูลกันมาคือนิตยทาน

๓๙๙

หรือการบริจาคทรัพย์สักโกฏิหนึ่งให้สร้างมหารวิหาร เขาบริจาคทรัพย์เพียงครั้งเดียวให้สร้างขึ้นไว้ ก็ที่ยั่งยืนไปนานประมาณ ๗-๘ ปีบ้าง ๑๐๐ ปีบ้าง ๑,๐๐๐ ปีบ้างทีเดียว จะต้องทำบ้างก็เพียงการปฏิสังขรณ์ในที่ที่ทรุดโทรมและชำรุดเพียงอย่างเดียวเท่านั้น ฉะนั้น วิหารทานนี้จึงใช้ทรัพย์สินน้อยกว่า มีการตระเตรียมน้อยกว่าสลากภัต ก็เพราะในวิหารทานนี้ พระผู้มีพระภาคตรัสอานิสงส์ไว้ ๙ ประการเป็นต้นว่า “เพียงเพื่อป้องกันความหนาว”^๑ โดยสุดต้นตอปริยาย แต่โดยชั้นรกปริยายได้ตรัสไว้ถึง ๑๗ ประการว่า

“วิหารย่อมป้องกันความหนาวร้อนและสัตว์ร้าย
นอกจากนั้นยังป้องกันงู ยุง และฝนในคราวหนาวเย็น
นอกจากนั้น ยังป้องกันลมและแดดอันร้อนจัดที่เกิดขึ้น

การถวายวิหารแก่สงฆ์ เพื่อหลีกเรือนอยู่ เพื่อความสุข
เพื่อเพ่งพินิจ และเพื่อเห็นแจ้ง
พระพุทธเจ้าทั้งหลายทรงสรรเสริญว่าเป็นทานอันเลิศ

เพราะฉะนั้น ผู้ฉลาดเมื่อเห็นประโยชน์ของตน
พึงให้สร้างวิหารอันรื่นรมย์ถวายภิกษุผู้พหูสูตให้อยู่ในที่นี้เกิด
อีกประการหนึ่ง ผู้เป็นบัณฑิตมีจิตเลื่อมใสในภิกษุพหูสูต
ผู้ปฏิบัติตรง พึงถวายข้าว น้ำ ผ้า และเสนาสนะ
อันสมควรแก่ท่านเหล่านั้น

ท่านเหล่านั้นย่อมแสดงธรรมอันเป็นเหตุบรรเทาสรรพทุกข์แก่เขา
ซึ่งเมื่อเขารู้ทั่วถึงแล้วจะเป็นผู้ไม่มีอาสวะปรินิพพานได้ในชาตินี้”^๒

เพราะฉะนั้น บัณฑิตพึงทราบว่ “วิหารทานนี้มีผลมากและมีอานิสงส์มากกว่า
สลากภัต” แต่ท่านเรียกว่ายัญ เพราะเป็นทานที่เขาบริจาคแก่สงฆ์

^๑ ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๓/๒๒, อ.จ.น.ก. (ไทย) ๒๒/๕๘/๕๕๘

^๒ วิ.จ. (ไทย) ๗/๒๙๕/๙๑-๙๒

[๓๕๑] พราหมณ์ฟังแม่คำนี้แล้วคิดว่า “ธรรมดาการบริจาคทรัพย์สร้างวิหารถายเป็นการทำได้ยาก เพราะเงินแม่เพียงกากกณิกหนึ่งซึ่งเป็นของตนก็ยากที่จะสละให้ผู้อื่นได้ เอาเถิด เราจะทูลถามถึงยัญที่ใช้ทรัพย์สินน้อยและที่มีการตระเตรียมน้อยกว่าวิหารทานนี้” ลำดับนั้น พราหมณ์นั้นเมื่อจะทูลถามข้อนั้นจึงกราบทูลคำเป็นต้นนี้ว่า **ท่านพระโคตม มียัญอย่างอื่นอีกหรือไม่ (อตุถิ ปน โภ โคตม)**

บรรดาทานเหล่านั้น เพราะวิหารถึงจะบริจาคแล้วแม่เพียงครั้งเดียว ก็ยังมีกิจที่จะต้องทำคือมุงหลังคาและการบูรณปฏิสังขรณ์สิ่งที่ปรักหักพังเป็นต้นบ่อยๆ ส่วนสธนะที่รับแล้วครั้งเดียวในสำนักของภิกษุรูปหนึ่ง ของสงฆ์ หรือของคณะ ก็ยังนับว่ารับอยู่ตลอดไป เพราะไม่มีกิจที่ต้องทำในสธนะนั้นบ่อยๆ ฉะนั้น สธนะนั้นจึงมีการใช้ทรัพย์สินน้อย และมีการตระเตรียมน้อยกว่าวิหารทาน อนึ่ง เพราะเชื่อว่าการถึงสธนะเป็นบุญกรรมที่สำเร็จด้วยการสละชีวิตเพื่อพระรัตนตรัย ย่อมให้สมบัติทุกประการ ฉะนั้น บัณฑิตพึงทราบว่ามีผลมากกว่าและมีอานิสงส์มากกว่า การถึงสธนะนี้ท่านเรียกว่ายัญ เพราะเกี่ยวกับการบริจาคชีวิตให้เพื่อพระรัตนตรัย

[๓๕๒] พราหมณ์ได้ฟังคำนี้แล้วคิดว่า “การที่จะสละชีวิตของตนเพื่อผู้อื่นเป็นของทำได้ยาก ยัญที่ใช้ทรัพย์สินน้อยและมีการตระเตรียมน้อยกว่าสธนะคณนี้ยังมีอยู่อีกหรือหนอ” ลำดับนั้น พราหมณ์นั้นเมื่อจะทูลถามข้อนั้นจึงกราบทูลคำเป็นต้นว่า **ท่านพระโคตม มียัญอย่างอื่นอีกหรือไม่ (อตุถิ ปน โภ โคตม)** วิรติ ชื่อว่าการงดเว้น (เวรมณี) ในคำเป็นต้นว่า **งดเว้นจากการฆ่าสัตว์ (ปาณาติปาตา เวรมณี)** นั้น วิรตินั้น มี ๓ ประการ คือ

๑. สัมปัตตวิรติ (การเว้นเมื่อประจวบเข้า)
๒. สมาทานวิรติ (การเว้นด้วยการสมาทาน)
๓. เสตุฆาตวิรติ (การเว้นด้วยชกสะพานตัดตอน, เว้นเด็ดขาด)

บรรดาวิรติ ๓ ประการนั้น บุคคลใดไม่ได้สมาทานสิกขาบททั้งหลาย แต่ได้พิจารณาชาติ โคตร ตระกูล และประเทศของตนเป็นต้นอย่างเดียวแล้วไม่ทำอกุศลกรรมมีการฆ่าสัตว์เป็นต้นด้วยคิดว่า “การทำเช่นนี้ไม่สมควรแก่เรา” ละเว้นวัตถุที่ประจวบเข้า เว้นเสียไกลจากวัตถุที่ประจวบเข้านั้น วิรติของบุคคลนั้นบัณฑิตพึงทราบว่าเป็น **สัมปัตตวิรติ**

สูตร]

พรรณนาเรื่องยัญที่สืบตระกูลกันมาคือนิตยทาน

๔๐๑

ส่วนวิธีของบุคคลผู้สมาทานสิกขาบททั้งหลายอย่างนี้ว่า “ตั้งแต่วันนี้ไป เราจะไม่ฆ่าสัตว์แม่เพราะเหตุแห่งชีวิต” หรือว่า “เราจะงดเว้นจากการฆ่าสัตว์” หรือว่า “เราจะสมาทานการงดเว้น” บัณฑิตพึงทราบว่**สมาทานวิธี**

กิริยาที่สัมปยุตด้วยมรรคของเหล่าพระอริยสาวก บัณฑิตพึงทราบว่**เสตุมาตวิธี** บรรดาวิธีทั้ง ๓ ประการนั้น วิธี ๒ ประการข้างต้น กระทำเหตุมีชีวิตินทรีย์เป็นต้นที่จะพึงละเมิดด้วยอำนาจการปลงลงเป็นต้นให้เป็นอารมณ์เป็นไป วิธีหลังมีนิพพานเป็นอารมณ์เท่านั้น ก็ในวิธีเหล่านี้ ผู้ได้รับสิกขาบททั้ง ๕ ข้อรวมกัน เมื่อสิกขาบทหนึ่งขาดไป สิกขาบทของผู้นั้นย่อมขาดไปแม้ทั้งหมด ผู้ได้รับทีละข้อ ผู้นั้นล่วงละเมิดข้อใดข้อนั้นเท่านั้นขาดไป ก็ชื่อว่าการขาดไปแห่งเสตุมาตวิธีไม่มี เพราะแม่ในระหว่างแห่งภพ พระอริยสาวกย่อมไม่ฆ่าสัตว์ แม่เพราะเหตุแห่งชีวิต ทั้งไม่ดื่มสุรา แม้ถ้าคนผสมสุราและน้ำนมแล้วเทเข้าไปในปากของพระอริยสาวกนั้น น้ำนมเท่านั้นย่อมไหลเข้าไป สุราหาไหลเข้าไปไม่

ถามว่า เหมือนอะไร

ตอบว่า เหมือนในน้ำที่เจือด้วยน้ำนม น้ำนมเท่านั้นไหลเข้าปากนกกระเรียน น้ำหาไหลเข้าไปไม่ ข้อนี้พึงทราบว่สำเร็จตามกำเนิด และข้อนี้ก็พึงทราบว่สำเร็จโดยธรรมดา ก็เพราะในสรวงคมน์ ชื่อว่าการทำความเห็นให้ตรงเป็นการยาก แต่ในการสมาทานสิกขาบทเป็นเพียงการเว้นเท่านั้น ฉะนั้น การสมาทานสิกขาบทนี้จึงใช้ทรัพย์สินน้อยกว่า และมีการเตรียมน้อยกว่า สำหรับผู้ที่รับพอประมาณบ้าง ผู้ที่รับอย่างดีบ้าง ก็ในการสมาทานสิกขาบทนี้ พึงทราบว่ คีล ๕ มีผลมากและมีอานิสงส์มาก เพราะทานเช่นกับคีล ๕ ไม่มี สมจริงดังพระดำรัสที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ทาน ๕ ประการนี้ เป็นมหาทาน ที่รู้กันว่าล้ำเลิศ รู้กันมานาน รู้กันว่เป็นอริยวงศ์ เป็นของเก่า ไม่ถูกกลบล้างแล้ว ไม่เคยถูกกลบล้าง จะไม่ถูกกลบล้าง จักไม่ถูกกลบล้าง ไม่ถูกสมณพราหมณ์ผู้รู้คัดค้าน

ทาน ๕ ประการอะไรบ้าง คือ

ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกในธรรมวินัยนี้เป็นผู้ละการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ พระอริยสาวกผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์แล้ว เชื่อว่าให้ความไม่มีภัย ไม่มีเวร ไม่มี ความเบียดเบียนแก่สัตว์ทั้งหลายไม่มีประมาณ ครั้นให้ความไม่มีภัย ไม่มีเวร ไม่มี ความเบียดเบียนแก่สัตว์ทั้งหลายไม่มีประมาณ ย่อมเป็นผู้มีส่วนแห่งความไม่มีภัย ไม่มีเวร ไม่เบียดเบียนกันอันไม่มีประมาณ ภิกษุทั้งหลาย นี่เป็นทานประการที่ ๑ เป็นมหาทาน ที่รู้กันว่าล้าเลิศ รู้กันมานาน รู้กันว่าเป็นอริยวงศ์ เป็นของเก่า ไม่ถูกลบล้างแล้ว ไม่เคย ถูกลบล้าง จะไม่ถูกลบล้าง จักไม่ถูกลบล้าง ไม่ถูกสมณพราหมณ์ผู้รู้คัดค้าน

ภิกษุทั้งหลาย ข้ออื่นยังมีอยู่อีก พระอริยสาวกละอทินนาทาน ฯลฯ ละกาเมสุ-
มิจฉาจาร ฯลฯ ละมุสาวาท ฯลฯ ละสุราเมรัยและของมีนเมาอันเป็นที่ตั้งแห่งความ
ประมาท ฯลฯ ภิกษุทั้งหลาย ทาน ๕ ประการเหล่านี้แล เป็นมหาทาน ที่รู้กันว่า
ล้าเลิศ ฯลฯ ผู้รู้ไม่คัดค้าน”^๑

ก็แลศีล ๕ นี้พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกว่ายัญ เพราะต้องสมาทานโดยตั้งใจว่า
“เราจักสละความเยื่อใยในตนและความเยื่อใยในชีวิตแล้วรักษาไว้” บรรดาศีลและสรณคณ
เหล่านั้น สรณคณนั้นแหละเป็นใหญ่กว่าศีล ๕ แม้โดยแท้ และศีล ๕ นี้ท่านกล่าวว่า
“มีผลมากกว่า เพราะเป็นศีลที่บุคคลผู้ตั้งอยู่ในสรณะแล้วรักษา”

[๓๕๓] พราหมณ์ได้ฟังคำนี้แล้วคิดว่า “การรักษาศีล ๕ ก็ยังหนักอยู่ สิ่งอะไร
อย่างอื่นแม้ทำนองนี้แหละที่มีการใช้ทรัพย์สินน้อยและมีผลมากกว่าศีล ๕ นี่ยังมีอยู่หรือ
หนอ” ลำดับนั้น พราหมณ์นั้นเมื่อจะทูลถามถึงข้อนั้นจึงกราบทูลคำเป็นต้นว่า **ท่านพระ
โคตม มียัญอย่างอื่นอีกหรือไม่ (อตุถิ ปน โภ โคตม)** ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรง
ประสงค์จะแสดงว่ายัญมีปฐมฐานเป็นต้นของผู้ดำรงอยู่ในความบริบูรณ์แห่งศีล ๓ เป็น
ของที่ใช้ทรัพย์สินน้อยกว่า และมีผลมากกว่าแก่พราหมณ์นั้น จึงทรงเริ่มพระธรรมเทศนา
จำเดิมแต่การอุบัติขึ้นของพระพุทธเจ้า ตรัสพระดำรัสเป็นต้นว่า **พราหมณ์...ในโลกนี้
(อิธ พราหมณ)** ในข้อนั้น เพราะบุคคลผู้ประกอบด้วยคุณตามที่กล่าวมาแล้วในตอนต้น

^๑ (ดูเทียบ) อง.อญจก. (ไทย) ๒๓/๓๔/๓๐๐, อภ.ก. (ไทย) ๓๗/๔๘๐/๕๑๐-๕๑๑

สูตร]

พรรณนาเรื่องยัญที่สืบทอดกันมาคืออินดิยทาน

๔๐๓

เมื่อดำรงอยู่ในปฐมฌานเป็นต้นแล้วทำทุติยฌานเป็นต้นให้เกิดขึ้นได้ไม่ลำบาก ฉะนั้น ฌานเหล่านั้นจึงมีการใช้ทรัพย์สินน้อย มีการตระเตรียมน้อย ก็เพราะในฌานเหล่านี้ ปฐมฌานยอมให้อายุในพรหมโลก ๑ กับ ทุติยฌาน ๘ กับ ตติยฌาน ๖๔ กับ จตุตถฌาน ๕๐๐ กับ จตุตถฌานนั้นแหละอันบุคคลเจริญแล้วด้วยอำนาจสมาบัติมีอาภาสอันญายตนะ เป็นต้นยอมให้อายุตลอด ๒๐,๐๐๐ กับ ๔๐,๐๐๐ กับ ๖๐,๐๐๐ กับ และ ๘๔,๐๐๐ กับ ฉะนั้น ฌานจึงมีผลมากกว่าและมีอานิสงส์มากกว่า ก็ฌานนั้นพึงทราบว่าเป็นยัญ เพราะละปฏิบัติขธรรมมีนิเวศน์เป็นต้นได้

เพราะบุคคลเมื่อตั้งอยู่ในคุณทั้งหลายมีจตุตถฌานเป็นที่สุดแล้วให้วิปัสสนาญาณ เกิดขึ้นได้ไม่ลำบาก ฉะนั้น แม้วิปัสสนาญาณก็ชื่อว่ามีการใช้ทรัพย์สินน้อยและมีการตระเตรียมน้อย ก็วิปัสสนาญาณนี้มีผลมาก เพราะไม่มีสุขใดที่เสมอเหมือนกับสุขอันเกิดจากวิปัสสนา ท่านจึงเรียกว่ายัญ เพราะละเสียได้ซึ่งกิเลสอันเป็นข้าศึก เพราะเมื่อบุคคลดำรงอยู่ในวิปัสสนาญาณแล้วให้มนมยิทธิเกิดขึ้นได้ไม่ลำบาก ฉะนั้น มโนมยิทธิจึงชื่อว่า มีการใช้ทรัพย์สินน้อย และมีการตระเตรียมน้อย ชื่อว่ามีผลมาก เพราะสามารถเนรมิตรูป เช่นกับรูปของตนได้ ชื่อว่ายัญเพราะละเสียได้ซึ่งกิเลสอันเป็นข้าศึกของตน เพราะบุคคลเมื่อตั้งอยู่ในมโนมยญาณเป็นต้นแล้วให้อิทธิวิธญาณเป็นต้นเกิดขึ้นได้ไม่ลำบาก ฉะนั้น อิทธิวิธญาณเป็นต้นจึงมีการใช้ทรัพย์สินน้อยกว่า มีการตระเตรียมน้อยกว่า ชื่อว่ายัญ เพราะละกิเลสอันเป็นข้าศึกของตนๆ ได้

ก็บรรดาญาณเหล่านี้ บัณฑิตพึงทราบว่า อิทธิวิธญาณมีผลมาก เพราะสามารถแสดงการทำแปลกๆ ได้หลายอย่าง ทิพพโศตระมีผลมาก เพราะสามารถฟังเสียงของ เทวดาและมนุษย์ได้ เจโตปริยญาณมีผลมาก เพราะสามารถรู้จิต ๑๖ ประการของผู้อื่นได้ ปุพเพนิวาสานุสสติญาณมีผลมาก เพราะสามารถตามระลึกถึงสถานที่ที่ตนปรารถนาได้ ทิพพจักขุมีผลมาก เพราะสามารถมองเห็นรูปที่ตนปรารถนาได้ อาสวักขยญาณมีผลมาก เพราะสามารถยังสุขอันเกิดแต่โลกุตตรมรรคอันประณีตยิ่งให้สำเร็จได้ ก็เพราะชื่อว่ายัญ อย่างอื่นที่ประเสริฐกว่า อรหัตตผลไม่มี ฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเมื่อจะทรงแสดงพระธรรม เทศนา โดยธรรมชั้นยอดคืออรหัตตผลเท่านั้นจึงตรัสพระดำรัสเป็นต้นว่า **พราหมณ์ไม่มี ยัญสมบัติอื่น ๆ ที่จะดีกว่าหรือประณีตกว่ายัญสมบัตินี้อีกแล้ว (อัย โข พราหมณ์)**

พรรณนาเรื่องพราหมณ์กุกกัณฑะประกาศตนเป็นอุบาสก

[๓๕๔-๓๕๘] คำว่า **เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสอย่างนี้ (เอน์ วุตฺเต)** ความว่า เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสอย่างนี้แล้ว กุกกัณฑะพราหมณ์เลื่อมใสในพระธรรมเทศนา มีความประสงค์จะถึงสรณะ จึงได้กล่าวคำเป็นต้นนี้ว่า **ข้าแต่ท่านพระโคตม ภาชิตของท่านพระโคตมขัดเจนไพเราะยิ่งนัก (อภิกุกกัณฑะ โภ โคตม)** คำว่า **จงพัตถกัตวสฺส (อุปวายตุ)** ความว่า ขอลมเย็นอ่อนๆ ที่จะระงับความกระวนกระวายในร่างกายได้ จงพัตถโชนมา ก็แลพราหมณ์ครั้งกล่าวคำนี้แล้วจึงส่งคนไปด้วยสั่งว่า “เณะพ่อ ท่านจงไปเข้าไป ยังหลุมยัญญ์แล้วจงปล่อยสัตว์เหล่านั้นทั้งหมดจากเครื่องจองจำ” เขารับคำว่า “ดีละ” ไปทำตามนั้นแล้วกลับมาบอกว่า “ท่านผู้เจริญ สัตว์เหล่านั้นถูกปล่อยไปหมดแล้ว” พราหมณ์ยังไม่ได้ยินความเป็นไปนั้น ตราบใด พระผู้มีพระภาคก็ยังไม่แสดงธรรม ตราบนั้น

ถามว่า เพราะเหตุไร

ตอบว่า เพราะในจิตของพราหมณ์ยังมีความยุ่งเหยิงอยู่ แต่พอได้ยินว่า “สัตว์มากมายเทียวหนอ ข้าพเจ้าปล่อยไปหมดแล้ว” วารจิตของพราหมณ์นั้นก็ผ่องใส พระผู้มีพระภาคทรงทราบว่าเขามีใจผ่องใสแล้ว จึงเริ่มพระธรรมเทศนา ท่านทายเอาพระธรรมเทศนานั้นจึงกล่าวคำเป็นต้นว่า **ลำดับนั้นพระผู้มีพระภาค (อถ โภ ภควา)** คำเป็นต้นว่า **มีจิตควรบรรลुธรรม (กลุจจิตฺต)** ท่านกล่าวหมายเอาความที่นิวรณ์ถูกข่มไว้ได้ด้วยอานุภาพแห่งอนุปปฟักถา คำที่เหลือมีใจความชัดเจนทั้งนั้น ด้วยประการฉะนี้แล

พรรณนากุกกัณฑสูตร

ในอรรถกถาทีฆนิกายชื่อสมังคลวิลาสินี จบ

กุกกัณฑสูตรที่ ๕ จบ

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ/นามสกุล	: แม่ชีเปรมฤดี บุญมีพิพิธ
ว/ด/ป เกิด	: วันศุกร์ ที่ ๒๕ กันยายน พุทธศักราช ๒๕๒๔
ภูมิลำเนาที่เกิด	: กรุงเทพมหานคร
การศึกษา	: พ.ศ. ๒๕๔๔ การศึกษาปริญญาตรี คณะนิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัย เกริก สาขาประชาสัมพันธ์
ประสบการณ์การทำงาน	: สอนนักเรียนชั้นประถมศึกษาและมัธยมศึกษา วิชาพระพุทธศาสนา โรงเรียนบ้านหนองไผ่ อ.หนองบัว จ.นครสวรรค์ : ผู้ช่วยพระวิปัสสนาจารย์ จัดงานประชุมธรรม วัดทรัพย์สมพงษ์ จ.เพชรบูรณ์ : ผู้ช่วยจัดอบรมยาเสพติด ศูนย์ธรรมะบำบัดยาเสพติด ให้กับสถาน พินิจ เขตภาคเหนือตอนบน ที่สวรรคบ้านนา บ้านเนินน้ำเย็น อ.หนองบัว จ. นครสวรรค์ ปี ๒๕๔๔
ประสบการณ์ปฏิบัติธรรม	
ปี พ.ศ. ๒๕๕๖ – ๒๕๕๗	: ปฏิบัติธรรมวิปัสสนาภาวนาที่ศูนย์เตาอุกรมฐาน ประเทศพม่า ระยะ เวลา ๑๘ เดือน ๔ วัน (๑ ปีครึ่ง)
ปี พ.ศ. ๒๕๕๙	: ปฏิบัติธรรมที่ศูนย์ธรรมโมลี อ.ปากช่อง จ.นครราชสีมา ระยะเวลา ๓๐ วันช่วงวันที่ (๑ – ๓๐ พฤษภาคม)
ปี พ.ศ. ๒๕๖๐	: ปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ๗ เดือน ตามหลักสูตรพุทธศาสตร์ มหาบัณฑิตสาขาวิชาวิปัสสนาภาวนา ทั้งหมด ๓ สถานที่ คือ ๑) ปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ๔ เดือน ณ ศูนย์ปฏิบัติธรรม “ธรรม โมลี” จังหวัดนครราชสีมา ๒) ปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ๑ เดือน ณ “วัดนาหลวง (อภิญญาเทศิต ธรรม) จังหวัดอุดรธานี ๓) ปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ๒ เดือน ณ สาธารณรัฐแห่งสหภาพพม่า “สำนักปฏิบัติวิปัสสนามหาสิริยาตอ สาสนยิกต้า” อย่างกึ่ง
บวชเมื่อ	: วันที่ ๙ เดือน ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๕๓
สังกัด	: วัดป่าโนนภาษี ตำบลหนองบัว อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์
ปีที่เข้าศึกษา	: ๒๕๕๙
ปีที่สำเร็จการศึกษา	: ๒๕๖๒
ที่อยู่ปัจจุบัน	: วัดป่าโนนภาษี ตำบลหนองบัว อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์
เบอร์มือถือ	: ๐๙๕-๔๙๖-๕๔๐๙ pramrudee.b@gmail.com